AUGSBURG COLLEGE LIBRARY
3 0510 02126 8281

REISEBREVE

OLA JOHANN SERVOLD

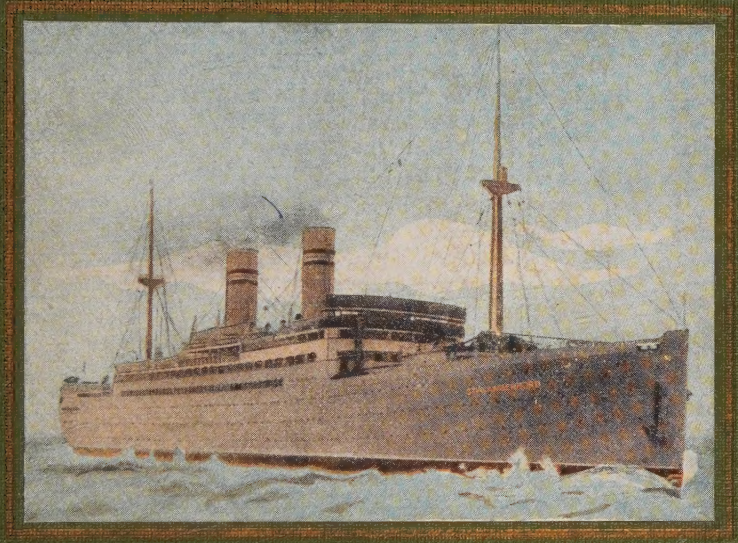

FRA DE NORDISKE LANDE
OG MELLEMEUROPA

G.H. 14,043

54

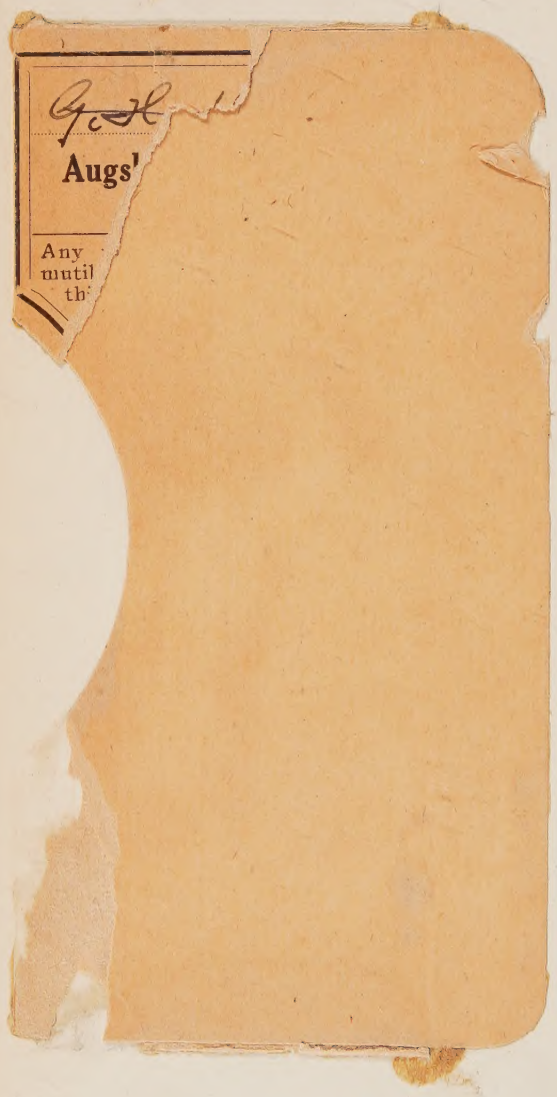

Augsburg College
George Sverdrup Library
Minneapolis, Minnesota 55404

Augsburg Seminary
Library

Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/reisebreveafolaj0001vari

REISEBREVE

Augsburg Seminary
Library

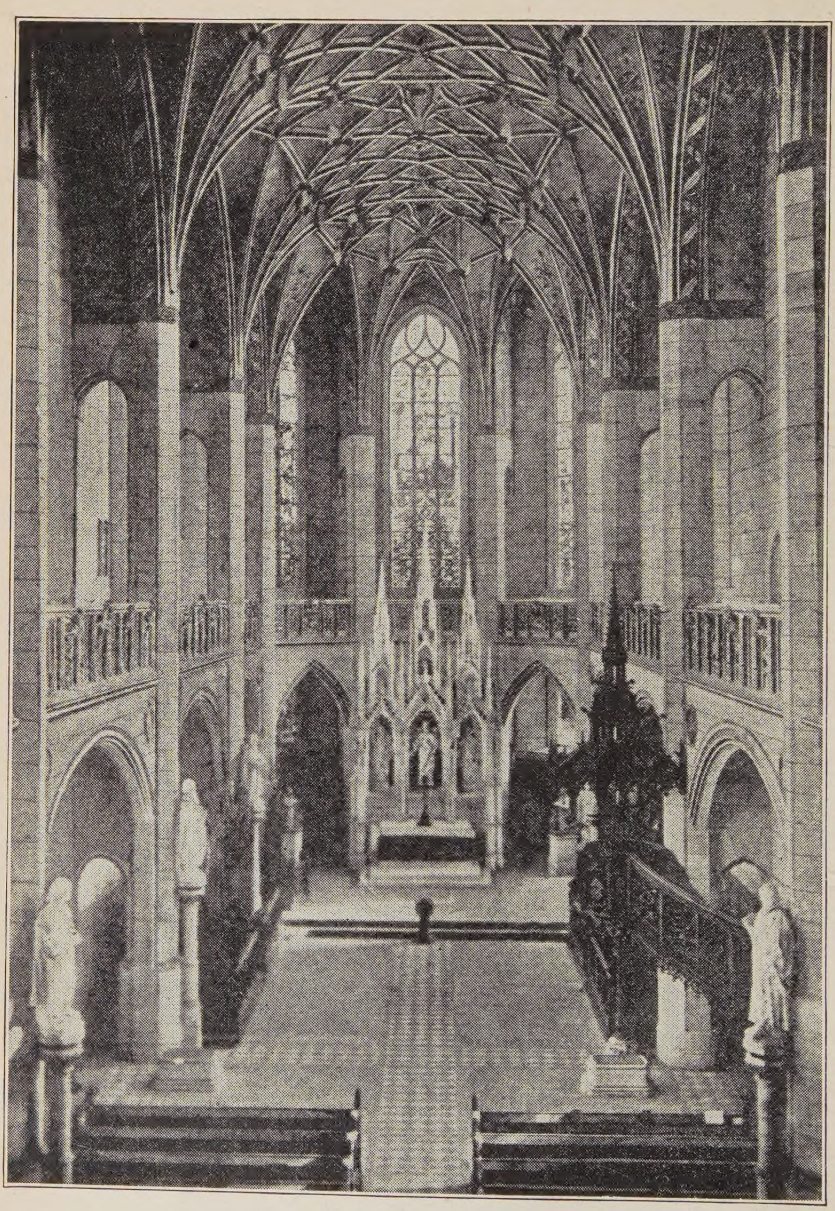

Det Indre af Slotskirken i Wittenberg

REISEBREVE

AF

OLA JOHANN SÆRVOLD

FØRSTE BIND

FRA DE NORDISKE LANDE
OG MELLEMEUROPA

MED 115 ILLUSTRATIONER EFTER FOTOGRAFIER
SAMT 3 KARTER

Augsburg Seminary
Library

TRYKT I
AUGSBURG PUBLISHING HOUSE
MINNEAPOLIS, MINN.
1926

Copyrighted, 1926, by
O. J. SÆRVOLD
Minneapolis, Minn.

PRINTED IN THE U. S. A.

D
921
S14
V.1

TILEGNET

mine Landsmænd i Vesterheimen — dem af norsk Byrd og Æt, som læser Norsk og er glad i Norsk, dem som jeg tænkte paa, da jeg skrev Brevene, og som jeg derfor skrev Brevene til — i taknemmelig Erindring.

BREVSKRIVEREN.

Augustana Seminary Library

Forord

"Det er med underlige Følelser, jeg sidder her i Skrivesalonen ombord paa Den Norske Amerikalinjes prægtige Dampskib "Stavangerfjord" for at begynde at skrive Reisebreve i "Skandinaven". Det er paa en Maade som at komme hjem igjen efter en lang Reise borte fra Hjem og Kjendte. Jeg mindes uvilkaarlig de mange Aar, jeg reiste og holdt Foredrag om Norge, fornemmelig i det norske Amerika, og naar jeg nu sidder her og skal skrive, synes jeg, at jeg ser de samme Forsamlinger foran mig, taler til det samme Publikum, det Folk jeg lærte at kjende saa godt de tolv Aar, jeg reiste blandt det, og forstaa og holde af." — Med disse Ord begyndte jeg det første af tre Indledningsbreve, som jeg skrev, tilligemed to vanlige Reisebreve, paa Atlanterhavet paa Veien fra den nye til den gamle Verden. Da de tre Indledningsbreve ikke vil blive taget med ved Udgivelsen af Reisebrevene i Bogform, citerer jeg Indledningsordene her, fordi de paa en Maade angiver Grundtonen i Reisebrevene, for at bruge et Udtryk fra Musikverdenen. Thi de store og begeistrede Forsamlinger fra mine Foredragsaar var mig hele Tiden en Spore under Forberedelsen og en Inspiration under Skrivningen af Brevene.

Et langt Forord anser jeg at være overflødig her, især da en Artikel fra "Skandinaven", delvis med Citat fra "Minneapolis Tidende", om os og vor paatænkte Reise vil blive taget med som Indledning til Brevene. Af den vil det fremgaa, at det oprindelig ikke var Tanken at skrive paa Turen, men at den var tænkt som en Turisttur nedigjennem Europas Lande, udstrakt til Ægypten og Palæstina. Det var først efter jeg kom til Chicago, at jeg paa Anmodning af "Skandinaven"s Red-

aktør og Udgivere besluttet mig til det. Den Beslutning forandret Turen fra en Lysttur til en Arbeidstur, men gjorde den ogsaa meget mere interessant og lærerig, og forlænget den eventuelt fra et Aar til tre og et halvt Aar.

Da jeg skrev Brevene var det heller ikke med Tanke paa deres eventuelle Udgivelse i Bogform. Men efter jeg ifjor kom hjem igjen begyndte mange at spørge efter Reisebrevene i Bogform og at anmode mig om at udgive dem. I Bevidstheden om, at jeg havde lagt overmaade meget Forstudium og Arbeide paa dem — thi jeg var paa hele Turen og under Opholdene paa de historiske Steder saa stærkt og dybt interesseret, som det vel er mulig at blive, og dette fik Udtryk i Brevene — og fordi jeg gjerne vilde, at saa mange som mulig af vort Folk i Vesterheimen, som endnu læser vore Fædres Sprog, og som jeg tænkte paa, da jeg skrev Brevene, og som jeg saa at sige skrev dem til, skulde faa Del i noget af alt det interessante, jeg saa og oplevet og erfaret paa min vidunderlige treaarige Reise i den gamle Verdens Lande, optog jeg gjerne Tanken og udsendte Indbydelse til Forhaandsbestilling paa Reisebrevene i Bogform. Paa denne Indbydelse er der kommet et efter vore Forhold meget stort Antal Bestillinger, og vil jeg hermed paa egne og de manges Vegne, som gjerne har villet faa Brevene i Bogform, bringe alle Forhaandsbestillerne den hjerteligste Tak; thi det er disse Forhaandsbestillinger, som har muliggjort Udgivelsen.

Brevene blev skrevne som journalistiske Artikler, altsaa hvert Brev komplet i sig selv. Thi det kunde jo hænde, at Brev vilde komme bort paa Veien — som ogsaa var Tilfældet nogle Gange, f. Ex. med Brevet om Reisen fra Damaskus til Konstantinopel, som jeg dog havde Kopi af, og som vil blive trykt som 19de Brev i 2det Bind — eller at Abonnenter mistet nogle Breve, enten fordi Bladet kom bort eller paa Grund af Reiser eller Travelhed. Der findes derfor i nogle faa Breve korte Gjentagelser, ofte med Ordene "som nævnt i et tidligere Brev" tilføiet. Planen er bibeholdt her, baade i de tidligere trykte Breve og i de Breve, som ikke har været trykte før. Thi ogsaa i Bogform er det en Fordel at hvert Brev er komplet i sig selv, saa man

kan læse det med Forstaaelse, selv om man ikke har læst eller husker de foregaaende Breve.

De tidligere trykte Breve trykkes her omtrent uforandrede, kun med nogle faa Rettelser, mest Trykfeil. En Forandring har jeg dog gjort med nogle af de første Breve i det 1ste Bind — jeg har slaaet sammen til ett de to Breve om Reisen fra Chicago til Bergen, Brevet fra Bergen og Brevet fra Bergensbanen, de to Breve fra Kristiania, Brevet fra Trondhjem og det fra Dovrebanen, det før trykte og et utrykt Brev fra Stockholm, og nogle andre. Derved vil Indholdet i nogle Breve strække sig udover den Dag de er daterte, men det er ogsaa Tilfældet i endel ikke sammenslaaede Breve, hvor jeg har tilføiet noget, efter de var færdigskrevne. Jeg har slaaet de nævnte Breve sammen, fordi jeg syntes de hørte sammen, som f. Ex. Bergen og Bergensbanen, og fordi de første Breve var meget kortere end de fleste af de senere skrevne Breve. Et Par Breve er ogsaa delte, saa hver Del kan komme med i det Bind, den tilhører.

Det var oprindelig ikke Meningen at skrive nogen Breve fra Norge. Men den Dag vi kom til Bergen holdt Statsminister Gunnar Knudsen om Kvelden politisk Valgtale der, og jeg forstod af den, at det vilde blive en meget livlig Valgkamp. Jeg besluttet derfor at blive de to Uger til Valgdagen i Bergen, hvor jeg vilde faa Anledning til at høre de fleste af Landets politiske Størrelser. I Norges Hovedstad syntes jeg ogsaa, at vi maatte være et Par Uger; thi den er jo altid for os Amerikanere af norsk Byrd en saare interessant By. Og fordi Dovrebanen netop var aabnet, syntes jeg, at jeg maatte reise med den, saa fik jeg samtidig besøge det nationale Trondhjem og se Domkirken endnu engang, før jeg drog sydigjennem Europa til de store Kathedraler der. Saaledes kom jeg til at skrive endel Brev ogsaa fra Norge; men jeg har studset paa, om jeg skulde tage dem med her, da de paa en Maade er udenfor Planen med Brevene. Særlig har jeg studset paa, om jeg skulde tage med det sidste Brev fra Kristiania — jeg bruger det Navn paa Byen her, fordi man da endnu krampagtig holdt paa det. Jeg har dog besluttet at tage det med som en Del af Brevet fra Kristiania, fordi det giver

et Billede af Forholdene i Norges Hovedstad i Tiden nærmest efter Verdenskrigen, og ligner forsaavidt Brevene fra mange andre Byer, som har en sterk Efterkrigskolorit. Det var jo i de interessanteste og mest bevægede af Efterkrigsaarene, at Turen foregik.

I Brevene tog jeg saapas mange historiske Oplysninger med, at de, som ikke har havt Anledning eller Tid til at studere Historien, eller har glemt den, kunde følge med og forstaa de historiske Steders Betydning; thi det er jo ofte de historiske Forbindelser, som gir saa mange Steder i den gamle Verden Interesse. Kilder, udenfor de bibelske, prøvet jeg ikke paa at give; thi jeg samlet Oplysninger og Data fra alle mulige Hold. Men naar jeg ikke var absolut sikker paa deres Palidelighed, søgte jeg paa Bibliotheker eller andensteds at bekræfte eller berigtige dem. Heller ikke har jeg prøvet at angive, hvem har fotograferet Billederne. Jeg fulgte den Plan at kjøbe endel Billeder af stedlige Fotografister eller hos Handlende, ved Siden af de mange, jeg selv tog, og da oftest at bruge de bedste. Det kunde jo hænde, at mine ikke blev gode, eller blev ødelagte ved Frembringelsen, som skede i Tiberias med tre af dem, jeg havde taget af Nazaret og tre andre, jeg havde taget tidligere samme Dag. For at faa et Oversigtsbillede af Nazaret, har vi derfor maattet bruge en lidt ældre Kliche, som Augsburg Publishing House havde.

De udmærkede Oversigtskarter over mine Reiseruter og Specialkarter i alle tre Bind er tegnede af Pastor J. O. Dreng, Elbow Lake, Minn., undtagen et, som ikke er udmærket, nemlig Specialkartet over min Reiserute i Palæstina, som jeg selv tegnet i min Hospitscelle i Jerusalem.

Retskrivningen er ikke den, jeg bruger, men den som bruges af de fleste af vore norsk-amerikanske Blade, og som Læserne derfor er mest vant med.

Minneapolis i November 1926.

Ola Johan Iserwold.

Fra "Skandinaven", Mandag den 19de September 1921:

Mr. Ola Johann Særvold opholder sig for Tiden i Chicago paa Tur til den gamle Verden, hvor han vil besøge de fleste europæiske Lande, samt Ægypten og Palæstina. Vi hidsætter følgende fra "Minneapolis Tidende" i Anledning hans og Hustrus Afreise fra Minneapolis, hvor de har været fastboende de sidste tre Aar:

"Den kjendte Foredragsholder og Literat Ola Johann Særvold og Hustru afreiser idag fra Minneapolis paa et Aars Tur til den gamle Verden. Paa Veien østover vil de opholde sig nogle Dage i Le Roy, Minn., Særvoldt Ungdomshjem, hvor hans Bedsteforældre paa mødrene Side ligger begravet, for at besøge Slegtninger. I Decorah vil Særvold overvære Aabningsfestlighederne ved Luther College, hvorfra han graduerede for 26 Aar siden. Efter en eller to Ugers Stans i Chicago reiser de til Washington, D. C. I New York bliver de et Par Uger og drager saa i Begyndelsen af Oktober til Kristiania, Stockholm og Kjøbenhavn, i hvilke Byer de agter at opholde sig vexelvis til henimod Jul for saa at reise til Tyskland, og tilbringe Vinteren der, for det meste i Berlin, men med Sideture til forskjellige andre tyske Byer, og til Prag i Czechoslovakiet og,

senere paa Vinteren, til Wien og Buda-Pest. I Mars agter Særvold at reise til Italien, medens hans Hustru enten bliver igjen i Tyskland paa et Sanatorium eller reiser til Norge. Fra Italien er det Særvolds Hensigt at drage til Ægypten og tage en Dampskibstur opover Nilen til Memphis og Pyramiderne og derefter med Jernbanen til Palæstina for at tilbringe Paasken i Jerusalem. Fra Palæstina gaar Turen til Athen og Konstantinopel, og derfra til Spanien, hvor han vil tilbringe nogle Uger, og saa til Paris, hvor han vil møde sin Hustru, i Tilfælde hun har opholdt sig i Tyskland; ellers vil de mødes i Norge. Fra Paris tages saa Veien til Norge via London og Edinburg. Næste Sommer vil blive tilbragt mellem Norges Fjelde, hvorpaa Kursen sættes tilbage til Minneapolis.

Mr. og Mrs. Særvold har de sidste tre Aar været fastboende i Minneapolis, idet de i 1918, da de kom tilbage fra Norge, kjøbte Hus paa Plymouth og Irving Aves. N. De har været aktive Medlemmer af Zions Menighed. Mr. Særvold har saaledes i to Aar været Medlem af Menighedens "Board of Deacons" og dets Sekretær. Han var Menighedens valgte Delegat til Den Norsk Lutherske Kirke i Amerikas Fællesmøde her i Minneapolis ifjor, og ligeledes til Distriktsmødet i Montevideo iaar. Mrs. Særvold har i to Aar været Sekretær i Zions Kvindeforening, og hun var Kvindeforeningens Delegat til Kvindernes Missionsforbunds Distriktsmøde iaar i Montevideo, Minn.

Omtrent 25 Medlemmer af Zion Kvindeforening havde sidste Torsdag Eftermiddag et "surprise party" for Mrs. Særvold i O. J. Særvolds Broder, Ed. Særvolds Hjem, 1512 Plymouth Ave., for at takke for behagelig Samvær og Samarbeide og ønske hende en behagelig Tur. Kurve fulde af god Mad var medbragt, og et Par hyggelige Timer tilbragtes. Som Erkjendtlighedsgave blev Mrs. Særvold overrakt en kostbar Reisehaandvæske."

I Tillæg til ovenstaaende fra Tidende kan vi nu Tilføie, at Særvold vil skrive for "Skandinaven" paa Turen. Det er ordnet saa, at han vil sende "Skandinaven" Reisebreve paa nogle Spalter hver Uge, naar ikke uforudseede Hindringer kommer iveien. Og vi tror vi kan bebude "Skandinaven"s Læsere, som

Den gamle Gaard Særvold i 1914, da Mr. og Mrs. Særvold boede der. — Tilvenstre Ladebygningen, bygget af Ola Johann Særvold, tilhøire den nye Hovedbygning, bygget i 1842 af hans Bedstefar, og i Midten en del af den gamle Hovedbygning, bygget i det 17de Aarhundrede

næsten alle kjender Særvold fra hans mange Foredragsture, en meget interessant Reisebrev-Serie; thi han har mange Forudsætninger: Han kan Sprogene i de fleste Lande, han skal besøge, og han har hele sit Liv studeret Lande og Folk og Forhold, vistnok specielt i Norge og Amerika hidindtil, men nu vil han altsaa studere disse andre Lande. Særvold begyndte sit Livsværk, efter at han var færdig paa Luther College, som Korrespondent, idet han i to Aar skrev for det store engelske Dagblad Chicago Inter Ocean Artikler fra og om Norge, og han var den første Nordmand som fik istand saadanne regelmæssige ugentlige Artikler fra og om Norge i de store amerikanske Dagblade. I 1898 var han Inter Ocean's specielle Korrespondent ved Fiskeriudstillingen i Bergen. I de næste 12 Aar holdt han henved to Tusinde Foredrag om Norge i de fleste Byer og Bygder i Amerika, hvor Nordmænd bygger og bor, paa mange Steder Aar efter Aar, i de større Byer mange Gange hvert Aar. Saaledes holdt han

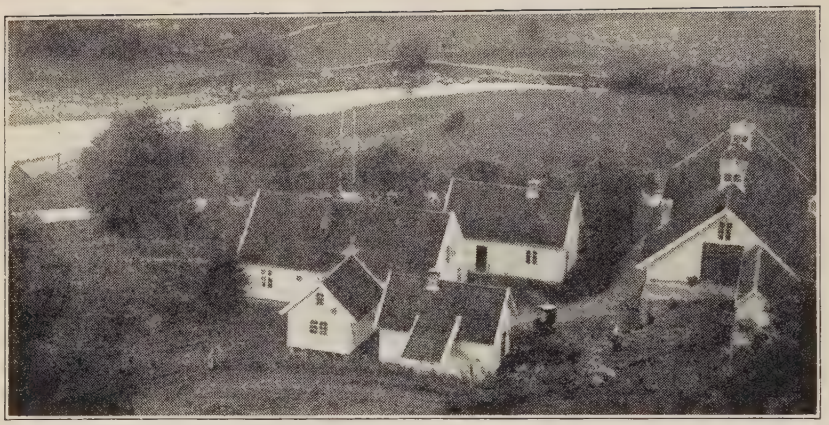

Særvoldstunet

her i Chicago et Aar Foredrag over tyve Gange, bestandig for overfyldt Hus, saa flere Gange maatte Folk gaa hjem igjen uden at kunne komme ind. I 1910 sluttet han med sine Foredragsture, ikke fordi Folk var træt af ham — thi han havde overfyldt Hus lige til sidste Kveld i New York før han reiste til Norge — men han var da selv træt af at reise. Han havde reist omtrent uafladelig i 12 Aar og været en Tur til Norge hvert Aar. De følgende Aar boede han paa sin Fædrenegaard i Strandvik, hvor han dyrket en hel Del Udmark, og drev den op til at blive en af de største og vakreste Gaarde paa Vestlandet i Norge. Men han følte han var ikke bare Nordmand, han var Norsk Amerikaner, og skjønt man talte om at vælge ham til Storthinget, solgte han i 1918 Gaarden og flyttet hjem igjen til Amerika. I disse tre Aar han har boet i Minneapolis, har han skrevet Amerika-Breve for et Par Dagblade i Norge.

Nu vil han atter henvende sig til sit gamle Publikum, men denne Gang ikke fra Talerstolen, men med "Skandinaven" som Forum. Bliver Særvolds Reisebreve saa interessante og gode og populære som hans Reiseforedrag, spaar vi, at alle vil læse dem.

Indhold

Forord 7

Indledning 11

Den gamle Gaard Særvold i 1914, da Mr. og Mrs. Særvold boede der — Særvoldstunet

Første Brev

Fra Chicago til Bergen med Besøg i Washington og Mount Vernon 21

Kapitoliet i Washington — Hvidehuset i Washington — Washingtonmonumentet — Lincolnmonumentet i Washington — Mount Vernon Hovedbygning — Mount Vernon Brygge — "Stavangerfjord" afgaar fra New York

Andet Brev

Bergen og Bergensbanen 39

Bergen seet fra "Stavangerfjord"s øverste Promenadedæk — Udsigt over Bergen fra Fløifjeldet — Bjørnsonstatuen udenfor Theatret i Bergen — Høifjeldsstationen Finse seet fra Vest — Høifjeldsstationen Finse seet fra Øst

Tredie Brev

Kristiania 52

Karl Johansgade seet fra Storthingsbygningen — Vor Frelsers Kirke i Kristiania — Akershus — Gamle Akers Kirke — Universitetet i Kristiania — Handelsbygningen i Kristiania

Fjerde Brev

Trondhjem og Dovrebanen 69

Olaf Trygvesonsmonumentet i Trondhjem — Trondhjems Domkirke — Høikoret i Trondhjems Domkirke — Kongeindgangen til Trondhjems Domkirke — Syvhodet Kapitæl i Trondhjems Domkirke — Kongsvoll Fjeldstue — Drivstua Jernbanestation paa Dovre

Femte Brev

Karlstad 88

Fredsmonumentet paa Grænsen mellem Norge og Sverige — Frimurerlogen i Karlstad, hvor Unionsopløsningskomiteen mødte i 1905 — Unionsopløsningskomiteen under Møde i Frimurerlogen i Karlstad — Stadshotellet i Karlstad, hvor de norske Komitemænd boede i 1905

Sjette Brev

Upsala 98

Gamle Upsala Domkirke ved de fire store Gravhauge — Domkirken i Upsala — Det Indre af Domkirken i Upsala — Upsala Universitets Hovedbygning — Slottet og Domkirken i Upsala

Syvende Brev

Stockholm 107

Stockholms Centrum seet fra Flyvemaskine — Ved Norrbroen i Stockholm — Det kongelige Slot i Stockholm — Riddarholmskirken i Stockholm — Stadshuset, Raadhuset, i Stockholm

Ottende Brev

Gjennem Syd-Sverige fra Stockholm til Malmø 126

Gade med Kanal i Gøteborg — Domkirken i Lund — Stortorvet i Malmø

Niende Brev

Kjøbenhavn 136

Christiansborg i Kjøbenhavn — Amalienborg i Kjøbenhavn — Frederikskirken i Kjøbenhavn — Det Indre af Vor Frue Kirke — Raadhuspladsen i Kjøbenhavn — Børsen i Kjøbenhavn

Tiende Brev

Roskilde 154

Roskilde Domkirke — Uhret i Roskilde Domkirke — Christian IV's Gravkapel i Roskilde Domkirke — Dronning Margretas Sarkofag i Roskilde Domkirke — Særvold ved Frihedsstøtten paa Vesterbro i Kjøbenhavn

Ellevte Brev

Berlin 169

Det kongelige Slot i Berlin — Domkirken i Berlin — Brandenburger Thor i Berlin — Bismarckmonumentet og Seiersøilen i Berlin — Rigsdagsbygningen i Berlin — Et Maleri udstillet i Berlin

Tolvte Brev

Til Bloksbjerg 192

Gaden i gamle Schierke — Heksealteret paa Bloksbjerg — Hotellet og Observatoriet paa Bloksbjerg

Trettende Brev

Sydigjennem Tyskland med Besøg i Leipzig og München.. 200

Det tyske Riges Retsbygning i Leipzig — Monumentet paa Slagmarken ved Leipzig til Minde om Slaget mellem Napoleons og de allierede Tropper — Raadhuset i München

Fjortende Brev

Tilbage til Tyskland — Den gamle By Nürnberg 209

Gammelt Hus i Nürnberg med sex Etager i Taget — Gammel Fontæne i Nürnberg

Femtende Brev

Bad Wildungen 218

Gade i Bad Wildungen — Det saakaldte Fyrstelige Badehotel i Bad Wildungen — Ved Georg-Viktor Kilden i Kurparken i Bad Wildungen — Mrs. Særvold paa Verandaen fremfor Mr. og Mrs. Særvolds Værelse paa Hotellet i Bad Wildungen — Typisk Farmerhus i Waldeck og Hessen — Nationaldragter i Waldeck og Hessen

Sextende Brev

Oberammergau — Passionsspillet 233

Fra Byen Oberammergau — Det Indre af Kirken i Oberammergau — Passionsspillet i Oberammergau: Jesu Indtog i Jerusalem Palmesøndag —Passionsspillet i Oberammergau: Jesus i Gethsemane, da Engelen kom og trøstede ham.

Syttende Brev

Rhinen 248

Slottet Stolzenfels ved Rhinen, nogle Mil Syd fra Coblenz — Det meget besungne Lorelei ved Rhinen — Passagerdamper paa Rhinen — Hohenzollernbroen over Rhinen ved Køln — Domkirken i Køln

Attende Brev

Weimar 268

Det tyske Nationaltheater i Weimar med Tvillingstatuen af Goethe og Schiller fremfor det — Dresden med de mange Taarne — Rafaels berømte Maleri Den Sixtinske Madonna i Maleriafdelingen paa Museet i Dresden

Nittende Brev

Wittenberg 286

Luthermonumentet i Worms — Wartburg — Slotskirken i Wittenberg — Det Indre af Slotskirken i Wittenberg — Luthers Grav i Domkirken i Wittenberg

Tyvende Brev

Prag 300

Fra Karlsbroen i Prag — Hradcany, det store Slotskomplex i Prag, med Taarnene af Slotskirken — Tynkirken i Prag, som var Hussiternes Hovedkirke — Gade i Prags nyere Bydel

Enogtyvende Brev

Wien 316

Indkjørselen til Slottet Hofburg i Wien — Ringgaden i Wien — St. Stefanskirken i Wien — Fra de keiserlige Gravhvælvinger i Kapuzinerkirken i Wien

Toogtyvende Brev

Strassburg 332

Den tidligere Elsass-Lothringske Storthingsbygning i Strassburg. Efter disse Landsdeles Indlemmelse i Frankrige omdannet til Musikkonservatorium — Kammerzelhuset i Strassburg — Domkirken i Strassburg

Treogtyvende Brev

Bern 349

Tidsklokketaarnet i Bern. Hver Time galer en Gjøg og en Flok Bjørne marscherer forbi under Uhret; paa Toppen af Fontænen en Bjørn i fuld Rustning — Forbundskapitoliet i Bern

Fireogtyvende Brev

En Eftersommer i Norge 363

Ved Kirkeporten i Vestre Slidre strax før Festgudstjenesten 29de Juli 1923 — Fra Folkefesten paa Slidretun om Eftermiddagen 29de Juli 1923 — Tyin Turisthotel i Jotunheimen — Jotunheimen seet fra Tyin — Maristuen Turisthotel paa Filefjeld — Kviknes Turisthotel paa Balholmen i Sogn — Øgruppen Træna udenfor Helgeland — Svolvær i Lofoten — Trondarnes Kirke

KARTER

Atlanterhavsruten 11

Særvolds Reiserute i de Nordiske Lande 20

Særvolds Reiserute i Mellemeuropa 168

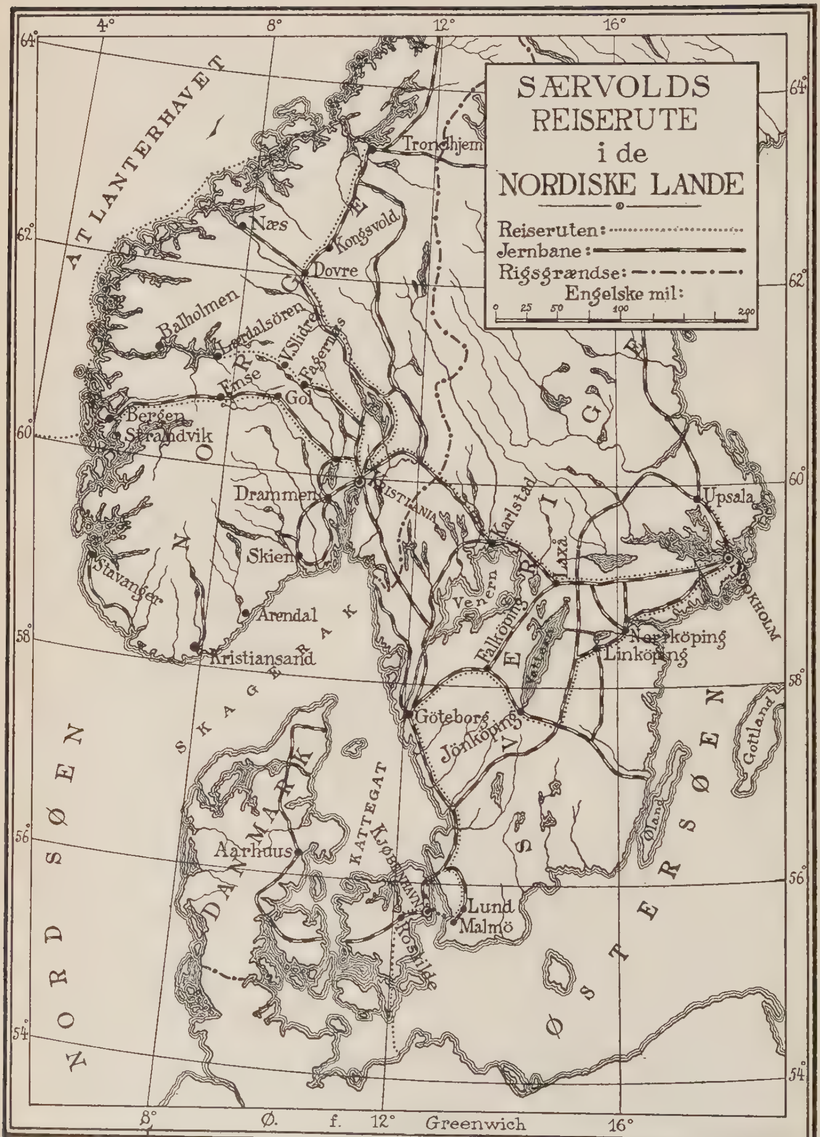
SÆRVOLDS
REISERUTE
i de
NORDISKE LANDE
Reiseruten:
Jernbane:
Rigsgrændse:
Engelske mil:
0 25 50 100 200
4° 8° 12° 16°
64° 62° 60° 58° 56° 54°
ATLANTERHAVET
NORGE
SVERIGE
DANMARK
NORDSØEN
SKAGERRAK
KATTEGAT
ØSTERSØEN
Trondhjem
Næs
Kongsvold
Dovre
Balholmen
Lærdalsören
V.Slidre
Fagernæs
Ænse
Gol
Bergen
Strandvik
Drammen
KRISTIANIA
Skien
Stavanger
Arendal
Kristiansand
Karlstad
Laxå
Venern
Vettern
Falköping
Upsala
STOCKHOLM
Norrköping
Linköping
Göteborg
Jönköping
Gottland
Öland
Aarhus
KJØBENHAVN
Roskilde
Lund
Malmö
Ø. f. Greenwich

Første Brev

Fra Chicago til Bergen med Besøg i Washington og Mount Vernon

"Stavangerfjord", 9de Oktober 1921.

Blandt de mange af norsk Byrd i Vesterheimen, som Aar om andet gjør en Tur til Norge, er der somme, som bare besøger Fædres Land i snævreste Forstand, altsaa bare Hjembygden, idet de reiser saa direkte og saa hurtig som mulig fra sit Hjem i Amerika til den Bygd eller By, Dal eller Fjord eller Ø, hvor de var født og opvoxet, og efter et kortere eller længere Ophold der, ligesaa direkte og hurtig tilbage. Disse faar ikke det Udbytte af Turen, som de burde og kunde. Ikke at Turen deres ikke er værd Udlægget, især hvis de endnu har Forældre ilive, eller en Søster eller en Bror i det gamle Hjem; den er vel værd, hvad den koster, og mere til, hvis de da idetheletaget har Raad til at reise. Men for et forholdsvis lidet Tillæg til Udgifterne kunde de have faaet saa meget mere ud af Turen med den lange Reise frem og tilbage.

Naar man vil gjøre en Tur til Norge, bør man om mulig ordne Reiseruten saa, at man reiser hjemmefra et Par Uger før Dampskibets Afgang fra New York, saa man kan standse en Dag i Chicago, Vestens Dronning, Amerikas mest amerikanske By, dernæst nogle Dage, helst en Uge, i Washington, Amerikas vakre Hovedstad, og nogle Dage i New York, Amerikas Hovedport mod Europa, saa typisk amerikansk, og dog saa uamerikansk, Verdens næst største By, men Verdens største Hebræerby, idet over en Million af dens Indbyggere er Jøder. Man bør standse i disse Byer paa østgaaende; thi naar man kommer tilbage, bliver det vanligvis ikke. Man vil da gjerne komme snarest mulig Hjem igjen

— kanske det ogsaa minker med Reisepengene — og man tager derfor det første Tog vestover.

Fra Chicago østover er der to Jernbaner, man kan reise med, naar man vil standse i Washington, Pennsylvaniabanen og Baltimore & Ohiobanen. Man bør reise med Eftermiddags- eller Kveldstoget; thi Landskabet fra Chicago østover er fladt og ensformigt, som man altsaa uden Tab kan sove sig forbi, hvorimod Landskabet østenfor Pittsburg, som man da passerer næste Dag, er afvexlende og interessant, især for dem, som i mange Aar har boet paa Vestens Vidder. Reiser man med Baltimore & Ohiobanen, som vi gjorde, passerer man et Par Timer før man kommer til Washington det historiske Harpers Ferry, og følger derefter Potomacelven nedover.

Naar man standser i Washington med Billet fra Chicago til New York, kan man reise med de bedste og hurtigste Tog, for samme Betaling som med de daarligere og mindre hurtiggaaende. Thi den Regel gjælder nu, at for hver Time Toget bruger mindre end 28 Timer fra Chicago til New York stiger Billetprisen en Dollar. Standser man da i Washington, kommer man altsaa ikke fra Chicago til New York paa mindre end 28 Timer, og man faar, naar man mod Kvittering midlertidig leverer Billetten fra sig paa Stationen i Washington, som alle maa gjøre, tilbagebetalt det, man har betalt mere for Billetten end billigste Pris. Man kan standse i Washington ti Dage paa Billetten, som man faar igjen, naar man er færdig til at fortsætte Reisen.

I Washington er der naturligvis meget at se og beskue. Der er alle de offentlige Bygninger — Kapitoliet, Kongresbibliotheket, Hvidehuset, Regjeringsbygningerne, Mynten, Museerne osv. Der er Parkerne og de mange Statuer og Monumenter, særlig Lincoln og Washington Monumenterne. Dette sidste er bygget i Form af en Obelisk, og var en Tid det høieste Bygverk i Verden, over 550 Fod høit. Nu er Wolworthbygningen i New York høiere, og, hvis jeg ikke husker feil, Singerbygningen, og Eiffeltaarnet i Paris. I

Kapitoliet i Washington

Washington Monumentet er der Elevator lige op til Toppen, og rundt Elevatoren inde i Monumentet ogsaa Trapper lige op, med over otte Hundrede Trappetrin. Men Elevatoren standser ikke mellem Bunden og Toppen, saa vil man gaa, maa man gaa hele Veien enten op eller ned, eller begge Veie — som vel de færreste gjør. Vil man gaa den ene Vei, bør man helst gaa op og kjøre ned, og ikke som jeg gjorde for endel Aar siden — jeg kjørte op, men gik ned. Da jeg endelig kom ned, maatte jeg lægge mig paa Bakken ved Siden af Monumentet, og ligge der over en halv Time, før jeg var istand til at gaa videre. Det røiner nemlig forfærdelig paa Knærne at gaa ned de mange Trappetrin. Det er forholdsvis lettere at gaa op; thi da bruges alle Musklerne i Benene, fra Fodsaale til Hofterne. Der er en storatet Udsigt over Byen og Omegn fra Toppen af Washington Monumentet. Jeg var ikke oppe der denne Gang. Derimod var jeg oppe paa Toppen af Kuppelen paa Kapitoliet. Det er ikke saa høit

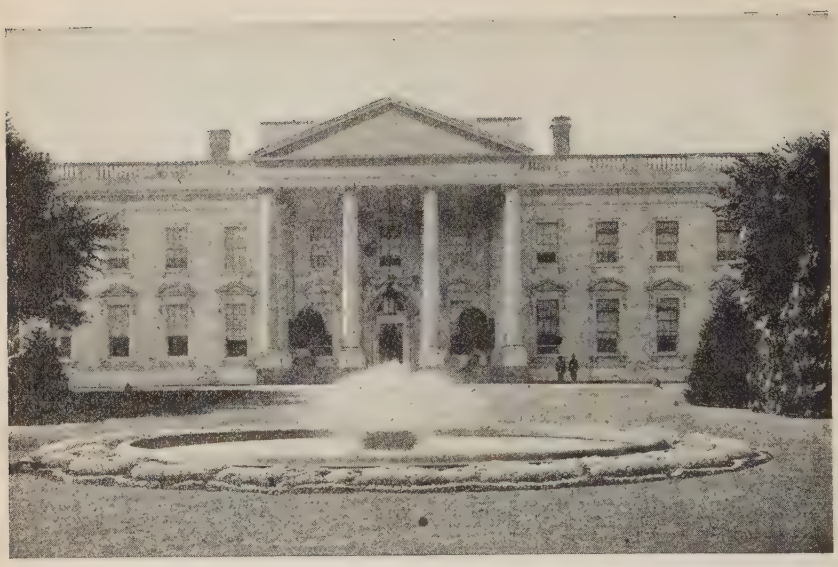

Hvidehuset i Washington

Bygverk som Washington Monumentet; men da Kapitoliet staar paa meget høiere Grund, er man ogsaa paa Kapitol-Kuppelen høit over Byen, og har omtrent lige godt Udsyn, som fra Monumentet. Og det er ulige lettere at gaa baade op og ned, skjønt der er ingen Elevator op der. Man kommer først op igjennem de forskjellige Etager, og saa flere Trapper rundt og op inde i Domen og Kuppelen. For den som let bliver svimmel oppe i Høiden, er ogsaa Kapitolkuppelen bedre end Washington Monumentet; thi der er i flere Høider Afsatser med Rækverk rundt Domen og Kuppelen, hvor man kan gaa ud, og saaledes lidt efter hvert vænnes med Høiden, efter som man kommer op. Paa begge Sider af Kapitoldomen har man ogsaa Kapitoliets to svære Fløie, som gjør sit til, at man ikke lægger saa meget Mærke til Høiden. Jeg vil derfor tilraade alle, som kommer til Washington første Gang, at gaa op til Toppen af Kapitolkuppelen for at orientere sig. Har man da et Kart af Byen og studerer

Washingtonmonumentet

det deroppe, bliver man snart kjendt og vil let paa egen Haand kunne finde frem til de forskjellige Steder og Bygninger.

Medens jeg var i Kapitoliet, tilbragte jeg et Par Timer paa Galleriet i Senatet, og hørte paa Debatten der. Debatten var forresten ikke af speciel Interesse den Dag; men det har alligevel altid sin Interesse at sidde en Stund i Senatsgalleriet og se og høre paa den mest ærværdige Forsamling af Lovgivere i Verden — "the most august body of lawgivers in the world" — som den stundom kaldes. Der sad Senator Knute Nelson paa sin Plads og bladet i Dokumenterne paa Pulten foran sig, medens han fulgte med i Forhandlingerne; Senator Norbeck fra Syd Dakota var ikke tilstede i Salen, heller ikke Senator Bursum af New Mexico; men Senator Smoot fra Utah, Senatets lyseste Hode og dygtigste Medlem — formodentlig en Arv fra hans norske Mor — var der og deltog flere Gange i Debatten. Det gjorde ogsaa Sena-

tor La Follette fra Wisconsin, som havde Sæde lige foran Senator Smoot. S enator Lodge fra Massachusetts var tilstede, men sad sjelden paa sin Plads; han spankulerte for det meste rundt om i Salen, som om han var Herre i Huset. Han tog ikke Del i Debatten, talte heller ikke med nogen, undtagen engang oppe ved Præsidentstolen, da han vexlet nogle Ord med Vicepræsident Coolidge.

Jeg var ogsaa inde i Repræsentanthuset, baade oppe paa Galleriet og nede i Salen, hvor jeg gik lige op paa Præsidentpladsen; thi Repræsentanterne havde ikke Møde den Dag. Men Repræsentantsalen var udskjæmt siden sidst jeg var der. Der er nemlig nu blevet saa mange Repræsentanter, at det er kommet langt op i det femte Hundrede, saa man har maattet kaste ud Pultene og Kontorstolen og sætte ind lange Bænke, som i en Kirke, for at skaffe Plads til dem alle. Der burde uden Tvil for lang Tid siden været vedtaget følgende Tillæg til Grundloven: "dog skal aldrig Repræsentanternes Antal overstige 350, og heller ikke skal der være mere end 35 Repræsentanter fra nogen enkelt Stat". Det første vilde holdt Repræsentanternes Antal indenfor en passende Grænse; thi Nationens saavel som Statens Tarv kunde varetages, f. Ex., lige godt af otte som af ti Repræsentanter fra Minnesota. Det sidste vilde hindre Stater med mange store Byer fra at faa altfor tungt Lod at lægge i den politiske Vægtskaal.

Der er i Washington flere Selskab, som i store Automobiler, med Siddepladse fra 12 til 20 i hver, tager Tilreisende rundt paa forskjellige Ture i Byen og Omegn. En af disse Ture er til de fleste offentlige Bygninger, indbefattet Besøg inde i dem; en anden Tur er rundt om i Gaderne, for at bese selve Byen; en tredie til Arlington Heights, paa den anden Side af Potomacfloden, og Nationalgravpladsen der; den fjerde er til Mount Vernon, General George Washingtons, Amerikas første Presidents Hjem. De to Ture inde i Byen koster $1.50 hver, de andre to $3.00 hver. Er man ikke meget byvant og reisevant, kan man gjerne ta de tre først-

Lincolnmindet i Washington

nævnte Automobilture; thi ved Siden af Chaufføren er der en Mand med, som hele Tiden fortæller om det man ser.

Men til Mount Vernon bør man ikke gaa med Automobilerne, men med den elektriske Sporvei. Man bør helst kjøre fra Washington Kl. 11 Formiddag, og bare kjøbe Billet til Arlington, Virginia, en gammel By paa den anden Side af Potomacfloden, nogle Mil nedenfor Washington. Den er meget ældre end Hovedstaden, er en af de ældste Byer i Landet, og var i lang Tid Hovedstaden i Staten Virginia, før Statssædet blev flyttet til Richmond. Her kan man spise Middag og bruge et Par Timer til at bese sig i en typisk Sydstatsby, og besøge Kirken, som General Washington tilhørte, før man fortsætter med Sporveien til Mount Vernon, hvor man vil ankomme en halv Time senere. Mount Vernon ligger 45 Mil sydfor Washington og syv Mil sydfor Arlington. Tilbage kan man reise med Dampskib, som anløber Mount Vernon hver Eftermiddag Klokken fem med An-

komst til Washington et Kvarter over sex. Hele Turen, indbefattet Adgang til Mount Vernon, koster omtrent to Dollars, altsaa mindre end med Automobilturen, og man faar i Tillæg en Dampskibstur opover Potomacfloden, som er værd det alene.

Endskjønt jeg et Par Gange før havde været i Washington, maa jeg næsten med Skam bekjende, at jeg ikke havde været til Mount Vernon. Derfor gik Turen til Mount Vernon allerede første Dag, jeg var i Washington.

For enhver Amerikaner, i Ordets bedste og fuldeste Betydning, vil Washingtonernes gamle ærværdige Herresæde, Landsfaderens Hjem og Gravsted, være ligesom et Mekka, som han før eller senere vil ønske at valfarte til. Der er derfor en stadig Tilstrømning til Mount Vernon hele Aaret. Den Eftermiddag, jeg var der, var der flere Hundrede; somme kom og somme reiste hele Tiden; thi de elektriske Sporvogne kommer og gaar fra og til Washington omtrent hver Time hele Dagen, og vi var over Hundrede, som reiste tilbage til Washington med Dampskibet.

Paa Mount Vernon er det meget vakkert. Den store Hovedbygning staar fremme paa en høi Bakke med Udsyn mod Øst over Potomacfloden, som her er bred som en Fjord. Bagenfor Hovedbygningen i Sydvest staar først Kjøkkenet, forbundet med Hovedbygningen med en overbygget Svalgang, saa Bryggerhuset, Røgehuset, Vaskehuset, Vognskurene og Ladebygningen. I Nordvest for Hovedbygningen, og ligesom Kjøkkenet forbundet med denne med en overbygget Svalgang, staar Kontorbygningen; dernæst Snedkerværkstedet, Spinde- og Vævehuset, Gartnerhuset, Drivhuset og Boliger for de Slaver, som havde Arbeide i Husene og paa Tunet. Imellem alle disse Bygninger, som altsaa spreder sig i to Grupper i Sydvest og Nordvest fra Hovedbygningen, er da det store vakre Parkanlæg. Hovedbygningen var saaledes bare for Familien og dens Gjæster. Hele vestre Ende af første Etage optages af den store Banketsal; mellem denne og den store Hal med stor Trappeopgang er "Parloren" mod

Mount Vernon Hovedbygning

Vest og Musikværelset mod Øst. Paa den anden Side af Hallen er Spisestuen mod Vest og Mrs. Washingtons Dagligstue mod Øst; det meste af Sydenden af første Etage optages af Bibliothekværelset, som var General Washingtons Arbeidsværelse. I Bygningens sydøstre Hjørne, altsaa mellem Generalens Arbeidsværelse og Mrs. Washingtons Dagligstue, er der en liden Hal med en mindre Trappeopgang til anden Etage, hvis Sydende optages af Generalens Soveværelse, og til tredie eller Kvistetagen, i hvis Sydende er Mrs. Washingtons Soveværelse lige over Generalens. Sydenden af Bygningen var saaledes den egentlige Familiebolig: paa første Etage Dagligstuen, Spisestuen og Bibliotheket, paa anden Generalens, paa tredie Mrs. Washingtons Soveværelse, og de tre Etager forbundne med en liden Trappeopgang. Gaar man op Hovedtrappen fra den store Hal, er der paa hver Etage fem Soveværelser, altsaa, iberegnet Generalens og Mrs. Washingtons, ialt tolv Soveværelser. Det nordvestlige Værelse paa anden Etage kaldes Lafayette Værelset; thi det

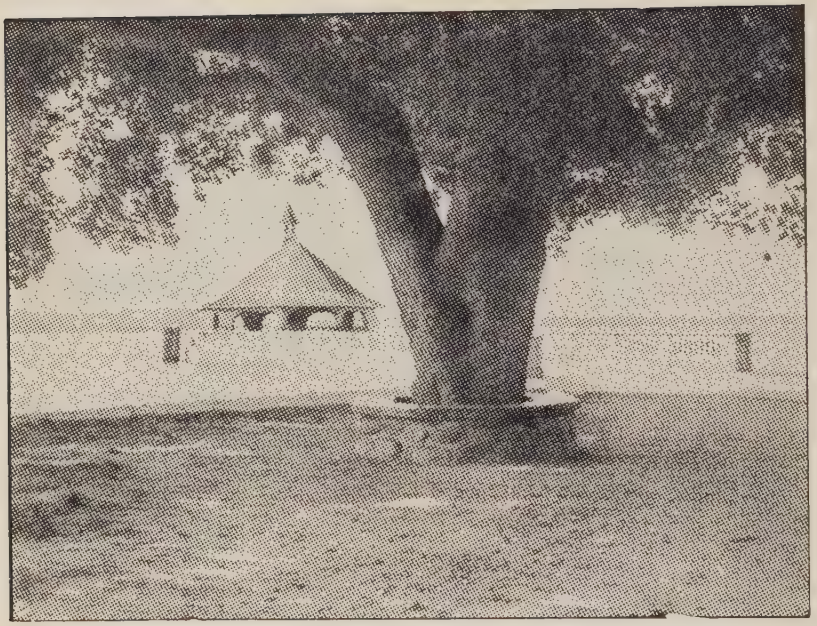

Mount Vernon Brygge

havde altid den store Franskmand, naar han var Gjæst paa Mount Vernon.

I Bakken Syd for Tunet, imellem dette og Bryggen, er Gravkammeret. I den aabne Del af Gravkammeret, indenfor dobbelte Jerngitterporte, staar to store hvide Marmorsarkofager, som indeholder de jordiske Levninger af Landsfaderen og hans Hustru. Op til Væggen derinde stod mange kostbare Sølvkranse; de to sidste var lagt paa Washingtons Sarkofag, henholdsvis af Kronprinsen af Det britiske Rige og af Kongen af Belgien. Udenfor stod to gamle Negere Æresvagt.

Det var i 1674, at John Washington og Nicholas Spencer fik Skjøde fra Lord Culpeper paa 5000 Acres i Virginia paa Vestsiden af Potomacfloden. Halvdelen af dette, altsaa 2500 Acres, arvedes senere af Lawrence Washington, som i 1743 bygget sig Hjem der og kaldte Godset Mount Vernon, efter

den britiske Admiral, som han havde tjent under. Ved Lawrence Washingtons Død i 1752 gik Eiendommen til hans Halvbror George Washington, som senere ved Kjøb udvidet Godset til næsten 8000 Acres. Efter George Washingtons Død i 1799 havde Enken Godset, saa længe hun levet, og efter hendes Død eiedes det først af Bushrod Washington, derpaa af John Augustine Washington, og senere af John A. Washington, jr.

I 1856 blev der stiftet et Forbund af Kvinder fra hele Landet, som har Navnet Mount Vernon Ladies' Association of the Union. Dette Forbund kjøbte i 1868 af John A. Washington, jr., og Arvinger 202 Acres af Mount Vernon Godset, indbefattet Hovedbygningen med tilhørende Bygningskomplex, Parken og Haveanlæggene, Gravkammeret og Bryggen ved Potomacfloden. I 1893 kjøbtes yderligere 33 Acres, saa nu eier Forbundet ialt 237 Acres. Forbundet, som vel er den største og vigtigste Kvindeforening i Amerika, har saavidt mulig samlet de oprindelige Møbler og andre af Præsident og Martha Washingtons personlige Eiendele, og sat dem paa sin oprindelige Plads, og vedligeholder det hele, baade inde og ude, som da Landsfaderen og hans Hustru færdedes der.

Fra Washington til New York gaar Baltimore og Ohiotoget gjennem de to store Byer Baltimore og Philadelphia, og man kan paa Billetten standse i begge disse, hvis man ikke har brugt de ti Dages Gyldighedsfrist i Hovedstaden. Jeg havde været der flere Gange, saa jeg tog med Nattoget, da Sovevognen ikke kostet stort mere end Hotelværelset. En Stund før Toget kom til Byen Hoboken i Staten New Jersey, dukket det ned i Jorden, og fortsatte uden at stoppe under Byen, under Hudsonfloden, og ind i New York By. Toget kom ikke op igjen; thi Banelegemet paa Stationen i New York er ogsaa nede i Jorden. Jeg gik heller ikke op, men gik gjennem en underjordisk Gang til nærmeste Station paa New Yorks Undergrundsbanesystem, hvorfra jeg kjørte til Whitehall Undergrundsstation ved Battery Park, og kom

først op lige udenfor vor Immigrantmission, en 12—15 Mil fra hvor Baltimore og Ohiotoget dukket ned i Jorden borte i Staten New Jersey.

Jeg blev i New York bare lidt over et Døgn. Thi jeg havde været der mange Gange før, og stundom opholdt mig der i længere Tid, saaledes baade min Kone og jeg i 1918 en hel Maaned. De Forretninger, jeg maatte gjøre i New York, nemlig at kjøbe Billetter og faa vore Pass viseret paa det norske Konsulat, kunde ogsaa let gjøres paa en Dag. Det er forresten ikke saa snart gjort paa Konsulatet, som en kunde tro; der er en lang Række med Spørgsmaal, man maa skriftlig besvare. Ved Bordet i det ydre Kontor sad der ved Siden af mig en gammel Norsk-Amerikaner og strævet med Spørgsmaalene og Svarene, og svedet og skrev, og skrev og svedet, og klaget alt i et over Pennen. Konsulatet fordrer ogsaa to Fotografier for hvert Pas, som skal viseres. Jeg var forberedt paa dette, saa jeg havde flere Fotografier med, af samme Slags, som var paaklæbet Passet; ellers er der i de sidste Aar nær Dampskibskontorerne og Konsulaterne kommet en Mængde Fotografister, som paa kort Tid færdiggjør Fotografier for Pas og Visering. Det koster nu $10.00 for amerikanske Borgere, selv om de er fødte i Norge, at faa et Pas viseret paa de norske Konsulater i Amerika for Reise til Norge, medens det paa svenske Konsulater koster bare $1.50 for Visering til Sverige, hvis Vedkommende er født i Sverige. Jeg vidste om dette, og at Norge tager $10.00 for Viseringen, fordi der paa amerikanske Konsulater i Norge maa betales $10.00 for Visering til Amerika. Men det maa der ogsaa betales paa de amerikanske Konsulater i Sverige. Medens jeg var paa Konsulatet, benyttet jeg derfor Anledningen til at hilse paa Norges nye Generalkonsul der, og fortælle ham, at jeg syntes, og vistnok de fleste Norsk-Amerikanere med mig, at Gamle Mor Norge handler baade umoderligt og uklogt ved at afkræve sine udvandrede Sønner og Døtre $10.00 for Tilladelse til at besøge hende, til at besøge deres Fødebygd, deres Fædres Land og Folk.

Passet koster $10.00. Jeg var selv oppe i Udenrigsdepartementet i Washington og fik det. Fra Minneapolis havde jeg med mig de sædvanlige Ansøgningsdokumenter, udfyldte, underskrevne og beedigede der; men da Rumænien var indbefattet i Ansøgningen, og da jeg skulde reise som Journalist, maatte jeg i Udenrigsdepartementet underskrive og beedige endnu et andet Dokument. Mit Pas lyder paa Norway, Sweden, Denmark, Finland, Czechoslovakia, Switzerland, Italy, British Isles, Egypt, Palestine, The Syrian Coast, Damascus and Aleppo, Creece, Constantinople, Roumania, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, France, Spain, Holland, Belgium, and necessary Countries en route, and return to United States. Rusland og Østersjøstaterne, Polen, Tyskland, Østerrige, Ungarn og Bulgarien havde Amerika endnu ikke diplomatisk Forbindelse med, saa de kunde ikke indbefattes i Passet fra Uncle Sam, uden forsaavidt de er indbefattet i Ordene "necessary countries en route" — "Lande nødvendige for Gjennemreise". Adgang til disse Lande faaes i Europa.

Præcis Klokken 12 Middag Fredag den 30te September blaaste "Stavangerfjord"s dybe Dampbasun tredie Gang for at minde Efternølerne paa Bryggen om, at nu var Afgangstiden kommet, saa nu fik de skynde sig ombord, vilde de være med. Strax efter heistes Landgangen iland, og det prægtige Skib lagde ud fra Den Norske Amerikalinjes Kai i Brooklyn, medens Skibets Orkester spillet først den norske og saa den amerikanske Nationalsang. Knapt to Timer senere var Lodsen gaaet fraborde udenfor Sandy Hook Fyrskib, og vi stævnet østover mod gamle Norge.

Jeg har nu været ombord i "Stavangerfjord" over en Uge, og jeg kan med Sandhed sige, at et koseligere Skib pløier ikke Atlanterhavets Bølger, og en kjækkere Kaptein end dets Kommandør skal man lede efter paa alle Have, ikke bare i Ordets vanlige Betydning, thi Kaptein Irgens er ogsaa, hvad man kalder kjæk paa kav bergensk, som betyder noget meget mere. Han var med overalt, spiste ikke bare paa første

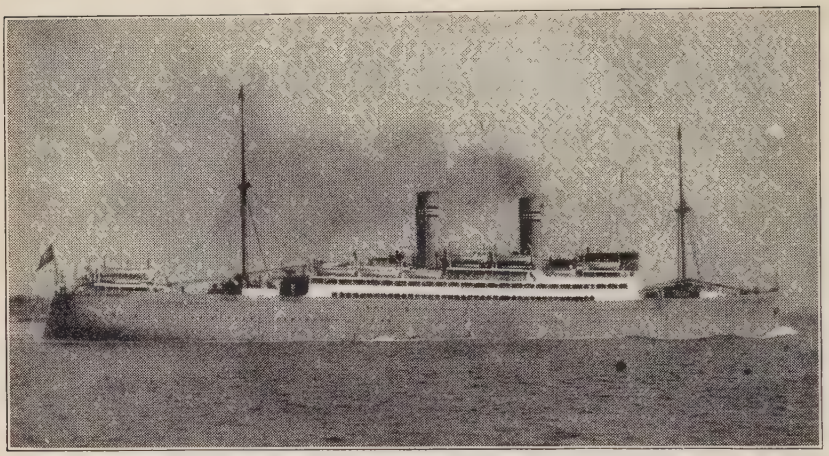

"Stavangerfjord" afgaar fra New York

Plads, som er det vanlige, men flere Gange ogsaa paa anden og tredie Plads. En Eftermiddag var der Olympiske Lege agterud paa tredie Plads Dæk, hvortil vi alle da havde Adgang, og Kapteinen var saa at sige Sjælen i det hele — han raabte paa de næste, som skulde deltage, han gav Startsignalerne, han opmuntret snart den ene, snart den anden, og han uddelte Præmierne om Kvelden. Følgende var det trykte Program for de Olympiske Lege ombord i "Stavangerfjord":

1. Poteteskamp: a. For Herrer, b. For Damer.
2. Eggeløb: a. For Herrer, b. For Damer.
3. Sækkeløb: a. For Herrer, b. For Damer.
4. Pudekamp.
5. Dragkamp (otte i hvert Lag). a. Landkrabber mod Sjøfolk, b. Gifte Mænd mod ugifte Mænd, c. Gifte Damer mod ugifte Damer.

(Gummihæler eller Gummisaaler er *ikke* tilladt i Nr. 1 og 5.)

Til en anden Underholdning hvortil alle havde Adgang, denne Gang mod Betaling, var der trykt følgende:

Program for Aftenunderholdning paa "Stavangerfjord".

7de Oktober 1921 Kl. 8.30 Eftermiddag i anden Plads Spisesalon. Programmet sælges til Indtægt for Ferieophold paa Landet for Sjøfolks Børn. Pris to Kroner (eller mere). Programmet tjener som Adgangstegn.

Ovenstaaende var trykt paa Programmets 1ste Side; paa 3die Side stod det egentlige Program:

1. Overture - - - - - - - *Skibets Orkester*
2. Sang - - - - - - - - - *Fru Wamer*
3. Kvartet - - - - - - - - *Skibets Orkester*
4. Mathias Lealaus — alias "Filler og Bein"
5. Trækspil-Solo - - - - - - - *Hr. Johnson*
6. Sang - - - - - - - - - *Blandet Kor*
7. Mundspil-Solo - - - - - *Axel Dahlquist*
8. Skrøner - - - - - - - - *Hr. Sørvold*
9. Sang - - - - - - - - - *Fru Bie*
10. Imitation - - - - - - - *Hr. Nielsen*
11. — — — "The "Stavangerfjord Minstrels".

Med det samme jeg har Programmerne for mig, kan det ogsaa have sin Interesse at gjengive Spiseseddelen ved Afskedsmiddagen paa anden Plads igaaraftes: Selleri og Oliven, Oxehalesuppe, Afkogt Lax med Hollandaisesaus — Persillepoteter, Stangasparges med rørt Smør, Andesteg med Svedskekompot — Pom. Sautees, Pickles, Bavarois a la Creme, Kransekage, Frugt, Dessert, Kaffe.

Ellers spises Middag paa anden Plads Klokken halvet om Dagen, og tilaftens Klokken halvsyv. Det kan kanske ogsaa have Interesse at gjengive Spiseseddelen til et vanlig Aftensmaaltid paa anden Plads. Denne er for Mandag 3die Ok-Oktober: Svineragout med kogte Poteter; Kold Bord: Skinke, Spegepølse, Servelatpølse, røget Lax, røget Kjød, fersk Kjød, Svinecarre, Kalvesteg, Ansjovis, Gaffelbiter, Sardiner, Pickles, Chow-Chow, Rødbeder, Sylte, Spegesild med Løg, Tomater, Syltetøi, Selleri, Marmelade, Salat Jardiniere, Potetsalat, Kompot, Asparges i Mayonaise, Lax i Mayonaise, Mysost, Nøkkelost, Schweitzerost, Kaffe, The.

Jeg har tilbragt det meste af Dagene denne Tur i Skrivesalonen. Og som jeg har siddet her og havt det koseligt og godt, har mine Tanker Gang paa Gang fløiet vestover til de mange af vort norsk-amerikanske Folk, som har gaaet der paa Vidderne og længtet i lange Aar; til de Hundreder og Tusinder, som saa gjerne vilde have seet sit Barndomshjem igjen, kanske de der endnu har en gammel Far eller Mor, som ogsaa har længtet efter dem, og som endnu engang vilde trykke deres Haand og klappe deres Kind — men de har kviet sig for den lange og besværlige Tur over Atlanterhavet, over Nordsjøen. De husker da de kom som Immigrant, de ældre paa smaa Seilskibe, de yngre paa Dampskibene, over Nordsjøen og Atlanterhavet, hvor fæle de saakaldte Emigrantbekvemmeligheder var, saa de rettere burde være kaldt Ubekvemmeligheder; de husker hvor fælt det var med al Sjøsygen og Opkastningen, saa det ofte var en Stank og en Elendighed uden Lige; de husker alt dette med Gru, mange af dem, og heller end at gjennemleve det igjen, og det to Gange, paa Reisen til Norge og tilbage til Amerika, gaar de et helt Liv og længter og drømmer, og drømmer og længter, — en Længsel som for sommes vedkommende endog kanhænde har lagt dem i en tidlig Grav. Naar jeg tænker paa dette, og samtidig ved, at for de flestes Vedkommende vilde en kort Tur paa et Par tre Maaneder, med en Udgift, som for de fleste er helt overkommelig, være ikke bare Lindring og Lægedom, men fuldstændig Kur, da vil jeg saa gjerne fortælle om mine Erfaringer som Atlanterhavsreisende.

En Tur over Atlanterhavet med de store moderne Skibe er en Ferietur, en Fornøielse og en Hviletur, ikke bare naar man reiser paa første og anden Plads, men for Den Norske Amerikalinjes Vedkommende ogsaa paa tredie Plads. Dette er min 26de Tur over Atlanterhavet, de fleste Ture vistnok som første Plads Passager, men nogle Gange ogsaa paa anden, og endel paa tredie, saa jeg skulde have lidt Erfaring. Og jeg har alle Gange, med Undtagelse af to, havt det rigtig godt ombord. Den første Gang kom jeg, som de

fleste af os, som Immigrant. En anden Gang reiste jeg paa tredie Plads paa "American Line" og havde det uhyggeligt. De fleste paa tredie Plads var alslags Folk fra Øst-Europa. Den Gang kostet Billetten paa tredie Plads fra Bergen over England til Chicago bare 80 Kroner, ca. 22 Dollars, altsaa ikke stort mere end Jernbanebilletten fra New York til Chicago. Linjerne betalte altsaa af sin egen Kasse Reisen over Nordsjøen, over England og Ophold der, og fri Reise over Atlanterhavet. Der var nemlig "Krig" mellem de forskjellige Atlanterhavslinjer. Det var saa billig, at jeg syntes jeg maatte benytte Anledningen, og vilde med det samme se, hvorledes det var paa tredie Plads paa de Skibe, som førte de store Masser af Øst-Europæere. Jeg tror det var i 1903, saa jeg var i min bedste Alder, og kunde taale noget af hvert. Men jeg havde det langt fra hyggeligt, og siden har jeg altid sagt, at det var en Velsignelse for vort Folk, at vi fik vore nordiske Atlanterhavslinjer. Ellers har jeg altid havt det meget godt og hyggeligt, og har stundom næsten med Vemod imødeseet Landgangstimen. Som f. Ex. nu. I Eftermiddag omtrent Klokken fire vil vi være ved Bryggen i Bergen, hvor endel af os skal gaa iland, efter ni Dages hyggeligt Samvær ombord. Det vil kanske synes som en Overdrivelse, naar jeg siger, at jeg ikke skulde havt noget imod, at det havde varet i ni Dage til. Det har jo været omtrent aldeles stilt hele Turen. Hvor stilt og smult det har været, vil man forstaa, naar jeg fortæller, at hele Tiden, Nat og Dag, siden vi forlod New York, har der staaet høie smale Glasvaser med Blomster i paa Bordene i Spisesalen, aldeles løse, uden at vælte. Og dette er Oktober, Stormmaaneden. Jeg er forresten kommet til at tro, at det fordetmeste er godt Veir paa Atlanterhavet. Af de 26 Ture, jeg nu har gjort, har bare tre været stormfulde. Og jeg har reist i alle Aarets Tider. En Jul og Nytaar har jeg tilbragt paa Atlanterhavet; men den var stormfuld.

Det er første Gang jeg kommer ind til Bergen direkte fra gamle "Vesterled", Ørknøerne og Shetlandsøerne. Før

har jeg enten kommet fra Sydvest, fra England nordøstover til Stavanger og Bergen, eller vestenfra Nordpynten af Skotland til Kristinasand, og begge disse Veie ser man først Lista og Jæderen, det forholdsvis lave sydvestlige Norge. Men denne Gang er det noget andet. Denne Gang er det selve Storfjeldene vi ser. Vi har seet dem nu, siden vi kom op fra Middag. Om en Time er vi under Land.

Dei gamle fjell i syningom
er altid eins aa sjaa,
med same gamle bryningom,
og same toppom paa.
I bygdom byggja sveinarne,
og husi standa laust;
men dei gamle merkjesteinarne
dei standa like traust.

Av hav kom sjomann sigande
og lengta etter land;
daa saag han fjelli stigande
og kjendest ved si strand.
Daa kom det mot i gutarne,
som saag sin fødestad.
Ja dei gamle gilde nutarne,
dei gjera hugen glad!

Andet Brev

Bergen og Bergensbanen

Bergen, 19de Oktober 1921.

Denne minderige By mellem de syv Fjelde blev anlagt i Aaret 1073 af Kong Olaf Kyrre, d. e. den Fredsæle. Den var i mange Hundrede Aar den største By og vigtigste Handelsstad i de nordiske Lande. I gamle Norges Guldalder i det 12te og 13de Aarhundrede var den Landets Hovedstad. Da blev paa Holmen, det nuværende Bergenhus, bygget den store Kristkirke, paabegyndt allerede af Byens Grundlægger, som oprettet Bjørgvin Bispedømme, og fuldført omtrent 1160. Den var da Norges Hovedkirke, og i den blev kronet Kong Magnus Erlingson 1164, Kong Sverre 1194, Kong Haakon IV 1247, Kong Magnus Lagabøter og Dronning Ingeborg 1261, samt Kong Erik Prestehader og Dronning Margaretha 1281. I den blev de fleste af disse og andre fyrstelige Personer paa den Tid ogsaa gravlagde. Paa Holmen blev ogsaa da bygget den Store Gildehal, den minderigeste Bygning næst Trondhjems Domkirke i Norge, almindelig kaldet Haakonshallen, fordi den blev bygget af Kong Haakon IV, som rettere burde kaldes den Store; thi paa hans Tid stod Norge paa det høieste baade i Kultur, Anseelse og Landomraade, et Landomraade, som strakte sig fra Gøtaelven i Øst til Vinland det Gode, nu kaldet Amerika, i Vest, og fra det nordlige Skotland i Syd til Nordishavet i Nord, saa Nord-Atlanterhavet var en norsk Indsjø.

Hil dig norske By,
"Bergen aldrig ny",
Gammeldags og evig som din Holbergs Lune;

Bergen seet fra "Stavangerfjord"s øverste Promenadedæk — I Forgrunden Bergenhus med Haakonshallen, i Baggrunden Fløifjeldet og Ulrikken

Engang Kongers Vagt,
Siden Handelens Magt,
Præsident paa første Frihedsting.

Saaledes sang Bjørnstjerne Bjørnson for to Menneskealdre siden til den gamle Stad mellem de syv Fjelde. Og Bergen er og bliver den samme, den er og bliver altid noget for "seg sjøl", den bliver "aldrig ny".

Den kunde have blevet det. Den kunde have blevet en fuldt moderne By i Centrum, med lange, brede, snorrette Forretningsgader. Men Bergen forstod ikke sin Besøgelsestid.

Efter den store Brand for syv Aar siden, som lagde hele Centrum, det vil sige hele Forretningsstrøget fra Muralmending til Lille Lungegaardsvand, i Aske, havde Bergen en Anledning til at udvide og rette sine Forretningsgader, og faa et helt moderne Forretningsstrøg, som næsten ingen anden større gammel By har havt i den sidste Menneskealder, efter første Klasses Brandvæsen kom i Brug. Thi havde det ikke blaast en forrygende Storm, saa vilde Ildebranden have

været begrænset indenfor et forholdsvis lidet Omraade. Og det mærkelige var, at det ikke regnet i Bergen samtidig med Stormen; thi det gjør det næsten altid. Men denne Gang var Stormen fra Nord, den eneste Slags Storm i Bergen, det ikke høljer og pøser ned med, som om Himmelens Sluser er aabnet.

Efter Branden indbød Byens Fædre Nordens Arkitekter og Ingeniører til Konkurrance om Planer til Brandstrøgets Regulering og Gjenopbyggelse, med noksaa store Præmier for de tre bedste. Der var en Mængde Arkitekter og Ingeniører, som deltog i Konkurrancen, især norske, men ogsaa en Del svenske og danske. Jeg var i Norge, da de tre præmierede Udkast blev offentliggjorte, og jeg husker, at jeg blev meget skuffet ved at se dem. Det var kanske formastelig af mig som Lægmand paa det Omraade, men jeg syntes virkelig, at jeg skulde kunne have givet et bedre Udkast til Regulering af Gaderne, og jeg ønsket amerikanske Fagmænd havde været indbudt til at deltage i Konkurrancen. Der var Svingninger og Græsplæner og Søiler og Palisader og Snirkler, som om det var Udkast til Parkanlæg eller Villabebyggelse, og ikke til Forretningsstrøget i en travel Forretningsby med lidet Rum til at sprede sig udover. Ingen af de præmierede Udkast blev vedtaget i sin Helhed, og jeg ser nu, at endnu flere Ændringer er blevet gjorte. Palisaderne og alt det andre Krimskrams skal være opgivet, men selv Gadereguleringen er for en stor Del beholdt, skjønt der er ogsaa flere Ændringer.

Omreguleringen er nu omtrent færdig og de nye Gader brolagte. De høiere liggende Dele af Brandstrøget mellem Muralmendingen og Torvalmendingen er blevet noksaa meget sænket, saa somme Steder stikker Fjeldknauserne mellem Gaderne ti Fod op over Brolægningen.

Har det gaaet sent med Reguleringen af Brandstrøget og Oparbeidelsen af Gaderne, saa har det gaaet endnu senere med Gjenopbygningen. Bare tre Forretningsgaarde er gjenreiste, naturligvis meget større, end de var før. Den første og største af disse er Svaneapotheket, en stor prægtig Gaard

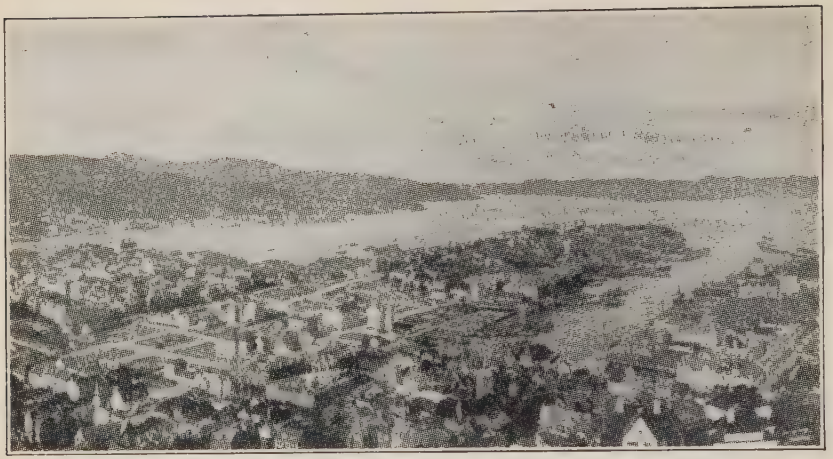

Bergen — Brandstrøget Høsten 1921 — seet fra Fløifjeldet

paa fem Etager og Loftsetage, som det bruges her, med Rum ikke bare for Apotheket og dets Lagere, men ogsaa en hel Del Kontorleiligheder. Svaneapotheket er en af de aller ældste nu existerende Forretninger i Bergen, ca. fire Hundrede Aar gammelt. Paa Væggen paa venstre Side af Døren til Apotheket staar med sirlige Jerntal 1590, og paa høire Side af Døren 1920. Svaneapotheket har ogsaa Interesse derved, at det var i den nedbrændte Bygning, som stod omtrent hvor den nye Bygning staar, at Ole Bull blev født.

Alle som har været i Bergen vil huske Christiestøtten paa den høie Piedestal midt paa Torvalmendingen øverst paa Torvereset. Det er en stor Broncestatue af Præsident Christie, "Præsident paa første Frihedsthing", som Bjørnson sang, med andre Ord Præsident paa det første Storthinget i 1814. Der er en vis Egenhed ved Statuen, som er viden bekjendt. Præsident Christie staar og holder en Dokumentrulle ned og frem for sig. Naar det saa regner er det den Egenhed ved Statuen, at Vandet rinder ned fra Hoved og Skuldre langs Armene og frem fra Dokumentrullen, saa det ser ud som om Præsident Christie staar og vanner, som man siger paa

Bergensk. Da det som bekjendt regner en stor Del af Tiden i Bergen, kunde det ofte være noksaa flaut for de gode Bergensere, naar de skulde vise Tilreisende sin kjære Bys Seværdigheder. Om dette er Grunden til, at man ikke er saa begeistret for at faa Christiestøtten tilbage til Torvalmendingen, skal jeg lade være usagt, men der tales nu for Tiden og skrives om, hvor man skal sætte Statuen. Den har nemlig faaet et midlertidig Hjem inde i Museet, medens Torvereset sænkes og nivelleres.

En anden Broncestatue ser jeg er ogsaa flyttet, siden jeg sidst var her. Det er en Statue i Legemsstørrelse af en splitternøgen Gut i Fjorten-femtenaarsalderen, og stod i Byparken. Folk syntes vist stundom Synd i ham for hans Nøgenhed; thi det hændte, at der om Natten var bundet en gammel Sæk eller en Avis rundt Midjen paa ham. Nu har han faaet Plads paa Fortauget fremfor Raadhuset. Jeg synes, at naar man først flyttet ham, kunde man gjerne have flyttet ham lige ind paa Raadstuen.

Der er forresten en tredie mærkelig Statue i Bergen. Den er af Bjørnstjerne Bjørnson, og staar paa Vestsiden af Den national Scene — Theatret altsaa, lige udenfor Døren, som gaar ind til Fremmedlogen og til Scenen, tænker jeg. Bjørnson staar der i fuldt Sprang med ene Fod løftet langt frem for den anden, med svingende Arme, uden Hat og flagrende Haar og flammende Øine, som om han i al Hast var flygtet fra det, han har seet og hørt derinde. Naar man staar og ser paa den er det mest som man hører Bjørnson tordne: "Næ, dæ vada fælt!" — Naar Kunstnere prøver at være rigtig originale, er de stundom meget uheldige.

Til at afbalancere det, jeg har skrevet om disse tre Statuer, maa jeg nævne tre andre, som er en Pryd for Byen, og som dens Borgere er og har al Grund til at være stolte af — baade Statuerne i sig selv, og fordi de er af deres Bys Børn: Holbergstatuen paa Torvet udenfor Børsen, Ole Bull-Statuen paa Ole Bulls Plads udenfor Hotel Norge, og den nyeste af dem alle, Edvard Grieg-Statuen i Byparken.

Et af de største og bedst planlagte offentlige Arbeider, som nogensinde har været gjort i Bergen, er Bygningen af Skoltegrundskaien, en meget stor Brygge, som stikker ud fra Pynten af Bergenhus Fæstning, hvor Verdens største Dampskibe kunde lægge til. Ved den har Den Norske Amerika Linje Kaiplads, og ellers alle Dampskibe i fast Rute paa Udlandet. Kaien er forbundet med Bergensbanen med Spor i Tunnel gjennem Fjeldet fra Jernbanestationen inde ved Lungegaardsvandet, og Tog til og fra Kristiania, som i Bergen korresponderer med Dampskib til og fra Udlandet, kjøres lige ud fra Kaien.

Bjørnsonstatuen udenfor Theatret i Bergen

Naar man i Amerika kjøber Billet til Kristiania med Den Norske Amerikalinje, har man Valget mellem at følge Skibet lige til Kristiania, eller at gaa iland i Bergen og fortsætte til Kristiania med Bergensbanen. Man giver Besked om dette i Amerika, naar man kjøber Billetten, og faar man da Jernbanebilletten uden extra Betaling ombord paa Dampskibet, før man gaar iland. Jernbanebilletten gjælder i tre Maaneder. Man kan altsaa standse i Bergen tre Maaneder, eller der og paa andre Stationer paa Bergensbanen, paa alle, om

man saa ønsker, men man maa være i Kristiania inden tre Maaneder fra Stemplingsdagen. Har man Bagage, altsaa Kuffert, som man ikke kan tage med sig ind i Personvognen, og man ikke har havt den checket til Kristiania med Skibet, maa man betale extra for den; thi der er nu ikke fri Checking af Bagage paa de norske Baner. Fra Bergen til Kristiania koster det 16 Øre pr. Kilo, omtrent to Cent pr. Pund efter vanlig Pengekurs. Billetprisen fra Bergen til Kristiania er nu med Hurtigtog Kr. 59.40 paa anden Plads og Kr. 35.00 paa tredie. Men reiser man med Nathurtigtoget maa man ogsaa kjøbe Sovevognsbillet, da det ikke har almindelige Personvogne, og Sovevognsbilletten fra Bergen til Kristiania er paa 2den Plads Kr. 20.00, paa tredie Plads Kr. 10.00. Man kan ogsaa med Nathurtigtoget kjøbe første Plads Sovevognsbillet, som koster Kr. 40.00. Da er man bare to Personer i hver Kupé, med anden Klasses Sovevognsbillet er man fire i hver Kupé. Ellers er Sovevognene paa første og anden Plads de samme. Der er ogsaa et Lokaltog mellem Bergen og Kristiania, men dette bruger to Dage mellem Byerne, idet det overnatter paa Aal i Hallingdal. Med det koster Billetten paa anden Plads Kr. 47.50 og paa tredie Plads Kr. 28.00.

Siden sidst jeg var i Norge er Tiden mellem Bergen og Kristiania blevet betydelig forkortet, saa Nathurtigtoget nu bruger 12 Timer mellem Byerne. Og Togruten er lagt i Forbindelse med Dampskibshurtigruten mellem Bergen og Newcastle i England. Man kan saaledes reise fra Kristiania f. Ex. Tirsdag Aften Kl. 11, ankomme til Bergen Onsdag Form. Kl. 11.05, afgaa fra Bergen Kl. 12.00 Middag med Turbindamperen "Leda", som bruger bare 21 Timer over selve Nordsjøen — "Jupiter", en anden af Damperne i Ruten bruger 23 Timer — hertil kommer saa lidt over en Time fra Bergen ud til Sjøs, og lidt over en Time fra Nordsjøen op til Newcastle, altsaa med "Leda" Ankomst til Newcastle Torsdag Eftermiddag, Afgang fra Newcastle med Toget Kl. 4.25 Eftermiddag, og Ankomst til London Kl. 10.30 Torsdag Aften, knapt to Døgn efter Afreisen fra Kristiania.

Fra London til Kristiania er Ruten omtrent den samme, eller 49 Timer. Jeg nævner dette for at vise hvorledes hurtige Ruter har været oparbeidet baade inden- og udenrigs.

Med Daghurtigtoget er Kjøretiden mellem Bergen og Kristiania forkortet lidt, men der bruges endnu 14 Timer, med Afgang fra Bergen Kl. 8.25 Morgen og Ankomst til Kristiania Kl. 10.30 Aften. Daghurtigtoget stopper nemlig paa mange flere Stationer end Nathurtigtoget, skjønt Daghurtigtoget ogsaa gaar forbi mange Stationer uden at stoppe. Saaledes stopper det mellem Bergen og Voss bare ved Nestun og Vaksdal, og mellem Aal og Kristiania bare ved Gol, Nesbyen, Flaa, Gulsvik, Sokna, Veme, Hønefoss, Jevnaker, Roa og Grefsen. Mellem Voss og Hallingdal over Høifjeldet stopper det ved alle Stationer, ved flere af dem dog kun paa Signal.

Men Daghurtigtoget stopper paa ni forskjellige Stationer i Dagens Løb, fra sex til 12 Minutter paa hver, for at man kan faa spise, skjønt der om Sommeren kjøres Spisevogn hele Veien, og om Vinteren mellem Kristiania og Aal, saa man paa østgaaende kan spise Middag og Aftens i Spisevognen og paa vestgaaende Frokost og Middag. For os Norsk-Amerikanere synes det lidt for meget af det gode, saa det kan give Indtryk af, at man i Norge lever for at spise, og ikke spiser for at leve. Vi synes ganske naturlig, at naar ikke Toget gaar fra Bergen før Kl. 8.25, saa kunde man spise Frokost, før man gik ombord paa Toget, og saa greie sig med de to Maaltider, man kan faa paa Spisevognen, eller Toget kunde standse et Par eller tre Gange i Dagens Løb, f. Ex. hvor man bytter Lokomotiv, saa Folk kunde faa Mad der. Men ni Gange paa en Dag, det synes formeget. Toget gaar, som nævnt, fra Bergen Kl. 8.25 om Morgenen; lidt over en Time senere standser det sex Minutter paa Vaksdal, hvor der er Jernbanerestaurant paa Stationen — det samme er der paa alle de følgende Stationer, som jeg nu skal opregne — og lidt over en Time senere, Kl. 11.04 stopper det ti Minutter paa Voss; Kl. 1.24 atter ti Minutter paa Myr-

dal; Kl. 2.19 otte Minutter paa Finse; Kl. 4.05 ti Minutter paa Aal; Kl. 5.12 sex Minutter paa Nesbyen; Kl. 6.25 otte Minutter paa Gulsvik; Kl. 7.45 elleve Minutter paa Hønefoss, og endelig Kl. 9 nogle Minutter paa Roa, tilsammen over 70 Minutter. Jeg lagde forresten Mærke til, den Dag jeg reiste, at vi stod nogle Minutter mere, end de her angivne, paa hver af de nævnte Stationer.

Jeg har skrevet om dette saapas omstændelig, fordi det ikke bare har Interesse i sig selv, men fordi det har speciel Interesse i Forbindelse med en Tunnelplan, som i flere Aar har været talt og skrevet meget om i Bergen, og hvorved Kjøretiden mellem Bergen og Kristiania kunde forkortes med 15 Minutter. Fra Bergen gaar Banen ret i Syd 10 Kilometer — 7 engelske Mil — til Nestun, hvor den svinger i Nordøst til Espeland og Garnes. Dette er for at komme rundt det store Fjeldparti Ulrikken. For at spare denne Omvei er det Bergenserne taler og skriver om at faa en Tunnel gjennem Ulrikken. Derved vilde indspares 10 Kilometer. Med andre Ord, Toget vilde være paa Espeland, 20 Kilometer fra Bergen, naar det nu er paa Nestun. Men Tunnellen vil koste mellem 10 og 20 Millioner Kroner. Dette i Forbindelse med al den Sløsning af Tid ved de mange Stationer, hvor der er Jernbanerestauranter, har jeg stundom ærtet Bergenserne og andre gode Nordmænd med og sagt, at om vi Amerikanere vilde gjøre Gjengjæld, og takke for de mange rare Ting norske Aviser stundom opvartet med og sætter til Overskrift over "Amerikansk", saa kunde vi bare skrive om "Ætestansene paa Bergensbanen og Ulriktunnellen", og sætte til Overskrift "Norsk".

Bortseet fra dette er Hurtigtogene paa Bergensbanen baade gode og hurtige Tog, som, i Forbindelse med det storartede Baneanlæg, Norge har Ære af.

Bergensbanen har saa ofte været beskrevet, at jeg skal bare nævne, at Reisetrafiken nu er meget let. Der kjørtes bare to Personvogne den Dag, jeg reiste over Fjeldet, en anden Klasses og en tredie Klasses. Og de var ikke fuldt

Høifjeldsstationen Finse seet fra Vest

besat; jeg og min Kone havde en anden Klasses Kupé alene hele Veien. Om Sommeren kan det derimod stundom være op til 20 fuldt optatte Personvogne.

Da vi reiste fra Bergen var det vakkert og mildt Høstveir — det havde regnet hele Tiden, undtagen en Dag, de over to Uger, vi havde været i Bergen — men da vi kom paa Fjeldet var det Vinter med Kulde og Sne. Det var dog først, da vi kom til Finse, den høieste Station paa Bergensbanen, over 4000 Fod over Havet, at vi rigtig fik føle, at vi var kommet paa Høifjeldet. Jeg har været paa Dakotaprærien i en "Blizzard" engang, og det var fælt. Men det var omtrent lige fælt paa Finse den Dag, skjønt det endnu var i Oktober — den 26de Oktober. Naar det er saa fælt saa tidlig om Høsten, hvad maa det ikke være stundom Midtvinters! Jeg talte senere paa Dagen med en Mand, som i flere Aar har været Lokomotivfører over Høifjeldet. Han havde nu nogle Dages Ferie, som han skulde tilbringe i Hønefoss. Han fortalte mig, at om Vinteren var det ofte frygteligt paa Lokomo-

Høifjeldsstationen Finse seet fra Øst

tivet. Naar Stormene raste paa det værste kunde man ingenting se; det var Uraad at stikke Hodet ud fra Togførerpladsen, og Vinduerne var tilfrosne og tilsnedde. Ofte blev Udkigsruden knust af Snemasserne, som, efter at være hævet tilveirs af Sneplogen, af Stormen blev kastet mod Lokomotivet. Da var det kun at kjøre paa iblinde, paa Lykke og Fromme; thi blev man forsinket, saa kom der Forespørgsel hvorfor fra Overordnede og Klage fra Publikum.

Paa Høifjeldet er det naturligvis ikke altid stormende om Vinteren. Ofte kan Veiret være pent, og der drives Friluftssport der, kanske ikke netop Midtvinters, men paa Eftervinteren og Vaaren. Der er et stort Hotelkomplex, bygget af Staten, men drives privat; og der er en stor indendørs Skøitebane nede ved Finsevandet. I Paasken og Pinsen er der altid en Masse Folk deroppe, baade fra Bergen og Kristiania. Hotellet drives hele Aaret, men det er naturligvis helst om Sommeren, at der er fuldt Belæg.

Paa Finse staar to store Bautastene. Den ene, som staar

fremfor Hotellet, er reist 1908 af norske Ingeniører til Minde om Ingeniør Lekve, som først stak ud Linjen for Bergensbanen over Høifjeldet. Den anden staar mellem Stationsbygningen og Finsevand, strax østenfor Hotellet, til Minde om den engelske Kaptein Scott og hans Fæller, som her ved Finse øvet sig i at gaa paa Ski, og at vænnes med Vinterstorme og Snemasser til sin Færd mod Sydpolen, som blev saa uheldsvanger. Medens Toget stod paa Finse skyndte jeg mig ud i Snedrevet for at skrive ned Inskriptionerne paa Bautastenene. Jeg maatte skrabe Sne- og Isskorpen af Bautastensiderne for at komme til Inskriptionerne. Paa den ene Side af Lekvestenen staar:

Torbjørn
Lekve
1845—1897

og paa den anden Side:

N. I. A. F.

Paa den Side af Scottstenen, som vender mod Stationen staar der:

Capt. R. F. Scott
Dr. E. A. Wilson
Capt. L. E. G. Oates
Lieut. H. R. Bowers
P. Off. E. Evans
Sydpolen
18. Jan. 1912

Paa den anden Side af Stenen, som altsaa vender mod Finsevandet og Hardangerjøkelen staar der:

Reist
af Nordmænd 1914
til Ære for
Arktisk
Forskeraand
og Heltemod

En halv Time efter Toget forlod Finse var vi paa næste Station, Haugastøl, som ligger 27 Kilometer østenfor og henimod 1000 Fod lavere end Finse. Der var det allerede et helt andet Klimat, forholdsvis mildt og lidet Sne; og endnu en Time senere var vi nede i Hallingdal, hvor der var det deiligste Høstveir med varm Luft.

Da jeg næste Morgen i Kristiania gik i Studenterlunden, stod Rosenbuskene i Bedene udenfor Nationaltheatret grønne med røde og friske Roser.

Tredie Brev

Kristiania

Kristiania, 10de November 1921.

Denne Byen ved Bunden af det gamle Viken blev anlagt omtrent Aar 1050 af Kong Harald Haardraade, en af de interessanteste og mærkeligste Konger af Norges Kongeslægt. Han var Halvbror af Olaf den Hellige. Deres Mor, Aasta, var først gift med Kong Harald Grænske, en Sønnesønssøn af Harald Haarfagre, og var Smaakonge i Vestfold. Efter hans Død blev hun gift med en anden Ætling af Haarfagre, Kong Sigurd Syr paa Ringerike. Med ham havde hun tre Sønner, Guttorm, Halvdan og Harald. Da hun igjen var blevet Enke besøgte hendes Søn Kong Olaf hende paa hendes Gaard ved Tyrifjorden. Det fortælles da, at medens Kongen og hans Mor gik rundt paa Gaarden og saa sig om, kom de hvor Gutterne holdt paa at lege. Guttorm og Halvdan havde laget sig Gaarde og Kornlader, og legte med stort Fæ og smaat Fæ, medens Harald var nede ved Vandet, hvor han legte med Spaaner, som han lod seile udover. Paa Kongens Spørgsmaal svarede han, at det var hans Hærskibe. Kongen spurgte Guttorm, hvad han helst vilde have. "Agre", svarede han. "Hvor store Agre?" spurgte Kongen. "Jeg vilde at dette Næs, som gaar udi Vandet, hver Sommer var tilsaaet". Paa Næset var 10 Gaarde. "Der kunde staa meget Korn", sagde Kongen. Han spurgte saa Halvdan, hvad han vilde eie mest. "Kjør", svarede Halvdan. "Hvormange Kjør vilde du saa have?" "Naar de gik for at drikke, skulde de staa tæt Side om Side rundt Vandet". "I vil have store Eiendomme", sagde Kongen. Han vendte sig dernæst til

Karl Johansgade seet fra Storthingsbygningen

Harald og spurgte, hvad han vilde have mest af. "Huskarle", svarede Harald. "Hvormange Huskarle vilde du saa have?" spurgte Kongen. "Saa mange, at de i et eneste Maaltid kunde æde min Bror Halvdans Kjør". Kongen lo og sagde: "Her fostrer du en Konge, Mor".

Harald var med i Slaget ved Stiklestad. Han var kommen med 700 Mand for at hjælpe Kong Olaf. Han var da bare 15 Aar gammel, og Kongen vilde ikke, at han skulde være med i Slaget, fordi han var saa ung. "Er min Haand ikke stærk nok til at holde Sværdet, faar I binde det til Armen", sagde han, og med i Slaget blev han. Efter Slaget drog Resterne af Kongens Hær sig østover til Jæmteland og Sverige, og Harald reiste videre til Gardarike, eller Rusland, som det kaldes nu. Der huglagde han Kongsdatteren, men fik Afslag, da hun ikke syntes han var god nok. Han for da til Konstantinopel, som vore Forfædre kaldte Miklagard. Der var en Hærflok, som kaldtes *Væringer,* af Nordmænd, Svensker og Dansker; de fulgte altid Keiseren og var de bedste Hærmænd, han havde. Harald, som var en

Kjæmpekar, vakker og en god Skald, blev Høvding for en Flok Væringer, gjorde mange Storverk og vandt meget Guld. Senere reiste han tilbage til Gardarike og friede til Kongsdatteren igjen. Og da var han god nok. Saa drog han til Norge og krævede Halvdelen af Riget af sin Brorsøn, Magnus Olafsson, som han ogsaa fik. Da denne døde et Aar senere i 1047, blev Harald Konge over hele Norge. I 1066 reiste han til England med en stor Hær og begyndte at lægge dette Land under sig. Men ved Stanford Bridge blev han mødt af den engelske Konge Harald Godvinsson med en meget større Hær, og førend den norske Konge fik samlet hele sin Hærstyrke faldt han og en stor Del af hans Folk.

Harald var en uvanlig dygtig Konge og en god Hærfører, men han styrede haardt, og Folket kaldte ham derfor Haardraade. Han anlagde, som nævnt, Byen ved Bunden af Viken paa Østsiden af Havnen, bortimod Ekeberg. Harald Haardraades Sønnesøn, den berømte Konge og Korsfarer Sigurd Jorsalfarer, gav Byen en Helligdom og bygget den en Domkirke, St. Halvardskirken kaldet. I denne Kirke blev han begravet, da han døde i 1130, og senere blev flere andre Konger begravne der, saaledes Magnus Blinde 1139, Inge Krokryg 1161, og Haakon IV's Søn, Haakon den Unge. I samme Kirke kronedes Kong Christofer i 1442, og Christian II i 1514, og der blev i 1468 Kong Jacob III af Skotland formælet med Prinsesse Anna af Norge-Danmark. Ved den Anledning var det at Norge mistet Ørknøerne og Shetlandsøerne, som Kong Christian da pantsatte til Skotland som Prinsessens Medgift; Pantet blev nemlig aldrig indløst, og begge Øgrupper har siden tilhørt Skotland.

Byen hed, som bekjendt, Oslo til 1624, da den brændte. Kong Christian befalte da, at den skulde gjenopbygges paa den anden Side af Havnen, nærmere Fæstningen Akershus, saa den lettere kunde forsvares mod fiendtlig Angreb. Akershus Fæstning var bleven anlagt omtrent Aar 1300 af Haakon V, den sidste Konge i Norge paa Mandsiden af Harald

Haarfagres Kongeslægt. Fæstningen havde flere Gange forgjæves været angrebet og beleiret, sidste Gang under Syvaarskrigen i 1567 af Svenskerne, og da brændte Borgerne Byen sin, saa at Fienden ikke skulde faa Tilhold der. Ogsaa senere har Fæstningen været beleiret, men den er aldrig blevet indtaget. Saa det var militært seet ganske klogt, at naar Byen brændte igjen allerede 57 Aar efter at Borgerne selv havde brændt den af, at den da blev opigjenbygget i Ly af Fæstningen. Men samtidig befalte ogsaa Kong Christian, at Byen derefter skulde hede Christiania efter sig.

Skjønt Byen i Slutningen af det 13de Aarhundrede var blevet Landets Hovedstad, voxte den ikke hurtig. Bergen, som blev anlagt af Harald Haardraades Søn Olaf Kyrre, voxte snart forbi den baade i Folkemængde og Handel, og var Landets største og vigtigste By i omtrent syv Hundrede Aar, ja var en lang Tid den største By i hele Skandinavien. Det var først i Midten af forrige Aarhundrede, at Christiania begyndte at skyde en hurtig Vext. I 1815 havde den endnu bare 11,000 Indbyggere, 1875 96,000, i 1895 183,000, i 1905 226,000, og nu har den 300,000.

Kristiania er saaledes nu blevet en Storby, med stort og rigt Opland. Den blev Norges Hovedstad for over sex Hundrede Aar siden, i Slutningen af Landets gamle Storstadstid. Som saadan var den ogsaa Skuepladsen for Norges Fornedrelse Skridt for Skridt, indtil den omtrent ophørte at være Hovedstad, fordi Landet ikke længer havde eget Styre. Men den blev ogsaa det gjenreiste, det nye Norges Hovedstad, og er nu Centret for moderne norsk Kulturliv. Den er national norsk, og samtidig saa unational. Det ser saaledes ikke ud til, at den vil have sin Rod som By i Landets gamle Storhedstid. De gode Kristianiaborgere vil have sin Rod i Dansketiden, og de holder nu paa at forberede sig til at feire Byens Trehundredaarsdag i 1924. Hvis man siger dem, at Byen blev anlagt for snart ni Hundrede Aar siden i det 11te Aarhundrede af Harald Haardraade, er de snare til at sige,

Akershus

at det var Oslo det. Som om det ikke var den samme By, som blev opigjenbygget af de samme Indbyggere ved den samme Havn, bare paa den anden Side af Havnen, saa den kunde være nærmere Fæstningen og lettere forsvares, og som om Byen ikke for længe siden omfatter ved sin Bebyggelse ogsaa den ældste Bydel. Er man saa syndig at nævne, at Byen burde optage igjen sit gode gamle norske og korte, og derfor lettere Navn, saa kommer mange af dem i Harnisk, endda Navnet, som den nu har er saa langt, at de sjelden tager sig Tid til at skrive det fuldt ud, men forkorter det enten til Xania eller til bare Kr.a. At Bergenserne gjerne vil holde paa det gode og lette Navn Bergen, som er en naturlig Afslibning af det gamle tunge Bjørgvin, ligesom f. Ex. London fra det gamle Londunum, kan man forstaa og sympatisere med; ligesaa at Trønderne holder paa Navnet Trondhjem, som ogsaa er en naturlig Udvikling og Afslibning. De gamle Nordmænds Betegnelse for By eller Kjøbstad var nemlig Kaupang, og man talte vistnok ligesaa ofte om Kaupangen i Trondhjem som om Nidaros, nogenlunde paa samme Maade som vi i Amerika snakker om the City of Chicago, f. Ex. Ordet Kaupangen blev saa i Tidens Løb bortslidt, saa bare Navnet Trondhjem blev staaende igjen.

Men det er ikke bare Bynavnet, som minder om Uselvstændighedstiden. Det er mest som om Byens Myndigheder

med næsten pinlig Konsekvense har søgt at holde borte alt, som kan minde om Norges gamle Storhedstid. Man leder, f. Ex., forgjæves efter Gadenavne som Harald Haardraades Gade, eller Sigurd Jorsalfars Gade, ja ikke engang Haakon V's Gade er at finde, skjønt det var ham, som anlagde Fæstningen Akershus, som Byen i 1624 blev flyttet op til, da den fik Christianianavnet. Men Byens Hovedgade har faaet Navn efter den første af Bernadottekongerne, Carl Johan, og her er Christian den Fjerdes Gade, Fredriks Gade, Oscars Gade, Josefines Gade, ja endog Carl XII's Gade, han som prøvet at lægge Norge under sig, men faldt ved Fredrikshald. Fremfor Slottet er der en stor Rytterstatue af Kong Carl Johan og paa Stortorvet fremfor Byens Hovedkirke kneiser Christian IV paa en høi Piedestal. Der er vistnok i den Del af Byen, hvor Oslo først blev anlagt en styg flad Bautasten, hvori er indfældt en Broncetavle lidt over en Yard i Firkant, med Reliefbillede i Miniature af Harald Haardraade tilhest og nogen Krigere bagom ham. I Stenen under Broncetavlen er der indhugget:

Vor Frelsers Kirke i Kristiania

HARALD SIGURDSSON
HAARDRAADE
Norges Konge — Oslos
Grundlægger
1015—1066

men Stenen staar saa afsides, ikke engang ved Sporvognslinjen, saa den er me-

Gamle Akers Kirke

get vanskelig at finde, og vil aldrig blive seet af fremmede. Endog Gaden den staar paa derborte har faaet et Navn fra den nyere Tid, nemlig — Schweigaards Gade.

Norges Hovedstad har dog to Mindesmærker fra Landets gamle Storhedstid, fra den Gang Nordmændene var Europas Herrefolk. Det er den før flere Gange nævnte Akers-

hus Fæstning med paastaaende Slot, og saa Gamle Akers Kirke. Den blev bygget i Slutningen af det 11te Aarhundrede og var Fylkeskirke. Den stod lidt over en engelsk Mil nordenfor gamle Oslo, og fra Akershus, paa Vestsiden af Akerselven, men er ved Byens senere Vext og Udvidelser kommet næsten ind i Midten af Byen, og er bare omtrent 10 Minutters Gang fra Storthingsbygningen. Det er en Stenkirke i Rundbuestil, med et vældigt Taarn mellem Hovedskib og Kor.

Kristianias Beliggenhed og Omgivelser er overordentlig vakre. Men den vakre Beliggenhed har ikke været udnyttet ved Planlægningen og Bebyggelsen, eftersom Byen har voxet udenfor de først optrukne Grænser, saa den er ikke netop en pen By. Der er dog endel meget pene Partier, særlig det vakre Parti i Centrum mellem Storthingsbygningen og Slottet. Storthingsbygningen er ikke pen og ligger trangt og indeklemt, medens Slottet ligger høit og frit i den store Slotspark. Slottet har Facaden midt imod Byens Hovedgade, Carl Johan, som er henved en engelsk Mil lang, med Bebyggelse paa begge Sider bare paa nedre Halvdel, fra Jernbanestationen til Storthingsbygningen. I Parken paa venstre Side af Gadens øvre Halvdel staar det store Nationaltheater, med Statuer foran Indgangen af Ibsen og Bjørnson. Der er i Parken ogsaa en Statue af den store Skuespiller Johannes Brun, vistnok den mest veltrufne Statue i Byen, og en af Patrioten Henrik Wergeland. Parken kaldes Studenterlunden, fordi, formodentlig, tversover for den, paa den anden Side af Carl Johans Gade, øverst mod Slotsparken, ligger Universitetets tre Hovedbygninger, bygget i ren klassisk græsk Stil.

Jeg har under Opholdet i Kristiania dennegang havt den Fornøielse og Ære, paa Indbydelse fra Universitetets Rektor og Fakultet, at overvære Immatrikuleringen, som det kaldes her, af ca. 200 Studenter. Af disse var henved en Trediedel Kadetter ved Sjøkrigsskolen paa Horten, og blandt dem var Kronprins Olav, som gjorde Immatrikuleringen til en høitidelig Fest. I øvre Hjørne tilhøire paa Indbydelseskortene stod

Universitetet

der trykt "Formiddagsdragt", og de Indbundne var anmodet om at underrette Universitets Sekretær senest Klokken to Dagen før, om de kunde være tilstede, for at Pladsene kunde blive reserverede, og at indtage disse senest Kl. 11.45. Ceremonierne skulde begynde Kl. 12 præcis.

Blandt de specielt Indbudne kan nævnes Statsminister Blehr og de andre Medlemmer af Regjeringen, og Biskop Tandberg. Jeg havde faaet en meget god Plads langt fremme i Salen, sammen med Professor Mellby fra St. Olaf College, som nu er her og holder Forelæsninger over amerikansk Historie ved Universitetet, og Hr. Folkestad, Generalsekretær i Nordmandsforbundet.

Universitetets nye Aula er en overmaade vakker Sal med rene græsk-klassiske Linjer, men Vægdekorationerne, malte af Kunstmaler Munthe, er afskyelige. De bestaar af helt nøgne Menneskeskikkelser, Mænd og Kvinder, i fuld Legemsstørrelse. De er ikke afskyelige, fordi de er nøgne. Det er den vakreste af al Kunstart, naar den er vakkert udført. Men den paa Væggene i Universitetets nye Aula i Kristiania er af den saakaldte moderne Slags, eller Skole, uden de gamle Mestres varme Farver og yndige Linjer. Den giver Indtryk af, at Modellerne har værket og lidt af mange Slags Sygdomme til de var blevet krogede og skjæve og halte og lamme, og at Kunstneren, da han satte deres skjæmmede Kontrafeier paa Væggene, ikke har brugt vanlige Koste, men har

smurt dem paa med Fingrene, og at han iflæng har stukket Fingrene i Malerpotterne, sidst af alle i den blaa, saa de kolde Farver er fremherskende og man synes Synd i Staklerne deroppe, som ser ud til at fryse i deres Nøgenhed. — Mig forekommer Dekorationerne langt fra at harmonere med de klassiske Linjer i den vakre Sal og Bygning, eller med Universitetets Idealer.

Op Trapperne mellem de ioniske Søiler og indigjennem Hallen til Aulaen var der lagt et langt skarlagenrødt Klæde for Kongen at gaa paa fra Vognen til Festsalen. Præcis Kl. 12 kom han gaaende indover Midtgangen i Aulaen, fulgt af Universitetets Rektor, Dr. Fredrik Stang, idet det Filharmoniske Orkester, som havde Plads paa et lidet Galleri over Indgangen, begyndte at spille.

Rektorens Tale var en af de mest formfuldendte af den Slags, jeg har hørt. Den var en Formaning til de nye Studenter om at være patriotiske, og at ihukomme, at deres Nation, endskjønt liden i Antal, stod høit i Aandsproduktion, i Kulturværdier. Han sluttet sin Tale med omtrent følgende Ord: Vi har idag den Glæde at have blandt os den unge Mand, som engang i Fremtiden skal bære Landets Krone. Jeg tilønsker ham det samme, som jeg tilønsker de andre — et lykkeligt Liv i Arbeide og Fornøielse, en lykkelig Ungdom i Selskab med sine Kamerater, og i Forstaaelsen af sin Fremtids Virke. Thi jeg vil sige her idag: Et dyrebart Symbol er Norges Krone, et gammelt Riges og et høit kultiveret Folks Symbol.

Immatrikuleringen bestod deri, at Studenterne, efterhvert som deres Navne blev opraabte, gik op til Podiet og der af Rektor modtog sit Diploma, idet de gav ham Haanden som Løfte paa at ville leve overensstemmende med deres nye Pligter som akademiske Borgere. De blev opraabte alfabetisk, med Undtagelse af, at Kronprinsen, som sad langt bag i Salen sammen med sine Kamerater fra Sjøkrigsskolen, blev opraabt først.

Det var et ceremonielt og høitideligt Møde, og extra-

ordinært paa Grund af Kronprinsens Tilstedeværelse for at modtage sin første akademiske Grad. Men jeg savnet noget, som jeg var vant med fra Luther College ved saadanne Anledninger — der var ingen Hentydning til Gud under hele Mødet. Jeg havde ventet i et Land, hvor Kristendommen er Statsreligion, og hvor der er et theologisk Fakultet ved Statens Universitet, at en af de theologiske Professorer havde aabnet Mødet med Bøn, og at Kristiania Biskop, som var tilstede, havde sluttet Mødet med Velsignelsen. Har man ved Norges Universitet glemt, at "Gudsfrygt er Visdoms Begyndelse"?

En af de Ting, en fremmed maa lægge Mærke til, naar han kommer til Norges Hovedstad, er de mange Banker og Banklokaler, som findes overalt, ikke bare i Centrum, men allesteds rundt om i de forskjellige Bydele. Det er næsten som det var før i Tiden i amerikanske Byer — somme der synes vist det er meget længe siden — paa de bedste Hjørner der var der en Saloon. Her er det et Banklokale. Her er i Kristiania ialt 47 særskilte Banker og Bankierer, og otte af disse har fra en til ti Filialer i andre Dele af Byen udenfor Centrum, saa her er ialt 75 Banklokaler. Flere af disse Banker har Aktiekapital og Reservefond paa mellem femti og Hundrede Millioner, og en Forvaltningskapital paa mange Hundrede Millioner.

Saa her maa være meget Penger. Og at dømme efter Livet i Kafeer og Restauranter og Theatre og Koncertsale og Varieteer og Kinematografer og Cigarbutikker og Frugtbutikker, saa er det ikke bare i Bankerne, der er Penger. Folk staar i lange Køer langs Fortaugene i Drev og Snefog og Kulde for at faa Biletter eller komme ind paa næste Forestilling paa Kinematografen. Og Priserne er høie. Alligevel sælges i Almindelighed de bedste og dyreste Billetter først. Billetpriserne paa Nationaltheatret f. Ex. er følgende: Orkesterplads 10 Kroner, Parket A 8.00, Parket B 6.50, Parterre 5.00, Første Logerad første Bænk 8.00, øvrige Bænke 6.50, Anden Logerad første og anden Bænk 5.00, øvrige Bænke

4.00, Amphitheater 3.00, øvrige Siddepladser 2.00, og Staaplads en Krone. Paa de andre Theatre er Priserne omtrent de samme. Paa Kinematograferne er Billetprisen to Kroner.

Øl koster paa Automaterne 25 Øre for et lidet Glas, og Bokøl 50 Øre. Paa Grand Kafé koster en halv Flaske Bayerøl 70 Øre, og paa en Kafé tversover Gaden fra Universitetet betalte jeg 1 Krone og 40 Øre for et Glas Øl, det var vist indført tysk Øl. Kaféen var fuld af Folk, og jeg lagde Mærke til, at de fleste drak den Slags Øl. Vin paa Kaféerne er meget dyr. Jeg nedtegnet nogle af Priserne fra Vinkortet paa Grand Kafé: Champagne fra 23.00 til 56.00 Kroner pr. Flaske, Mouserende Bourgogne Vin fra 14.00 til 22.00, Rød Bourgogne fra 9.00 til 20.00, Rhinske Vine fra 7.00 til 45.00, Røde Bordeaux Vine fra 6.00 till 33.00, Hvide Bordeaux Vine fra 8.00 til 22.00 Kroner, alt per hel Flaske.

Hotelpriserne er ogsaa høie. For et enkelt Værelse, altsaa med en smal Seng, fra 5.00 til 12.00 Kroner, med to Senge fra 10.00 til 20.00 Kroner, og der er ingen Moderation for længere Ophold. En Middag koster fra Kr. 5.00 og opover, Aftens Kr. 3.50 og opover, Frokost ligesaa, en Kop Kaffe 55 Øre, tynde smaa Smørrebrød med Ost paa 50 Øre, med andet Paalæg mere. Hertil kommer 10 Procent i Service eller Drikkepenge.

Vask og Strygning er meget dyrt. For hvide, stive Mansjetskjorter Kr. 1.80, bløde Skjorter 1.50, kulørte 1.25, Mansjetter 60 Øre, Snipper (Kraver) 35 Øre, Lommetørklær 15 Øre, Natskjorter 70 Øre, Underbuxer 70 Øre, Underliv 70 Øre, Vester Kr. 1.50, Underskjørt 1.50 til 5.00, Bluser 2.00 til 3.00, Lagener 70 til 1.00, Pudevaar 0.40 til 1 Krone, osv.

Dette faar være nok om Priserne nu. Jeg skulde kanske have nævnt Konfekt- (Candy) og Frugtpriserne, men det vil synes mest utroligt. Jeg kjøbte saaledes en Dag for to Kroner i Druer til min Kone; det var saa faa jeg fik, at jeg tror jeg kunde magelig have puttet dem alle ind i Munden paa engang.

Men der indføres og kjøbes i Massevis af baade Druer og anden Frugt, og alleslags Luxusvarer forresten. Værst i saa Henseende var det dog ifølge Statistikken far to Aar siden. Der indførtes da af Frugt alene for 52,500,000 Kroner. Ifjor var det 32,660,000 Kroner, og iaar ser det ud til at blive endnu lidt mindre; men det er endnu saa altfor meget. Det vil vist have stor Interesse at se Statistikken over Indførselen af Frugt i Kulminationsaaret 1919; Tallene er i Millioner Kroner:

Appelsiner, Citroner	8.6
Druer	3.4
Æbler og Pærer	13.9
Plommer, Svedsker, Dadler	7.8
Rosiner	6.0
Figener	2.6
Mandler	2.7
Bananer	0.4
Hasselnødder	6.0
Valnødder, Paranødder	1.1

Tilsammen Kr. 52,500,000

Aaret før Krigen, altsaa i 1913, indførtes af disse Frugtsorter for 8,400,000 Kroner.

A Kaffe indførtes i 1913 for 4,300,000 Kroner, i 1919 for 33,200,000, og i 1920 for 20,000,000 Kroner.

Af Kager og Bagverk (cake and cookies) indførtes i 1913 for 153,000 Kroner, men i 1919 for 5,500,000; i 1920 for 1,600,000 Kroner.

Dette faar være nok om Indførselen af Luxusvarer. Der er dog et Par andre Varesorter, jeg maa nævne, som ikke netop er Luxusvarer, men dog kan blive det, om de bruges meget, nemlig Æg og Ost. Dette er jo ogsaa Varer, som man i Norge kan producere til Overflod. Af disse indførtes i 1913 for en Million Kroner, men i 1919 for 21,000,000

Kroner, og i 1920 ogsaa for samme Sum, en og tyve Millioner Kroner.

Somme af de ovenanførte Talrækker er jo næsten utrolige; men naar man har været her en Tid, begynder man at forstaa det. Smørrebrød med Paalæg burde helst kaldes Paalæg med lidt Brød til; thi der er mere Ost og Smør, eller Æg og Ansjos, eller Kjød og Pølse, end der er Brød. Til Desert bruges ikke et lidet Stykke Pie eller lidt Pudding, som hos os i Amerika, men man spiser en stor dyb Tallerkenfuld, med Sukker og Fløde paa. Grønsager derimod, som der kan avles nok af indenlands, bruges der lidet af. Til Kaffen, som ikke drikkes til eller ved Middagen, men en Stund efter, bruges ikke bare et lidet Stykke Kage, men flere Stykker.

Saavidt jeg kan se, og jeg synes det er let at se, saa er Forbudet her i Norge en stor Fiasko — ikke fordi her smugles, eller brændes Brændevin privat, men indenfor Lovens Grænser. Ifølge Forbudsloven kan her brygges saa meget Øl, som Bryggerierne kan sælge, og med op til 12 Procent Alkoholstyrke. Vanligt Øl havde vist før Krigen fra fire til sex Procent. Vin med optil 14 Procent Alkoholstyrke kan indføres og sælges. Og her brygges og indføres og sælges i enorme Kvanta. Det vil enhver forstaa, naar jeg fortæller, at her er over et Tusinde Steder for Salg af berusende Drikke. Ja for næste Aar er der her i Kristiania givet Bevilgning til 1263 — tolv Hundrede og tre og sexti — Steder for Salg af Øl og Vin. Saa her er og bliver god Anledning helt inden for Lovens Ramme til at ture og drikke, og vil man blande Øl og Vin sammen, til at blive beruset. Og Anledningen bruges flittig til begge. Jeg har seet mange berusede Mennesker baade i Bergen og endnu mere her i Kristiania disse Uger, jeg har været her. Ikke bare paa "Østkanten", men paa selveste "Strøget". Og her er et Kaféliv uden Lige, ikke bare om Kveldene, men ogsaa om Dagen. Paa de fineste Kaféer danses der om Eftermiddagen og Kvelden. Midt i Kaféen er Gulvet ryddet, og medens der danses til æggende Musik, sidder andre rundt omkring og spiser og drikker. Naar de dan-

sende er trætte, spiser og drikker de, medens andre danser. Saaledes gaar det i en Ring af "Nydelse" til langt paa Nat. Skjønt der er saa mange Kaféer af alle Slags er mange af dem overfyldte. Ja, jeg har endog seet Folk staa udenfor Døren i Flok og vente paa at nogen skulde gaa ud, saa de kunde komme ind; thi inde var det saa overfyldt, at Døren var stængt og Vagt sat ved den. En anden Slags Kaféer kaldes "Automater". Der slipper man vente paa Opvarteren, man kan forsyne sig selv. Der er nemlig "Tuter" i Væggen over Disken, og over Tuterne et Hul (Slot), hvor man stikker sin 25 eller 50 Øre, eftersom man vil have Bayer eller Pilsener Øl, eller man vil have Bokøl, og holder saa Glasset under Tuten. Saa er man strax serveret. Vaskede Glasser staar der altid i Massevis paa en Hylde over Tuterne, og under er der Hylder for tomme Glas. Jeg har gaaet til disse ved den Tid Arbeidsfolk slutter sit Dagsverk, og jeg har seet dem komme ind og stikke i Hullet den ene Femtiøring efter den andre. Det er nemlig ikke meget Bokøl, man faar for 50 Øre. Og til Maden, ialfald paa Hoteller og Kaféer og Restauranter, drikker alle Øl, om ikke andet saa ialfald det saakaldte "Landsøl", som har 2½ Procent Alkoholstyrke, og som sælges omtrent frit overalt. Dette Landsøl tror jeg har været til stor Skade for Afholdsbevægelsen i Norge; thi istedenfor at vænne Folk af med at drikke berusende Drikke, som var Hensigten med det, har det udentvil vænnet Folk til at drikke. Det giver Mersmag. Selv Afholdsfolk drak det, og Børn fik det. Det var den første Eftergivenhed, Afholdsfolket i Norge gjorde i sine Krav. Og nu er Følgen den, at skjønt Norge har faaet en Forbudslov, saa kan der drikkes i Massevis indenfor Lovens Grænser. Man begyndte med 2½ Procent, nu er det blevet 12 til 14 Procent.

Da jeg i Høst reiste hjemmefra, troede jeg at vort amerikanske Forbud var altfor vidtgaaende. Jeg siger nu med velberaad Hu, og jeg er fuldt opmerksom paa Rækkevidden af, hvad jeg vil sige — enten helt Forbud, som vi har det i Amerika, paa Drikkevarer over ½ Procent Alkoholstyrke, eller

Handelsbygningen i Kristiania

ikke noget Forbud, men streng Kontrol, saa al Fortjeneste ved Fabrikation og Salg af alleslags berusende Drikke gaar til det Offentlige.

Forbudsloven, som den er her i Norge nu, er for Nordmændene til stor baade moralsk og økonomisk Skade. Man maa drikke meget mer end før, for at faa sig en Rus, og det koster derfor meget mer Penge end før. Og næsten alt gaar til Udlandet. Øllet er brygget af indført Korn, da Norge ikke kan avle nok Korn til eget Behov, og al Vin maa indføres. Disse Drikkevarer har man istedenfor Brændevin, som

var brændt af norske Poteter, som man kan avle til Overflod i Norge. Ofte var det brændt af Poteter, som ikke kunde bruges til Føde, da de holdt paa at raadne; men det friske kunde extraheres til Alkohol. Og Pengene blev i Landet.

Til dette kommer saa Traktatvanskelighederne og Handelskrigen med de vinproducerende Lande, og formodentlig Smugling og Hjemmebrænding.

I de sidste Aar er man her i Norge vendt tilbage til en mere norsk Bygningsstil. Jeg lagde Mærke til det i Bergen, og endnu mere her i Kristiania. I Slutten af forrige Aarhundrede og Begyndelsen af dette brugtes for en stor Del en udenlansk tysk-fransk Bygningsstil, med en Mængde Udstik og Karnapper og smaa spidse Taarne, som var fremmed for Norge og ikke høvet i det norske Veirlag. Det var ikke bare dyrt at bygge, men Vedligeholdet blev særlig kostbart.

Den nye Bygningsstil er en Venden tilbage til Bygningsstilen fra det attende Aarhundrede, med de Tillempninger, som Tiden kræver. Stilen er en meget enkel, næsten til Yderlighed. Bruges Taarne er disse ikke spidse, men kollede, og ofte med Bræk. I Taget er ogsaa ofte Bræk. En af de største af disse nye Bygninger i Kristiania er Handelsbygningen paa Drammensveien.

Fjerde Brev

Trondhjem og Dovrebanen

Trondhjem, 17de November 1921.

Jeg havde oprindelig ikke tænkt at reise til Trondhjem før til Sommeren. Men nu var Dovrebanen nylig aabnet, og jeg syntes jeg maatte se den og reise over Dovrefjeld, som jeg længe havde tænkt paa at gjøre, men som aldrig var blevet noget af, da jeg, som de fleste andre Reisende, har valgt den letteste og snareste Vei mellem Kristiania og Trondhjem og reist med Rørosbanen, som blev aabnet for Gjennemgangstrafik i 1877, og dermed flyttet den tusindaarige Reiserute fra det søndenfjeldske til det nordenfjeldske Norge fra Gudbrandsdalen og Dovrefjeld til Østerdalen og Rørosfjeldet.

Med Aabningen af Dovrebanen er der nu i Norge tre interessante og storartede Ture, som de af Norsk-Amerikanerne, som ikke kan afse Tid om Sommeren til en Norgesreise, kan foreta om Vinteren med al den Hygge og Komfort, som man nu har paa et moderne Jernbanetog. Der er Turen til Vestlandet med Bergensbanen, eller om man er Vestlænding, fra Vestlandet til Østlandet. Paa den faar man den storartede og vakre Udsigt fra Roa nordover Hadeland og Lunnerbygden forbi Søsterkirkerne paa Gran; dernæst Ringerike, Hallingdal, Hardangervidden og Hardangerjøkulen over Høifjeldet, Udsigten fra nær Myrdal Station nedi Flaamsdalen i Sogn, en af de mest storslagne Udsigter i Europa om ikke i Verden; videre Gravehalstunellen, Raundalen, Voss, og saa langs Osterfjorden, hvor man ikke bare har en typisk norsk Vestlandsfjord, men ogsaa et af de merkeligste Jernbaneanlæg, langs den bratte Fjeldside, med de mange Tu-

neller, og Fjorden dybt nedenunder, og Fjeldet høit over Jernbanelinjen; og saa ved Vestenden af Banen den gamle interessante og historiske Stad Bergen mellem de syv Fjelde.

En anden Tur er sydvestover til Telemarken og Vestfold. Efter Jernbanen fra Kongsberg vestover blev aabnet ifjor, kan man nu reise frem med en Bane langt inde i Landet, og tilbage med en anden langs Kysten, eller modsat. Strax vestenfor Kristiania har man de vakre Bygder Asker og Lier, dernæst Byen Drammen, og saa, i Sydenden af Numedal, Byen Kongsberg med Kongeriget Norges Mynt- og Vaabenfabrik, anlagt af Christian IV, efter Sølvminerne var opdaget i 1623; videre den nye By Notodden og, om man vil gjøre en lidt længere Afstikker, Rjukan med de vældige Salpeter- eller Luftgjødningsfabriker. Banens Vestende er nu Skien, men den er under Bygning længere vestover, og skal fortsætte lige til Flekkefjord, og der forbindes med Jæderbanen. Fra Byen Skien, Telernes Hovedstad, anlagt i det 14de Aarhundrede, kan man reise tilbage med Banen, som gaar langs Kysten, forbi den vakre By Larvik med sin Bøgeskog, Sandefjord med sit bekjendte Bad, Tønsberg, Norges ældste By, over Tusinde Aar gammel, og Holmestrand til Drammen. Vil man gjøre en liden Afstikker paa nogle faa Kilometer, kan man ogsaa med denne Bane besøge Horten, Norges Orlogshavn.

Den tredie og længste og mest interessante Tur, især hvis man er historisk interesseret, er Turen med Dovrebanen mellem Kristiania og Trondhjem. Om Sommeren kan man reise den ene Vei, om man vil, med Rørosbanen, men om Vinteren maa man reise frem og tilbage med Dovrebanen, da Dagene her om Vinteren er saa korte, at man bare faar se den halve Strækning af Banen den ene Vei med Dagslys. Daghurtigtoget, som gaar fra Kristiania om Morgenen Klokken otte med Ankomst til Trondhjem Kl. 11.30 om Natten, er paa Dombaas ved Opkjørselen til Dovrefjeld først Kl. 5.30 om Eftermiddagen, og da er det allerede mørkt. Men det sydgaaende Dagtog fra Trondhjem er langt Syd i Gudbrands-

dalen, før det er mørkt, saa hvad man ikke faar se ved Dagslys af Dovrebanen paa nordgaaende faar man se paa sydgaaende.

Nathurtigtoget bruger mindre Tid mellem de to Byer — ikke fuldt 14 Timer. Tiden med Daghurtigtoget vil kunne forkortes meget; thi ligesom med Bergensbanen er der paa Dovrebanen en hel Del overflødige Stands paa 5 til 15 Minutter. Der standses Kl. 9.25 paa Eidsvold 5 Min., Kl. 11 paa Hamar 15 Min., Kl. 12.40 paa Lillehammer 10 Min., Kl. 2.05 paa Ringebu 10 Min., Kl. 3.58 paa Otta 15 Min., Kl. 5.37 paa Dombaas 5 Min., Kl. 6.48 paa Opdal 10 Min., Kl. 8.55 paa Berkaak 3 Min., og endelig Kl. 9.43 paa Støren 12 Minutter. Bare ved at sløife den *overflødig lange* Stands paa de fleste af disse Steder kunde indspares en Time.

Det var en overmaade interessant Tur nordover, som alle Norsk-Amerikanere bør gjøre, naar de kommer til Norge paa Besøg. Banen gaar jo opigjennem Midt-Norge, over de store Fladbygder paa Østlandet, Mjøstragterne, Gudbrandsdalen, den største af alle Norges Dale, Dovrefjeld, og gjennem en Del af Trøndelagen forbi det historiske Melhus, og sidst og ikke mindst til det gamle nationalhistoriske Trondhjem.

Jeg maatte op til Trondhjem for at faa en rigtig Føling med gamle Norge, før jeg drog sydigjennem Europas Lande, og jeg maatte besøge Nationalhelligdommen, Trondhjems Domkirke, for at have et sidste Indtryk af den med mig, naar jeg nu skal beskue de mange berømte Kirkebygninger dernede.

Jeg skal ikke her give nogen indgaaende Beskrivelse af Domkirken, kun nogle korte Oplysninger for Sammenlignings Skyld, da jeg formodentlig kommer til at beskrive endel andre store berømte Kirker, som jeg kommer til at besøge paa min Tur.

Den tredie af Olaferne i Norge, Olaf Kyrre, Konge fra 1066 til 1093, bygget en Kirke i Nidaros der, hvor den anden af Olaferne, Kong Olaf Haraldsson, han som kristnet Norge, og derfor er bedst kjendt under Navnet Hellig Olaf, først

Trondhjems Domkirke

blev begravet, efter han den 29de Juli 1030 var faldt i Slaget paa Stiklestad længer inde ved Trondhjemsfjorden. Paa Alteret i denne Kirke, som kaldtes Kristkirken, blev Hellig Olafs Sølvkiste med hans Ben sat.

I 1152 blev Norge eget Erkebispedømme, ved hvilken Anledning Paven sendte Kardinal Brekspeare hidop, han som et Par Aar senere blev Pave Hadrian IV. Da nu Trondhjem var blevet Erkebispesæde og Erkebispen skulde have et Raad af 24 Kanniker og hver af disse et Alter i Domkirken, blev selvfølgelig Kristkirken for liden. Den tredie Erkebisp, Eystein Erlandsson, planlagde derfor og begyndte, da han i 1161 kom tilbage fra Rom med sit Pallium, Opførelsen af en stor Korskirke i Rundbuestil, i hvilken Kristkirken skulde udgjøre Koret. I denne Stil blev da det store Tverskib og Sakristiet paa Nordsiden af Kristkirken bygget. Men paa Grund af Tronstridighederne under Kong Sverre maatte Erkebisp Eystein tilbringe tre Aar i England, hvor han i de store Kathedraler der blev kjendt med den vakre gothiske Spidsbuestil, og da han i 1180 kom tilbage planlagde han et helt nyt treskibet gothisk Langkor istedenfor den enskibede

Koret i Trondhjems Domkirke

romanske Kristkirke, som han lod nedrive, og bagenfor det et ottekantet Høikor. Og paa den anden Side af det af ham opførte romanske Tverskib, som skulde blive staaende, planlagde han en stor treskibet gothisk Langkirke, i Dimensioner og Former svarende til Langkoret. Byggearbeidet paa det nye Langkor og Høikor begyndte strax, men først 65 Aar senere, i 1248, blev Grundstenen til Hovedskibet lagt, og omtrent 50 Aar senere var det, og dermed hele den store og vakre Kirke færdig.

I Aaret 1299 blev Kong Haakon V og Dronning Eufemia kronet i den da netop færdige Kirke, og senere er følgende Konger og Dronninger blevne kronet der: Karl I i 1449, Christian I i 1450, Hans i 1483, Karl III Johan i 1818, Karl IV og Louise i 1860, Oscar II og Sophia i 1873 og Haakon VII og Maud i 1906.

Kongeindgangen til Trondhjems Domkirke

Ved Siden af Hellig Olaf var flere andre Konger og Stormænd bisatte i Domkirken, enten ved at deres Ligkister blev flyttet dertil eller de var gravlagde der, saasom Hellig Olafs Søn Magnus den Gode, Olaf Kyrre, Olaf IV Magnusson, Eystein, Haakon III Herdebred, Inge Baardsson, og en Række Erkebisper.

Trondhjems Domkirke er en meget stor Kirke, henved 350 Fod lang, og Bredde over Tverskibet Halvdelen af dens ydre Længde.

Midtpunktet til begge Kanter er midt under Taarnet, saa Langkor og Høikor tilsammen har samme Længde som Hovedskibet. Den er bygget af blaaagtig Klæbersten med Søiler og Buer af hvid norsk Marmor, en overmaade vakker Kombination.

Trondhjems Domkirke er et storslagent Bevis paa Norges høie Kultur i det 12te og 13de Aarhundrede. Men desværre, knapt en Menneskealder efter den var fuldt færdig, begyndte Forfaldet. I 1328 brændte den, blev restaureret og brændte atter i 1432, og senere flere Gange. Siden 1860-Aarene har den været under Restauration, Høikor, Langkor — som nu bruges som Menighedskirke — og Hovedtaarnet er færdigrestaureret, og nu holder man paa med Hovedskibet, som forhaabentlig vil blive færdig til 1930, saa at hele det store Gudshus kan staa der i sin oprindelige Pragt og Glans ved Nihundredaarsfestlighederne, som det Aar vil blive feiret i Norge til Minde om Kristendommens Indførelse i Landet. Thi endskjønt Kong Olaf selv faldt i Slaget paa Stiklestad i 1030, saa seiret Sagen han kjæmpet for. For

"Det er det store
og det er det glupe,
at Merkje det stend
um Mannen han stupe."

Domkirken er om Vinteren aaben fra Kl. 12 til 1, og der er da en Fører tilstede, som viser omkring og fortæller. Vi var idag omtrent 40, som besøgte den. Det var nu 13 Aar siden jeg sidst saa den, og Reparationsarbeidet var kommet langt frem siden da. Nu var over en Trediedel af Vest- eller Hovedskibet færdigrestaureret fra Taarnet vestover, saa en faar nu en god Idé om, hvorledes den vil se ud, naar færdigrestaureret. Koret er stort og vakkert, Høikoret er vakrere, men Hovedskibet er vakrest og mest storslagent.

Jeg skrev, at jeg maatte op til Trondhjem for at faa en rigtig Føling med gamle Norge. Her mindes man gamle

Norge, hvor en vender sig. Af Kirker fra Storhedstiden er her, ved Siden af Domkirken, ogsaa vor Frue Kirke, midt inde i Byen; og lige østenfor Bygrænsen, hvor Haakon Jarls berømte Gudehov engang stod, er gamle Lade Kirke, begge fra det 12te Aarhundrede.

Her er det historiske Øren, hvor Norges Konger hyldedes i mange Hundrede Aar. Her er Ilevoldene. Her er Gader med gamle norske Navne — Olaf Trygvesons Gade, St. Olafs Gade, Sverres Gade, Erling Skakkes Gade, osv.

Og nu ihøst har Trondhjem reist sin Grundlægger et prægtigt Monument, og sat det lige i Byens Centrum, midt paa Torvet, hvor Byens to Hovedgader, Munkegaden og Kongens Gade, krydser hinanden. Monumentet blev afsløret den 18de September, Dagen efter Aabningen af Dovrebanen. Billedet, jeg sender med af Monumentet, blev taget Dagen efter Afsløringen, saa Flagstængerne, som var sat op i Anledning Afsløringshøitidelighederne, endnu ikke var taget ned. Strax bortenfor sees vor Frue Kirke.

Syvhodet Kapitæl i Trondhjems Domkirke

Trondhjem blev anlagt af Kong Olaf Trygveson Aar 1000, samme Aar som Vinland det Gode — Amerika — blev opdaget af Leif Erikson.

Da jeg kom nordover Dovre igaaraftes var det

Olaf Trygvesonsmonumentet i Trondhjem

Fuldmaane og klart, saa naar jeg holdt Ansigtet nær Ruden og skygget for Lyset inde, kunde jeg se næsten som ved Dagslys. Og idag har jeg seet Solen, den velsignede Sol. Det var dog ikke før efter Kl. 10, at den kom op over Aaserne i Syd, og lidt efter Kl. 2 forsvandt den igjen. Men det var da Solen! Den havde jeg kun et Par Gange seet, siden jeg for over fire Uger siden kom til Norge. I Bergen regnede det støt, og i Kristiania har det hele Tiden været skyet og Taage. Igaar var det saa tykt, da vi reiste nordover, at skjønt Toget somme Steder gaar lige indved Mjøsen, kunde den sjelden sees fra Vognvinduet.

Men noget Regn har man ikke havt paa Østlandet paa flere Maaneder. Her i Trøndelagen har det derimod regnet i et halvt Aar. Man har endnu ikke faaet ind Kornet paa Gaardene heroppe i Trøndelagen. Jeg saa Korn staa ude igaaraftes paa Agrene i Soknedal, og nedigjennem hele Guldalen og lige til Trondhjem. Men her er meget Sne, saa det var et usædvanligt Skue at se Kornstaurene bortover Sneen. For to Dage siden blev det dog klart og Solskin, og det er mange Graders Kulde. Saa nu vil det snart tørke.

Her i Trondhjem er det udmærket Slædeføre. Hele Byen er opfyldt af klingende Bjeldeklang fra alle de kjørende. Det ser ikke ud til at Kulden generer. Da jeg gik opigjennem Byen igaaraftes var Gaderne fulde af Folk, skjønt Klokken var over halv tolv. Man frydet sig over Klarveiret. Det var Fuldmaane, og formodentlig lysere da om Natten, end det havde været de sidste regntunge Dage.

"Enige og tro til Dovre falder!" udraabte Eidsvoldsmændene, da de den 17de Mai 1814, efter at have fuldført sit Storværk og underskrevet Kongeriget Norges Grundlov, sluttet en Broderkjæde før de skiltes.

Endnu staar Dovrefjeld, og vil vel blive staaende til Dagenes Ende, og kan fremdeles blive brugt som Symbol paa norsk Troskab og Støhed.

Og dog er Dovre nu fældt; nu skjælver hver Dag og hver Nat Dovrefjeld under Stormløbet af den nye Tids fræ-

sende Jernhest. For to Dage siden kjørte jeg fra Kristiania til Trondhjem over Dovrefjeld, som det skulde ha været over Prærien paa Vestens Vidder, med al den Komfort, som man har i en moderne dampopvarmet, elektrisk belyst og springfjærsædet Jernbanevogn. Og idag Formiddag har jeg kjørt tilbage over Dovrefjeld igjen, og er nu nede i Dovrebygden ved Fjeldets Fod, øverst i Gudbrandsdalen.

Aldrig har jeg saaledes som idag seet Forskjellen paa den gamle og den nye Tid. Aldrig har jeg saaledes som idag havt foran mig, saa at sige paa et Bræt, fire Stadier paa Samfærdselsveienes Omraade. Nord i Dovrefjeld er der et langt og trangt Dalføre, som leder ned til Bygderne nordenfor. Dalføret er saa smalt, at Elven paa mange Steder optager hele Dalbunden, med høie bratte Fjeldvægge paa begge Sider. Et Stykke oppe i Fjeldvæggen paa Vestsiden af Elven snor Jernbanen sig nedigjennem langs Dalføret, delvis gjennem Tuneller. Fra Jernbanevognsvinduerne ser man den nyere Kjørevei, bygget i 1851, nederst nede i Dalbunden følge Elven, men paa flere Steder minet indi den bratte Fjeldvæg, fordi, som før nævnt, Elven optager hele Dalbunden. Langt oppe i den østre Fjeldside ser man den gamle Vei paa Afsatser og Aaser og i den bratte Fjeldside. Det er det berygtede Veistykke Vaarstigen. Det var om disse to Veie Aasmund Vinje skrev i sine "Ferdaminne fraa Sumaren 1860":

"No i dei siste aari er vegen lagt ned med Drivaelvi og derfor slett som ei fjøl, for no hev folk lært, at vatnet er den beste mannen til aa finna slettaste vegleide fram, medan folk i gamle dagar tok etter ku og gjeit, som krabba upp og ned i lid og bakke. Eg tok den gamle vegen eg, for aa sjaa den namngjetne Vaarstigen, og eg maa segja, at det var den galnaste og styggaste aalmanveg eg enno hev fare paa. Det er reint utrulegt, at folk kunde koma fram der kjøyrande, og at ikkje kvarannan mann vart ihelslegen av stein og skreda eller siglde til avgrunnen i snjo og svell haust og vaar og vetters tider. — — — Eg stod der paa den styggaste kleivi svimrande høgt og saag ned paa den nye vegen, som

slengde seg som eit smalt band ned med aai. Eg saag ihop den gamle og denne nye tid, og ingen stad hev den gamle tid vist seg i mine augo so arm og villmannsleg mot den nye som netupp her. — — — Daa Karl Johan for her til kryning for 42 Aar siden, daa var her alt køyrande paa ein maate; men endaa maatte han settja att vogni si under ein av dei kneikande bratte bakkarne og rida og gange til gards."

Syv Aar før den nye Vei blev anlagt nede i Dalbunden, altsaa i 1845, heder det i en Skildring:

"Vaarstigen er et trangt Fjeldpas paa omtrent en Mils Længde, hvor det gik op og ned i de steileste Kleiver med Afgrunde ved Siden, og hvor en 2—3 Mand maatte ledsage en Vogn med Haandspager for at hjælpe Hjulene opover de værste Punkter og med Tauger for at holde igjen nedover Bakkerne, og hvor man selv for Kariol brugte Forspand af Reservehest og dog brugte fire Timer for at tilbagelægge en Station paa en og en kvart Mil."

Allerede over et Hundrede Aar tidligere var dog Vaarstigen oparbeidet som Kjørevei; thi 1733 kjørte Kong Christian VI med sin Dronning og Svigermor i store firhjulte Vogne fra Kristiania til Trondhjem over Dovrefjeld. Men 48 Aar før, altsaa i 1685, da Kong Christian V reiste samme Vei, var den ikke kjørendes, saa Kongen maatte ride. I en Beretning om denne Reise heder det:

"Derpaa følger et forfærdelig og meget høit og steilt Bjerg, hvor man af Siden af oprider, havende paa den ene Haand dette forfærdelige Fjeld og paa den anden Side aldeles intet uden at se neder af en Præcipice, ligesom udi Afgrunden, og er denne Vei, som saaledes paa Kanten langs op ad Bjerget er indhuggen, saa smal, at neppe en Hest uden Fare kan passere den anden, saa at om man med Hesten kom til at falde og udenfor denne smale Vei, som lettelig ved Uagtsomhed sig kunde tildrage, maatte komme, ganske ingen menneskelig Redning skulde være; thi aldeles ingen Hold eller noget er, hvor man sig kunde arrestere, men fik falde neder udi Elven. Naar man denne Høide opkommen er, faar

man paa samme Maade neder igjen, og saa kontinuerligen, indtil man kommer til Drivstuen, ei andet end en Klev op og en anden neder, som varede saa nær halvanden Mil, hvor man næsten sex Timer maatte tilbringe at passere, og er det somme Steder saa steil at ride, at Hesten faar at sætte sig paa Rumpen og glide neder, og naar man skal op igjen, at Rytteren faar staa af, ellers Hesten ei vel med hannem kan opgaa, og ihvorvel at næsten den største Del af Suiten mangfoldige Gange af Hestene maatte afstaa, og sig tilfods det bedste de kunde, som en hel besværlig var, forthjælpe, saa blev hans kongelige Majestæt dog denne ganske onde og farlige Vei stedse paa Hesten siddende og agtede hverken Præcipicer eller andet, men red saa stille fort, som det paa jævn Vei kunde være."

Da jeg for snart tredive Aar siden læste Vinjes Beretning om Turen over Dovrefjeld, sagde jeg til mig selv, at den Turen skulde jeg ogsaa gjøre engang, og vilde jeg ligesom Vinje gaa over Vaarstigen. Dette er dog aldrig blevet, hverken over Vaarstigen eller over Dovrefjeld, før nu, skjønt jeg har reist mere end de fleste omkring i Norge; thi jeg har som de fleste andre i senere Tid brugt Rørosbanen. Og denne Gangen blev det heller ikke over Vaarstigen, og bliver vel aldrig; thi nu fik jeg se den fra Jernbanevinduet.

Veien over Dovrefjeld fra det søndenfjeldske til det nordenfjeldske Norge er en af de ældste Færdselsveie i Landet. Den første kjendte Reise denne Veien er Harald Haarfagres Hærfærd for at lægge hele Landet under sig. Om den læser vi i Snorres Kongesagaer: "Efter dette samler Kong Harald og hans Frænde en stor Hær og fører den først til Oplandene, derpaa nord gjennem Dalene (d. e. Gudbrandsdalen) og saa Nord over Dovrefjeld." Sagaerne fortæller ogsaa om andre, som for samme Veien over Dovrefjeld, blandt dem Olaf den Hellige. Til al den anden Færdsel kom senere de mange Pilgrimsfærder til St. Olafs Helligdom i Nidaros. Al Færdselen over Dovrefjeld var livlig efter Datidens Forhold faar man Forstaaelse af i Sagaens Fortælling om Mande-

Kongsvoll Fjeldstue — Jernbanestationen ved Fjeldet tilvenstre

jevningen mellem Kongebrødrene Øystein og Sigurd Jorsalfar, hvor Øystein siger: "Over Dovrefjeld var megen Færdsel til Trøndelagen. Der paa Fjeldet laa Folk ofte ude og døiet ondt; men jeg lod opføre Sælehus og gav Gods dertil."

Disse Sælehus var Begyndelsen til de senere saa bekjendte Fjeldstuer. Paa Dovrefjeld har der i lang Tid været fire saadanne Fjeldstuer — Fokstua nærmest Gudbrandsdalen, straks efter man kom op paa Fjeldet og omtrent en gammel norsk Mil — 7 engelske — efter Kjøreveien fra Dombaas; to gamle Mil fra Fokstua, lige søndenfor det høieste af Fjeldovergangen er Hjerkinn; lidt over en Mil længer Nord, hvor Drivdalen begynder, men hvor den endnu er bred med forholdsvis lave Aaser paa Siderne er Kongsvoll, og knapt en og en halv Mil længer Nord i Drivdalen, nordenfor det førnævnte berygtede Veistykke Vaarstigen er Drivstua.

De oprindelige Sælehus eller Fjeldstuer paa Dovrefjeld og andre Fjeldovergange — paa Filefjeld mellem Valdres

og Sogn er der som bekjendt to Fjeldstuer, Maristuen og Nystuen — har vistnok været tarvelige Boder og bare ydet nødtørftig Ly for de Veifarende. Men at Sælehusene alligevel har været til stor Nytte for Færdselen viser Forskrifterne i de gamle Love. Det heder blandt andet, at alle har lige Ret til Sælehusene for sig og, hvis der var Plads, for sine Sager. Havde nogen været der tre Nætter, var han forpligtet til at vige Pladsen for andre; ellers kunde han blive ilagt Bod.

Det heder i Sagaen, at Kong Øystein lagde Gods til Sælehus paa Dovrefjeld, formodentlig for at sikre Vedligehold og Tilsyn, skjønt der vel neppe alt dengang blev fastboende Folk i nogen af Sælehusene. Men i Tidens Løb fik alle Fjeldstuerne faste Opsiddere, saakaldte Saalekarler eller Fjeldstuemænd, som har havt ikke smaa Forpligtelser. Peder Claussøn Friis fortæller i sin Norgesbeskrivelse fra Aar 1613, at der paa Hjerkinn "boer nu en Mand, som hafuer nogen Kiøer, der er lagt til samme Stoue hannem til Ophold, for hand skal holde Stouen ved Mact, oc vise Folck ofuer Fjeldet om Vinteren, oc holde altid Hestefoder oc tør Ved tilrede; thi der er Kiedle oc Gryder i Stouen med andet saadant. Oc i de andre Stouer er Fyrtøg or Brænde-Ved, saa at mand kand faa Ild for sig, oc icke af Frost forderfuis, naar de maa blifue der om Natten, og kunde icke vinde ofuer Fjeldet."

Pligterne for de tidligste faste Fjeldstuemænd har vel hovedsagelig været at skaffe de reisende Husly med Varme og at vise Vei over Fjeldet. Forpleining af de Reisende er vel ogsaa snart kommet til. Senere fik de ogsaa Skydspligt, Veiarbeide og andet. Til Gjengjæld for Forpligtelserne fik Fjeldstuerne store Rettigheder, først og fremst Raadighed over vidstrakte Fjeldeiendomme, som f. Ex. for Hjerkinns Vedkommende udgjør 135,000 Maal, eller over 30,000 Acres. Lidt af dette er dyrket til Eng, men det allermeste er naturligvis Beite. Andre Rettigheder var Raadighed over nogle Gaarde i de nærmeste Bygder, Skattefrihed, og Ret til at

kræve en saakaldt Fjeldstuetold af de omliggende Bygder. Af disse gamle Rettigheder er Raadigheden over Gaarde nede i Bygderne og Skattefriheden faldt bort, og Fjeldstuetolden blev ophævet ved Lov af 1845, hvorefter Staskassen overtog at udrede til de daværende Bygselmænd et aarligt Beløb, svarende nogenlunde til Toldindtægterne. Ifølge en Toldopgave for Aarene 1844—1846 blev der f. Ex svaret til Drivstua i 1844 fra Opdal, Lesje, Dovre, Lom, Vaagaa, Meldal og Rennebu tilsammen 33 Tønder Byg og 40 Tønder Blandkorn, og til Kongsvoll fra en Række Bygder lige fra Gausdal og Faaberg i Syd til Orkedal og Surndal i Nord tilsammen 59 Tønder Byg, 32 Tønder Blandkorn og 20 Tønder Havre, samt i Kontanter fra Singsaas, Aalen, Holtaalen og Røros 20 Speciedaler og 52 Skilling. Fjeldstuemændene maatte selv indkræve dette rundt om i Bygderne.

I Middelalderen var Fjeldstuerne med tilliggende Jordegods et Slags geistlige Stiftelser. Men ved Reformationen blev de Statseiendom, og er det fremdeles. Staten har saa bygslet bort Fjeldstueeiendommene med tilhørende Rettigheder og Forpligtelser til Leilændinger. Disse har ikke netop været Smaakaarsfolk, og paa alle Dovrestuer har der gjennem mange Slegtled siddet Bygselmænd af de samme Ætter, muligens lige fra den Tid, da der først kom fastboende Folk i de enkelte Stuer.

Ældgammel Bebyggelse har Fjeldstuerne lidet igjen af. Under Svenskernes Indrykning i 1718 blev alle fire Fjeldstuer brændt af militære Hensyn, for at de ikke skulde tjene til Ly for Fienden. Denne rykket saa langt sydover som til Kongsvoll, hvor Snedrev og Mangel paa Furage nødte ham til at snu.

I den nyere Tid har Fjeldstuerne alt længe havt godt Ord paa sig. Saaledes fortæller en tysk Reisende i 1812, at man paa Fokstua finder et rent Værelse og et vellugtende Briskebaal, foruden at Fjeldfolk giver god Veiledning. I en engelsk Beretning fra 1833 fortælles, at de Reisende paa Hjerkinn blev trakteret med Vafler og fandt alting rent og pent. En

Drivstua Jernbanestation paa Dovre

østerrigsk Reisende i 1840 skriver: "Hjerkinn er en Station, hvor man kan have det godt, og som gjør Skam paa mange Hoteller i større Byer. Pent møblerede Værelser, Renslighed overalt, udmærkede Senge, herlig Rensdyrsteg, fin Bordeaux, venlige Værtsfolk og billig Regning."

Siden Færdselen blev større, især ved Turisttrafiken er baade Fokstua, Hjerkinn og Konsvoll blevet udvidet ved store Nybygninger, delvis eller helt for Bygselmændenes Regning, saa disse Steder alt i mange Aar har kunnet huse ikke bare Gjennemreisende, — som der naturlig blev meget færre af, da Gjennemgangstrafiken mellem Kristiania og Trondhjem ved Rørosbanens Aabning i 1877 for en stor Del midlertidig blev flyttet over paa denne — men ogsaa et stort Antal faste Gjester og Fjeldturister. I denne Henseende vil disse tre Fjeldstuer nu faa øget Betydning, selv om det meste af deres gamle Opgaver ved Dovrebanens Aabning nu er faldt bort,

skjønt denne atter har bragt Gjennemgangstrafiken mellem Kristiania og Trondhjem tilbage over Dovrefjeld.

Jeg har skrevet saapas udførlig om Veiene og Fjeldstuerne over Dovrefjeld, da de er en meget interessant Del af Norges tusindaarige Historie, kanske en mere sammenhængende Del end nogen anden.

Aabningen af Dovrebanen er en historisk Begivenhed i Norge. Aabningen af Bergensbanen for en Del Aar siden var vistnok en stor Begivenhed i Norges Samfærdselshistorie, idet den aabnet en ny Samfærdselsvei mellem Østland og Vestland og forkortet Afstanden mellem Bergen og Kristiania fra 54 til 15 Timer, men det havde ikke den historiske Interesse som Aabningen af Dovrebanen, der atter tog ibrug og bragte "up to date" denne tusindaarige Samfærdselsvei mellem det søndenfjeldske og nordenfjeldske Norge, mellem Viken og Oplandene paa den ene Side og Trøndelagen og Nordland paa den anden.

Selve Fjeldovergangen over Dovrefjeld begynder ved Dombaas Station, ca. 2,150 Fod over Havet. Fra Stationen gaar Linjen ind i en kort Tunnel og fortsætter Nord og opover Furulien fire engelske Mil, svinger saa i en Tunnel sydover igjen og kommer tilbage høit oppe i Lien, svinger saa igjen østover, og 23 Minutter efter Toget gaar fra Dombaas er det paa Høifjeldet ved Fokstua, 1000 Fod høiere over Havet end Dombaas. Høifjeldet indover Dovre fra Fokstuen er som et Plataa, eller Prærie, med sagte stigende Aaser langt borte til begge Sider. Hjerkinn, 14 engelske Mil længere ind paa Vidden, er bare 200 Fod høiere end Fokstua, og det høieste Punkt lidt længer inde bare nogle Fod høiere, ialt knapt 3400 Fod over Havet, og siden er der en jevn næsten umærkelig Sænkning nedover mod Kongsvoll. Et Sted heroppe gaar Jernbanelinjen paa en Strækning af over fire engelske Mil snorret og fladt henover Vidden, et enestaaende Tilfælde paa norske Jernbaner. Selve Høifjeldet er derfor forholdsvis let at passere, og er deri helt uligt Høifjeldet paa Bergensbanen, hvor der er en Masse

Tunneller og Overbygninger. Høifjeldet paa Bergensbanen er ogsaa sterilt og træbart, hvorimod der paa Dovre er Dvergbirk lige op til det høieste Punkt af Banen. Det er nedigjennem Drivdalen, tversoverfor det før nævnte berygtede Veistykke, Vaarstigen, og Overgangen over Orkla Dalføre, og længer Nord langs Soknadalen, at man har havt det vanskeligste Terræng at føre Banen igjennem.

Den vakreste og folkerigeste Bygd paa Dovrebanen er Opdal, lige Nord for Dovrefjeld. Dalen strækker sig ned til Sundal paa Nordmør, og der tænkes paa at bygge en Jernbane der nedigjennem til Sundalsøren inderst i Sundalsfjorden. Jeg syntes Opdal var en af de vakreste Bygder, jeg har seet i Norge, og vakrere vil den blive nu, naar den har faaet Jernbanen; thi der saa ud til at være meget godt Dyrkningsland. Bygden har ogsaa historisk Interesse. Det heder nemlig i Sagaen om Harald Haarfagre, da han førte sin Hær Nord over Dovrefjeld, at "da han kom ned i Bygden, lod han alle Mænd dræbe og brænde Bygden." — Der er forresten mange vakre Partier nordover, blandt disse kan nævnes Soknedal. En Ting som gjør Dovrebanen interessant at reise med er, at den ikke følger Dalbunden saa meget, men gaar oppe i Liderne, saa man hele Tiden har en prægtig Udsigt fra Jernbanevognviduerne.

En herligere og mere interessant Tur kan man ikke tage i Norge end denne, fra Norges nye Hovedstad Kristiania til den gamle Hovedstad Trondhjem, over Romerike forbi Eidsvold, langs Mjøsen forbi Hamar og Lillehammer, opigjennem Gudbrandsdalen, over Dovrefjeld, og nedigjennem Soknedalen og Guldalen.

Saameget af gamle Mor Norge, og det nye Norge, dets Natur og Folkeliv, og det som har historisk Interesse, kan man ingen andensteds faa se i det ganske Land paa en Dagsreise.

Femte Brev

Karlstad

Karlstad, Sverige, 28de November 1921.

"Den Pagt, som vi forpestes i", skrev Bjørnstjerne Bjørnson i sin Tid om Unionen mellem Norge og Sverige. Hvorvidt Bjørnson med "vi" mente bare Nordmændene, ved jeg ikke; men det ved jeg, at han med sit "vi" godt kunde have indbefattet ogsaa Svenskerne. Thi det var ikke bare Nordmændene, som forpestedes i Pagten, i Unionen. Svenskerne forpestedes lige meget, om ikke endnu mere. Nordmændene gik hele Tiden under Unionen med Sverige fremover i indrepolitisk Henseende, kanske alt for hurtig, medens Svenskerne for det meste stod stille, saa de paa flere Punkter stod langt bagenfor de mere fremskredne Nationer i Europa. Ja, saa sent som i Begyndelsen af dette tyvende Aarhundrede havde ikke Urvælgerne til Overhuset i Rigsdagen almindelig Stemmeret, men stemte i Forhold til sin Formue, saa at somme rige Vælgere kunde have Hundreder af Stemmer, medens andre, som var fattige, havde ingen eller bare en Stemme. Men i disse 15 Aar siden Unionsopløsningen har Sverige gaaet fremad i indenrigspolitisk Henseende med Kjæmpeskridt, saa det nu staar i fremste Række af moderne demokratiske Nationer.

Men det var ikke bare i indenrigspolitisk Henseende, at begge Land og Folk forpestedes. De forpestedes ogsaa udad, og indbyrdes sig imellem, og rent privat. Vi kjender vistnok alle Tilfælder fra norsk Side, saa jeg skal ikke her nævne nogen fra den Kant. Men jeg skal nævne et Par Exempler fra svensk Side, som jeg selv har været Vidne til, og som viser, hvorledes selv et saa ædelt og høisindet Folk som det

svenske var blevet forpestet. Det ene er fra officiel svensk Side, det andet er privat.

Paa Verdensudstillingen i Chicago havde Sverige en stor prægtig Bygning, og en helt værdig Udstilling, med en Undtagelse; men denne Undtagelse var den svenske Stat helt uværdig. Paa Væggen midt imod Indgangen var der et overmaade stort Kart af den skandinaviske Halvø, det største Kart jeg nogensinde har seet. Dette Kart var det første alle maatte lægge Mærke til, naar man kom ind i Bygningen. Men tvers over Kartet stod der med store Bogstaver mindst 10 Tommer høie, *Sweden,* saaledes, at S stod nær Stadt i Norge, W paa Jotunheimen, E i Østerdalen, og D E N i Sverige. "Refläktionerna göra sig själfva", som man siger her i Sverige. En Søndag Eftermiddag ved Hundredaarsskiftet sad vi en ti—tolv Stykker, repræsenterende næsten lige mange Nationaliteter, paa et større Hotel i en af Vestens Byer og passiarede. Blandt andet kom Samtalen ind paa de forskjellige Landes Orlogsflaader, og deres Antal og Styrke blev diskuteret. Jeg kom da til at nævne, at i Forhold til Folkemængden havde vistnok Norge en af de største, om ikke den største, Orlogsflaade af alle Nationer, at ved Siden af en hel Del Kanonbaade og Torpedobaade havde det en ny Jager og fire nye Panserskibe, saa at skulde f. Ex. Tyskland have lige mange i Forhold til Folkemængden maatte det have over 100 Panserskibe, Amerika over

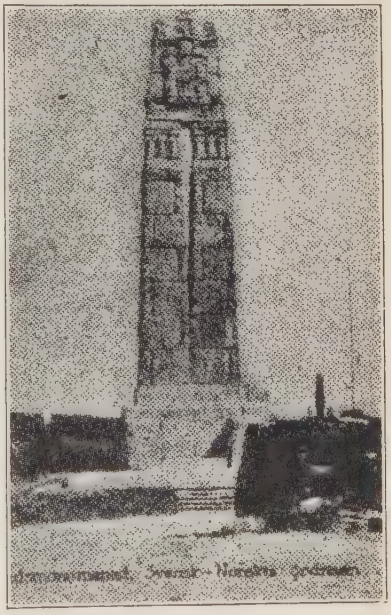

Fredsmonumentet paa Grænsen mellem Norge og Sverige

150, England med sine Kolonier mange Hundrede, og hvert af disse Lande næsten en Uendelighed af mindre Fartøier. Men da var der en Irlænder, som var snar til at sige, at Norge, det havde saavidst ingen Orlogsflaade, det var med det som med Irland, England havde Orlogsflaade for det, og Sverige havde Orlogsflaade for Norge. Den samme Mening blev udtalt af flere af de andre Tilstedeværende, blandt andre af en Kanadier. Der var en Svenske tilstede, som jeg havde kjendt i flere Aar, en meget pen og dannet Mand. Han havde været i Norge flere Gange, blandt andre Steder ogsaa paa Norges Orlogshavn, Horten. Det vidste jeg fra tidligere Samtaler. Jeg appellerede da til ham og spurgte samtidig de Tilstedeværende, om de vilde tro, hvad jeg havde sagt om Norges Orlogsflaade, naar han, Svensken, bekræftet det. Ja, det vilde de alle. Men han, en dannet svensk Gentleman, var naturligvis ogsaa forpestet i Pagten; thi han svarede: "Nei, vi tillader naturligvis ikke Norge at ha egen Orlogsflaade". "Reflăktionerna göra åter sig själfva!"

Mit første Besøg i Sverige gjaldt Karlstad, den By, hvor den egentlige Opløsning af Unionen fandt Sted. Vistnok havde det norske Storthing allerede den 7de Juni 1905 besluttet Unionens Opløsning. Men i Kontrakten af 1815 mellem de to Lande, den saakaldte Rigsakt, stod der ingen Ting om Unionens Opløsning; derfor maatte Opløsningen enten ogsaa godkjendes af den anden Part, eller den maatte afgjøres paa Slagmarken. Norges Storthing og Sveriges Rigsdag valgte derfor en Forhandlingskomite paa 12 Mand, sex fra hvert Land, til at komme sammen i Karlstad i Sagens Anledning. Allerede i Rigsakten af 1815 var Karlstad nævnt som mulig Forhandlingssted for de to Lande. Ikke for at forhandle om Opløsning af Unionen; det tænkte man vel mindst af alt paa da. Men i Tilfælde af at Kongeslægten skulde dø ud, som havde hændt i Norge, og i Sverige flere Gange, skulde en Komite paa 72 Mand, 36 fra hvert Land, komme sammen i Karlstad for at vælge ny Konge, eller i Tilfælde Kongens Mindreaarighed, vælge Formynder. Den i

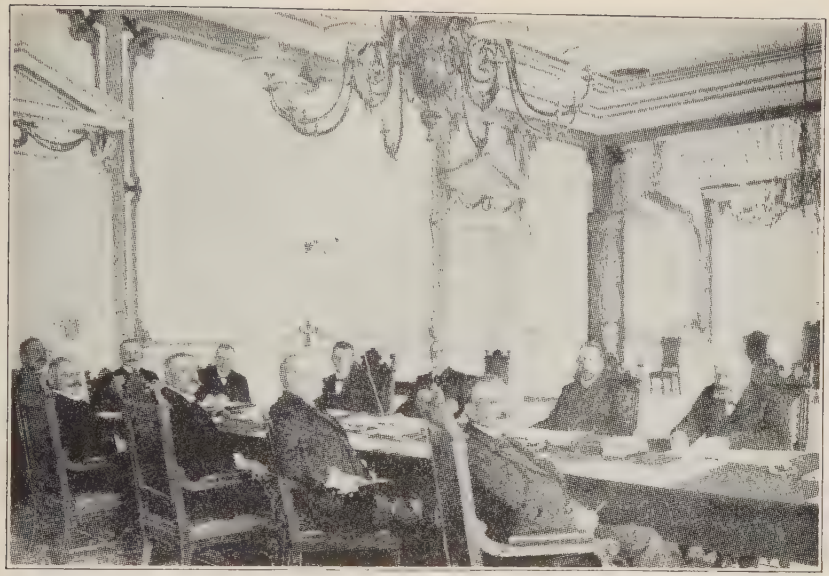

Unionsopløsningskomiteen under Møde i Frimurerlogen i Karlstad. Ved Bordets høire Side sidder de fire norske Komitemedlemmer: Løvland, Michelsen, Berner og Vogt; ved dets venstre Side de svenske: Hammarskiøld, Lundeberg, Wachtmeister og Staff; for Enden af Bordet: Sekretærerne

Rigsakten nævnte Komite kom aldrig til at fungere. Men i 1905 kom altsaa en helt anden Komite sammen her. Den var vistnok ikke saa mandsterk som den i Rigsakten nævnte, men havde et endnu vigtigere Formaal. Hin var for at fortsætte Unionen ved fælles Konge, eller Formyndervalg, denne for at opløse den snart hundredaarige Union mellem de to Lande.

Komiteen kom første Gang isammen den 31te August, og havde Møder hver Dag til den 7de September, uden at komme til Enighed. De reiste saa hjem igjen for at konferere med sine respektive Nationalforsamlinger. Den 12te September kom de atter tilsammen, og den 23de blev de endelig enige om et mindeligt Opgjør, som senere blev godkjendt af de to Landes Nationalforsamlinger. Det maa ha været spændende Dage. Thi hele Tiden stod begge Landes Hære

færdig til Kamp paa hver Side af Landskillet. Det fortælles jo, at Statsraad Løvland flere Gange sad med Klokken i Haanden for nøiagtig at konstatere, naar Krigen mellem de to Lande begyndte.

Møderne holdtes her i Frimurerlogens store Sal, hvor ogsaa Landsthinget for Wärmlands Län — Fylkesthinget kaldes det i Norge — har sine Møder hvert Aar. Salen ligger i anden Etage af Bygningen, med syv store rundbuede Vinduer mod Byens Torv. Den er omtrent 75 Fod lang og 30 Fod bred. Konen, som idag viste mig rundt, en ældre Kone, formodentlig Pedellens Hustru, som var her ogsaa i 1905, og som har sine Værelser lige bagenfor Salen mod Gaardspladsen, fortalte mig, at under Møderne var der et stort Bord tvers over Midten af Salen, fra Væg til Væg, som altsaa skilte Salen saa at sige i to Dele. Nordmændene havde sine private Komiterum i Bygningens Vestende, og Svenskerne i Østenden. Naar saa Møderne skulde begynde kom Nordmændene fra Vester og Svenskerne fra Øster, og de mødtes i Midten, hvor dog det store Bord skilte dem ad. Hun fortalte ogsaa, at hun i de Dage ofte var ræd og gik som paa Naaler; thi baade de norske og de svenske Mænd saa stundom meget bistre ud, og der var tildels høirøstet Tale i Salen.

Da jeg iforgaars kom med Jernbanen østover fra Norge til Sverige, fik jeg se det i 1914 af den skandinaviske Freds- og Voldgiftsforening paa Grænsen reiste Fredsmonument. Det prægtige Monument bestaar af to vældige Granitsøiler, en i Norge og en i Sverige, som staar paa en fælles Sokkel. Paa Monumentets Top staar to Mænd, en paa norsk Side og en paa svensk, som med for-

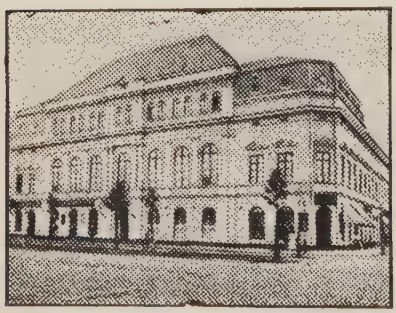

Frimurerlogen i Karlstad, hvor Unionsopløsningskomiteen mødte

enede Hænder holder omkring nogle Kornbaand, et Symbol paa fredelig Stræben og Udvikling begge Folkene imellem. Nede paa Sokkelen staar paa den ene Side: "Norske og svenske Fredsvenner reiste dette Monument til Tak for hundredaarig Fred", og paa den anden Side: "Hädanefter är Krig mellan de skandinaviska Bröder omöjligt. Oscar I." — Initiativet til Monumentet blev taget af en norsk Bonde, og det er saaledes i virkelig Forstand et Folkets Monument. Ideen, den underliggende Tanke med Monumentet, var, at efter Unionsopløsningen skulde Brødrefolkene paa den skandinaviske Halvø holde sammen i Sympati og Kjærlighed. Dette har ogsaa vist sig at være Tilfældet. Forholdet mellem Norge og Sverige og deres Folk er nu langt anderledes og bedre end under Unionstiden.

Karlstad blev anlagt som By i Aaret 1584 af daværende Hertug Karl, som senere blev Kong Karl IX af Sverige. Han var tredie og yngste Søn af Gustav Vasa, som i 1523 løsrev Sverige fra Kalmarunionen med Danmark og Norge, som blev stiftet i Kalmar i 1397, da Erik af Pomern blev kronet der som Konge over alle tre Riger. Karl IX's Søn var den fra Reformationskrigene i Tyskland saa berømte svenske Konge Gustav Adolf. Byen ligger paa en Ø, dannet af Klaraelvens to Arme. Klaraelven, som har sit Udspring i Norge, deler sig nemlig i to Arme et Par engelske Mil nordenfor, hvor den rinder ud i den store Indsjø Venern. Hvor Byen blev anlagt hedte det i Middelalderen Thingvalla. Her holdtes nemlig i gamle Dage Thing for hele Wärmland, og kanske for en større Del af vestlige Sverige. Det holdtes hvert Aar paa Petrus og Paulus Dag den 29de Juli, og her holdtes samtidig Marked. Efter den nye Kalender blev indført blev Markedet holdt lidt senere under Navnet Pärsmässan.

Karlstad er nu Hovedstaden i Wärmlands Län, og her bor Landshøvdingen — Fylkesmand i Norge — som vist er en meget vigtig Embedsmand i Sverige, at dømme efter den Maade han omtales, og det Palads han bor i. Det ligger paa den vakreste Plads i Byen, ved en liden Park ved Klara-

elven og kaldes Residensen. I Karlstad bor ogsaa Biskopen i Wärmlands Stift..

Karlstad har nu omtrent 20,000 Indbyggere. Den har ikke liden Fabrikvirksomhed, Trævarefabriker, Spinderier, Væverier og mekaniske Verksteder, som særlig tilvirker alleslags Maskiner for Papirfabriker. Mange af Fabrikerne staar nu, eller er i Drift bare delvis. Her er ogsaa en hel Del Skibsfart, skjønt Byen ligger langt fra Havet. Venern, ved hvis Nordende Byen ligger, er nemlig forbundet med Havet ved Gøta Kanal. Aaret før Verdenskrigen besøgtes Karlstads Havn af 3079 Skibe paa tilsammen 298,209 Tons.

Karlstad har bene brede Gader, og mange af disse er beplantede med Træer. Byen blev nemlig omreguleret efter en stor Brand i 1865, som lagde det meste af Byen i Aske. Igjen stod bare den gamle Høiskole eller Gymnasium, Domkirken, en stor Korskirke med et vældigt Taarn, og et Par andre Bygninger, samt et Kvartal i Byens Vestende. Fra det nævnte Gymnasium, hvis gamle Bygning nu bruges til Museum, er udgaaet flere berømte Mænd, som Historikeren og Digteren Geijer, Digteren Esaias Tegner, som skrev Fridtjovs Saga, og Skalden og Journalisten Gustav Frøding. Domkirken er bygget Aar 1731. Paa hver Side af Alteret i den er to store Marmorstatuer af Engler forfærdiget af den berømte svenske Billedhugger Tobias Sergel. Jeg var til Kirke der igaar. Det var første Søndag i Advent og der holdtes fuld liturgisk Gudstjeneste. To Prester i fuldt Ornat, med Messekjortel og Mesehagel, forrettede for Alteret, og Biskopen prædikede. Det var meget høitideligt.

Jeg bor her paa "Stadshotellet", et Navn som bruges paa det største Hotel i mange af Sveriges Byer, saavidt jeg har hørt. Det var her de norske Komitemænd boede i 1905. Stadshotellet her i Karlstad er det tredie største Hotel i hele Sverige. Det har 120 Værelser og 200 Senge. I Spisesalen, som er meget stor og en af de vakreste jeg har seet, og hvor Musikken spiller hver Dag fra Kl. 2 til Kl. 11 Aften, serveres "kun a la carte", saa man kan spise efter Behag og

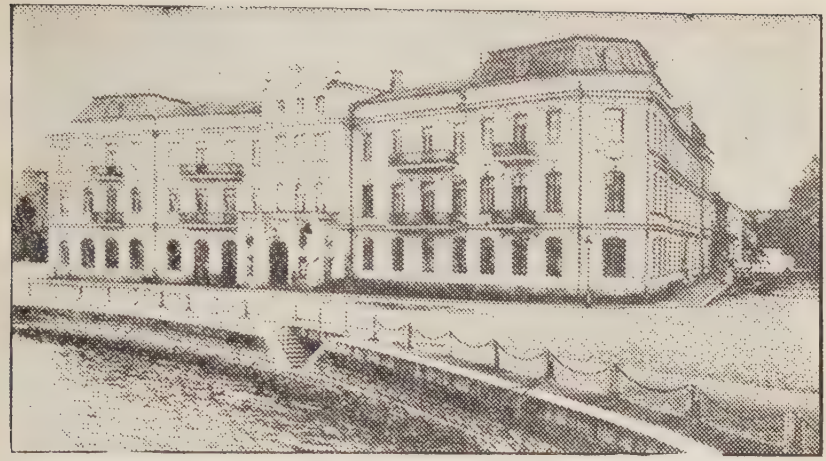

Stadshotellet i Karlstad, hvor de norske Komitemænd boede i 1905

som Lommeboken tillader. Ved Siden af Hotellet er der en stor Have, hvor der serveres ogsaa i det frie om Sommeren. Tversover Gaden tilvenstre for Hotellet er "Residensen" og den vakre lille Park, og fremfor Hotellet rinder Klaraelven. Til Hotellet hører ogsaa store Garager; thi her er stor Turisttrafik om Sommeren, ikke bare med Jernbanen, men ogsaa med Automobiler. Ikke langt nordenfor her er en Bygd, som er blevet berømt ved Forfatterinden Selma Lagerløfs bedste Bog "Gøsta Berlings Saga", og dertil kommer, at Wärmland ikke bare er bekjendt for sine skjønne Kvinder, men ogsaa for sin skjønne Natur.

Jeg havde den første Kveld paa Hotellet en interessant Oplevelse, som jeg synes jeg maa fortælle. Ved Ankomsten havde jeg i Hotellets Fremmedregister indtegnet mig som Journalist, da Loven her fordrer, at man skal opgive ikke bare Navn og Adresse, men ogsaa Stilling. Da vi efter en Tur ud i Byen kom ind igjen, var Værten i Forstuen og kom og præsenterede sig og ønsket os velkomne. Da vi senere kom ned igjen for at spise, fulgte han os ind i Spisesalen og præsenterede os for Chefen derinde, en Herremand i lang

Frakke, som man kunde tro var General, mindst, og anbefalede os til hans Bevaagenhed og særlige Omsorg. Denne førte os til det bedste Bord i Salen ved Væggen paa den anden Side fra men midt imod Orkestret. Da han lidt senere kom med Spisekortet og spurgte, hvad vi vilde have til Mad og Drikke, sagde jeg, at fordi det var vor første Kveld i Sverige, vilde jeg helt overlade til ham at bestemme vor Kveldsmad, dog med den Forstaaelse at det skulde være en almindelig svensk Aftensmad, og tilføiede paa svensk, at vi vilde have en "vanlig svensk Aftonsvärd", saa jeg kunde faa vide, hvad man til vanlig spiste i Sverige. Men jeg tilføiede, at det dog ikke skulde indbefatte Vin.

Først fik vi "Smörgåsbord" med Snaps og Øl til. Det var saa mange Slags kolde Retter, at jeg umulig kan huske Antallet, somme i Blikæsker og andre paa Fad og Assietter. Det var saa mange og saa meget, at jeg maatte sige til min Kone, at det var næsten Synd og Fraadseri for Mennesker at faa saa megen og god Mad sat foran sig, og det bare til Forret. Efter vi havde spist endel fra nogle af disse Retter, blev det alt fjernet, og vi fik Suppe. Derefter fik vi Fisk med Snaps til, deilig Ørret. Næste Ret var fin Dyresteg med udmærket Saus og Grønsager; til den skulde der været Vin, sagde Chefen, men da vi ikke vilde have det, fik vi atter en halv Flaske Øl. Efter Stegen fik vi deilig Multegrød med Sukker og Fløde til Dessert. Med Kaffen fik vi fransk Likør.

I Spisesalen var der kanske henved et Hundrede Gjæster, de fleste Folk fra Byen, da her ikke nu er mange Reisende. Mange var der, da vi ved Syvtiden om Kvelden kom ind i Salen, og nogle kom senere. Netop hvad de spiste, lagde jeg ikke Mærke til, men spiste gjorde de, og det baade en og to Timer. Thi der var endnu mange, da vi gik ved Halvtitiden. Der var jo meget god Orkestermusik, og man forhastet sig ikke med Spisningen, og der var en liden Stund mellem Retterne. Men jeg undret mig paa, om man i Sverige til *vanlig* spiste saa meget og saa længe. Og endnu mere undret jeg mig, da jeg fik Regningen. Jeg tænkte, da jeg

sagde til Chefen, at vi vilde have en vanlig svensk Aftonsvärd, at den vel vilde koste en fem—sex svenske Kroner for hver af os, naar vi ikke tog Vin til Maden, kanske en Krone eller to extra for hver Snaps og Øl. Men eftersom Maaltidet skred frem begyndte jeg at forhøie det, først til syv, saa til otte og senere til ti svenske Kroner. Men som jeg sagde til min Kone, det var første Kvelden, vi var Udenlands — skjønt amerikanske Borgere, regnet vi som norskfødte selvfølgelig ikke Norge som Udlandet — og vi maatte feste i den Anledning. Regningen lød paa over ni og firti svenske Kroner. Jeg betalte uden at mukke, endskjønt det tog over to og otti norske Kroner, da Kursen nu er sexti svenske Kroner for Hundrede norske, som er de eneste kontante Penge jeg har indtil jeg kommer til Banken i Stockholm. Og dertil maa vi reise en Dag tidligere end tænkt. Thi det ene Maaltid tog næsten Halvdelen af de Penge, jeg havde til tre Dages Ophold her. Idet vi gik ud af Salen, sagde jeg til min Kone, at herefter vilde vi selv bestemme, hvad vi skal spise.

Sjette Brev

Upsala

Upsala, Sverige, 2den December 1921.

Hvad Trondhjem er i Norge, er Upsala i Sverige. Det er Sveriges gamle historiske Sted, det er Sveriges første Hovedstad. Derfor maatte jeg, efter et foreløbigt Ophold paa et Par Dage i Stockholm, herop for saa at sige at begynde med Begyndelsen.

Upsalas Historie gaar tilbage ind i Nordens forhistoriske hedenske Oldtid. Stedet laa da, og lige til i det 13de Aarhundrede, vel to engelske Mil længere Nord, end Upsala nu ligger. I Upsala var Markedsplads og et stort Gudehov eller Afgudstempel, formodentlig det største og mest berømte eller mest berygtede i hele Norden. Afgudstjenester holdtes der næsten et Hundrede Aar, efter at Kristendommen var indført i Landet. Omkring Midten af det 11te Aarhundrede vilde Bispen, som da boede i Sigtuna, længere Syd ved Mælaren, brænde Templet, men Kong Stenkil, som døde i 1066, fik raadet ham derfra, formodentlig for at ikke Folket skulde gjøre Oprør. Hovet eller Templet blev omtalt og beskrevet i Aar 1070 af den berømte Adam af Bremen, som vistnok ikke selv havde været i Upsala, men havde faaet sine Oplysninger om Hovet af selveste Kongen af Danmark. Han beretter, at inde i Hovet, som var rigt forgyldt, var der tre Gudebilleder tronende paa en Forhøining. I Midten var Thor som den mægtigste. Paa hans ene Side var Odin, bevæbnet, og paa den anden Side Frey, fremstillet som Frugtbarhedens Gud.

I gamle Upsala, paa en stor flad Haug, som den Dag idag kaldes Tinghögen, var Svearnes gamle Tingsted. Paa

Gamle Upsala Domkirke ved de fire store Gravhauge

denne Haug var det, at Torgny Lagmand paa Upsala Lagthing i Aaret 1021 uden Omsvøb sagde til Sveakongen Olaf Skautkonung, at han skulde slutte Fred med den norske Konge Olaf Haraldssøn, som senere blev kaldt Olaf den Hellige. Hvis ikke, tilføiede han, vilde Folket gjøre med ham, som det før havde gjort med andre Konger i Svealand, naar de ikke vilde rette sig efter Folkeviljen — de stak dem paa Hovedet ned i en Myr. Der opstod da, beretter Sagaen videre, stort Vaabengny blandt Folket, som var enig med Lagmanden, saa Kongen maatte give sig, og der blev Fred med Norge. — Endnu saa sent som i 1526 og i 1531 kaldte Kong Gustav Vasa det svenske Folk til Things der paa Haugen.

Gamle Upsala var de hedenske Sveakongers Residensstad; der er en Gaard, som endnu kaldes Kongsgaarden. Mange af dem er vistnok ogsaa begravne der. Der er tre store Gravhauge, hver omtrent 60 Fod høie og 200 Fod i Tvermaal, og der er flere mindre Gravhauge.

I første Halvdel af det 12te Aarhundrede blev gamle Upsala Bispesæde, og i 1164 Erkebispsæde. Der var da allerede bygget Domkirke, en Kirke, som delvis endnu staar. Den sees paa Billedet paa den anden Side af de tre store Gravhauge. Kirken blev fuldført af Kong Erik, senere kaldet Erik den Hellige, som fik hele Sverige kristnet, og som ogsaa delvis kristnet Finland. Han blev dræbt i 1160, og blev

begravet i Domkirken. Stedet hvor han gravlagdes vises endnu i Kirken. I 1257 blev hans Ben optagne og skrinlagt, og Skrinet stod paa Alteret i Domkirken i gamle Upsala til det i 1273 flyttedes til Kirken i nye Upsala, og senere til den nye Domkirke, hvor det endnu staar, og hvor jeg idag har seet det. Det staar inde i et Gitterskab af Jern paa Bagsiden af Alteret midt imod det Gustavianske Gravkoret — som jeg senere skal omtale — og indeholder Kongens Ben og hans Krone af Kobber og Ædelstene. Skrinet er belagt med ætsede og graverede Plader af Sølv. Det har det for ældre Relikvieskrin karakteristiske Form af en Kirke med spids Tag og Tagrytter, det vil sige et lidet Taarnspir. Over Skrinet hænger en Sølvkrone.

Upsala, baade det gamle og det nye, ligger delvis paa en lav Aasryg ved Fyrisaaen. I Øst strækker sig en af de vakreste og frugtbareste Sletter, jeg nogensinde har seet. Saa det er ikke at undres over, at det blev de gamle Svears Hovedstad. Særlig er nu Udsigten vakker fra gamle Upsala sydover mod nye Upsala med dets gamle Slot oppe paa Aasryggen, og den store Domkirke med dens høis Spir.

Det som er igjen af den gamle Domkirke i gamle Upsala er mest som et Fortidsmuseum. Der er flere Gravstene, udskaarne Træbilleder, to Offerkister, den ene fra det 13de, den anden fra det 15de Aarhundrede, et Alterskab fra det 14de Aarhundrede, osv. I Sakristiet er der en Bibel fra 1541, et Manuskript fra det 15de Aarhundrede, Røgelseskar, Kalkklæde eller Messehagel fra den katholske Tid, et Kongebrev fra Gustav Vasa, og et fra Dronning Kristina.

Som et lidet Exempel paa, hvorledes Svenskerne forstaar at bevare og holde ved Traditionerne maa jeg nævne, at i et Hus lige ved den gamle Tinghaug kan man faa kjøbe Mjød, som serveres der i sølvbeslagne Drikkehorn. Mjød var jo den gamle Gudedrik, og brugtes som Festdrik af de gamle Nordboer.

Jernbanen fra Upsala til Gefle gaar forbi gamle Upsala, og Togene standser der. Jeg fulgte Toget op, og spadserede

Landveien tilbage. I de ældste Tider var Fyrisaaen seilbar til gamle Upsala; men lidt efter lidt hævet Landskabet sig, eller Elven fyldtes med Grus, saa den var ikke længer seilbar, ialfald ikke for større Skibe. Der blev da en Havneplads og et Handelssted nede ved Elvemundingen, ved den nordligste Ende af en af Mælarens Arme, som før nævnt lidt over to engelske Mil søndenfor gamle Upsala. Hertil blev det i Aaret 1271 besluttet at flytte Erkebispesædet og bygge en ny Domkirke der. Der var allerede over et Hundrede Aar tidligere bygget en Kirke, Trefoldighedskirken kaldet, som endnu staar, og til den var det, at Erik den Helliges Skrin først blev flyttet.

I 1287 begyndtes Bygningen af Domkirken, men først 148 Aar senere, i 1435, var den saapas færdig, at den kunde indvies. Den har flere Gange lidt Skade ved Ildebrand. Den værste af disse var i 1702, efter hvilken den blev restaureret i Datidens Smag, uden Hensyn til dens oprindelige Stil. I Aarene fra 1885 til 1893 blev der foretaget en endelig Restaurering, hvorved Domkirken fik sit nuværende Udseende. Den er bygget af Mursten, men Hvælvingerne bæres af Søiler af Kalksten. Den er 390 Fod lang udvendig, og Taarnene er ogsaa 390 Fod høie. Den bestaar af Hovedskib, et kort Tverskib, og Kor med Koromgang. Men rundt hele Kir-

Domkirken i Upsala — Fremfor Domkirken den gamle Bygning Gustaviana

ken er der Kapeller, baade paa begge Sider af Vestibulen og udenfor Sideskibene, saavelsom rundt Koromgangen. Efter Reformationen er de fleste af disse omdannet til Gravkor. Det største og vigtigste af disse Gravkor er det Gustavianske Gravkoret, lige bagom Kirkens Kor og Alter. Det er omtrent 40 Fod langt og 25 Fod bredt. I et af de to Gravhvælv under Korgulvet er Kong Gustav Vasa og hans to Gemalinder bisatte, og i det andet hans Søn Kong Johan III. Det var Gustav Vasa, som fik Sverige løsrevet fra Unionen med Danmark — og Norge — i 1523. Oppe i Kapellet eller Gravkoret er der rigt dekoreret, med Vasaættens Vaaben og prægtige Glasmalerier. De fornemmeste Prydelser er dog store Freskomalerier med Motiv fra Gustav Vasas Liv: — Hans Indtog i Stockholm Midtsommeren 1523; hans Afskedstale til Stænderne strax før sin Død 1560; Slaget ved Brænkirken; han modtager af Brødrene Olavus og Laurentius Petris Hænder den svenske Bibeloversættelse; han tærsker paa Anders Persons Laave; han taler til Dalkarlene paa Kirkebakken ved Mora, og han taler for Raadet i Lübeck. De tre sidste Motiver er fra før han blev Konge. Midt paa Gulvet i Kapellet staar et gulhvidt Marmormonument med Billeder eller Figurer af Kongen i fuld Legemsstørrelse liggende oppaa Monumentet mellem sine to første Gemalinder, Katarina af Sachsen-Lauenburg og Margareta Lejenhufvud. Paa hvert af Monumentets fire Hjørner er der Obelisker. De andre

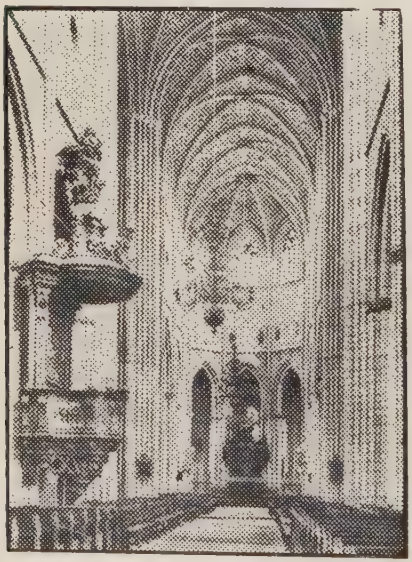

Det Indre af Domkirken i Upsala

Gravkor er for berømte svenske Stormænd, saasom Oxenstjerna, Sture, Horn, Baner osv. Et af Kapellerne bruges til Sølvkammer. Der opbevares Gustav Vasas og hans Dronningers Kroner; Kong Johan III og hans Dronnings Kroner, Scepter og Æble; en Kalk og Disk fra 1541 af Guld og Emalje besat med Perler og ædle Stene, taget som Krigsbytte i Prag i Bøhmen i 1648; Erkebispestaven fra 1164, osv. I Skrudkammeret over Sølvkammeret og Sakristiet opbevares kostbare Tæpper og kirkelige og fyrstelige Dragter fra det 13de opover til forrige Aarhundrede. Blandt andre findes her Dronning Margretas Klædning, hun som fik Kalmarunionen mellem Danmark, Norge og Sverige istand, og som døde i 1412. Denne Klædning var opbevaret i Roskilde Domkirke i Danmark til 1658. Da tog den svenske Konge Karl X den med sig til Sverige som Krigsbytte.

Disse mange Kapeller eller Gravkor og de høie Taarn giver Upsala Domkirke et meget stort ydre Maal, saa den udvendig er den største Kirke i hele Norden. Men Vestibulen og Kapellerne optager over Halvdelen af Kirkens Grundflade, saa den er ikke saa stor indvendig, som det ydre Maal skulde antyde. Da den er bygget af Mursten har den omtrent ingen Ornamentik, bare lidt rundt Portalerne (Indgangene), som er af Sten. Men det er den vakre Freskodekoration under Hvælvingerne og Dekorationerne og Monumenterne i alle Gravkorene, som er aabne mod Kirken, som gjør den saa smuk og interessant indvendig. Og de høie Taarn gjør den meget imponerende udvendig, særlig seet fra Vest.

Domkirken er aaben hver Dag hele Aaret fra Kl. 10 til 2, og om Vinteren er den opvarmet. Kl. 1 aabnes ogsaa de svære Jerndøre til Sølvkammeret og til Løngangstrappen til Skrudkammeret, og Jernlemmerne paa Indsiden af Vinduerne til disse Rum slaaes ogsaa op, saa de Besøgende kan faa se de dyrebare Ting, som opbevares der.

I 1477 gav Paven Tilladelse til Oprettelse af et Universitet i Upsala. Det blev dog i lang Tid af liden Betydning,

da det savnede Midler. Først ved Kong Gustav Adolfs storartede Gave i 1624 af 264 Gaarde af Vasaslægtens Eiendomme begyndte det at skyde Vext og har siden hele Tiden gaaet fremad, saa det nu har 120 Professorer og Docenter og henved 2000 Studerende. Midt imod Domkirkens Vestfront staar Universitetets ældste nu existerende Bygning, opført af Gustav Adolf 1622—1624, og derfor kaldet Gustaviana. Den har en stor Kuppel midt paa Taget. Imod den igjen, paa den anden Side af Universitetspladsen, staar Universitetets nye Hovedbygning, opført i Aarene 1878—1887. Fremfor den, midt paa Pladsen, som er vakkert beplantet med Buske og Blomster, staar der en prægtig Statue af Sveriges største Historiker Erik Gustav Geijer. Hovedbygningen er vakker udvendig, men endnu vakrere inde, med Trappegange og Balustrader i grønagtig Marmor, og mange vakre Statuer og Buster og Malerier. Særlig synes jeg Aulaen var stor og pen og nydeligt dekoreret i blaat og Guld. Den var lukket, men Vagtmesteren aabnet Døren for os, saa vi slap ind. Jeg gik paa Rostrum og leverede Begyndelsessætningerne til Ciceros tredie Tale mod Catalina, medens min Kone sad nede i Salen og hørte paa.

Lidt søndenfor de to nævnte Universitetsbygninger, og forbundet med disse ved en meget bred Allé, som kaldes Odins Lund, staar Carolina Rediviva, bygget i 1819—1841 paa samme Sted, hvor Academia Carolina stod, saa kaldet, fordi det var bygget af Karl IX, Gustav Adolfs Far. I Carolina Rediviva har det berømte Upsalabibliothek sit Hjem. Bibliotheket blev stiftet i 1621, da Gustav Adolf skjænkede sin Bogsamling til Universitetet, og dets Trehundredeaarsjubilæum blev nu sidstleden 2den November, paa Gustav Adolfs Fødselsdag, feiret med store Festligheder, hvortil Kongehus og Nabolandenes Bibliothekschefer og Bibliothekets nulevende Donatorer var indbudt. Ved Siden af sin egen Bogsamling sendte Gustav Adolf senere flere andre værdifulde Bogsamlinger til Bibliotheket, saaledes Jesuiterbibliothekerne i Riga og Braunsberg, og Bispebibliothekerne i Würzburg og Frauenburg, som han

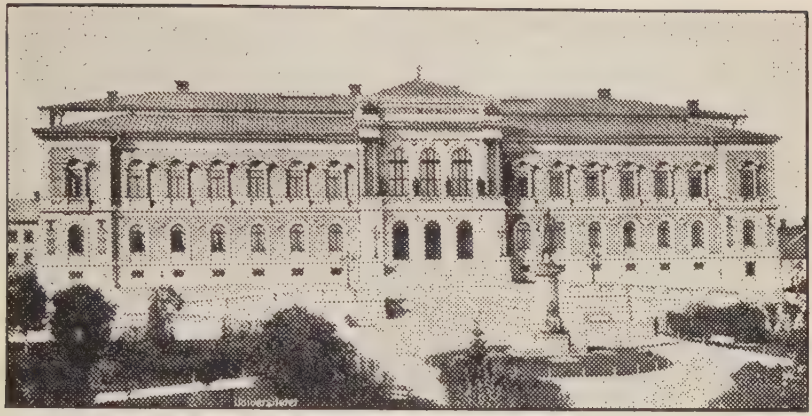

Upsala Universitets Hovedbygning

havde taget som Krigsbytte. Thi efter den Tids Retsopfatning var fiendtlige Bibliotheker lovlig Krigsbytte. Senere er ogsaa mange af de Bogsamlinger, som svenske Feltherrer privat havde samlet paa denne letvinte Maade, kommet til Upsala. Saaledes var Bibliotheket i 1703 voxet til 30,000 Bind. Men næsten alt var udenlandske Værker. Sansen for den nationale Literaturs Betydning vaagnede dog, og siden 1707 har alle svenske Bogtrykkere været forpligtet til at sende tre Exemplarer af alt, hvad de trykte, til Biblothekerne i Upsala, Stockholm, og Lund. Bibliothekets raske Vext skyldes ogsaa, at allerede Dronning Kristina, Gustav Adolfs Datter, ligestillet Bibliothekaren i Rang og Løn med Professorerne, medens man ved andre Bibliotheker som oftest gav den fattigste Professor et lidet Lønstillæg for at bestyre Bibliotheket. Bibliotheket har nu 600,000 Bind. Om alle Bøgerne stod efter hinanden i en Hylde, maatte denne være over 11 — elleve — engelske Mil lang. Men det er ikke bare i Antallet af Bøger, at Upsalabibliotheket staar høit. Hvad Indholdet angaar, især for den ældre Literaturs Vedkommende, kommer det langt op i de berømte Bibliothekers Rækker. Et af de allerdyreste Manuskripter i Verden findes

Slottet og Domkirken i Upsala

her, nemlig Bisp Ulfilas Oversættelse af Bibelen til gothisk fra det fjerde Aarhundrede. Det kaldes Codex Argenteus, fordi det er skrevet med Sølvbogstaver paa purpurfarvet Pergament. Det blev taget som Krigsbytte i Prag i Bøhmen i 1648, og kom saaledes til Sverige. Det ligger nu i et Glasskab i Udstillingssalen i Upsalabibliotheket, hvor jeg idag har seet det tilligemed flere andre dyrebare Manuskripter, Bøger og Breve, blandt andre Breve af Luther, af Gustav Adolf, Goethe og flere andre.

Omtrent ved den Tid Erkebispesædet blev flyttet fra gamle til nye Upsala, blev den politiske Hovedstad flyttet til Stockholm. Gustav Vasa begyndte dog Opførelsen af en Kongeborg ogsaa her i Upsala. Den blev fuldført af hans Eftermand paa Tronen. Men ved den store Brand i 1702 brændte ogsaa den, og er aldrig siden blevet restaureret til sin fordums Pragt. I Slottet har nu Landshøvdingen sin Residens, og der er en stor Mødesal for Landsthinget, og Lokaler for Landsarkivet og for Landsstyret, alt for Upland Län eller Fylke, som det kaldes i Norge. Slottet har en storartet Beliggenhed paa den høieste Aasryg i Upsala, med Udsigt over Byen og den store vakre Upsalaslette.

Upsala har nu 28,700 Indbyggere, som alle direkte eller indirekte lever af de nævnte Institutioner — Erkebispesædet, Universitetet og Landsstyret; thi her er ingen industrielle Virksomheder.

Syvende Brev

Stockholm

Stockholm, Sverige, 7de December 1921.

Om en Svenske havde fortalt mig om Sveriges Hovedstad, saaledes som jeg har seet den disse snart otte Dage, jeg har været her, vilde jeg have sagt, at det var svensk Skryt. Og jeg vilde undskyldt ham; thi man har Lov at være stolt af, og skryde af sit Land og dets Hovedstad. Om en, som ikke var Svensk, havde fortalt mig det, havde jeg kanske sagt, at det var Overdrivelser, skjønt jeg frygter for, at jeg havde kommet til at bruge et sterkere Udtryk.

Jeg havde forresten læst og hørt, før jeg kom her, at Stockholm var en meget vakker By; men at den var saa vakker, som den i Virkeligheden er, havde jeg ikke tænkt. Byen har en storartet Beliggenhed, og man har ved Bebyggelsen udnyttet Beliggenheden saa, at det hele er blevet et stort Kunstværk. Bebyggelsen har ikke skjæmmet den herlige Beliggenhed, men forøget dens Skjønhed. Med andre Ord, Natur og Kunst, Skaberværk og Menneskeværk, har her sammen dannet et Kunstværk i stor Stil, det største og vakreste jeg endnu har seet.

Hele Byen er vakker: Beliggenhed og Bebyggelse, Sjø og Land, Parker og Boulevarder, Gader og Stræder, offentlige og private Bygninger, Museer og Monumenter. Der er intet eller lidet, som skjæmmer. Og rent er her allesteds.

Og Sans for det Nationale viser alt. For de nationale svenske Kulturværdier. Og for Sveriges Historie og de rige Minder. Som Nordmand, eller rettere som Amerikaner af norsk Æt, har jeg gaaet her disse Dage og misundt Sven-

skerne; men fordi jeg er ogsaa Nordboer, eller af nordisk Æt, har jeg samtidig glædet mig.

Og Folket, Mændene — aldrig har jeg seet saa mange staselige Mænd som her. Jeg lagde Mærke til det i Karlstad, og i Upsala, men endnu mere her. De er gjennemgaaende høie. Og de gaar saa majestætiske paa Gaderne og paa Boulevarderne med afmaalte Skridt, og saa støt og uden Bevægelse med Hoved og Overkrop, at jeg tror næsten et fyldt Vandglas kunde staa oppaa Hatten uden at spildes. Jeg har flere Gange siden kommet ihu, hvad gamle Professor Reque ved Luther College en Dag i Latintimen fortalte os om de gamle romerske Patriciere, hvor staseligt de gik og afmaalt og støt for ikke at bringe i Uorden Folderne i sin Toga. Her ser man ikke mange gaa og svinge med Armene, eller gaa skjødesløst med Hænderne i Bukselommerne. Men meget høflige er de, naar man hilser paa dem og standser og spørger dem om noget.

Stockholm blev anlagt i Aaret 1255 af Birger Jarl af Folkungeætten. Birger bar aldrig selv Kongenavn, men han styrede Sverige som Konge i mange Aar. Siden den gamle svenske Kongeæt uddøde i Midten af det 11te Aarhundrede havde Sverige havt en tohundredaarig Borgerkrig mellem Gøtherne i Syd og Svearne i Nord, som begge vilde have Magten i Landet. Men Birger Jarl fik dem forenet. Han fik dem i 1250 til at vælge sin Søn Valdemar, som da var bare et Barn, til Konge, men selv styrede han lige til sin Død i 1275. Birger Jarl var Bedstefar til Hertug Erik, som blev gift med Prinsesse Ingebjørg af Norge, Datter til Haakon V, den sidste mandlige Ætling af Norges gamle Kongeslegt. Deres Søn, Magnus Erikson, blev Konge i Norge ved Haakon V's Død i 1319, og samme Aar blev han ogsaa valgt til Konge i Sverige, hvorved Norge og Sverige første Gang blev forenede under en Konge. Magnus Eriksons Søn, Haakon VI, blev gift med Prinsesse Margrete af Danmark, som senere blev Dronning i alle tre Lande, hvorved alle tre Riger, Norge, Sverige og Danmark, blev forenede.

Stockholms Centrum seet fra Flyvemaskin — Paa den store Holme midt i Sundet er Riksdagshuset, tilhøire fra Holmen er Gustav Adolfstorget, den store Bygning med den aabne Plads i Midten er Slottet, ved dets øvre Hjørne er Storkirken, Kirken med det høie Spir paa Holmen i Mælaren er Riddarholmskirken, og paa Næset i Baggrunden sees saavidt allernederste Del af Stadshuset

Birger Jarl anlagde, som nævnt, Byen Stockholm, befæstet den med Mure og Taarne, og gjorde den til Landets Hovedstad. Byen blev anlagt paa tre Holmer i Sundet mellem Indsjøen Mælaren og Fjorden, som stikker ind fra Østersjøen. Fjorden heder Saltsjøen, formodentlig fordi Vandet der er Salt, i Modsætning til Vandet indenfor Holmerne, Mælaren, som er ferskt. Den største af Holmerne kaldes Staden, og har vel faaet det Navn, fordi der laa den egentlige Stad eller By i gamle Dage. Staden er omtrent en halv engelsk Mil lang og næsten ligesaa bred, og er omtrent firkantet, lidt tilspidset i søndre Ende, og har saaledes et Fladeindhold af omtrent 140 Acres. Riddarholmen ligger paa Vestsiden af Staden i Mælaren og er omtrent en Kvart engelsk Mil lang og Halvten saa bred, og udgjør saaledes ca. 20 Acres. Den tredie Holmen heder Helgeandsholmen, og ligger i Sundet

Ved Norrbroen i Stockholm – I Forgrunden Gustav Adolfstatuen, tilhøire Riksdagshuset, tilvenstre Slottet

mellem Staden og Fastlandet paa Nordsiden af Staden. Den er ogsaa aflang, men er noget mindre end Riddarholmen, og er paa høist 15 Acres. Den oprindelige Bys samlede Fladeindhold var saaledes ca. 175 Acres. Men Byen har naturligvis for lang Tid siden sprængt sin gamle Ramme. Der er nu indenfor Bygrænsen flere andre Holmer, som Skeppsholmen, Kastellholmen, Beckholmen, Hestholmen, og Djurgardsholmen. Denne sidste er over to engelske Mil lang og igjennemsnit en halv Mil bred. Men det er paa Fastlandet nordover og sydover, at Byen i den senere Tid især har spredt sig. Imellem Staden og Sydbyen, som kaldes Södermalm, er der to korte Løftebroer og en Sluse; thi det er her Skibene gaar op til Mælaren. Imellem Staden og Nordsiden, som kaldes Norrmalm, er der tre Broer. To af disse, en stor muret Hvælvbro, Norrbron kaldet, og som er Stockholms Centrum, og en mindre Jernbro, som bare er for Gaaende, gaar over Helgeandsholmen. Den tredie gaar direkte fra Sta-

den til Norrmalm, og en fjerde Bro, som er Jernbanebro med Gangbro paa Siden, gaar fra Riddarholmen til Norrmalm. Den gaar mellem to bitte smaa Holmer i Sundet. Paa den inderste af disse er Byens Ferskvands Badehus.

Den østre Halvdel af Helgeandsholmen er Parkanlæg, og over det gaar Norrbron. Paa den vestre Halvdel staar Rigsdagshuset, og vestenfor det, paa Holmens vestre Runding, staar Rigsbanken, som i begge Ender er forbundet med Rigsdagshuset ved Hvælvinger over Gaden mellem de to Bygninger til den før nævnte Gangbro. Rigsdagshuset er nyt. Det blev bygget i Aarene 1898—1905 og kostet over ti Millioner Kroner. Rigsdagen møder ikke nu, men paa Henvendelse til Vagmesteren fik jeg bese hele Bygningen. Paa første Gulv er Rigsdagsbiblioteket, Restauration og tilhørende Rum. Vestibulen er af svensk Marmor fra et Marmorbrud ved Mælaren, men den storartede Trappeopgang til Hovedetagen er af italiensk Marmor. Paa Væggene er Medallioner af svenske Statsmænd. Paa Hovedgulvet er Rigsdagssalene. Begge er ottekantede og gaar gjennem to Etager, og faar Lys gjennem Taget; thi rundt dem er Komiterum. Langs østre Side er der en meget lang Sal, hvor begge Husets Medlemmer mødes til Samtaler og social Omgang. Paa Væggene hænger Malerier af Husets Talmänn — Præsidenter — fra langt tilbage i Tiden. I Overhuset er der 150, i Underhuset 230 Medlemmer. Om Rigsdagen ellers skal jeg bare fortælle, at al Stemmeafgivning der foregaar hemmelig ved Sedler, og ingen kan forlange eller fremtvinge Navneopraab, saa Vælgerne kan aldrig faa vide, hvorledes deres Rigsdagsmand har stemt i en Sag. Dette er, blev det mig fortalt, for at Rigsdagsmændene skal kunne stemme ifølge sin Overbevisning, og ikke under Paatryk af Hensyn til næste Valg.

Jeg har besøgt det kongelige Slot og gaaet gjennem de pragtfulde Festsale, jeg har været i de Værelser, som beboedes af Kong Oscar II og Dronning Sofie, jeg har seet Gjæsteværelserne, hvor Roosevelt og Mrs. Roosevelt boede

Det kongelige Slot i Stockholm

under sit Besøg i Stockholm. Jeg var ogsaa idag i den gamle Balsal, kaldet Hvita Havet, og i Statsraadsværelset. Der havde netop været Statsraad, og der var endnu Tobaksrøg, saa man røger formodentlig Cigarer under Forhandlingerne. Der er et stort Hjørneværelse, og Bordet staar fra Hjørne mod Hjørne, og Kongens Stol ved Bordenden mellem de ydre Vægge. Festsalene er paa Slottets Nordside, og Gjesteværelserne i Slottets sydvestre Del. Oscar II boede i den nordvestre Del af Slottet, medens den nuværende Konge, Gustav V, bebor Slottets Østside.

Slottet er bygget i Form af en Rektangel, hvis ydre Maal er 412 og 381 Fod. Mod Øst er der to lavere Fløie, og ligeledes en mod Vest fra Slottets nordvestre Hjørne, saa nordre Facade er ca. 800 Fod lang. Inde i Rektangelen er der en stor aaben Gaardsplads. I Slottet er der to Rækker med Værelser, den indre Række med Vinduer mod Gaardspladsen. Mellem de to lavere østre Fløie har Kongefamilien sin private Park, og paa Taget af Fløiene er der Promenade. Ve-

stenfor Slottet er der ogsaa en Gaardsplads mellem to mindre halvrunde Fløie med Palisader, hvor Musikken spiller hver Dag Kl. halvet, naar den ridende Vagt skifter. Jeg fik se dette Skuespil fra et af Slotsvinduerne, medens jeg og den Vagthavende, som viste mig rundt, ventet paa, at Statsraadsmøtet skulde blive slut, saa jeg kunde faa se Statsraadsværelset og de bortenfor liggende Værelser.

Hvor Slottet staar var der i ældre Tid en Kongeborg, som kaldtes Tre Kroner. Det nordre Fløi lod Kong Karl XI ombygge i 1690—1697. Men sidstnævnte Aar brændte hele Borgen. Samme Aar døde Karl XI og Karl XII blev Konge. Han satte da igang Opførelsen af det nye Slot, med den berømte svenske Arkitekt Nikodemus Tessin som Bygmester. Bygningsarbeidet blev dog hindret af Karl XII's mange Krige — det var ham som faldt ved Fredriksten Fæstning i Norge 1718 — saa det blev ikke færdig før i 1760. I Østenden af den nordre af de to Fløie mod Øst er der paa en stor Jerntavle følgende Inskription: Konung Carl XI lät ombygga Slottets nordra Sida 1690—1697, Elden herjade Slottet 7. Mai 1697, Nybygnadsarbetet fortgik till 1712, återupptogs 1728, Slottet uppläts til Konungabonung 7. December 1754. I Østenden af søndre Fløi staar paa en lignende Tavle: Konung Oscar II lät under Aaren 1898—1902 med Bidrag af Riksdagen åter istandsätta denna Konungaborg Nicodemus Tessins Storverk.

Sydenfor Slottet er Slotsbakken. Nederst paa Kaien staar en Statue af Kong Gustav III, reist i 1808 ved en almindelig Indsamling. Han ophjalp Bonden og Borgerstanden, men beskar Adelens Magt, og blev ved en Sammensværgelse af Adelen myrdet i det kongelige Theater i Stockholm den 15de Marts 1792. Øverst paa Slotsbakken staar en Obelisk 99 Fod høi, som har følgende Inskription: "Gustav III beslöt efter återvunnen Fred MDCCXC — Gustav IV Adolph uppreste MDCCXCIX detta Minne af Stockholms Borgerskaps Trohet og Nit under Kriget". Stockholms Borgere havde nem-

lig trofast staaet Gustav III bi i Krigen med Rusland, medens Adelen var fiendtlig sindet mod ham.

Lidt længer oppe paa Slotsbakken, ved Slottets sydvestre Hjørne, staar Storkyrkan, som var bygget af Birger Jarl, og restaureret i 1726—1743. Lige bagenfor Kirken staar en Statue af Olaus Petri, som var den første lutherske Prest i Stockholm. Kirken bestaar af Midtskib og to Sideskibe paa hver Side. Der er altsaa fire Rækker med Søiler som bærer Hvælvingerne. Søilerne er af rød Mursten og Væggene hvidkalkede. Men der var mange Billeder, udskaarne og malede, paa Væggene, saa Kirken var lun og koselig. Vi var der til Gudstjeneste sidste Søndag. En stor Del af Gulvet bestaar af store Gravstene med Inskriptioner over dem, som der er begravne. I et stort Gitterrum, i sydøstre Hjørne af Kirken, til Høire for Alteret, stod Kroprinsesse Margretes Ligkiste. Hun døde for snart et Aar siden, og efter Sædvane staar Kisten med Liget et Aar i Storkirken, før det endelig bisættes i Riddarholmskirken. Kronprinsesse Margrete var en engelsk Prinsesse, Brordatter af Edvard VII, før hun for ca. 15 Aar siden blev gift med den svenske Kronprins. Derfor var Kisten draperet med baade det svenske og det engelske Flag. Og der var mange friske Kranse.

Lige søndenfor Storkirken er Børsen og søndenfor den igjen er Stortorvet. Det sees saavidt paa Billedet af Staden taget fra Flyvemaskinen. Her paa Stortorvet var det det forfærdelige stockholmske Blodbad foregik i 1520. Kong Kristian II, Konge af Danmark og Norge, var med stor Stas ogsaa blevet kronet til svensk Konge; men midt under Festlighederne lod han fængsle og den 8de, 9de og 10de November paa Stortorvet henrette 82 svenske Stormænd, deriblandt to Biskopper og 13 Rigsraader. Han vilde med dette gjøre en brat Ende paa det svenske Stormandsvælde. Men Følgen blev den modsatte af, hvad han havde ment. Det svenske Folk reiste sig ved Efterretningen om det forefaldne, og med Gustav Vasa som Leder, hvis Far var en af de paa Stortorvet myrdede Stormænd, fordrev de

Kristian II, og løsrev Sverige for bestandig fra Kalmarunionen.

Paa Stadens nordvestre Hjørne staar Riddarhuset, de svenske Adelsmænds Bygning, bygget i 1641—1674. I den store Riddarsal paa andet Gulv, hvor Adelsmændene mødte som en af de lovgivende Forsamlinger i Sverige til 1866, er alle Væggene behængt med de forskjellige Adelsslegters Vaabenmærker. Der er omtrent 2000 saadanne paa Væggene. Der har dog ialt været 2893 Adelsslegter i Sverige; men mange af dem er uddøde, saa der nu er "bare" 660 Adelsslegter igjen, udgjørende omtrent 20,000 Personer. Den første, hvis Vaabenmærke er der, er Liljebacks fra 1149, og den sidste er Sven Hedins, som blev adlet i 1902. Adelen i Sverige har nu ingen politiske Særretigheder. Men de vedligeholder sin Organisation, da de forvalter mange adelige Legater. Disse Oplysninger fik jeg af Vagtmesteren, som viste mig rundt i Bygningen. I et Værelse paa første Gulv hænger Malerier af Adelsmændenes Marschalker fra 1627 til 1865. Den første af disse var Axel Oxenstjerna, og en Statue af ham staar paa Nordsiden af Riddarhuset, i Riddarhushaven. Rundt Riddarhuset, paa Væggene lige under Tagskjægget, staar følgende Inskription: Paa Nordsiden: "Prudentia murus sacer nec decidit nec proditur per laborers itur ad honores fortitudo civium praecipuum regni firmamentum". Paa Vestsiden: "Divino sine numine faustum est nihil." Paa Sydsiden: "Consilio atque sapientia claris majorum exemplis animis et filicibus armis." Paa Østsiden: "Dulce et decorum est pro patria mori." Over Døren staar: "Palatium ordinis equestris." Paa Riddarhustorvet paa Sydsiden af Riddarhuset, staar der en Statue af Gustav Vasa, reist af den svenske Adel i 1773, paa 250 Aarsdagen efter Gustav Vasas Indtog i Stockholm.

Fra Riddarhustorvet er der en Bro over det smale Sund til Riddarholmen. Der kommer man først til Birger Jarls Torv. Paa Nordsiden af det er Rigsarkivet og paa Vestsiden Høiesteretsbygningen. Midt paa Torvet staar der en

Statue af Birger Jarl, Stockholms Grundlægger. Han staar vendt mod Riddarholmskirken, som staar paa Sydsiden af Torvet, og som er Sveriges berømteste Kirkehus. Den var oprindelig en Franciskanerkirke, men har siden Gustav Adolfs Tid været brugt som Begravelsessted for svenske Konger og Helte, og siden 1807 bare som kongelig svensk Begravelsessted. Gulvet bestaar af Gravstene, og Væggene er prydede med Vaabenmærkerne til Riddere af Serafimerordenen, Sveriges høieste Orden. I Koret, fremfor Højalteret er Monumenter for Kong Magnus Ladulaas, Birger Jarls Sønnesøn, givet Ærestitelen Ladulaas, fordi han satte Laas for Bondens Lade, det vil sige, han hindret Adelen fra at udsuge dem, og af Kong Karl VIII Knutson, den første død 1320, den anden 1470. Paa Sydsiden af Kirkens Kor er Gustav Adolfs Kapel, ogsaa kaldet Gustavianske Gravkoret, bygget i 1633 efter Ordre givet af Gustav Adolf, før han i 1629 drog til Tyskland for at deltage i Reformationskrigen — Trediveaarskrigen. I Kapellet staar Gustav Adolfs Sarkofag af grøn Marmor, med den enkle Indskrift: Gustavus Adolfus Magnus, og hans Dronning Maria Eleonora af Brandenburgs Sarkofag. I Gravhvælvet under Kapellet er bisat Kongerne Adolf Fredrik, død 1771; Gustav III, død 1792; Gustav IV, død 1837, afsat som svensk Konge 1809 og levede i Landflygtighed i

Riddarholmskirken i Stockholm

Schweitz til sin Død, og Karl XIII, død 1818, samt deres Dronninger og andre Medlemmer af den Holstein-Gottorpske Kongeslegt. Paa Nordsiden af Kirkens Kor er der det Karolinske Gravkoret, bygget omkring Aar 1700. Der er Sarkofagerne til Karl XII, Fredrik I og hans Dronning Ulrika Eleonora, som var Karl XII's Søster. I Gravhvælvet under Gulvet er bisat Karl X, Karl XI og deres Dronninger, og andre af Vasaslegten. Paa den anden Side af Kirkens Kor, altsaa paa samme Side som Gustav Adolfs Kapel, er det Bernadotteska Gravkoret, bygget i 1858. Der staar Karl Johans Sarkofag. I Gravhvælvet under Gulvet er hans Dronning Desideria bisat, og de senere Konger og Dronninger og andre Medlemmer af det bernadotteske Kongehus. Udenfor Sideskibene rundt Kirken er der syv andre Gravkamre, hvor berømte svenske Stormænd er bisatte, men hvis Navne jeg ikke her skal nævne.

Dagene er korte her i Stockholm nu. Det er ikke lyst før Klokken er ni, og allerede Klokken tre er det mørkt. Ja paa skyede Dage maa man skrue paa det elektriske Lys en Stund før Klokken tre. Saa det bliver ikke lang Dagen, en har til at se sig om med Dagslys. Og endda kortere gjør Folket Dagen. Thi man er meget sene her i Stockholm, og i Sverige forresten, saavidt jeg har erfaret det. Jeg mener ikke netop sene i Vendingen, skjønt alt gaar værdigt og med Anstand; men jeg mener sene om Morgenen. Man kan her paa Hotellerne ikke faa noget at spise før Klokken halvni, Spisesalen aabnes ikke før, og man kan heller ikke faa Kaffe og Smørrebrød paa Værelset før. Jeg bor her paa Hotel Excelsior paa Birger Jarlsgade. Det eies og drives af Unge Mænds Kristelige Forening. Foreningen har sin Hal og sine Værelser i en anden Fløi af Bygningen, med Indgang fra Sidegaden, saa Hotellet er helt fraskilt. Det er et første Klasses Hotel med alle moderne Bekvemmeligheder. Her er Rikstelefon paa alle Værelser, saa man kan fra sit Værelse tale over hele Sverige. Som et Exempel paa, hvor stiligt og bekvemt somt er her — og som det er her er det paa de

fleste første Klasses Hoteller i Sverige — maa jeg fortælle. at Væggene mellem Værelserne og Gangene er ca. 20 Tommer tykke, og der er to Dører til Værelset, den ydre svinger ud til Gangen, den indre ind til Værelset, saa man hører ingen Støi fra Gangen. I Væggen ved Siden af Døren er der et lidet Kammer, med Dør baade til Værelset og Gangen. Paa en Tavle i Glas og Ramme paa Væggen i Værelset ved Siden af Døren staar der trykt paa Svensk, Engelsk, Tysk og Fransk, at man kan hænge sit Tøi, Benklæder, Frakke, Yderfrakke osv., i det lille Rum, saa vil det i Nattens Løb blive børstet. Betjeningen har nemlig Nøgle til den ydre Dør til Rummet; selv laaser man af den indre. Der sætter man ogsaa sine Støvler til Pudsning. Denne Børstning og Pudsning er frit. Paa Tavlen staar der ogsaa, at man i det lille Rum kan lægge sin Vask, saa vil man faa den igjen vasket og strøget om Aftenen. Der staar ogsaa, at om det er nødvendig for Reisens Skyld, at faa det igjen før, saa kan man faa sin Vask gjort paa fire Timer. Saadant fremmer Renslighed hos det reisende Publikum.

Alt er meget dyrt her. Især er det dyrt for Udlændinger fra Lande med lav Valuta paa Grund af den høie svenske Valuta — den høie Værdi af de svenske Penge. Pengene her er nemlig omtrent i pari Kurs. Valutaen eller Vexelkursen er vistnok alle interesseret i her. Den slaaes op hver Dag i Vinduerne i alle Banker, og staar hver Dag at læse i alle Aviser. Valutaen er som et tveegget Sværd. Den høie Valuta er af tvilsom Værdi. Ja Mænd i høie Stillinger her har fortalt mig, at den høie Valuta paa svenske Penge er til stor Skade for Sverige. Den gjør udenlandske Varer billigere, og øger dermed Indførselen til Skade for svensk Industri. Men værst virker de paa Industrien derved, at den gjør svenske Varer saa meget dyrere i Lande med lav Valuta. Og det er de fleste Lande, som har lavere Valuta end Sverige. Bare Amerika og Schweitz, tror jeg det er, som har høiere Valuta, og det ubetydelig. Derfor ligger den svenske Industri nede. Havde den høie Valuta sat Arbeidslønnen ned og Priserne

ned paa indenlandske Produkter i Forhold til Valutaen, saa havde den ikke virket saa skadelig, som den gjør. Men her hersker endnu Arbeidslønninger fra Krigens Dage, og Priser i Forhold. Jeg skal nævne bare et Eksempel: Sporvognskonduktørerne har 370 Kroner pr. Maaned i Løn, en Herreløn i Sverige før Krigen. Men saa ser Sporvognskonduktørerne i Stockholm heller ikke ud som vanlige Sporvognskonduktører, men man skulde tro, at de var mindst Generaler; somme af dem da. De er store røsige Karer, og gaar nu om Vinteren med store galonerede Yderfrakker udenpaa Uniformen og ditto Pelshuer. Det er mest som man synes det er flaut at give dem selv den nu gjældende høie Sporvognstakst. Det koster nemlig nu 25 Øre at kjøre med Sporvognen i Stockholm, medens det før Krigen var bare 10 Øre. Og saaledes er det med alt og overalt her.

Sverige og særlig Stockholm havde under Krigen en Guldtid, da Pengene strømmet hid fra alle Kanter. Hid kom Pengemænd og kanske særlig deres Familier, som vilde undgaa Krigens Rædsler, saa den udenlandske Koloni af Rigfolk fyldte Byens Hoteller. Sverige er noksaa meget et Industriland, skjønt det vistnok kan avle nok Mad til at brødføde sig selv. Men under Krigen solgtes ikke bare Industriprodukter, men ogsaa madvarer, saa her blev Dyrtid, og alt steg, og Løningerne maatte naturligvis op Gang paa Gang. Og Pengene gik ned i Værdi. Men nu har man det Særsyn her, at man har samtidig høi Valuta eller Pengeværdi og høie Priser. Saa der maa endnu være meget Penge blandt Folk, ellers kunde ikke Folk betale de høie Priser. Paa Overfladen ser det ogsaa glimrende ud. Butikkerne er fulde af kjøbende Publikum — Juletrafikken er nemlig allerede begyndt — og paa Theatrene er det fuldt besat, saavidt jeg har set det. Men undersøger man det lidt nøiere faar man snart finde ud, at Tiderne er meget daarlige. Der er megen Arbeidsløshed. Thi Industrien kan ikke konkurrere under den nuværende høie Valuta og med de høie Arbeidslønninger. Særlig har det gaaet ud over Trævare- og Jernindustrien. I

de første sex Maaneder af indeværende Aar var Udførselen af Trælast 75,000 "Standards", medens den i de første sex Maaneder forrige Aar var 725,000 "Standards". I tredie Kvartal iaar var Udførselen af Jern og Staal 41,000 Ton, medens den i samme Tidsrum Aaret før var 137,000 Ton. Og Forholdene inden Maskinindustrien belyses bedst derved, at i Februar iaar havde 22 Fabriker indstillet Driften, og i Oktober 68. Antallet af Arbeidere i Maskinindustrien var den 1ste Oktober 1920 omtrent 60,000, men var den 1ste Oktober iaar svundet ind til 28,800.

Der siges, at der ved Aarsskiftet skal foregaa en stor og gjennemgaaende Prisreduktion — Arbeidslønninger, En-Gros- og Detaljpriser, Hotel- og Restaurationspriser, osv. Det trænges; men den maa blive noksaa radikal, skal det hjælpe. Og det vil svie mangesteds, efter de florisante Tider.

En anden Følge af den høie Valuta er, at faa Udlændinge nu kommer til Sverige, medens en Masse Svensker er paa Reise i Udlandet.

Som nævnt i Begyndelsen af dette Brev, Dagen er kort her, og sent kommer man ud fra Hotellet. Naar man har spist Frokost og seet lidt paa Morgenaviserne er Klokken halvti. Da holdes her Andagt hver Morgen i Salongen. Overværer man den, bliver Klokken næsten ti, før man kommer ud. Men jeg har prøvet at nytte Tiden bedst mulig. Jeg har været paa Farten her hver Dag, og Kvelderne med nu en hel Uge, siden jeg kom tilbage fra Upsala. En Dag var jeg her ogsaa før jeg reiste derop. Det blev for liden Tid i Stockholm, hvor jeg havde trængt mindst to Uger istedenfor en. Men imorgen maa jeg reise, skal jeg komme til Kjøbenhavn til Jul, og paa Veien besøge de svenske Byer, som jeg har tænkt at standse i.

Jeg var en Kveld paa Kungliga Teatern og hørte Wagners Opera "Valkyrien". Og jeg har været baade paa det store og det lille Kungliga Dramatiske Teaterne. Det lille er bare et Kvartal fra Hotellet her. — Idet jeg nævner Kvartal, mindes jeg om noget interessant her i Stockholm, som

jeg maa nævne. Hvert Kvartal i hele Byen har sit eget Navn. Paa Jernpladerne paa Gadehjørnerne, som her altid er fæstet oppe paa Hushjørnet, er der lige under Gadenavnet ogsaa Kvartalets Navn. Nede i Staden er det vistnok mest klassiske Navne. Et Kvartal her i Norrmalm saa jeg hedte Qvartal Adam og Eva.

En Dag har jeg tilbragt i Nationalmuseet, som ligger ret Øst fra Slottet, paa den andre Siden af Havnen. Det er en meget vakker Bygning i Renaissancestil, samme Bygningsstil som Slottet og Riksdagsbygningen. Det er opført i Aarene 1850—1866. Over Indgangsportalen er der Reliefmedallioner af sex berømte Svensker, Billedhuggeren Fogelberg, Maleren Ehrenstrahl, Botanikeren Linnæus, Digteren Tégner, Salmedigteren Vallin og Kemikeren Berzelius. Der er ogsaa Statuer af Arkitekten Nikodemus Tessin, han som bygget Slottet, og af Billedhuggeren Sergel. Om Samlingerne skal jeg indskrænke mig til bare at nævne, at paa første Etage er det historiske Museum, og der findes blandt Tusinde andre Ting en meget righoldig Samling af svenske Mynter fra det 11te Aarhundrede til vore Dage. Paa anden Etage er Keramik og Skulptur, og paa tredie Malerier, hvor der er mange værdifulde gamle Malerier, især i den saakaldte Nederlandske Sal, med flere Malerier af Rubens, Rembrandt, van Dyck og andre.

Jeg har ogsaa været i det Nordiska Museet, som staar paa Djurgårdsholmen nær Skansen, det bekjendte svenske Friluftsmuseum med gamle Bondegaarde og Bohave, flyttet hertil fra forskjellige Bygder i Sverige, og med Vogtere i Nationaldragt fra de samme Bygder. Der var jeg ogsaa. Men det bør helst sees om Sommeren, skjønt det er aabent hele Aaret.

Det Nordiska Museet er bygget af rød Kalksten i den saakaldte Vasastil, med mange Gavle, en Efterligning af svenske Borge fra det 16de Aarhundrede. Det aabnedes i 1907. Fremfor Museet er der en stor Rytterstatue af Kong Karl X Gustav. Han peger med Sabelen mod Øst. Paa

Fodstykket er nævnt flere Fredsslutninger, hvorved Sverige gjorde Landvindinger, blandt andre Freden i Roskilde 1658 med den dansk-norske Konge, hvorved Sverige fik det norske Landskab Baahus, og de danske Landskaber Skaane, Halland og Blekinge. Paa hver Side af Trappen staar der en liden Obelisk. Paa den ene er indhugget: *Den Dag kan gry, då alt vårt Guld ej räcker, att forma Bilden* (Billeder) *af den svundna Tid.* Og paa den anden Sten: *Frå Fäder är det komit, till Söner skall det gå, så langt som unga Hjärtan, ännu i Norden slå.*

Midten af den store Museumsbygning, fra Ende til anden, optages af den store Vaabensal, som gaar igjennem alle tre Etager, og faar sit Lys gjennem Taget. Salen kaldes paa Svensk Lifrustkammaren, og er 414 Fod lang og 70 Fod høi. Der er Vaaben og Rustninger og Uniformer af alle Slags, og Flag og Faner og andre Trofæer tagne i Krig.

Rundt Salen er der Værelser i alle tre Etager. Paa første Etage er Svenska Allmoge-Afdelning med Redskaber, Verktøi, Bohave, Husgeraad, Klæder, Dragter, Pynt og Smykker fra svenske Bygder, fra mange Hundrede Aar tilbage i Tiden og op til forrige Aarhundrede. Paa anden Etage er saakaldte Kroningsrum med Kongedragter og andet kongeligt Bohave. Ligesaa Gildeskraa- eller Laugsrum med Kister og Skap og Staup og andet, som har tilhørt svenske Lag eller Foreninger. Det er paa den ene Side af Bygningen. Paa den anden Side er en Afdeling, lignende den paa første Etage, men den er fra Norge, Island, Danmark og Finland, og er naturligvis ikke saa fuldstændig, som den svenske. Paa tredie Etage er den Högre Stands Afdelning med Værelser, Bohave, Dragter, Smykker osv. fra de høiere Klasser — Adelen og andre — fra det 16de til Slutten af det nittende Aarhundrede. I Kjælder-Etagen er der ogsaa en Udstilling fra Lapland. Den hele Samling, fra Kjælder til Tag, er meget interessant og righoldig, ja skal være den mest fuldstændige Samling af sit Slags i Verden.

Disse to Museer og de fleste Bygninger, jeg ellers har

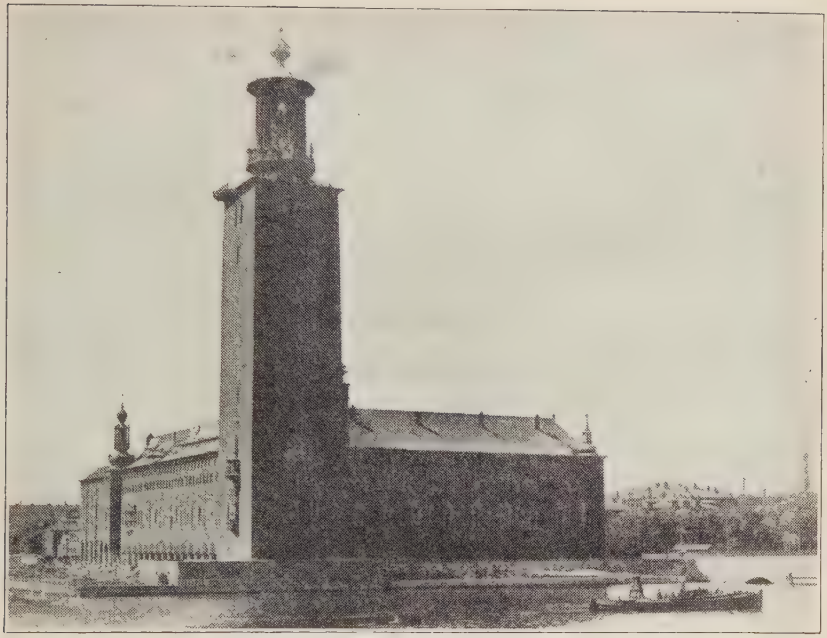

Stadshuset — Raadhuset — i Stockholm

nævnt i dette Brev, er Statens, som Stockholm har faaet i sin Midte som Landets Hovedstad. Som Tak for dette har Byen villet gjøre Gjengjæld og bygge en Bygning, som baade By og Land kunde være stolte af. Derfor bygger nu Byen et Raadhus, City Hall kalder vi det i Amerika, her kaldes det Stadshus, fordi man her kalder en By Stad, som virkelig er et monumentalt Bygverk, og som vil koste mellem 16 og 17 Millioner Kroner, naar færdigt. Det er bygget af Mursten, er fem Etager høit, men har et vældigt Taarn, som er flere Hundrede Fod høit. Jeg var igaar op paa Toppen af det. Murene i Taarnet er saa tykke, at der er Løngange inde i Murene, hvor man gaar opover, ikke paa Trappetrin, men jævnt stigende opover, som opover en Bakke. Med passende Afstande er der bitte smaa Vinduer i Muren, saa der er lidt

Lys i Gangene. Inde i Bygningen er der to store Gaardsrum, det ene aabent, det andet med Glastag over, hvor Tusinder kan samles til Foredrag, Koncerter og andre Møder. Oppe paa den ene Væg er der en Altan eller galleri, hvor Talere, Sangere og Musikken kan have Plads. I Bygningens Østende, ved Siden af Taarnet, er selve Raadhussalen. Den gaar gjennem to eller tre Etager, og bliver meget vakker. Man holdt nu paa at sætte ind Panelinger og dekorere den. Bygningen staar paa Byens Nordside, paa en Pynt af Kungsholmen, tvers over Mælaren fra Riddarholmen.

Stockholm havde 31te December 1920 422,241 Indbyggere.

I Staden, Byens ældste Del, er Gaderne smale og krogede. Tvergaderne er endnu smalere og kaldes Grænder. Paa Nordsiden, som nu er Stockholms største Bydel, er Gaderne derimod bredere. Der er mange rigtig brede og pene Gader. En af de største er Birger Jarlsgade, som er Skillet mellem Norrmalm og Ostermalm, den nyeste og vakrest bebyggede Bydel.

Jeg har ogsaa besøgt mange Kirker. Kirkerne her er gjennemgaaende lune og koselige. Der er vakre Malerier, og de er rigt dekorerede. Og en Ting synes jeg er saa pent. Mange af dem er aabne en Tid hver Dag for privat Andagt — enskild Andagt kaldes det her. Det staar paa en Plakat paa Døren, til hvilken Tid de er aabne. Det er ikke altid samme Tid for hver Kirke. I Lørdags- og Søndagsaviserne staar det om Gudstjenesterne Søndagen, og samtidig staar det ogsaa, hvilke Kirker er aabne om Hverdagene for enskild Andagt, og til hvilke Tider. Saaledes har jeg faaet se mange Kirker uden at henvende mig til Kirketjeneren. I Forbindelse med Kirkerne og Gudstjenesterne maa jeg nævne, at naar Presten er færdig med Prækenen kommer Klokkeren oppaa Prækestolen til ham med Menighedens Protokoller, hvorfra Presten oplæser Lysninger til Giftermaal, og Navnene paa dem som i Ugens Løb er gifte og døde, medens

Klokkeren staar der i Prækestoltrappen og venter til han er færdig, og bærer saa Protokollerne ned igjen.

En af de første Ting jeg maatte lære her i Stockholm, var at gaa til venstre paa Gader og Fortauger; thi jeg rendte flere Gange den første Dag, før jeg blev opmærksom paa det, imod Folk. I Sverige gaar alle, kjørende, ridende og gaaende, til venstre. Derfor er Indgangen til Sporvognene ogsaa paa venstre Side. Paa svenske Automobiler er derfor Styrehjulet helst paa høire Side.

Ottende Brev

Gjennem Syd-Sverige fra Stockholm til Malmø

Malmø, Sverige, 16de December 1921.

"Millom Bakkar og Berg utmed Havet heve Nordmannen fengje sin Heim", skrev Ivar Aasen om vore Fædres Land Norge. Aldrig før har Sandheden af dette staaet saa klart for mig som nu paa Turen gjennem en stor Del af Sverige, Nabolandet paa den skandinaviske Halvø. Jeg har reist over Tusinde engelske Mil med svenske Jernbaner og næsten ikke seet en ordentlig Bakke, for ikke at tale om Fjeld. Landskabet i Stockholm er vistnok en Del kuperet og rundt om og sydover fra Gøteborg, og i vestre Värmland. Men sammenlignet med Landet vestenfor Kjølen er det fladt. Jeg skrev Kjølen, men den ser man ikke noget til, naar man reiser med Jernbanen fra Kirstiania til Stockholm. Det er længer Nord, at den skiller mellem Landene. Og der Nord er der ogsaa Fjeld i Sverige, en Del meget høie, siges der. Jeg vidste at Skaane, det gamle danske Landskab i Sydenden af Sverige, var fladt, og at der ellers var meget fladt Land i Sverige, men at hele den Del af Sverige, som ligger sydenfor en ben Linje mellem Kristiania og Stockholm var saa fladt som det er, maa jeg tilstaa, at jeg ikke vidste. Idetheletaget har Nordmændene havt altfor lidet Kjendskab til deres Naboland og dets Folk. De har havt meget bedre Kjendskab til mange andre Lande i Europa. Aarsagen finder vi i den i Norge saa upopulære Union med Sverige. Man vilde intet vide af Svenskerne og Sverige, og intet ha med dem at gjøre. Til Skade for begge Folk; jeg skal lade være usagt, hvem af de to har tabt mest.

Jeg husker, at da jeg var ung og først læste Norges

og Nordens Historie, og læste om, at Harald Haarfagre underlagde sig alle Smaakongerne og samlet hele Norge til et Rige — jeg husker, at jeg da syntes det var for galt, at ikke han eller en anden underlagde sig alle Smaakongerne paa hele den skandinaviske Halvø og samlet det hele til et Rige. Erindringen om dette kom tilbage til mig nu ved Besøget i Sverige. Bedre end nogengang før har jeg forstaaet, hvor nær beslægtet Nordmænd og Svensker er. Sproget er jo det samme, bare med Dialektforskjelligheder, som kan være større mellem somme Bygder i Norge. Og at Skikkene paa Bygderne har været de samme, fik jeg klart Bevis for paa Friluftsmuseet Skansen, og paa Nordiska Museet i Stockholm.

Toget fra Kristiania til Stockholm gaar via Kongsvinger, og kommer ind i Sverige ved Charlottenberg, som er første Station strax østenfor Grænsen. Derfra gaar det østover via Karlstad og langs Nordenden af Indsjøen Venern til Laxå, en Station paa Hovedlinjen mellem Gøteborg og Stockholm, hvor Gjennemgangsvognene fra Kristiania kobles ind i Gøteborg—Stockholmstoget. Fra Kristiania gaar Dagtoget Kl. 7.10 Morgen med Ankomst til Stockholm Kl. 9.27 Aften. Afstanden mellem de to Byer er med et rundt Tal omtrent 300 engelske Mil. Ved Siden af et Dagtog hver Vei er der ogsaa et Nattog hver Vei. Fra Charlottenberg østover er Landskabet lidt kuperet, men bliver efterhvert fladere, og ved Laxå er det helt fladt, og fortsætter saaledes nord- og østover. Somme Steder er der meget Skog, med store Bygder og vakre Gaarde imellem. Etsteds nordenfor Laxå gaar Banen gjennem store Skoge, hvor der mellem Træerne er en overordentlig Masse med Kampestene, smaa og store, saa det er næsten bare Sten. Men Skogen voxer frodig mellem Stenene. Somme Steder saa Bygderne forholdsvis nye ud, og maa være bebygget efter Jernbanen kom der. Det samme saa ogsaa ud til delvis at være Tilfældet langs Banen mellem Stockholm og Upsala. Den gamle Færdselsvei mellem de to Byer gik andetsteds.

Der er i Syd-Sverige, det er, sydenfor Stockholm, tre Hovedjernbaner eller Stambaner: den før nævnte mellem Stockholm og Gøteborg, 284 engelske Mil. Den længste er mellem Stockholm og Malmø, 373 Mil, som Daghurtigtoget tilbagelægger paa 13 Timer og 37 Minutter, og Nathurtigtoget paa 12 Timer. Den tredie Stambane er mellem Gøteborg og Malmø, 186 Mil, hvor Dagtoget bruger ni og Nattoget otte Timer. Togene gaar meget regelmæssig, saa de er sjelden forsinket, skjønt Hurtigtogene kjører noksaa fort. Men som jeg skrev fra Norge er det ogsaa her — der er en hel Del Stationer, hvor det synes en Amerikaner, at Togene stanser overflødig længe. Man vænnes dog til det, og gjør som de andre — man springer ind paa Stationsrestauranten og faar sig noget at spise eller drikke. Vognene er meget komfortable, baade anden og tredie Klasse. Toiletterne er store og rummelige. Der er flydende Sæbe, og der er et Stillads at sætte Foden paa, medens man pudser sine Sko med en Kost, som hænger der i en Kjæde. ReiseføIget er meget behageligt, særlig paa anden Plads. Man forstaar strax, at man er isammen med Gentlemen. Der er ingen Støi og høirøstet Tale. Det er forresten noget, man overalt lægger Mærke til her, hvor pent og stille det er allesteds. Paa Restaurationer, for Exempel. Næsten altfor stille for os Amerikanere. Men hyggeligt er det.

Fra Stockholm reiste vi Lørdag Morgen Klokken otte med Hurtigtoget til Malmø. Ja vi kjørte ikke med det lige til Malmø, men gik af i Norrkjøping, ca. 100 engelske Mil søndenfor Stockholm. Det er en af Sveriges vigtigste Fabrikbyer, med et Indbyggerantal paa 56,000. Den ligger øverst ved en Fjordarm, og har derfor Sjøhavn, ved nogen Stryg i Motalaelven, hvorfra mange af Fabrikerne faar sin Drivkraft. Vi var der nogen Timer og besaa endel Fabriker, og kjørte saa videre paa samme Bane til Linkjøping, 30 Mil længere Syd, hvor vi overnattet og tilbragte Søndag Formiddag for at overvære Gudstjenesten i den gamle store Domkirke der. Den var paabegyndt i 1150 og blev færdig i Slut-

ningen af det 15de Aarhundrede. Den er indvendig 318 Fod lang, 90 Fod bred og 162 Fod høi. Sideskibene er lige høie som Midtskibet, og Hvælvingerne bæres af ti Søiler paa begge Sider. Taarnet er 345 Fod høit. Kirken er ikke vakker, hverken ind- eller udvendig, og har Interesse paa Grund af sin Ælde og Størrelse. Linkjøping er Bispesæde, og der bor ogsaa Landshøvdingen i Østergøtland. Han bor paa Slottet, som blev bygget i det 15de Aarhundrede. Men der var Slot før den Tid, thi Linkjøping var de gamle Gøthers Hovedstad, ligesom Upsala var Svearnes. Linkjøping er saaledes en meget gammel By. Idetheletaget er alle Byer, hvis Navn ender paa Kjøping meget gamle. Kjøping kommer af det gamle nordiske Kaupanger, Kjøbstad. Jeg omtalte det tidligere i Brevet fra Trondhjem, som i gamle Dage blev kaldt Kaupanger i Trondhjem. Linkjøping har ved Siden af Jernbanen ogsaa Forbindelse med Sveriges store Kanalsystem. Det er dog ingen stor By, bare 20,000 Indbyggere.

Landskabet rundt der er meget frugtbart, med store pene velbyggede Gaarde.

Søndag Eftermiddag fortsatte vi med Malmøtoget sydover til Næsjø, hvor vi forlod Hovedbanen og kjørte med en Tverbane vestover til Jønkjøping, som har en meget vakker Beliggenhed ved Sydenden af Indsjøen Vettern. Vettern er den vakreste af Sveriges mange Indsjøer. Den er 80 engelske Mil lang, og er 19 Mil bred paa det bredeste. Den ligger 289 Fod over Havet, og dens største Dybde er 300 Fod. Jønkjøping er en af de allerældste Byer i Sverige. Den har nu omtrent 30,000 Indbyggere. Forretnings- og Fabrikbyen ligger paa Sandfladen mellem Vettern og en mindre Indsjø eller Vand, Munksjøen kaldet, som udgjør Byens indre Havn og er forbundet med Vettern ved Kanal. Et Par Mil østenfor Jønkjøping er den bekjendte Fabrikby Huskvarna.

Mandag kjørte vi videre med samme Tverbane til Falkjøping, hvor vi skiftet Tog, og kom indpaa Hovedbanen mellem Stockholm og Gøteborg. Falkjøping er bekjendt fra Nordens Historie ved det Slag, som i 1389 stod der mellem

Gade med Kanal i Gøteborg

norske, svenske og danske Tropper paa den ene Side, og den svenske Konge Albrecht af Mecklenburgs tyske Tropper paa den anden. De nordiske Tropper vandt en afgjørende Seir over de tyske og muliggjorde derved Foreningen mellem de tre nordiske Lande. Albrecht havde været valgt til svensk Konge af de svenske Stormænd. Men de havde ogsaa vendt ham Ryggen, fordi han havde kaldt ind i Sverige for mange Tyskere.

Gøteborg er Sveriges næststørste By, og dets vigtigste Sjøfartsby. Byen blev anlagt af Gustav Adolf i 1619. Før den Tid havde Sverige ingen By paa Vestkysten, og hele dets Handel med Vesteuropa maatte gjennem Øresund. Sverige kom dengang bare med en smal Kile tilsjøs mod Vest, mellem Baahuslen nordenfor, som da hørte til Norge, og Landskabet Halland sydenfor, som var dansk. Byen ligger nær Mundingen af den store Gøtaelv, som gir den en udmærket Havn, og hvor der saa ud til at være livlig Færdsel. Havnen minder meget om de store engelske Elvehavne, som f. Ex. i New-

castle. Byen har ogsaa Vandveiforbindelse med Indlandet ved Gøtakanalen til Venern og videre med Vettern og med Sveriges store Kanalsystem forresten. Der udføres over Gøteborg Masser af Trælast og Jernerts, Jern og Staal. Der er store Skibsbyggerier, Jern- og Staalverk, Lokomotivfabriker, Bomuldspinde- og Væverier, Sukkerrafinaderier og Bryggerier. Det er fornemmelig i det sidste halvhundrede Aar, at Byen har voxet hurtigt. I 1840 havde den 26,000 Indbyggere, i 1880 76,000, og nu har den med Forstæderne omtrent 200,000. Den gamle By var omgivet af Fæstningsgrave, og der var ogsaa Kanaler paalangs og tvers gjennem Byen; thi ved Byens Anlæg indkaldte Gustav Adolf mange Hollændere, og disse hollandske Settlere bygget Kanaler i Byen, som de var vant med hjemmefra. Disse har nu senere været til stor Nytte, ikke som Kanaler; men ved at kaste dem igjen har man faaet store og brede Gader i Byen, saa den nu ser ud som en rigtig Storby. Et Par af Kanalerne er der dog endnu, som vil sees af medfølgende Billede fra Byens Centrum.

Jernbanereisen sydover fra Gøteborg er meget interessant. Landskabet minder lige søndenfor Gøteborg om sydlige Norge. Der er brede Flader med Bergknauser i Vest mod Havet. Men jo længere En kommer sydover jo fladere bliver det, indtil det i Skaane er fladt som en Pandekage, eller som Red Riverdalen. De fleste Reisende fra Gøteborg — og Kristiania — til Kjøbenhavn reiser via Helsingborg og Helsingør, hvor Øresund er smalest. Men jeg vilde besøge det gamle Erkebispesæde Lund, og reise til Kjøbenhavn med Færge fra Malmø, og fortsatte derfor med Toget til Kjevlinge, hvorfra vi kjørte syv Mil med et Lokaltog til Lund og ankom der Klokken fem. Det var da netop mørkt. Dagen er nemlig der meget længere end i Stockholm; thi det er næsten 300 Mil længere Syd.

Oprindelig verserede de nordiske Kirker under Erkebispen i Bremen; men i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede blev der oprettet et Erkebispesæde for de tre nordiske Lande i

Lund, hvor der allerede i 1060 var blevet et Bispesæde. Lund var saaledes Erkebispesæde for baade Norge og Sverige, ved Siden af Danmark, indtil Norge fik sit eget Erkebispesæde i 1152, og Sverige i Upsala i 1164. Lund, det gamle Londinum Gothorum, var i det 11te Aarhundrede den største By i hele Skandinavien, og kaldtes Metropolis Daniæ. Det siges, at den en Tid havde saa mange som 23 Kirker. Den største og vigtigste af disse var naturligvis Domkirken, som blev indviet af Erkebisp Eskil i 1145. Den har flere Gange lidt Skade ved Ildebrand, første Gang allerede i 1172. Den har flere Gange været restaureret. Den sidste Hovedrestauration fik den i Aarene fra 1833 til 1880. Domkirken ser større ud end den i Virkeligheden er, paa Grund af Vestendens store Bredde. Den er 210 Fod lang, 108 Fod bred og 70 Fod høi — indvendig Maal. Den har Midtskib, Sideskib, Tverskib og Kor. Hovedskibet er meget høiere end Sideskibene, og faar Lys fra Vinduer over disse. Hvælvingerne bæres af ni svære, firkantede Søiler paa hver Side. Ved en af disse, omtrent midt i Kirken, er den vakre Prækestol, forfærdiget i 1592. Den er af Marmor og Alabaster. Trappen op til den gaar midt igjennem Søilen, som den staar ved. Bagenfor Alteret staar der en stor syvarmet Kandelaber eller Lysestage fra 1350. Gulvet i Tverskib og Kor ligger mange Fod høiere end Hovedgulvet, og 17 Trappetrin leder op til det. Under dette Gulv, altsaa under Tverskib og Kor, er

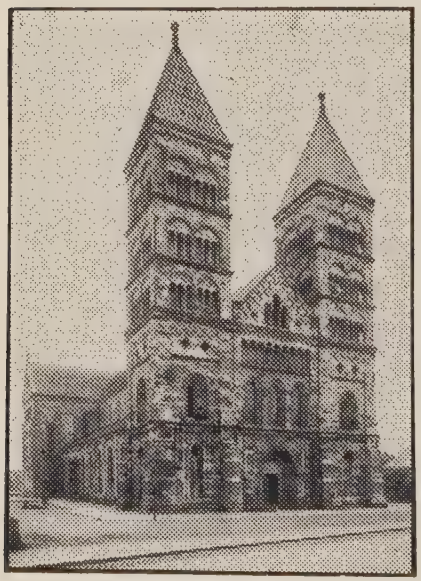

Domkirken i Lund

der en stor Krybt eller Kjælderkirke, som er 13 Fod høi, og hvis Hvælvinger er baaret af 23 Søiler. Der er en Brønd og mange Grave.

I 1666 blev der i Lund oprettet et Universitet, Regia Academia Carolina, som der staar over Portalen til Hovedbygningen. Det blev oprettet af Kong Karl XI's Formyndere — han var bare fire Aar gammel, da han i 1660 blev Konge — for at svensk Sprog og Kultur kunde faa hurtigere Fremgang i de Landskaber, som Sverige havde faaet fra Danmark ved Freden i Roskilde 1658, nemlig Skaane, Halland og Blekinge.

Lund er en nu fredelig liden Universitetsby paa vel 20,000 Indbyggere. Den ligger paa en svag Forhøining af den store skaanske Slette, omtrent sex engelske Mil fra Øresund, og ti engelske Mil fra denne Havnebyen Malmø, som den har Forbindelse med omtrent hver Time hele Dagen. Stambanen mellem Stockholm og Malmø gaar nemlig gjennem Lund.

Malmø var den vigtigste og største Handelsby ved Øresund i Middelalderen en Tid, indtil den blev agterudseilet af Kjøbenhavn, som var blevet Danmarks Hovedstad. Senere blev den af mindre Betydning. Men efter at Jernbanen til Stockholm blev aabnet i 1856, og særlig i den sidste Menneskealder, har den voxet og har nu over 100,000 Indbyggere. Den er saaledes Sveriges tredie By i Størrelse og Betydning. Den har et meget vakkert Raadhus, bygget i 1546, altsaa over et Hundrede Aar, før Skaane blev svensk. Bag det er der ogsaa en vakker gammel gothisk Kirke, som har det vakreste udskaarne Alterbillede, jeg nogensteds har seet. Malmø har baade Dampskibs- og Færgeforbindelse flere Gange hver Dag med Kjøbenhavn, som ligger næsten tvers over Sundet, 16 engelske Mil fra Malmø. Der er Gjennemgangsvogne fra Stockholm til Kjøbenhavn, som her sættes ombord i Færgen, saa man kan være i samme Jernbanevogn fra Hovedstationen i Stockholm til Hovedstationen i Kjøbenhavn. Morgenfærgen i Korrespondance med Nattoget fra Stockholm gaar herfra Klokken otte og er ved Færgebryg-

Stortorvet i Malmø — Raadhuset tilhøire

gen i Kjøbenhavn omtrent Klokken halvti, og i Hovedjernbanestationen Klokken ti. Imorgen skal jeg da reise med den til Kongens Kjøbenhavn.

Naar jeg nu skal forlade Sverige for denne Gang, som forhaabentlig ikke bliver den sidste, saa vil jeg sige, at jeg her har tilbragt tre meget behagelige og interessante Uger. Jeg har været paa Farten sent og tidlig, og naar jeg ikke har været paa Farten, har jeg siddet paa vort Værelse og skrevet, saa jeg har sjelden havt travelere Dage — og Nætter. Men jeg har sovet godt og spist godt — thi man har gode Senge og god Mad i Sverige. — Jeg har truffet venlige og forekommende Mennesker. Jeg har seet meget, som var interessant. Jeg har seet end mere, som var vakkert.

Jeg vil derfor tillade mig at tilraade alle Norsk-Amerikanere, som er paa Norgestur, at naar de er færdige med Rundreisen i Norge, da ogsaa at tage, om saa bare som en Snartur til Sverige — og Danmark med det samme. Reis Sm Dagtoget fra Kristiania til Stockholm. Hvis der er med

Tid, saa stans over Natten i Karlstad. Efter nogle Dage i Stockholm, gjør vi en Afstikker til Upsala; det tager bare en Dag. Tag saa Banen via Lund og Malmø til Kjøbenhavn. Stands i Lund over Natten og reis saa næste Dag til Malmø og Kjøbenhavn. Medens I er i Kjøbenhavn, tag en Tur til Roskilde, Danmarks gamle Hovedstad og se den interessante Domkirke der, det er bare vel en halv Times Kjørsel med Jernbane fra Kjøbenhavn derud, saa faar I se noget af Sjælland med det samme. Fra Kjøbenhavn reis saa tilbage til Norge over Helsingør og Gøteborg til Kristiania. Stands paa Veien i Gøteborg og i Fredrikshald i Norge, om I ikke har været der før.

Niende Brev

Kjøbenhavn

Kjøbenhavn, Danmark, 10de Januar 1922.

Kjøbenhavns Anlæggelse regner man fra 1167, da Bisp Absalon opførte en Borg her, skjønt Stedet fik sin Stadsret — Charter kalder vi det i Amerika — først i 1254. Derfor kalder man Byen Absalons By, og har reist ham en prægtig Rytterstatue paa Høibro Plads, tversover Kanalen fra Slottet Christiansborg. Rundt det store Fodstykke staar følgende Indskrift: — 1128 Absalon 1201 — Han var modig, Snild (snild er det samme som klog paa Norsk) og fremsynt — En Ynder af Lærdom — Med ren Vilje Danmarks trofaste Søn —. Absalon havde studeret ved Universitetet i Paris, formodentlig den første Dansker, som studeret der. I 1157 blev han Biskop i Roskilde, som da var Danmarks Hovedstad, og i 1178 blev han valgt til Erkebiskop i Lund. Paa Statuen ser han forresten ikke meget biskopelig ud; thi han sidder paa en meget fyrig Hest, som staar paa Bagbenene, med Forbenene høit i Veiret. Han var ogsaa vistnok en meget alsidig Mand, kanske ligesaa meget Krigsmand som Geistlig. Han slog Gang paa Gang med sin Hær Venderne, et slavisk Folk i Nord-Tyskland, som paa den Tid var Danmarks værste Fiender.

Kjøbenhavn hed oprindelig bare Havn, og forekommer under dette Navn første Gang i Knytlingesaga. Den norske Konge Magnus den Gode, Olaf den Helliges Søn, var ved den danske Konge Hardeknuts Død i 1042 blevet valgt til Konge ogsaa i Danmark. Magnus satte da en Jarl til at styre Danmark for sig, og tog til dette ikke en norsk, men en dansk Mand, Sven Ulvsøn, en Søstersøn til Knut den Store.

Sven prøvet at gjøre sig til Konge i Danmark, saa Magnus maatte Gang paa Gang ned og tugte ham. Da er det det fortælles, at efter at være bleven overvundet af Kong Magnus i Sjøslaget ved Aarhus flygtede Sven med sine Skibe til Havn, d. e. Kjøbenhavn, hvor Kampen optoges, og atter til Svens Skade. Saxo Gramaticus, Danmarks første Historiker, som levet omkring Aar 1200, og som skrev paa Latin, kalder Byen "vicus qui mercatorum portus nominatur", d. e. den lille By, som kaldes Kjøbmændenes Havn, vistnok en Oversættelse af det gamle Kaupmannahamn, som i Tidens Løb er blevet afslibt til Kjøbenhavn.

Roskilde, tyve Mil Syd herfra, ved Bunden af den lange og smale Fjord af samme Navn, var Landets Hovedstad. Da Havnen i Sundet mellem Sjælland og Amagerøen var Overfartssted ved Øresund til Skaane og, efter Erkebispesædets Oprettelse i Lund, til Landets kirkelige Hovedstad, blev Havnen ganske naturlig det vigtigste Havne- og Handelssted i hele Landet, og vakte derfor ogsaa Hansestædernes Misundelse, og Frygt for Konkurrance, idet de i dens voxende Magt og Betydning saa en farlig og derfor forhadt Medbeilerinde til Herredømmet over Østersjøen. De angreb den flere Gange og i 1368 indtog de med en stor Flaade Byen, afbrændte den, og lod Aaret efter Borgen nedbryde, og forsænkede Havnen.

Strax efter 1440 blev Kjøbenhavn Landets Hovedstad. Sin Indvielse som Hovedstad havde den dog faaet næsten et Hundrede Aar før, da Kong Valdemar Atterdag i 1359 paa Slottet i Kjøbenhavn feiret sin Datter Margretes Forlovelse med den norske Konge Haakon VI — som da ogsaa var Konge i Sverige. Aaret 1359 er saaledes et betydningsfuldt, og særlig for Norges Vedkommende, et skjæbnesvangert Aarstal i Nordens Historie; thi dette Forlovelsesgilde paa Kjøbenhavns Slot i det Herrens Aar 1359, mellem den norsk-svenske Konge og den danske Prinsesse blev Ophavet til Unionen mellem Norge og Danmark, en Union som kom til at vare i 434 Aar, fra 1380 til 1814, og til Unionen mellem

Christiansborg i Kjøbenhavn

alle tre Lande, som, med flere Afbrydelser forresten, varede i 134 Aar, fra 1389 til 1523. Thi Kong Valdemars eneste Søn, Kronprins Christofer, døde i 1363 som det sidste mandlige Skud af den gamle danske Kongeslægt, og da Kong Valdemar selv døde i 1375 blev hans Datter Margrete og Kong Haakon VI af Norges Søn Olaf valgt til Konge i Danmark, og ved Haakon VI's Død i 1380 arvet han ogsaa Norges Trone.

Kjøbenhavns Slot, som siden Kong Christian VI's Tid har været kaldt Christiansborg, staar endnu paa samme Sted, hvor Bisp Absalon i 1167 bygget den oprindelige Borg i Kjøbmændenes Havn. Allerede i 1248 blev den første Gang afbrændt af Hanseaterne fra Lübeck, og atter igjen, som før nævnt, nedbrændt i 1369. Dets Gjenopførelse blev fuldført af Kong Erik, den første Konge af alle tre Riger, og det stod da, med endel Tilbygninger af senere Konger, til Kong

Christian VI i 1731 lod det nedbryde, og i Aarene 1732—1740 lod bygge det nye Slot, som fik Navnet Christiansborg. Det brændte dog allerede i 1794. Først i 1803 begyndte Gjenopførelsen, men paa Grund af de urolige og trykkende Tider, som fulgte, forhaledes, ja standsedes ofte Arbeidet, saa først i 1828 var det saapas færdigt, at det delvis kunde tages i Brug. Arbeidet fortsattes endnu i 20 Aar, til i 1848, og Slottet blev egentlig aldrig helt færdig, thi i 1884 brændte det igjen. Det stod da som Ruin i 20 Aar. Først i 1903 besluttet Rigsdagen at Slottet skulde gjenopføres. Og nu er det omtrent færdig. Gjenreisningen af Slottet har kostet 14 Millioner Kroner. Men det er ikke længere bare Kongebolig. Allerede i det i 1884 nedbrændte Slot havde baade Rigsdag og Høiesteret Rum. Men en stor Del var ogsaa kongelige Værelser. Det var ogsaa Meningen, at Kongen skulde have Beboelsesleiligheder i det gjenreiste Slot, og Værelser til Repræsentation og lignende Øiemed; men det ser nu ud til, at Kongen ikke vil flytte tilbage til Christiansborg.

Den gamle historiske Borg paa Slotsholmen i Kjøbenhavn, hvor ogsaa Norges Konger boede i mange Hundrede Aar, bliver saaledes herefter Rigsdags- og Høiesteretsbygning, det som vi i Amerika kalder Kapitolium — the Capitol. Og det er den nye demokratiske Retning i Verden. Landenes Centrum er ikke længere Kongeboligen, men den Bygning, hvor hvert Lands lovgivende Forsamling har tilhuse. Og den Bygning bør helst være den største og prægtigste i Landet. Her følger altsaa Danmark med Tiden. Rigsdagen har allerede for over et Aar siden flyttet ind i Christiansborg, og ligesaa Høiesteret.

Rigsdagen har været samlet siden jeg kom til Kjøbenhavn. Den tog sig næsten ingen Juleferie. Saa jeg har flere Gange havt Anledning til at overvære Forhandlingerne. Jeg er blevet bekjendt med nogle af Rigsdagsmændene, saa jeg har faaet Adgang til det Galleri, de har til Disposition for Vælgere, Venner og Kjendte. Baade Landstinget og Folketinget har sine Saler i søndre Fløi af Slottet i hver sin Ende

Amalienborg i Kjøbenhavn

af Fløien, og i første Etage der er der en stor Restaurant, hvor ogsaa Besøgende kan spise. Om Rigsdagen ellers skal jeg bare fortælle et Træk, som jeg syntes var interessant, nemlig at den har besluttet, at ingen af Rigsdagsmændene eller Regjeringen faar tale fra sine Pladse i Salen, men alle maa gaa op paa Talerstolen, som er bygget for det Øiemed ved Siden af Præsidentstolen. Og dette gjælder, selv om de bare vil sige nogle faa Ord. Man taler saaledes ikke henvendt til Thingets Præsident, som i Amerika, men til sine Medrepræsentanter. Og det er jo Meningen.

Da Christiansborg var brændt i 1794, kjøbtes fire Palær, som i Midten af Aarhundredet var bygget rundt Fredrikspladsen i den nye østre Bydel. Grunden eller Tomterne til disse var givet af Kongen til fire Adelsmænd, med Forpligtelse for disse at bygge ens: en Hovedbygning i Rokokostil paa tre Etager, 149 Fod lange, 60 Fod brede og 56 Fod høie, samt to Etages høie Pavilloner paa Siderne. Pladsen mellem disse fire Bygninger er en stor Ottekant, saaledes, at Hovedbygningerne udgjør de fire Sider af Ottekanten, og Pavillonerne, mellem hvilke gaar Gaderne, som

krydser hinanden midt paa Pladsen, udgjør de andre fire Sider. Over Gaden mellem det nordvestre og sydvestre Palæes Pavilloner er der en prægtig Kolonade i ionisk Stil, saa disse to Palæer er forbundne med hinanden. Ellers er Palæerne adskilte af Gaderne. Disse fire Palæer er det som tilsammen kaldes Amalienborg, og som det meste af Tiden siden Slotsbranden 1794 har været de danske Kongers Residens, og de norskes til 1814.

Amalienborg ligger i den nyere østre Del af den gamle By, indenfor de gamle Fæstningsverker og Voldgrave, som forlænge siden er raserede. Det ligger ogsaa lige ved Havnen, saa Kaierne er straks bagenom de to sydlige Palæer. Et Kvartal nordenfor Amalienborg, midt mellem to Kvartaler, og midt i Gaden i en Udvidelse, som Gaden gjør til begge Sider, saa der bliver en stor firkantet Plads, staar den berømte Marmorkirke, som forresten nu kaldes Frederikskirken. Hjørnestenen blev lagt i 1749 af Kong Fredrik V "til Erindring om det kongelige Hus's Bevarelse gjennem tre Aarhundreder og i Taknemmelighed imod Gud". Kirken skulde bygges af norsk Marmor. Opførelsen fortsattes til Aar 1770, da den blev standset af Struense, Kongens tyske Regjeringschef, som forresten afsatte Statsraadet og styrede alene. Endskjønt man i

Frederikskirken i Kjøbenhavn.

1770 ikke var kommet langt med Opførelsen af Kirken, havde den dog allerede kostet en Masse Penge, henved fem Millioner Kroner. Men det er udregnet, at havde Opførelsen fortsat, som den var begyndt, vilde ikke Kirken blevet færdig før et Hundrede Aar senere, altsaa 1870, og vilde have kostet Kr. 17,000,000 — sytten Millioner Kroner. I over et Hundrede Aar blev der saa ikke gjort noget med den paabegyndte Kirke, saa den var mest som en Ruin. Men i 1874 solgte Staten Ruinen til den kjøbenhavnske Rigmand Etatsraad Tietgen, med Forpligtelse for ham at bygge Kirken færdig. Planerne for dens Opførelse blev selvfølgelig meget forandrede og forenklede, og istedenfor Marmor blev den fuldført af Sandsten, og Hvælvingerne af Mursten. Alligevel kostede Fuldførelsen henved halvanden Million Kroner. I 1894 blev den endelig færdig og indviet. Kirken er bygget som en stor Dom med en høi Svalgang rundt om og en ionisk Portal med fire Søiler fremfor Indgangen. Kirken er indvendig 125 Fod høi under Kuppelen, som er den sjette Stenhvælving i Størrelse i Europa.

Jeg er blevet fortalt, at Kjøbenhavnerne foretrækker Theatret for Kirken. Kanhænde det er sandt. Jeg har været tilstede ved Gudstjenesten i et Antal Kirker her og fundet Kirkesøgningen for det meste meget god. Vistnok er Menighederne her, som i de fleste europæiske Byer, meget store, i gjennemsnit henved 12,000 Sjæle, somme endog over 20,000, saa selv om alle Kirker var overfyldte, vilde alligevel bare en liden Del af Befolkningen kunne komme ind i dem.

Den første Søndag, vi var her — det var fjerde Søndag i Advent, var vi til Gudstjenesten i Holmens Kirke, hvor Tordenskjold er bisat, bygget i det 17de Aarhundrede, den koseligste Kirke i Byen, med rigt udskaaret Prækestol og Alter. Kirken var vel fyldt, og der var udmærket vakker Sang. Klokken fem Juleaften var her lithurgiske Gudstjenester i alle Kirker. Vi deltog i den sammen med min herboende Onkel i den Menighedskirke, han tilhører, Esaiaskir-

ken, en af de nye Kirker i Byen, bygget i tung romansk Stil. Kirken var fyldt til sidste Staaplads. Juledag var vi tidlig paa Kirkevei til den fornemme Bydel ude ved Amalienborg, for at være sikker paa at faa Plads i Frederikskirken. Det havde dog ikke været nødvendig; thi Deltagelsen der var mindre end vi havde ventet. Nyaarsdag var Vor Frelsers Kirke fyldt til sidste Siddeplads, og nogle stod.

Vor Frelsers Kirke er den ældste Kirke i Byen, oprindelig bygget i Slutningen af det 12te Aarhundrede af Biskop Absalon. Den har flere Gange været ødelagt — af Hanseaterne, ved Ildebrand, og sidste Gang ved Kjøbenhavns Bombardement af den britiske Flaade under Admiral Nelson i 1807. Den blev da opigjenbygget i en Slags Efterligning af klassisk Stil, med sex doriske Søiler i Fronten. Kirkens Indre er smykket med Billedhuggeren Thorvaldsens berømte Statuer af Kristus paa Alteret, de tolv Apostle mellem Buerne paa begge Sider af Midtskibet, og den knælende Engel med Døbefonten fremfor Alteret.

Jeg vil her tilføie, da det har speciel Interesse for os Norsk-Amerikanere, at Thorvaldsen nedstammer i lige Linje fra Nordmanden Thorfin Karlsefne, den første Europæer, som anlagde en Koloni i Amerika, en Koloni som desværre maatte opgives paagrund af Indianernes Angreb, og fra hans Søn Snorre Thorfinson, født i Aaret 1008 i Kolonien paa Hop i Vinland, den første af europæisk Æt født i Amerika.

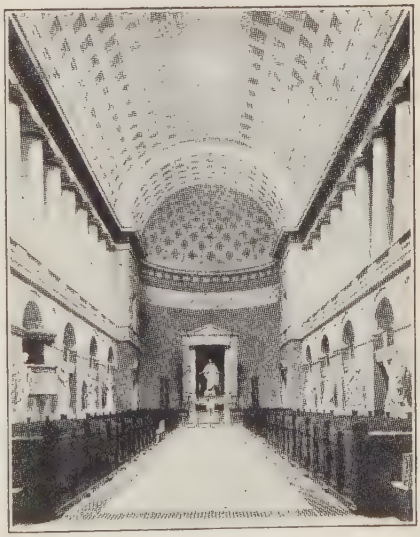

Det Indre af Vor Frue Kirke

I flere Hundrede Aar blev næsten ingen nye Kirker bygget i Danmarks Hovedstad, endskjønt Befolkningen stadig voxede, til Menighederne blev overordentlig store, somme over 50,000 Sjæle, ja en endog over 75,000. Derved fremkom det saakaldte kjøbenhavnske Kirkeproblem. Til Løsning af det blev her for over tretti Aar siden stiftet en Forening af oprindelig bare nogle faa fromme og nidkjære kristne Mænd og Kvinder, hvis Maal har været en Prest for hver 5000 og en Kirke for hver 10,000 Sjæle indenfor den Lutherske Kirke i Kjøbenhavn. Hvorledes dette Maal næsten er naaet, trods Lunkenhed fra Regjeringens Side, som i Førstningen var nærmest Modstand, og trods Byens fænomenale Vext, er et af de mest interessante Kapitler i denne Bys nyere Historie, ja jeg kunde fristes til at sige et af de mærkelige Kapitler i den kristne Kirkes Historie. Jeg kan ikke her gaa indi Detaljer, men nedenanførte Tabel vil vise Resultatet af denne Forenings Arbeide fra 1880 indtil Verdenskrigen. Somme af Menighederne er endnu meget store, men i dem er der flere Prester.

Aar	Antal Kirker	Antal Prester	Sjæle i alle Menigheder	Gjennemsnit for hver Kirke	Gjennemsnit for hver Prest
1880.....	14	40	271,000	19,000	6,800
1890.....	18	49	371,000	21,000	7,600
1895.....	24	57	404,000	17,000	7,100
1900.....	33	78	464,000	14,000	6,000
1905.....	40	99	499,000	12,000	5,000
1910.....	47	107	541,000	11,500	5,000
1915.....	49	115	570,000	11,600	5,000

Vi har nu boet her i Kjøbenhavn en Maaned, og jeg er blevet noksaa godt kjendt i Byen. Mange har selvfølgelig spurgt mig, hvorledes jeg liker Kjøbenhavn, saaledes et Par Kusiner. Thi som antydet i Forbindelse med Gudstjenesten Juleaften, saa har jeg en Onkel her, som har boet i Kjøbenhavn i over et halvt Hundrede Aar. Jeg svarede mine Kusiner med at fortælle, at jeg kom til Kjøbenhavn fra Sverige,

hvor vi havde været i tre Uger, og at komme derfra hertil var som at komme fra Søndag til Mandag. Jeg sagde selvfølgelig dette for Skøi. Og dog — der er ikke lidet af Sandhed i det Svar jeg gav. I Sverige er alting overordentlig høitidelig, her nærmest det modsatte.

Ligesom Stockholm stundom er blevet kaldt Nordens Venedig er Kjøbenhavn blevet kaldt Nordens Paris. Kanske det ene høver lige saa godt som det andet. Man siger, at Paris er livsglad, letsindig, frivol. Det samme Indtryk vil vistnok en Fremmed faa af Kjøbenhavn, ialfald efter et flygtigt Besøg. Thi man morer sig i Kongens Kjøbenhavn. Her er ialt 16 almindelige Theatre, foruden Varieteer og en Uendelighed af Kinematografer. Og saavidt jeg har seet, er de til Stadighed fyldte. Vil man have Plads, maa man nok kjøbe Billet Dagen forud, helst flere Dage forud, til Overpris. Jeg kom saaledes Gang paa Gang om Formiddagen de første Par Uger jeg var her, til Det kongelige Theater for at kjøbe Billet til Forestillingen, eller Operaen, om Aftenen, bare for at blive fortalt, at alle var udsolgte, med Undtagelse af øverste Galleri. Det samme har jeg ogsaa erfaret paa andre Theatre, saa jeg kjøber nu Billetterne itide. Og paa somme Theatre nøier ikke Publikum sig bare med Forestillingen. Paa Scala Theater, f. Ex., er der fremfor alle Sæder, altsaa langs Ryggen af Sæderne foran, et langt smalt ca. ni Tommer bredt Bord, med en halv Tomme høi Kant, og en elektrisk Lampe med rød Skjærm for andethvert Sæde. Før Forestillingen begynder, og mellem Akterne, bestiller man saa Mad, eller Kaffe og Kager, Øl, Vin, Brændevin, Toddy, Cigarer og Cigaretter, hvad og saa meget man vil have, og nyder saa dette under Forestillingen. Det var paa en Maade et interessant Syn fra Balkongen, hvor jeg sad, alle disse røde Lampelysene og de spisende og drikkende og røgende Mennesker midt under Forestillingen. En maatte medgive, at de satte Pris paa at nyde Livet.

Det samme er Tilfældet paa Kaféerne, især de større, som har stor Palmehave, og deilig Musik. Ja den er for-

resten ikke altid deilig. Det er ofte Jazz Musik, man der danser til. For danses det gjøres der, især om Kveldene, paa disse store, fine Restauranter. Og spises og drikkes og røges. Alle røger, baade Mænd og Kvinder. Ikke bare paa Kaféerne og Restauranterne og paa de Theatre, hvor man har Lov at røge, men ogsaa i Hjemmene. Vi har været i nogle private Jule- og Nytaarsselskaber i Hjem her i Kjøbenhavn, i pene almindelige, skikkelige borgerlige Hjem; men alle Damerne, undtagen min Kone, røgte tillige med Herrerne, bare med den Forskjel, at de røgte Cigaretter, medens Herrerne for det meste røgte Cigarer.

Næsten alle drikker, ser det ud til, ialfald til Maden. Jeg tror knapt, jeg har seet nogen spise paa Kaféerne og Restauranterne, uden at de havde idetmindste Øl til Maden. Og de allerfleste ogsaa Brændevin eller Kognac. Og Vin. Ofte alle disse Drikkevarer, saa der var flere Glas end Dækketøi paa Bordet. Selv her paa et af Missionshotellerne, hvor jeg bor, og hvor her ikke serveres Vin eller Brændevin, drikker de fleste Øl til Maden. Vand faar man ikke, uden man beder om det. Jeg har nu boet her i snart fire Uger, og spist omtrent Halvdelen af Maaltiderne her, men endnu maa jeg hver Gang bede om et Glas Vand. Det er saa uvant, thi alle drikker Øl til Maden, saa Opvarterne husker ikke paa det, at jeg og min Kone skal have Vand. Jeg er ikke absolut Afholdsmand, men jeg vil ikke vænne mig til at trænge Øl, hvergang jeg skal spise. Det kan være vel nok i Feststund. Her synes man dette er mærkeligt. Somme har sagt, at de kan ikke forstaa, hvorledes vi i Amerika kan greie os uden Drikkevarer. Og allermest, hvorledes vi kan have en selskabelig Sammenkomst uden sterke Drikke. Hertil har jeg svaret, at vi Mennesker kan vænnes til næsten alt, men at det vistnok er lettere at vænnes til Brugen af sterke Drikke end at vænnes af med dem. Har man ikke vænnet sig til dem, savner man dem ikke. Og jeg har tilføiet, at selv før vi fik Forbud var det i de allerfærreste offentlige Spisesale, at der serveredes sterke Drikke, og at i baade offentlige og pri-

vate Spisestuer drak man Vand og Kaffe eller The til Maden. — Salg af berusende Drikke betales her med en Procent af Totalsalget i Aarets Løb, for Salg i flaskevis, dog mindst sex Kroner pr. Aar, og fire Procent for Udskjænkning med en Maximumsbetaling af 8000 Kroner, som naturligvis kun falder paa de allerstørste Restauranter. Her er saaledes ingen viss Sum for Bevilling, enten man sælger meget eller lidet. Derfor har ogsaa omtrent hver eneste Cigarbutik i Byen sterke Drikke tilsalgs i flaskevis, og Kolonialbutiker. Og her er mange Bodegaer. Omtrent alle Restauranter har Udskjænkning. Men Staten har i det sidste lagt stor Indenrigsskat paa Brændevin af alle Slags; en Flaske Akvavit, som for endel Aar siden kostet bare 50 Øre, koster nu ti Kroner. Vin er derimod forholdsvis billig.

Er det lystigt i Kjøbenhavn nu, saa maa det have gaaet rigtigt lystigt til i Krigens "gode" Dage, da Pengene flød i Strømme, og selv en vanlig Arbeidsmand havde sex Kroner Timen. Et lidet glimrende Bidrag til de gyldne Aars Historie har nylig været offentliggjort i Aviserne. En af Inspektørerne ved Restaurant Wivel, en af de største og fineste Restauranter i Byen, og som ligger lige ved det bekjendte Forlystelsessted Tivoli, har nemlig gjennem sine Tjenere samlet "Bons", som det kaldes her, det er Checks eller Regninger for alt, hver Diner, Super, Whisky osv., som bestemte Stamgjæster har nydt i Etablissementet, og nogle af disse Herrer er kommet op i "artige" Summer, som Aviserne her kaldte det. Saaledes har, f. Ex., en Ingeniør Henckel i Løbet af et eneste Aar lagt det anseelige Beløb af ca. 350,000 — tre Hundrede og femti Tusinde Kroner — i Restauranten.

Man fortæller mig, at naar Folk kommer fra Provinserne, det vil sige fra andre Dele af Danmark, til Kjøbenhavn, saa vil de ikke herifra. Rekrutterne f. Ex., de som gjør Tjeneste ved Fæstningerne og ved Garden. Derfor voxer Byen overordentlig hurtig, til at være i et saa lidet Land, og har nu over 700,000 Indbyggere, næsten en Fjerdedel af hele Landets Befolkning, som nu udgjør 3,267,000, iberegnet Ind-

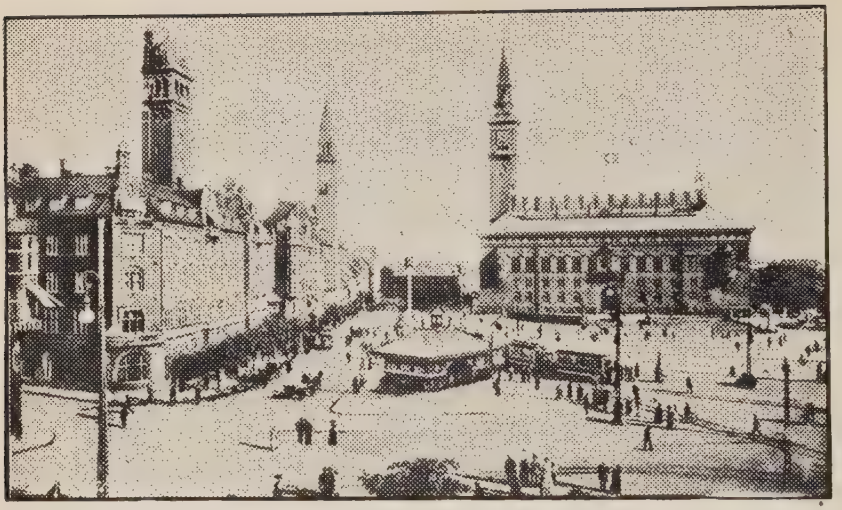

Raadhuspladsen i Kjøbenhavn — Tilhøire Raadhuset, i Midten Paladshotellet, og tilvenstre Absalonsbygningen

byggerne i Sønderjylland, som Danmark fik tilbage efter Verdenskrigen. Ved forrige Aarhundredes Begyndelse havde Kjøbenhavn 100,000 Indbyggere. I 1840 var den voxet til 120,819, i 1860 til 155,143, i 1880 til 234,850, i 1901 til 360,198, og ved sidste Folketælling til 700,610. Den har altsaa omtrent fordoblet sig i Løbet af de sidste 20 Aar, og man begynder at frygte for, at den vil blive for stor, ja at den allerede er for stor i Forhold til Landets Størrelse. Og Tiderne begynder at blive penible for manges Vedkommende. Her er nu i Kjøbenhavn over 37,000 indmeldte Arbeidsledige, og Antallet øger for hver Uge.

Kjøbenhavn har mange brede, pene Gader, Boulevarder og Parker, hvor før laa de gamle Fæstningsvolde og Voldgrave, som omgav den gamle By, og som i Aarene 1852—1867 blev overgivet til Bebyggelse. Byen Kjøbenhavn — altsaa ikke Hovedstadens, men Kjøbenhavns — Centrum er Raadhuspladsen, omgivet af flere prægtige Bygninger. Den største og prægtigste af disse er Raadhuset, som blev opført

i Aarene 1894—1895 til et Kostende, iberegnet Inventariet, af 5,817,500 Kroner. Det har Form af en Rektangel, 405 Fod langt og 226 Fod bredt, som omslutter to Gaardspladse, den ene med Glastag over, den anden aaben. Taarnet er 348 Fod høit. Bygningen, som har ca. 600 Værelser, er bygget i hvad man kalder dansk Renæssancestil, en Gjenoptagning af den gamle danske Murstensarkitektur, særlig fra Christian IV's Tid, en Arkitektur, som i de sidste Aar er meget brugt her i Kjøbenhavn. Den er meget vakker. Jeg troede ikke Murstensbygninger kunde være pene og imponerende, før jeg kom til Kjøbenhavn og fik se de mange prægtige nye Murstensbygninger i den gamle danske Stil her. Der bruges rød, haandstrøgen Mursten, med rigelig Anvendelse af Granit, Kalksten og brændt Ler i Sokler, Gesimser, og som Tagsten. — Tversover Gaden fra Raadhuset er det store nye elegante Paladshotel, bygget i denne Stil, og lidt længere oppe ved Raadhuspladsen er Absalonsbygningen, en af de største Forretningsbygninger i Kjøbenhavn, i samme Stil.

En af de vakreste og interessanteste af de gamle Murstensbygninger i Kjøbenhavn er Børsen, bygget paa Slotsholmen ikke langt fra Slottet af Christian IV i Aarene 1619—1640.

Det er i mange Henseender interessant for en Nordmand, eller for dem, som er af norsk Herkomst, og som er kjendt i Norgeshistorien, at færdes her i gamle Kongens Kjøbenhavn. Byen var jo ogsaa den norske Hovedstad i mange Hundrede Aar. Igaar traf jeg paa en Tavle, som var indfældt i en Væg nær Universitetet, med følgende Indskrift: "Ludvig Holberg havde her sin Embedsbolig som Professor ved Universitetet fra 21de Juni 1740 indtil sin Død den 26de Januar 1754". Fremfor Det kongelige Theater er der en stor Broncestatue af Nordmanden Ludvig Holberg — her kalder man ham Dansker — paa den ene Side og af Dansken Øhlenschlæger paa den anden Side af Indgangen, og inde i Forhallen er der paa den ene Side en Marmorstatue af Nordmanden Johan Herman Wessel — som man her ogsaa kalder Dansker — og paa den anden Side en lignende

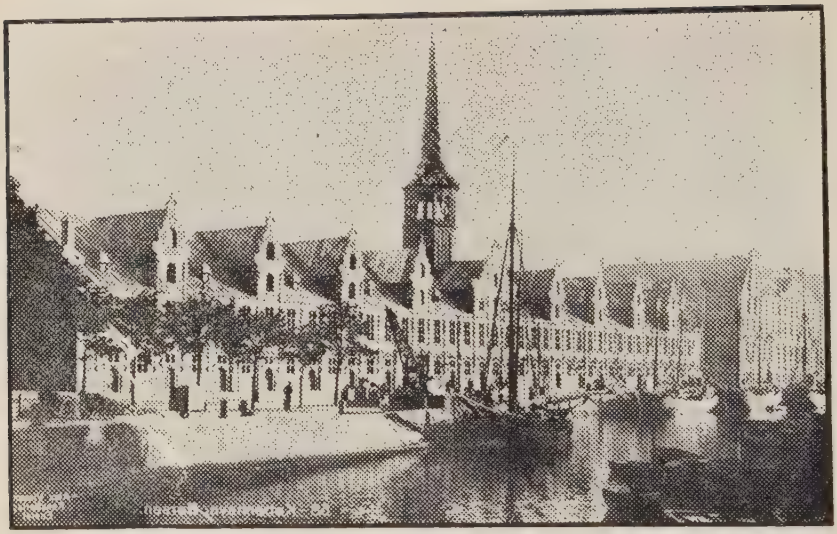

Børsen i Kjøbenhavn

Statue af Dansken Ewald. Omtrent midtveis mellem Det kongelige Theater og Christiansborg er der en Statue af Nordmanden Peter Tordenskjold, som man her ogsaa kalder Dansker. Det vakreste Mindesmærke i hele Byen er ogsaa til Minde om en Nordmand — her kalder man ham ogsaa Dansker — Ivar Hvitfeldt, han som i Sjøslaget ved Kjøgebugt i 1710 ikke forlod det Skib, han kommanderede, efter at der var gaaet Ild i det, men forblev ombord, for at det ikke med Vinden skulde drive ned paa Resten af den dansk-norske Flaade, men manøvrerede tæt op til Fiendens Skibe og vedblev at kjæmpe, til Ilden naaede Krudtkammeret og Skibet sprang i Luften med ham og hans 500 Mand. — Men den dansk-norske Flaade var bjerget og Slaget vundet.

Jeg har nu i den sidste Uge været paa de forskjellige europæiske Konsulater, for at faa mit Pas viseret til alle de Land, jeg agter at besøge, førend jeg fortsætter Reisen herfra sydigjennem Landene. I New York havde jeg det bare viseret af den norske Konsul der, og den Viseringen

gjaldt for Reise til Kristiania over Bergen i Tiden fra 30te September til 30te Oktober, og kostet $10. Læserne vil huske at jeg skrev, at paa det svenske Konsulat tog man bare $1.50 for Visering af svenskfødte amerikanske Borgeres Pas til Sverige, og at jeg tilføiet, at jeg havde havt en Samtale med den norske Generalkonsul, og sagt ham, at jeg syntes det var baade uklogt og umoderligt af gamle Mor Norge at afkræve sine til Amerika udvandrede Sønner og Døtre $10.00, for at faa Lov til at besøge deres Fødeland og deres Barndomshjem, og derboende Slægt.

Paa amerikanske Konsulater rundt om i Verden maa man betale $10.00 for Visering af Pas til Amerika, og derfor tager mange Land det samme for Visering af amerikanske Borgeres Pas. Men her er det Sverige gjør Forskjel paa amerikanske Borgere, født i Sverige, og andre amerikanske Borgere. Medens det af disse sidste tager $10.00 for Viseringen af deres Pas til Sverige, tager det bare sex Kroner for Visering af svenskfødte amerikanske Borgeres Pas, for Reise til deres Fædres Land. Denne Forskjel fra Sveriges Side er interessant, og værd at lægge Mærke til. Den viser, hvorledes Sverige forstaar, og har forstaaet, at have og vedligeholde et hjerteligt, et moderligt, Forhold overfor sine udvandrede Sønner og Døtre, noget Norge ikke altid har forstaaet. Norge tager saaledes $10.00 for Viseringen af alle amerikanske Borgeres Pas, uanseet enten de er født i Norge eller ikke.

Da jeg kom til Kristiania, gik jeg op i Udenrigsdepartementet, for at tale om denne Sag, som jeg anser at være af saare meget større Vigtighed for Norge end for Norsk-Amerikanerne. Jeg blev meget forekommende modtaget af Bureauchef Bentzon, til hvem jeg sagde omtrent det samme, som jeg havde sagt til Konsulen i New York. Jeg sagde endvidere, at jeg syntes Norge burde være ligesaa imødekommende overfor sine udvandrede Sønner og Døtre, som Sverige, og at det ikke var til Gavn for Forholdet mellem de hjemmeblevne og de udvandrede Nordmænd, naar større

Lag, som f. Ex. Gudbrandsdalslaget ifjor, maatte søge om at faa fri Visering af sine Pas, og at saadant blev givet som en særlig Gunstbevisning, medens andre Enkeltpersoner, af hvilke somme kanske vilde flytte hjem igjen for godt, maatte betale sine $10.00, især naar Sverige gav alle sine udvandrede Børn næsten fri Visering uden Ansøgning. Jeg tog mig sluttelig den Frihed at foreslaa, at Norge burde gaa endnu et Skridt videre, og give sine udvandrede Sønner og Døtre helt fri Visering. Dette, at Sverige gjorde Forskjel paa de fra Sverige udvandrede og andre amerikanske Borgere, saa det ikke ud til, at Departementet kjendte til, og Bureauchefen troede først, at det maatte være en Misforstaaelse fra min Side, indtil han fik vide, at jeg havde undersøgt dette nøie. Vi diskuterede denne Sag noksaa indgaaende i over en Time, ikke fordi Bureauchefen var uenig med mig, men, som jeg forstod det, for at faa det belyst fra et norsk-amerikansk Standpunkt. Jeg udtalte dog udtrykkelig, at det var ikke saa meget Norsk-Amerikanernes Sag, som gamle Mor Norges, skjønt vi ogsaa var interesserede, ikke for de ti Dollars Skyld, for dem kunde og havde de fleste af os god Raad til at betale; men det var Brobygningsarbeidet, det var Broen mellem de to omtrent lige store Dele af Norrønafolket, den i Norge og den i Amerika, vi gjerne endnu en Tidlang vilde holde vedlige. Bureauchefen lovet, at han skulde forelægge Sagen, og da jeg Dagen før jeg reiste fra Kristiania atter var oppe i Udenrigsdepartementet og talte med Bureauchefen, fortalte han mig, at Sagen var under Behandling i Departementet. Han var saa venlig at telefonere til Pasafdelingen i Justisdepartementet, saa jeg der uden Bryderi fik Viseringen paa mit og min Kones Pas udvidet til at gjælde gjentagne Tilbagereiser til Norge, saa længe Passet er gyldigt, d. e. til 27de September 1922.

Paa det svenske Konsulat i Kristiania kostede naturligvis Viseringen $10.00 for hvert af vore Pas, men ved at henvise til Udvidelsen, jeg havde faaet hos Justisdepartementet i Norge, fik jeg det viseret for gjentagne Reiser til og Op-

hold i Sverige i Passets Gyldighedstid, skjønt man ialmindelighed bare viserede for Indreise og Ophold i tre Maaneder. Anderledes gik det paa det danske Konsulat i Stockholm. Der kunde jeg bare faa det for en Indreise og Ophold i Danmark for et Tidsrum af tre Maaneder, og da jeg forsøgte at forklare mig nærmere og at henvise til den norske Udvidelse og den svenske Visering, bad Vedkommende mig temmelig uhøflig at tie stille og ikke forstyrre ham, medens han skrev Viseringen.

Her i Kjøbenhavn gik jeg først til det franske Paskontor, og fik jeg der som Journalist Passet viseret for gjentagne Ture til og Ophold i, ikke bare Frankrige, men ogsaa dets Kolonier og Protektorater, f. Ex. Syrien, og for Passets Gyldighedstid. Pris for alt 25 Francs, omtrent $3.75. Paa det britiske Kontor maatte jeg derimod faa særskilt Visering for Storbritannien, for Ægypten, for Palæstina, og for Konstantinopel, og $10.00 for hvert, ialt $40.00. Og Visering til Konstantinopel kunde jeg ikke faa, før Kontoret havde sendt Forespørgsel i hvert enkelt Tilfælde til Departementet i England. Saa jeg tog foreløbig Visering bare for Ægypten og Palæstina. Det til Ægypten gjælder gjentagne Reiser og Ophold i et Tidsrum af sex Maaneder, det til Palæstina en Tur uden Tidsangivelse. Paa det tyske Paskontor blev jeg vist ind paa Kontoret til Legationssekretæren, da man hørte, at jeg var Journalist og vilde faa Visering for gjentagne Reiser, som jeg da ogsaa fik. Pris $10.00. Det samme fik jeg ogsaa paa det østerrigske og det italienske Legationskontor, og paa det czecho-slovakiske, og til samme Pris. Paa det hollandske kostet det otte Kroner, omtrent $1.60, men paa det schweitziske sagde man, jeg med mit amerikanske Pas kunde reise saa meget og saa ofte jeg ønsket i Schweitz uden Visering. Paa det belgiske sagde man, at jeg med amerikansk Pas kunde reise gjennem Belgien, og opholde mig der kortere Tid uden Visering.

Her i Kjøbenhavn har jeg ogsaa faaet mit Pas viseret til at gjælde for gjentagne Reiser og Ophold i Gyldighedstiden.

Tiende Brev

Roskilde

Roskilde, Danmark, den 23de Januar 1922.

Roskilde er Danmarks gamle historiske Sted, og dets gamle Hovedstad. Det var Kong Harald Blaatand, som først bygget en Kongebolig her i Midten af det 10de Aarhundrede. Han bygget ogsaa den første Kirke her; thi i hans Regjeringstid kan man sige, at Danmark blev kristnet. Kong Harald døde i 988. Paa en af Pillerne i Roskilde Domkirkes Kor er der et Kalkmaleri af ham, og under det staar følgende latinske Indskrift: "Haraldus rex Dania Anglia et Norvegia, primus fundator hujus ecclisia", hvilken altsaa fortæller, at Billedet er af Harald, Konge af Danmark, England og Norge, den første Grundlægger af denne Kirkebygning. Harald havde nemlig en Del af nordøstlige England, og han var med den norske Jarl Haakon til Lade og fældte den norske Konge Harald II, kaldet Harald Graafeld, i 965, og han var derefter en Tid Overkonge over Norge. Harald Blaatands Søn, Sven Tjugeskjæg, lagde derimod England under sig, og han og den svenske Konge Olav Skautkonung, med hvis Mor, tidligere Dronning Sigrid Storraade af Sverige, han var gift, var isammen om at fælde den norske Konge Olaf Trygveson i Slaget ved Svolder i Nord-Tyskland i Aar 1000, hvorved Norge atter en Tid kom under den danske Konge, indtil Olaf Haraldsson — den Hellige — i 1015 frigjorde det igjen. Men Svens Søn, Knut den Store, fik ved Bestikkelser opægget mange af de norske Stormænd mod Olaf, og Følgen blev Slaget ved Stiklestad i 1030. Og atter blev Danerne Herrer i Norge. Knut, som havde lovet at gjøre somme af disse Stormænd til Jarle og

Styrere i Norge, holdt ikke Ord, men indsatte sin unge Søn Sven til Konge i Norge, og han tog danske Høvdinger til Styrere, tog Odelen fra Bønderne og gjorde sig til Overeier af alt Jordegods i Landet. Følgen af det var igjen, at en af Lederne til Oprøret mod Olaf den Hellige, Kalv Arnesøn, sammen med den navngjetne Einar Tambeskjælver, reiste til Rusland og hentet hjem Olafs Søn Magnus, senere kaldet den Gode, som da blev Konge i Norge, og Danskerne maatte have sig ud af Landet. Da den danske Konge døde i 1042 tog Danerne Magnus til Konge ogsaa i Danmark. Men han gjorde ikke som Danerne havde gjort i Norge, han satte ikke norske Høvdinger til at styre i Danmark, men tog en dansk Mand, Knut den Stores Søstersøn, Jarl Sven Ulvsøn, til at styre Danmark for sig. Sven prøvet Gang paa Gang at gjøre sig til Konge i Danmark, som jeg nævnte i Brevet fra Kjøbenhavn, saa Magnus maatte flere Gange ned og tugte ham. Paa en af disse Ture, i 1047, døde han, bare 24 Aar gammel; men før han døde gav han Sven Danmark. I Norge havde Harald Haardraade styret det sidste Aar sammen med Magnus, og nu blev han Enekonge der.

Jeg har nævnt disse historiske Fakta, baade for at vise Forskjellen paa norsk Styremaade i Danmark og dansk Styremaade i Norge, og dernæst, hvor sammenvævet de nordiske Rigers og Englands Historie er, særlig Danmarks, Norges og Englands, i sidste Halvdel af det 10de og første Halvdel af det 11te Aarhundrede. Læg f. Ex. Mærke til, at Harald Blaatand, han som gjorde Roskilde til Danmarks Hovedstad, var med og dræbte den norske Konge Harald II, Harald Haarfagres Sønnesøn; at Harald Blaatands Søn Sven var med og fældte den norske Konge Olaf Trygveson; at Harald Blaatands Sønnesøn Knut den Store fik den følgende norske Konge, Olaf den Hellige, fældet, og at Knuts Søstersøn var Aarsag til den næste norske Konges tidlige Død, af hvem han dog fik som Gave Danmarks Rige.

Roskilde forblev Danmarks Hovedstad i henved fem

Hundrede Aar, indtil den anden Unionskonge af alle tre nordiske Riger, Christoffer af Bayern, i 1443 gjorde Kjøbenhavn til sin Hovedstad. Roskilde var dog ikke Hovedstad i den Betydning, som Kjøbenhavn blev det, fordi Kongerne i de Dage havde flere Bosteder. Det er mere som Bispestad, og som Kirkestad, at Roskilde havde sin Betydning, da det i sin Glansperiode talte inden sin Midte over et Dusin Kirker ved Siden af Domkirken, og fem store Klostre og Klosterkirker, og talte sine Indbyggere i Titusinder. Høiest stod den vel i det 13de Aarhundrede, medens den endnu ogsaa var Kongestad; men den vedblev at være en af Danmarks vigtigste Stæder lige til Reformationen. Da blev det med ett forbi, og dens Indbyggerantal sank, lige til den i 1753 kun havde 1550 Mennesker igjen. Roskilde blev atter, som den havde begyndt: en Havneplads og en Samling Huse ved en Landevei. I det forrige Aarhundrede begyndte Byen atter at voxe, og havde ifjor 12,840 Indbyggere.

Roskilde beholdt dog et vældigt Monument fra sine Storhedsdage i den gamle Domkirke, som ved Reformationen blev bekræftet som den kongelige Gravkirke, og som i Tidens Løb er blevet det danske Riges Mausoleum. Allerede den første Domkirkes Bygmester, Kong Harald Blaatand, havde faaet sit sidste Hvilested i sin Kirke som den første danske Konge, der blev begravet i indviet Jord. Derved havde Roskilde Domkirke faaet sin Indvielse som den kongelige Gravkirke. De fleste danske Konger er bisatte i Domkirken, og siden Reformationen er alle Danmarks Konger bisatte der.

Kong Harald Blaatand opførte, som før nævnt, den første Kirke i Roskilde. Den var bygget af Træ, men maatte i det 11te Aarhundrede vige Pladsen for en stor treskibet Kirke af Sten. Denne maatte atter i det 13de Aarhundrede vige Pladsen for den nuværende Domkirke, som er bygget af Mursten. Den har gjentagne Gange været beskadiget ved Ildebrand, og været restaureret, sidste Gang i Aarene 1859—1881.

Domkirken er udvendig 290 Fod lang, 108 Fod bred,

Roskilde Domkirke

ikke iberegnet Kapellerne, og Taarnene er 246 Fod høie. Det er en treskibet Kirke med Koromgang og Tværskib, som dog ikke gaar længere ud til Siderne end Sideskibene. Sideskibene og Koromgangen har Galleri, som hviler paa Hvælvinger, saa der er to Rækker af Buer og Hvælvinger, den ene over den anden. Den er bygget i Rundbuestil, men Hvælvingerne er dog paa Overgangen til Spidsbuestil.

Der er i Roskilde Domkirke meget af historisk Interesse, særlig for Dansker og Nordmænd. Først vil jeg dog nævne et Uhrverk, som om det ikke netop har den historiske Interesse, som meget andet, som findes der, dog er interessant og værdt at nævne. Det er inde i Kirken paa Væggen mod Søndre Taarn, oppe paa Galleriet, og bestaar af en stor Uhrskive, med Tallene fra 1 til 12 paa den ene Halvside af Skiven, og ligedan paa den anden, saa Viseren gaar bare

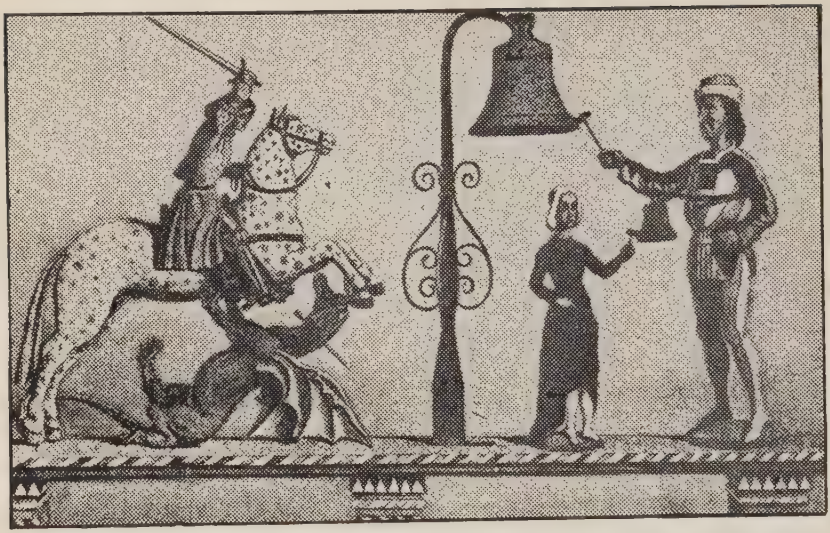

Uhret i Roskilde Domkirke — Per Døver, Kirsten Kimer, og St. Jørgen i Kamp med Dragen

engang rundt hver 24 Timer. Lige over Talskiven er flere store Træfigurer. Der er "Per Døver", en Mandsskikkelse, som hver hel Time med sin Hammer slaar Timeslagene paa en stor Klokke, og "Kirsten Kimer", en Kvindeskikkelse, som slaar Kvarterslagene paa en mindre Klokke. Midt imod dem sidder St. Jørgen paa en Graaskimmel, kjæmpende med en Drage. Hver Gang Per Døver slaar Timeslagene, tramper Hesten paa Dragen, som derved udstøder et Skrig eller Brøl, som høres over hele Kirken, ligesom Timeslagene, som Per Døver slaar, er saa sterke, at det runger i Kirkens Hvælvinger. Det hele drives af et stort Uhrverk inde i Taarnet, som vindes med en stor Sveiv hver Uge.

Inde i Koromgangen er der Portrætmalerier af St. Ansgar, Erkebiskop i Bremen, død 865, han som først prædiket Kristendommen i Danmark; af Bisp Absalon, han som anlagde Kjøbenhavn, af Hans Tausen, dansk Reformator, Biskop i Ribe, død 1561; af Dr. Martin Luther og Dr. Jo-

hannes Bugenhagen; og alle Bisper efter Reformationen, fra Peder Palladius, død 1560, til P. Madsen, død 1911.

Roskilde Domkirke har oprindelig været vakker udvendig, men den er i Tidens Løb blevet skjæmmet ved Gravkapellerne, som ikke er bygget i samme Stil, som Kirken, men i den Stil, som var mest brugt i den Tid, de var bygget. Indsiden har dog omtrent beholdt sin oprindelige vakre Stil, kun med Undtagelse af, at Høikorets Gulv i 1689 af Frederik V blev hævet, for under det at indrette en Gravkjælder for kongelige Prinser og Prinsesser.

Det første Gravkapel blev bygget op til Sydsiden at Kirken, nær Søndre Taarn, af Kong Christian I, og blev indviet 1446. I det er bisatte Kong Christoffer af Bayern, død 1448, Christian I, død 1481, og hans Dronning, Christian III, død 1559, og Frederik II, død 1588.

Det næste Gravkapel blev bygget i Aarene 1615—1620 af Christian IV op til Nordsiden af Kirken, nær Tverskibet. Det er bygget i nederlandsk barok Renæssancestil, som paa ingen Maade hører sammen med Kirkens oprindelige gamle Kirkestil. I dette Kapel er der vakkert dekoreret med store og mindre Freskomalerier, de største med Motiver fra Christian IV's Liv, og der er en pen Broncestatue af Kongen mellem begge Døre ind til Kirken. Paa Gulvet nærmest Vinduerne staar i Midten Christian IV's Kiste, og paa hans ene Side hans første Dronnings, paa den anden, hans ældste Søn og Tronfølgers, Kronprins Christian, som dog døde i 1647, før Faderen, som døde 1648. Nærmere Dørene staar Kisterne til Fredrik III, død 1670, og hans Dronning.

Paa Gulvet i Høikoret staar Sarkofagerne til de næste to Konger, Christian V, død 1699, og Fredrik IV, død 1736, samt deres Dronninger.

Det tredie Gravkapel blev bygget i Aarene 1774—1779, og er paa Sydsiden af Kirken, mellem Tværskibet og Christian I's Kapel. Det er bygget i romersk Stil, med en stor rund Kuppel i Midten, og passer ligesaalidt til Kirkens Bygningsstil som Christian IV's Kapel.

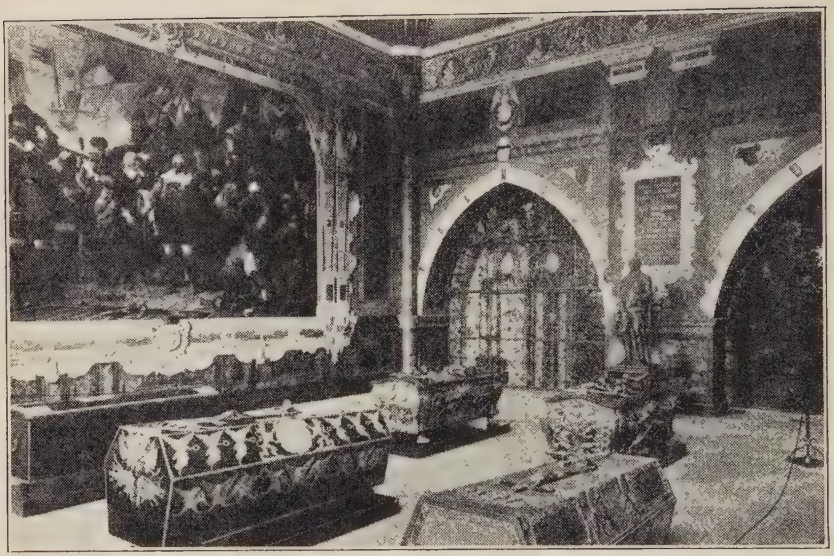

Christian IV's Gravkapel i Roskilde Domkirke

Der er alle afdøde Konger og Dronninger fra og med Christian VI, død 1746, til Fredrik VIII, død 1912, bisatte.

Der bygges dog nu et fjerde Gravkapel paa Nordsiden af Kirken, nær det nordre Taarn, for det glücksburgske Kongehus, som i 1864 kom paa den danske Trone, efterat det oldenborgske Hus havde siddet der i 413 Aar, ligefra Christian I's Tronbestigelse i 1450. Oldenborgerne var Norges Konger i 364 Aar, fra 1450 til 1814. Det oldenborgske Kongehus uddøde nemlig med Fredrik VII i 1863, og det glücksburgske, som nedstammer fra Christian III, kom paa Tronen med Christian IX, som er den nuværende danske Konge, Christian X's og den norske Konge Haakon VII's Bedstefar. Christian IX og hans Søn, Fredrik VIII, er midlertidig bisatte i Fredrik V's Kapel, men deres Ligkister vil blive flyttet til det nye glücksburgske Kapel, saasnart alt er færdigt.

Der er endnu en Kongegrav — eller rettere Dronninggrav i Roskilde Domkirke, nemlig Dronning Margretas.

"Kalmarunionen er et Tilfælde, der ser ud som en Tanke", skrev Sveriges største Historiker, Gustav Geijer, om den Union mellem de tre nordiske Lande, som Dronning Margreta fik istand, og som skulde besegles ved Kroningen af den valgte Tronfølger, den 14-aarige Erik af Pommeren, under ett som Konge af hele Norden i 1397 i Kalmar, og hvorefter Unionen fik Navn. Margreta havde til Kroningen ladet skrive en Unionsakt, som skulde underskrives af Rigsraadene fra alle tre Lande, men som bare blev underskrevet af nogle faa, hvoraf ingen var Nordmænd. Det blev længe troet, at Stadfæstelsen af dette Dokument strandede ved svenske og danske Rigsraaders Vægring, som vilde staa frit under fremtidige Kongevalg, fordi Danmark og Sverige var Valgriger. Men man er mere og mere kommen til Forstaaelsen af, at det strandede paa de norske Rigsraaders Fasthold den ved, at Norge var et Arverige, og skulde de tre Riger vedblive at have samme Konge, maatte de to andre Riger enten blive arvelige som Norge, eller forpligte sig til at vælge til Konge den nærmest arveberettigede til Norges Trone.

Dronning Margreta var den mærkeligste og mest stortænkte og storsindede Kvinde, som Norden har frembragt. Hun var den første Kvinde, som regjeret i de nordiske Lande, og den eneste Kvinde, som nogensinde har regjeret i Danmark eller i Norge. Derfor er hendes Grav i Roskilde Domkirke den historisk interessanteste af alle de kongelige Grave der. Særlig for Nordmænd, kanske. Thi hun var gift med den sidste af de gamle Konger, som var Konge bare i Norge, Haakon VI, og var saaledes den sidste Dronning, som boede i Norge, indtil Kong Haakon VII og Dronning Maud over 500 Aar senere holdt sit Indtog i Norges Hovedstad i 1905. Hun var ogsaa Moder til den sidste Konge af Norges gamle Kongeslægt, Olaf IV, som var en Sønnesøns Søn af Ingeborg, Haakon V's Datter.

Dronning Margreta var en Datter af Kong Valdemar

Atterdag af Danmark og hans Dronning Hedvig af Slesvig. Hun var født i 1353 og blev sex Aar gammel i 1359 paa Kjøbenhavns Slot forlovet med, og i 1363 gift med den norske Konge. Da hendes Fader døde i 1375 uden at efterlade sig nogen Søn — hans eneste Søn var død flere Aar før Faderen, i 1363, — skyndte hun sig til Danmark, og fik der sin Søn Olaf valgt til dansk Konge, med hende til Formynderske. Da Haakon VI døde i 1380 blev hun ogsaa Formynderske for Sønnen som norsk Konge. Kong Olaf døde allerede i 1387, og Margreta blev da valgt til regjerende Dronning i Danmark, det følgende Aar i Norge, og Aaret derefter, i 1389, efter Slaget ved Falkjøping, ogsaa til regjerende Dronning i Sverige, hvorved de tre Riger for første Gang var samlet under en Fyrste — eller rettere Fyrstinde.

Da Dronning Margreta ikke havde flere Børn end sin afdøde Søn Kong Olaf, fik hun Rigsraadene i alle tre Riger, først i Norge, saa i Danmark, og sidst i Sverige, til at vælge sin Søsterdattersøn, den førnævnte Erik af Pommeren, som var arveberettiget til den norske Trone, til Tronfølger. Skjønt Erik blev kronet til Konge i 1397, vedblev dog Dronning Margreta at styre lige til sin Død, som indtraf ombord paa et Skib i Flensborg Havn den 28de Oktober 1312. Hendes Lig blev bragt til Sorø Klosterkirke, og bisat ved Siden af hendes Fader, Kong Valdemar Atterdag, og hendes Søn, Kong Olaf IV. — Jeg vil her faa indskyde en kort Bemærkning, at i Sorø Klosterkirke er ogsaa andre navnkundige Nordboere bisatte, Danskeren Bisp Absalon, Kjøbenhavns Grundlægger, og Nordmanden Ludvig Holberg, den norsk-danske Fællesliteraturs Fader.

Dronning Margretas Lig blev, som nævnt, bisat i Sorø Klosterkirke; men Aaret efter lod Roskildebispen Peder Jensen Godhat det med Magt, uden Abbedens og Konventets Tilladelse, hente fra Sorø, og Dronningens høitidelige Ligfærd holdtes da i Roskilde med en Pragt, "der ansaaes enestaaende i Norden," som det heder i et gammelt Skrift, i adskillige Personers Nærværelse.

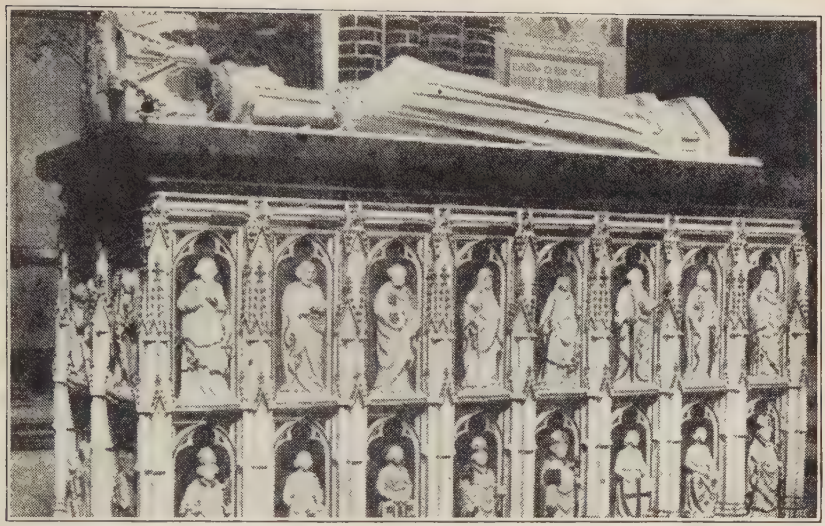

Dronning Margretas Sarkofag i Roskilde Domkirke

Bag Alteret i Domkirken, mellem Koret og Høikoret, staar Dronningens Gravmæle, som er det vakreste i Kirken, og formodentlig i hele Danmark. Sarkofagen er af sort Marmor prydet med Alabast. Paa dens Sider er der i fint slyngede Rammer af gothiske Spir og Gavle to Rækker Relieffigurer, forestillende den tænkte Sørgeskare af Apostler, Biskopper og Helgener, og paa Endefladerne er der nytestamentlige Fremstillinger. Paa Laaget af den store Kiste hviler Dronningens hvide Alabasterbillede. Ansigtet har rene og bestemte Træk. Haaret ligger i en svær Flætning om Panden, og derover bærer hun et Slør og Krone. Bag Hovedet er en prægtig Baldakin med det nordiske Unionsvaaben. Hænderne er korslagte, og om Livet har hun et Bælte med nedhængende Bjælder. Om Dækspladen er følgende latinske Indskrift i forgyldte gothiske Bogstaver: "Anno domini millesimo quadringentesimo duodesimo, in die sactorum symonis et jude apostolorum, obiit illustrissima princeps et domina, domina margareta, quondam danie, svecie norvegique regno-

rum regina, at anno sequenti quarto nonas julii hic sepulta est, quam cum tota posteritas digne ut meruit simul honorare nequeat, hoc opus in eius memoriam magnifici principis erici regis moderni sumptibus est consturctum, 1423." Dette er i norsk Oversættelse, at "Aaret 1412 paa Apostlerne Simons og Judas Dag døde den berømte Dronning og Frue, Fru Margareta, fordum Kongerigerne Danmarks, Sveriges og Norges Dronning; men Aaret efter, den 4de Juli, blev hun her begravet. Da Efterverdenen ikke vil være istand til at hædre hende saaledes, som hun har fortjent det, er dette Værk udført til hendes Minde paa den storsindede Fyrstes, nuværende Kong Eriks Bekostning, 1423."

Enten Kalmarunionen var et Tilfælde, som Gustav Geijer skrev, eller ikke, saa er det dog sikkert, at Margreta forstod at nytte Tilfældet. Men i al sin Storhed var hun desværre ikke stor nok. Og fremfor alt — hun var for meget dansk. Hun vilde smelte alle tre Lande og Folk sammen til et, og der skulde ikke tages Hensyn til, ved Udnævnelsen af Embedsmænd, hvor de var fødte. Men dette blev i Praxis udført saaledes, at Dansker blev ansatte i baade Sverige og Norge, men man kjender ikke til, at Svensker eller Nordmænd blev ansatte i Danmark. Havde Margreta været fremsynt nok til at anlægge en ny Hovedstad for Unionen ved det gamle Kongehelle ved Gøtaelvens Munding, ved det nuværende Gøteborg, hvor dengang alle tre Riger stødte sammen, og havde hun været fulgt af kloge og varsomme Fyrster, saa kunde de tre Folk have smeltet sammen til et Folk, og blevet en Stormagt i Verden. Men hvad i Margretas Tid var gjort ubevidst eller uden Hensigt, blev af hendes Efterfølgere gjort med Vilje — det var en Sammensmeltning til et større Danmark, der arbeidedes mod, noget som var en Umulighed. Thi to frihedselskende Folk som det norske og det svenske kunde ikke gaa op i et Folk, som det danske, som var trælket af en overmægtig Adel paa saa mange Maader, og som ikke stod saa høit i Kultur som Folkene i de to Nabolande, særlig i Norge.

Følgen blev, at Svenskerne tilslut rev sig ud af Unionen, førend de havde lidt nogen varig Skade i national Henseende, og førend Landet var blevet ribbet af danske Embedsmænd, men derimod lutret og styrket ved de Prøvelser, som baade Stormænd og Bønder havde gjennemgaaet.

Nordmændene derimod forblev i Unionen i Aarhundreder, delvis fordi de havde været altfor lovlydige og holdt paa Arveretten til Norges Krone. De var gaaet ind i Unionen med det største Landomraade af de tre Lande, et Landomraade, som strakte sig fra Gøtaelven i Øst til Amerika i Vest, fra nordlige Skotland i Syd til Nordishavet i Nord, saa Nord-Atlanterhavet var næsten som en norsk Indsjø; de var gaaet ind i Unionen med de bedst ordnede statsretslige og kirkelige Forholde og den høieste Kultur af de tre Folk, hvorom de tre Landes Hovedkirker er slaaende Bevis; de var gaaet ind i Unionen med et høit udviklet Sprog, i hvilket var skrevet den største og rigeste Literatur i noget Sprog udenfor Latin i Middelalderen, medens de andre to nordiske Landes Sprog var uudviklet og havde ingen Literatur. Men da Nordmændene til Slut kom ud af Unionen, var de saa ribbet, at de næsten havde bare Minderne igjen. Den prægtige Domkirke i Trondhjem laa næsten i Ruiner, og de gamle Kongegrave der var udviskede. Den kostbare Sølvkiste, hvori stod Relikvieskrinet med St. Olafs Ben, var tilligemed Domkirkens andre Kostbarheder, ført til Kjøbenhavn, og Relikvieskrinet vækhevet. Den store Domkirke i Bergen, Kristkirken paa Bergenhus, lige ved Haakon IV's store Gildehal, hvori var bisatte Kongerne Magnus IV, Sverre, Haakon III, Haakon IV, og Erik II, samt Dronninger, Prinser og Prinsesser, og norske Stormænd, lod den danske Embedsmand Eske Bilde, nedbryde i 1531, og Stenene endog føre til Kjøbenhavn, for der at tjene som Bygningsmateriale til danske Bygninger. Domkirken i Oslo, hvor, som jeg nævnte i Brevet fra Kristiania, ogsaa flere norske kongelige og andre Stormænd var bisatte, lod de danske Embedsmænd forfalde, og endelig tilsidst nedbryde.

Naar en Nordmand besøger Domkirken i Upsala og Riddarholmskirken i Stockholm, og ligeledes Domkirken i Roskilde, og ser hvorledes Kongegravene er bevarede og prydet, saa maa han med Vemod komme ihu, hvorledes danske Embedsmænd behandlet de norske Gravkirker.

Særvold ved Frihedsstøtten paa Vesterbro i Kjøbenhavn

Og dog levet det norske Folk i Unionstiden et langt friere og lykkeligere Liv i sine Bygder end det danske i sit Hjemland. Thi i Danmark hersket Livegenskabet lige til i 1702, da det afløstes af Stavnsbaandet, som ikke var stort bedre, idet det forbød den danske Bonde, i Alderen fra 14 til 35 Aar, at forlade det Gods, han var født paa. Saa det danske Folk levet et ufrit og usselt Liv i Trældom under en overmægtig Adel, som foragtede det i den Grad, at den ikke engang vilde tale dets Sprog, men "Fransk med sin Frue, Tysk med sin Hund, og Dansk med sin Tjener han talte."

Paa Vesterbro i Kjøbenhavn, strax udenfor Jernbanestationen, staar der en høi Obelisk, som Danskerne kalder Frihedsstøtten. Paa den ene Side staar:

"Kongen kjendte at Borgerfrihed bestemt ved ret-

færdig Lov giver Kjærlighed til Fædreland, Mod til dets Værn, Lyst til Kundskab, Attraa til Flid, Haab om Held." Og paa den anden Side: "Kongen bød Stavnsbaandet skal ophøre, Landbo-Lovene gives Orden og Kraft, at den frie Bonde kan vorde kjek og oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig." Paa den ene Side af Fodstykket staar der: "For Christian den Syvende de Danskes ag Norskes Borgere", og paa den anden Side: "Grundstenen blev lagt af Frederik, Kongens Søn, Folkets Ven, MDCXCII."

En saadan Indskrift vilde aldrig Nordmændene have taalt om en Konge, som paa Grund af Udsvævelser i en ung Alder blev imbecil og var sindssvag hele sit Liv, selv om den Begivenhed, den skulde minde om, fandt Sted i de Aar, vedkommende nominelt var Konge. Heller ikke har et saadant Monument været nødvendig i Norge. Thi Nordmændene sad som Smaakonger paa sine Gaarde, betalte sin Skat til Fogden, hvis de ikke troede hans Krav var formeget, thi da slog de ham gjerne ihjel, og beholdt sin personlige Frihed, selv om Landet var ufrit, endog det aldrig var blevet hærtaget.

SÆRVOLDS
REISERUTE
i
MELLEMEUROPA
Reiseruten:
Riggrænser:
Engelske mil:
0 25 50 100
8°
12°
16°
54°
50°
46°
NORDSØEN
DANMARK
KJØBENHAVN
Lybeck
Hamburg
Wermemünde
Bremen
Elben
HOLLAND
Weser
BERLIN
Oder
POLEN
Schierke
Wittenberg
Cassel
Leipzig
Dresden
Köln
Rhinen
Eisenach
Weimar
Wildungen
Frankfurt
Mainz
PRAG
Heidelberg
Nürnberg
CZECKOSLOVAKIET
Strasburg
Stuttgart
Ulm
Donau
Oberammergau
München
WIEN
Basel
Zürich
BERN
ØSTERRIGE
SCHWEITZ
JUGO-
SLAVIEN
ITALIEN
Ø. f. Greenwich

Ellevte Brev

Berlin

Berlin, Tyskland, den 15de Februar 1922.

Det første Historien beretter om Berlin er, at her var to smaa Byer, den ene, som hedte Kølln, laa paa Øen i Floden Spree, og nævnes første Gang 1237, den anden, som laa paa Flodens høire eller østre Side, hedte Berlin, og nævnes første Gang 1244. Disse to Byer blev i 1307 forenede til en By. Et Hundrede Aar senere kom Slegten Hohenzollern, og dermed begynder Byens egentlige Historie; thi Berlin har med rette været kaldt Hohenzollernes By. Hvor man vender sig her, er der Mærker efter denne mægtige Herskerslegt.

Slegten Hohenzollern nedstammer fra Syd-Tyskland, hvor de havde lige til Revolutionen i 1918 et lidet Landskab af samme Navn. Nu er det en Del af Republiken Preussen. Deres Borg Hohenzollern laa paa Toppen af et høit Fjeld 1209 Fod over Dalen nedenfor. Den ældste Borg blev ødelagt i 1423, og flere Gange senere, men blev opigjenbygget. For 100 Aar siden var der dog ikke stort mere igjen af den gamle Borg end Kapellet. I 1850—60-Aarene lod den preussiske Konge Borgen gjenopføre.

Omkring Aar 1200 blev Fredrik af Hohenzollern af Keiser Henrik V udnævnt til Borggreve i Nürnberg, en af det tyske Riges frie Stæder. I 1415 blev den fjerde af disse Nürnbergske Borggrever udnævnt til Markgreve af Brandenburg af Keiser Sigismund, han, som er saa sørgelig bekjendt fra Kirkemødet i Konstans i 1414, hvor Bøhmeren Johan Huss blev blev brændt, skjønt han af Keiseren var lovet frit Leide. Med Markgreveværdigheden fulgte ogsaa

Kurfyrsteværdigheden, idet Markgreven af Brandenburg var en af de syv Kurfyrster, som valgte de tyske Keisere.

Brandenburg var dengang et lidet Grænselandskab. Men ved Krige og alslags Kneb og Hykleri, ved snart at være tilvens med den ene snart med den anden, forstod Hohenzollerne at udvide sit Magtomraade. Saaledes var de blevet Herskere over Preussen, et Landskab langs Østersjøen, og oprindelig tilhørende Polen. Da Brandenburg var Len under det tyske Rige kunde ikke Hohenzollerne blive Konger af Brandenburg, men fik af Keiseren Tilladelse til at kalde sig Konger af Preussen. Dermed blev Berlin kongelig Hovedstad, skjønt den ikke ligger i Preussen, men i Brandenburg.

Allerede i Slutningen af det 15de Aarhundrede var dog Berlin blevet Residensstad, idet den fjerde af Hohenzollerne i Brandenburg havde taget Bopæl paa Borgen paa Øen i Floden Spree, en Borg, som var bygget der i Midten af Aarhundredet af den anden af de hohenzollerske Markgrever af Brandenburg. I Midten af det følgende Aarhundrede blev det ombygget til et Slot, og efterat Hohenzollerne var blevet Konger, blev det atter ombygget og paabygget, saa det kunde blive en værdig Kongebolig. Ikke alle af de preussiske Konger har dog siden boet her. Kong Fredrik den Store bygget sig i 1745—1747 et berømt Slot, bare en Etage høit, men 320 Fod langt, som han gav det franske Navn Sanssouci, paa en Aasryg ved Byen Potsdam, 20 Mil Sydvest for Berlin, hvor han boede det meste af Tiden. Han bygget ogsaa Aarene 1763—1769 i Vestenden af den store Sanssouci-Park det store prægtige Sommerslot, som kaldes det nye Palads, og hvor de berygtede Raadslagninger fandt Sted i 1914, som havde Verdenskrigen tilfølge. Alle disse Slot er det nu Anledning til at faa se mod en Adgangsbillet af fem Mark for hvert.

Mest interessant og rigest udsmykket er Hovedslottet paa Øen i Floden Spree i Berlin, Det kongelige Slot som det kaldes. Det er 630 Fod langt og 381 Fod bredt og har to

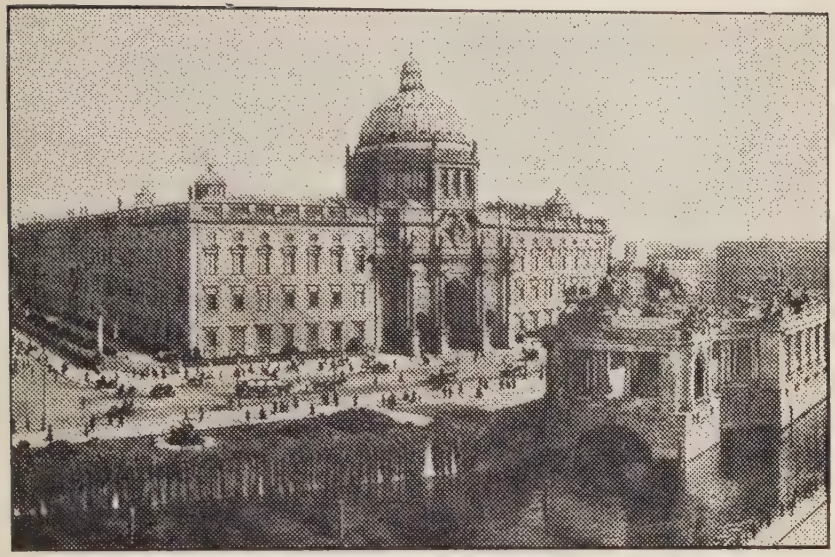

Det kongelige Slot i Berlin

aabne Gaardsrum. Høiden er 98 Fod, og den kobbertækte Dom over Hovedportalen er 232 Fod høi. Der er i Slottet ialt 800 Værelser, somme meget store, og mange er udstyret med en Pragt og Overdaadighed, som ikke lader sig beskrive. Der er Værelser hvis Udsmykning og Møblement er værd mange Millioner. Banketsalen er 197 Fod lang og rummer 400 Gjester. Den Hvide Salon i nordvestre Hjørne af Slottet, i anden Etage tilvenstre for Hovedportalen, er 105 Fod lang, 52 Fod bred, og 43 Fod høi. Langs Sidevæggene i den er der ni store Marmorstatuer af preussiske Fyrster: Kongerne Frederik I, Frederik Wilhelm I, Frederik den Store, Frederik Wilhelm II, Frederik Wilhelm III, Frederik Wilhelm IV, og Keiserne Wilhelm I og Frederik III. I Keisertiden foregik Aabningen af Rigsdagen saavelsom Aabningen af den preussiske Landdag i denne Sal. Under Domen er Slotskapellet, som er ottekantet og 113 Fod høit, med Listverk af hvid Marmor, og Panelingerne smykket med Fresko-

Domkirken i Berlin

malerier paa forgyldt Bund. Alteret er af gul ægyptisk Alabast, og bag det er et stort forgyldt Sølvkors, hvori er indsat store Ædelstene.

Slottet optager næsten hele Øens Bredde. Fremfor Hovedportalen lige ved den vestre Arm af Floden er der et vældigt Monument til Keiser Wilhelm I. Monumentets Fodstykke er 66 Fod høit, og Rytterstatuen af Keiseren er 30 Fod høi. Rundt Fodstykket er mange Broncegrupper. Det hele er omgivet af en aaben Søilegang. Monumentet kostet en Million Dollars og blev afsløret i 1897. Der er mange andre kongelige Monumenter og Statuer i og rundt Berlin, vistnok mere end Hundrede, men jeg skal ikke nævne flere i dette Brev.

Tilhøire for Slottet, paa østre Del af den vakre Lustgarten, lige ved Flodens østre Arm, hvor Berlins gamle Domkirke, bygget omtrent 1750, stod, blev i Aarene 1894—1895 opført Berlins nye Domkirke til et Kostende af over to og en halv Million Dollars. Den er 344 Fod lang, 246 Fod bred, Domen er 102 Fod i Diameter og til Toppen 374 Fod høi.

Domkirken bestaar af tre Kirker og en Krypt eller Gravkjælder under det hele, hvor der staar 96 Ligkister med Medlemmer af den hohenzollernske Familie. Hovedkirken i Midten, med Siddepladse for 2000, er for vanlige Gudstjenester, den paa Sydsiden, 60 Fod lang og 30 Fod bred, var før brugt ved Barnedaab og Brudevielser, men nu bruges Hovedkirken ogsaa dertil, og den paa Nordsiden, som er 115 Fod lang, og ligesaa bred, er Gravkapellet, hvor der staar flere store Sarkofager, blandt andre den store Kurfyrstes, Kong Frederik I og Fyrst Bismarcks. Fra Gravkapellet gaar en stor Trappe ned til Krypten.

Mellem Slotsbroen ved Lustgarten fremfor Domkirken og Brandenburger Thor eller Dør, en Afstand paa en engelsk Mil, ligger Berlins Hovedgade, den berømte "Unter den Linden", en af de vakreste Gader i Europa. Den er 198 Fod bred, og er beplantet med fire Rækker Lindetræer, en langs hvert Fortaug, og to Rækker efter Midten, mellem hvilke der er en prægtig Promenade eller Spadservei. Bygningerne paa begge Sider er blandt de vakreste i Berlin, fordetmeste i Renæssancestil, uden overflødige Forsiringer, som skjæmmer saa mange af Bygningerne ellers i Berlin.

Paa den anden Side af Brandenburger Thor staar Rigsdagshuset, Bismarckmonumentet og Seierssøilen, vældige Monumenter fra Keiserrigets Oprettelse i 1871. Men før jeg fortæller om dem, vil jeg fortælle om Reisen fra Kjøbenhavn hertil, og om mine første Indtryk og Oplevelser her.

Reisen fra den danske til den tyske Hovedstad tager nu omtrent 11 Timer, idet Toget gaar fra Kjøbenhavn Kl. 10.20 Formiddag, med Ankomst til Berlin Kl. 9.38 Aften. Man maa gaa med Færge to Gange, først ved Ettiden over Sundet mellem Sjælland og Falster, som bare tager en halv Times Tid, og dernæst Kl. to over Østersjøen mellem Gjedser Odde, Sydspidsen af Øen Falster, til Warnemünde i Tyskland, som tager lidt over to Timer, med Ankomst til Warnemünde Kl. 4.15, og Afgang derfra med Toget Kl. fem. Billetten kostet, da vi reiste sidst i Januar 20 danske Kroner,

Brandenburger Thor i Berlin

tredie Plads hele Veien, 40 Kroner anden Plads hele Veien, og 33 Kroner tredie Plads paa de danske Baner, første paa Færgen, og anden paa de tyske Baner. Dette sidste er nu den mest vanlige Maade man reiser paa til Tyskland fra Skandinavien, men den 1ste Februar blev Billetprisen forhøiet 25 Procent paa det yske Baner, saa nu koster det noget mere.

Færgen gik gjennem Is baade mellem Sjælland og Falster, og over Østersjøen hele Veien. Thi det har været den koldeste Vinter i Danmark i en Menneskealder, fortalte man mig. Jeg syntes dog ikke det var svært koldt der, undtagen stundom paa Sporvognene. Thi Sporvognene i Kjøbenhavn er ikke forsynet med nogenslags Opvarming. Det var Juletider Frosten satte ind. Før Jul var det Mildveir og Storm, de værste Høststorme, man havde havt paa over 30 Aar, fortalte man.

Her i Berlin er det derimod noksaa koldt, og her har man nu ikke Raad til at opvarme Sporvognene, skjønt der er Varmeaparater. Paa Jernbanerne er det ogsaa smaat bevendt med Opvarmingen nu i Tyskland. Da vi kom ombord paa Toget i Warnemünde var dog Kupeerne godt varme, men efterat Toget begyndte at gaa, var der ingen Damp i Varmeledningerne, saa det blev temmelig koldt, før vi kom til Berlin. Min Kone og jeg havde dog en første Klasses Kupé alene, som jeg fik ved at give Konduktøren en 20-Marknote, saa vi kunde lægge os paa hver sin Sofa og brede vort Ydertøi over os, efter det blev koldt. Saa vi led forsaavidt ingen Nød. Paa Grund af Kulmangel er ogsaa flere af Skolerne lukkede her i Berlin, saa Børnene gaar bare et Par Timer hver Dag paa Skole, somme fra Kl. 8 til 10, andre fra 10 til 12, 12 til 2, 2 til 4. Paa denne Maade slipper man at opvarme saa mange Værelser. Derimod er Hotellerne og Restauranterne og Theatene godt opvarmet, meget varmere end f. Ex. i Sverige. Her er omtrent som paa Hotellerne i Amerika, kanske ikke fuldt saa varmt.

Paa Togene og Færgen fra Danmark til Tyskland var der en Mængde Skandinaver. Der har nemlig været en Masse Skandinaver hernede i Høst og Vinter. Særlig Svensker; thi de har med sin høie Valuta, eller svenske Pengeværdi, kunnet leve meget billig her, og gjøre billige Indkjøb. For 100 svenske Kroner har de faaet mellem 5000 og 6000 Mark, medens Danskerne har faaet lidt over 4000, og Nordmændene 3000 Mark for 100 Kroner. Særlig var det for Svenskerne billig her før Jul, før Priserne i Tyskland begyndte at stige saa hurtig.

Fuldt saa billig som et Billede med passende Underskrift i Vittighedsbladet "Fligende Blätter", som jeg kjøbte paa Banegaarden i Warnemünde, vilde have det til, var det dog ikke. Paa Billedet staar der en Mand og taler til en Forsamling Mennesker saalunde: "— — — og her i Huset, mine Damer og Herrer, har der i 10 Maaneder boet en Skandinav, som i sit Fædreland indgik et Væddemaal, at han med

en Krone kunde leve her i tolv Maaneder! Han har allerede to Gange været straffet for Fraadseri!"

Før jeg reiste fra Kjøbenhavn, telegraferede jeg til Hotellet her, for at sikre mig Værelse. "Politiken"s Reisebureau, som sendte Telegrammer, fortalte mig, at dobbelt Værelse vilde koste 200 Mark. Men da jeg kom her, var det 400 Mark. Dagen derefter talte jeg med et Par Bøhmere, som havde Værelse ved Siden af vort, og ved at spørge dem, hvormeget de betalte, fik jeg høre, at de betalte 200 Mark for samme Slags Værelse som vort. Jeg gik til Portieren — Clerken — og spurgte, hvormange Slags Priser man havde her, men fik til Svar, at Prisen var den samme for alle. Jeg henvendte mig saa til Direktøren, som ogsaa først nægtet, men da han fik høre, hvorledes jeg havde faaet Rede paa det, tilstod han, at for Skandinaverne med deres gode Valuta havde de dobbelt Pris. Jeg gjorde ham da opmærksom paa, at det var Uret mod Nordmændene, som havde næsten bare Halvten saa god Valuta som Svenskerne. Følgen var, at jeg fik Værelset for samme Pris, som Bøhmerne. Og er derfor blevet boende her; thi enten vi reiser som Nordmænd eller Amerikanere, vilde vi vel ikke faaet det billigere paa et Førsteklasses Hotel. Der er naturligvis endda dyrere Hoteller paa Unter den Linden. Hotel Baltic, hvor vi bor, er tversover Gaden fra Stettiner Jernbanestation, som alle Tog fra Skandinavien og Nordtyskland kommer til. Det er bare sex Minutters Kjørsel med Motoromnibussen til Unter den Linden, og her er flere store Hoteller. Her er en Masse Svensker paa dette og de nærliggende Hoteller hele Tiden; i Spisesalen hører vi Svensk rundt om os. Ogsaa noget Dansk, men sjelden Norsk.

Maden paa Restauranterne er ogsaa nu dyr i tyske Penge. Men regnet i amerikanske er det billig. En Middag fra 40 til 75 Mark paa en Førsteklasses Restaurant. Kaffe 12 Mark. En Flaske god Vin koster 75 Mark og et stort Glas Münchener Øl fire Mark — to Cents i amerikanske Penge — et Glas tysk Brændevin fem Mark. Bra Cigarer faar man for tre Mark — en Cent —, og store udmerkede Cigarer

for sex Mark. Sporvognsbilletten er to Mark — en Cent. Paa Operaen havde jeg Billet midt i Parkettet — første Gulv — for. 128 Mark, og i de største Theatre paa første Bænk for 78 Mark. En færdigsyet Klædning er fra 1500 til 2500 Mark, en skræddersyet fra 2000 til 4000 Mark — jeg har faaet en prægtig lys Reisedres syet for 3200 Mark — 16 Dollars —, som i Amerika ifjor vilde kostet $60, og en ditto Overfrakke for det samme. Gode Sko koster fra 400 til 700 Mark. Kjød ser jeg i Slagterbutikkerne er mærket fra 15 til 20, Flæsk fra 20 til 25 Mark. Et Par slebne buede Brilleglas af bedste Slags fik jeg her for 150 Mark — 75 Cents —, de samme Slags, som der i Amerika betales 18 Dollars for. Barbering er her sex Mark, og da bliver man baade vasket og pudset. Saa mange Ting er her saa uhyre meget billigere end i Amerika, men andre Ting, som f. Ex. Hoteller og Restaurationer, er ikke saa meget billigere.

Til de ovennævnte Hotelpriser — Værelse — er der en Statsskat paa 15 Procent — saa et Værelse, som koster 200 Mark daglig, maa man ialt betale 230 Mark for. Paa Vinen er det 20 Procent.

Her ser nu ud til at være fuldt op af alle Ting. Butikkerne af alle Slags er fulde af Varer, og der er livlig Trafik. Her er ingen eller faa Arbeidsledige. Heller ikke er her mange Krigskrøblinge at se. Der sidder stundom nede paa Unter den Linden, paa Fortauget med Ryggen mod Husvæggen nogen Stakkarer uden Arme, andre uden Ben, somme Blinde og synger saa vemodigt, at det kan røre den fattigste til at gi dem nogen Mark. Og barhovedet sidder de og uden Yderfrakke paa Stenfortauget, selv om det er saa koldt, at jeg synes jeg maa knappe Pelsen godt om mig.

Siden vi kom til Berlin har her været to store Streiker, en national og en lokal. Den 1ste Februar streiket nemlig næsten alle Jernbanefolk paa de tyske Baner, saa det var en Uge her hverken kom eller gik Tog, og her begyndte at blive Mangel paa somme Fødemidler i denne store By. Poteter

f. Ex. har det været stor Mangel paa, saa vi har maattet spise flere Middage uden dem. Regjeringen havde lovet Reparationskommissionen at faa Ballance i Budgettet, og derfor blev blandt andet Jernbanebilletten forhøiet med 25 Procent. Skulde den saa have gaaet ind paa Jernbanefolkets Krav, vilde det meste af Tillægget gaaet med til Lønsforhøielserne. Streiken var derfor noget mere end et indenrigs tysk Spørgsmaal. Derfor stod ogsaa Regjeringen som et Fjeld mod Jernbanemændenes Krav, og begyndte med at afskedige Funktionærer, og truet med at de, som ikke meldte sig til Arbeide inden et vist Tidsrum, vilde blive afskediget for godt. Streiken var ogsaa uden Sympathi blandt Folkets Masse og faldt derfor isammen efter at have varet vel en Uge.

Og Søndag Morgen den 5te Februar, da vi stod op og skulde vaske os, var der intet Vand i Kranerne — der er nemlig rindende varmt og koldt Vand i alle Værelserne her paa Hotellet. Ved at ringe paa Pigen fik vi vide, at Kl. fire om Søndagsmorgenen havde alle Byens Arbeidere streiket, — ved Vandverket, Elektricitetsverket, Gasverket, og ved Sporveiene. Hun kom da med lidt Vand i en Mugge. Vand maatte man hente fra Bybrønde, som findes rundt om i hele Byen. Vi var da uden Vand i tre Dage, Elektricitet i fire, og uden Sporvogne i næsten en Uge. Denne Streik faldt ogsaa aldeles isammen, ligesom Jernbanestreiken. Den foraarsaget en Del Dødsfald paa Hospitalerne, fortæller Aviserne, da man paa Grund af Mangel paa elektrisk Lys, og delvis ogsaa paa Grund af Mangel paa rindende Vand, ikke fik udføre de nødvendige Operationer.

Og Folk maatte gaa fra og til sin Forretning og sit Arbeide. Paa somme Gader var det fra Fem- til Syv-Tiden om Aftenen som paa Milwaukee Avenue i Chicago om Kvelderne i gamle Dage. Folk i Tusindvis gik hjemover langs Fortaugene. Her paa Hotellet havde man god Forsyning med Lys, Talglys og Stearinlys, saa vi fik et paa vort Værelse hver Kveld. Og Talglys brugte man paa alle Restau-

ranter, vi var paa. Men Theatrene maatte aflyse sine Forestillinger, og mange Virksomheder maatte standse af Mangel paa Lys og Kraft.

Berlin har nu 3,804,000 Indbyggere, og har mere end firdoblet sig siden den blev det tyske Keiserriges Hovedstad i 1871, da den kun havde 826,000 Indbyggere. I 1701, da den blev det preussiske Kongeriges Hovedstad, havde den omtrent 50,000. Byen ligner meget amerikanske Storbyer, med Undtagelse af, at her er ingen Skyskrabere, idet de høieste Bygninger er paa sex Etager. Men Gaderne er bene og brede. Kvartalerne er dog meget større end i amerikanske Byer, og har her store Gaardsrum, saa jeg tror næsten lige mange af Berlins Beboere bor mod disse Gaardsrum som mod Gaderne.

Man siger ikke nu mere her i Berlin — og det samme skal være Tilfældet ellers i Tyskland — "adjø", naar man skilles; thi det er fransk. Man siger bare "auf Wiedersehen!" — paa Gjensyn — selv om man taler i Telefonen til et Menneske, man hverken ser, har seet, eller kommer til at se. Auf Wiedersehen!

Den 18de Januar 1871, i den pragtfulde Speilsal i Slottet i Versailles, Ludvig XIV's stolte Kongebolig, hvor utallige Mindesmærker mindet om Tyskernes Fornedringstid, erklærede Kong Wilhelm af Preussen for en Forsamling af tyske Fyrster, Statsmænd og Krigere, at han for sig og sine Efterkommere antog den tyske Keiserværdighed. Dermed var det gamle tyske Keiserrige gjenoprettet, et Keiserrige, som begyndte ved Kong Karl den Stores Kroning til Keiser af Pave Leo III i Rom Juledag Aaret 800, og som varede, med mange Omskiftelser, til Keiser Frans II den 6te August 1806 nedlagde Keiserværdigheden. Det gamle Keiserdømme kaldtes dog ikke netop bare det tyske Keiserrige, men "Det hellige tysk-romerske Keiserrige". Det var dog, som Professor Laur. Larsen, Rektor ved Luther College, saa ofte sagde i Historietimerne, hverken helligt eller romersk. Rigets Tyngdepunkt var altid Tyskland, skjønt det til sine Tider

ogsaa indbefattet flere andre Lande. Keiser Karl V, f. Ex., han som var Keiser i Reformationstiden, og ledet Rigsdagen i Worms i 1521, var samtidig ogsaa Konge i Spanien. Riget bestod af Kongedømmer, Fyrstendømmer og frie Stæder, og Keiserværdigheden blevv anligvis givet til en af de mægtigste Fyrster inden Riget. Keiserværdigheden var nemlig ikke arvelig, men Keiseren blev valgt af syv Kurfyrster, som — ifølge den saakaldte "gyldne Bulle" af Aar 1350, en Slags Grundlov for Keiserriget, der forresten ikke indeholdt nogen nye Bestemmelser, men bare fastsatte og ordnede den Valgmaade, som i lange Tider havde været den sædvanlige — bestod af Erkebiskopperne af Mainz, Køln og Trier, samt af Kongen af Bøhmen, Phalzgreven ved Rhinen, Hertugen af Saksen, og Markgreven af Brandenburg. Aarsagen til det gamle Keiserriges Ophør var Napoleon den Store, som havde faaet det tyske Rige splittet, og faaet dannet et Forbund af de sydvestre tyske Fyrstendømmer, under sin Overhøihed, for at svække Østerrige og Preussen.

Aarsagen til det tyske Keiserriges Gjenoprettelse med den preussiske Konge som arvelig Keiser blev paa en Maade den næste franske Keiser, Napoleon III, ved sin Krigserklæring mod Preussen i 1870. Saa det var som enslags retfærdig Gjengjældelse, eller "Tak for sidst", naar Gjenoprettelsen skede, da Tyskerne stod som Seierherrer i Frankriges Hovedstad.

Den egentlige Stifter af det nye tyske Keiserrige var dog Fyrst Bismarck. Han kunde have hindret Frankrige fra at erklære Krig. Men han forstod, at en Krig med Frankrige vilde samle det tyske Folk, og gjøre en Gjenoprettelse af det tyske Keiserrige med den preussiske Konge som Keiser mulig, og saa lod han de ophidsede Franskmænd erklære Krig. Derfor har det tyske Folk ogsaa reist Bismarck et værdigt Monument fremfor det tyske Riges Kapitolium, eller Rigsdagsbygningen her i Berlin. Hele Monumentet er 80 Fod høit, og selve Statuen af Bismarck, hvis Stilling giver Indtryk af stolt Selvtillid, er 20 Fod høi. Paa Fodstykkets Understykke

Bismarckmonumentet og Seiersøilen i Berlin

er der fire Grupper af Figurer: paa Fremsiden Atlas, bærende Jordkloden; paa Bagsiden Sigfrid — Seiersæl —, som smeder det keiserlige Sværd; tilvenstre en bevæbnet Kvinde med Foden paa Nakken af en Panter, og tilhøire en Kvinde med et Dokument, siddende paa Ryggen af en Sfinx.

Bismarck staar vendt mod den vældige Seiersøile, reist i 1873, 200 Fod høi, vistnok det mest imponerende Monument af sit Slags, som findes nogensteds. Rundt det firkatede Fodstykke, som er 22 Fod høit, er der fire store Broncereliefbilleder, med Motiver fra Krigen med Danmark i 1864, med Østerrige i 1866, med Frankrige 1870, og Troppernes Hjemkomst til Berlin i 1871 efter Krigen med Frankrige. Over dette sidste Reliefbillede staar Monumentets Indskrift med store Bogstaver indhugget i Granitten: "Das dankbare Vaterland dem siegreichen Heere" — Det taknemmelige Fædreland til den seirrige Arme. Rundt Seierssøilens nedre Del, som er omgiven af en aaben Søilegang, er der Mosaikbilleder illustrerende Krigen i 1870 og det tyske Kei-

serriges Gjenoprettelse. Længer oppe er der, rundt Søilen i tre Rækker, 60 hærtagne Kanoner, danske, østerrigske, franske. Paa Søilens Kapitæl, som bæres af Ørne, staar en kjæmpemæssig forgyldt Statue, 48 Fod høi, af Frihedsgudinden, med en Laurbærkrans i den høire Haand, og en Fane med Jernkorset i den venstre.

Af de 5000 Millioner Francs — en Billion Dollars — som Frankrige efter Krigen i 1870 maatte betale Tyskland i Krigserstatning — ved Siden af Afstaaelsen af det meste af Elsass og østre Lothringen, hvilke Landskaber forresten oprindelig var germanske, tagne fra Tyskland tidligere — besluttet den første tyske Rigsdag, som var sammentraadt efter almindelige direkte Valg allerede den 21de Marts 1871, at bruge 24 Millioner Mark — ca. sex Millioner Dollars — til Bygning af et Kapitolium for Det tyske Rige her i Berlin — altsaa Hus til den tyske Rigsdag. Allerede Høsten samme Aar blev der udstedt en Indbydelse til en International Arkitektkonkurrance om Planer for samme. Denne første Konkurrance førte dog ikke til en tilfredsstillende Løsning af Opgaven, og der gik 10 Aar hen, før der udstedtes Indbydelse til en ny Konkurrance, dennegang dog kun til Arkitekter, hvis Morsmaal var tysk. I 1884 blev saa Grundstenen til Bygningen lagt af Keiser Wilhelm I, og i 1894 blev Slutstenen lagt af Keiser Wilhelm II.

Rigsdagsbygningen er bygget i den saakaldte blomstrende italienske Renæssancestil, med en Mængde Statuer, Keiserrigets og de fornemste Forbundsrigers Vaabenmærker, Indskrifter og Reliefbilleder. Hele Bygningen er 430 Fod lang, 290 Fod bred, 88 Fod høi, Hjørnetaarnene 128 Fod høie, og Kuppelen, som er kobbertækket med brede forgyldte Baand, er 225 Fod høi. Inde i Bygningen er der to aabne Gaardsrum, og mellem disse, paa Hovedgulvet er Rigsdagssalen, som er omgivet af Korridorer paa alle Kanter, og faar sit Lys gjennem Glashvælvingen lige under Kuppelen. Paa samme Gulv langs Bygningens Vestside, altsaa mod Bismarckstøtten, er Læseværelserne og Restauranten. Paa den anden

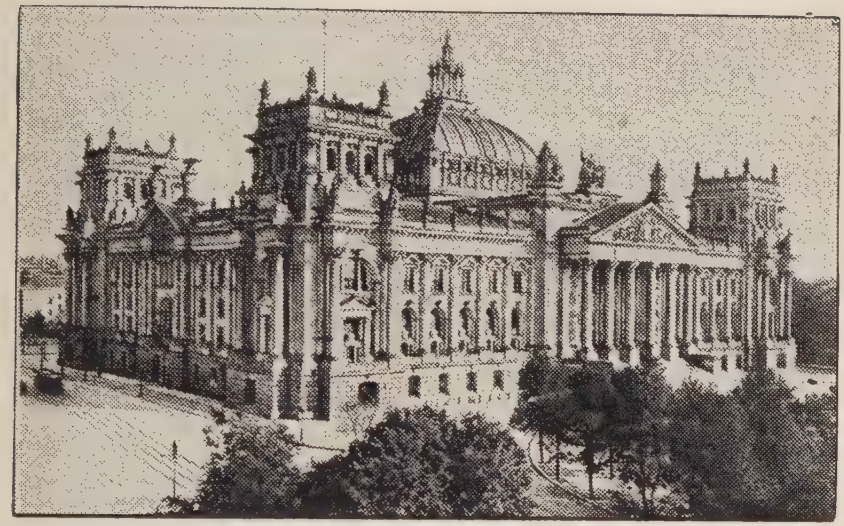

Rigsdagsbygningen i Berlin

Side af Bygningen er Præsidentens og Rigskanslerens Kontorer. I det sydøstlige Hjørneværelse er Rigsraadets — i Keisertiden kaldtes det Forbundsraad — Forsamlingssal, hvor der ikke er Pulte, men hvor Medlemmerne sidder rundt et Bord, som har Hesteskoform.

Bygningen har fire Indgange. Hovedindgangen mod Vest, indenfor hvilken der er en stor Rotunda med rund Kuppelhvælving, og en Marmorstatue af Keiser Wilhelm I midt paa Gulvet, bruges kun ved høitidelige Anledninger. Østindgangen er en overbygget Portal, og er for Kjørende. Sydindgangen, indenfor hvilken er en prægtig dekoreret Hal, med Statuer i fuld Rustning af Keiserne Karl den Store, 800—816; Henrik I, 919—936; Otto den Store, 936—973; Henrik III, 1039—1056; Fredrik Barbarossa, 1152—1190; Rudolph af Habsburg, 1273—1292; Karl IV, 1346—1378, og Maximilian I, 1493—1519, bruges af Rigsdagens og Rigsraadets Medlemmer. Den nordre Indgang, indenfor hvilken er Billetluge og Venteværelse, er for almindelige Folk. Det

er nemlig ikke her som i Kapitolierne i Amerika, at Dørene er aabne, saa man kan gaa ind og se sig om som man vil. Dørene er lukkede og her er Vagt allevegne, formodentlig en Levning fra Keisertiden. Men hver Morgen Klokken ni kan man, ved at kjøbe Billet, som forresten bare koster en Mark, faa se sig om i Bygningen, under Opsyn af en Fører, som da fortæller efterhvert som man gaar rundt. Vi var omtrent 50 i Følge den Dag, jeg var der.

For at faa Adgang til Rigsdagssalens Gallerier maa man ogsaa have Billet. Tyske Borgere faar denne gjennem sin Rigsdagsmand. Som Journalist fik jeg mit Adgangskort til Galleriet hos Rigsdagsbygningens Direktør. Jeg kunde ogsaa have faaet det i Udenrigsdepartementets Pressebureau.

Rigsdagssalen er en stor, næsten firkantet Sal, for Akustikkens Skyld Træpanelet, saa der er meget let at høre og forstaa Talerne. Gulvet hæver sig opover, og hvert Medlem har en liden Pult fremfor sig. Langs hele Tværvæggen er der en Tribune, og midt paa den er Rigsdagspræsidentstolen. Paa Tribunens venstre Side — fra Præsidenten — er Pladse for Rigsraadet, som ikke maa forvexles med Statsraadet, eller Ministrene, som har Plads paa høire Tribune. Lige fremfor Præsidentstolen er Talerstolen, hvorfra alle maa tale, da ingen har Lov at tale fra sin Plads i Salen. Fremfor Talerstolen i en Indhegning, med Trapper ned til Værelser under Tribunen, har Stenograferne Plads, og fremfor denne Indhegning er det saakaldte "Rigsdagens Bord". Paa Galleriet tilhøire for Præsidenten havde Keiseren sin Loge. Den bruges nu til Loge for fremmede Gesandter og Ministre. Paa venstre Galleri er Presselogen, og midt imod Tribunen er den almindelige Tilhørerloge.

Jeg har været tilstede ved flere Rigsdagsmøder. Mest interessant var det den Dag Rigskansler Wirth holdt sin Tale i Anledning den store Jernbanestreik, som han kaldte en Aktion mod selve Staten, et Oprør mod den, og som maatte slaaes ned med alle Midler. Staten, sagde han, kunde ikke taale Streik af sine Tjenestemænd, som havde store

Fordele som saadanne, saasom fast Ansættelse og Pension. Ved at streike ophævet de sin Forbindelse med Staten, og løste derved Staten fra sine Forpligtelser mod dem. De fleste af hans Udtalelser blev modtaget med Applaus fra de forskjellige Partigrupper, undtagen fra yderste Venstre, Kommunisterne, som ved Mishagsytringer gav sin Uvilje tilkjende. Han vendte sig saa mod disse og sagde, at selv ikke Bolsjevikerne i Rusland tillod sine Tjenestemænd at streike. — Der blev dog fremsat fem forskjellige Mistillidsforslag, fra fem Partigrupper. Formodentlig vilde intet af disse have faaet Flertal, men alligevel kunde Ministeriets Stilling blevet noksaa vanskelig. Derfor greb Kansleren saa at sige Fienden ved Hornene, idet han næste Dag forlangte et Tillidsvotum. Det var Lørdagen. Det blev af Rigsdagen da besluttet at stemme over det den følgende Onsdag, som blev en spændende Dag i Rigsdagen. For Tillidsvotumet stemte 220, bestaaende af 107 Socialdemokrater, 64 af Centrumspartiet, 39 Demokrater, 4 Welfer, 4 af det bayerske Bondeparti, 2 af det bayerske Folkeparti.

Imod stemte 185, bestaaende af 68 Tysknationale, 60 tysk Folkeparti, 32 Uafhængige, 24 Kommunister og 1 uden Partiforbindelse, medens 48 ikke stemte, delvis fordi de var fraværende, eller fordi de ikke vilde stemme.

Den tyske Rigsdag bestaar af 466 folkevalgte Medlemmer, valgt fra lige mange Kredse i de forskjellige Dele af det tyske Rige. Men Rigsdagsmændene behøver ikke være bosiddende i den Kreds, fra hvilken de er valgte. Saaledes kan en Mand, som man gjerne vil have i Rigsdagen, men som bor i et Distrikt, hvor det politiske Parti, han tilhører, har faa Tilhængere, opstilles som Rigsdagskandidat i et andet Distrikt, kanske i den modsatte Kant af Riget, hvor man er sikker paa, han vil blive valgt.

Den tyske Rigsdag har nu, omtrent som Storthinget i Norge, al politisk Magt i Landet. Det tyske Keiserriges Overhus, det saakaldte "Bundesrat", Forbundsraadet, som nu kaldes "Reichsrat", Rigsraad, er i den nye Grundlov be-

skaaret for næsten al sin gamle Magt og Prestige. Det tyske Keiserrige bestod af fire Kongeriger: Preussen, Bayern, Saksen og Würtemburg; sex Storhertugdømmer: Baden, Hessen, Oldenburg, Saksen-Weimar, Mecklenburg-Schwerin, Mecklenburg-Strelitz; fem Hertugdømmer: Anhalt, Braunschweig, Saksen-Meiningen, Saksen-Altenburg og Saksen-Coburg-Gotha; syv Fyrstendømmer: Schwartzburg-Ruldolfstadt, Schwartsburg-Sonderhausen, Waldeck, Reusz ældre Linje, Reusz yngre Linje, Lippe og Schaumburg-Lippe; Rigslandet Elsass-Lothringen; samt de tre Fristæder: Hamburg, Bremen og Lübeck, altsaa 22 Monarkier, et Rigsland og tre Republiker. Overhuset — Forbundsraadet — bestod da af 61 Udsendinge, 55 udnævnt af de 22 Monarker eller Fyrster, tre udnævnte af Statsholderen i Rigslandet og tre valgte af Senaterne i de tre Fristæder. Der var 17 fra Preussen, sex fra Bayern, fire hver fra Saksen og Würtemburg, tre hver fra Baden, Hessen og Elsass-Lothringen, to hver fra Braunschweig og Mecklenburg-Schwerin; og en fra hver af de andre Stater. Dette Forbundsraads Forhandlinger var hemmelige, dets Præsident var Rigskansleren, som var ansvarlig bare overfor Keiseren. Medlemmerne stemte ikke frit, men efter Instrux fra sine respektive Stater. Alle Love, vedtagne af Rigsdagen, maatte ogsaa vedtages af Forbundsraadet med almindeligt Flertal. Men i Grundlovsforandringer kunde 14 Stemmer i Forbundsraadet hindre Vedtagelse, f. Ex., Preussen alene, eller de tre andre Kongeriger, Bayern, Saksen og Würtemburg, eller en Kombination af Smaastaterne. I Lovene om Hær, Flaade, Told, eller Forbundsskat, kunde dog ingen Forandring ske, uden at Preussens Medlemmer i Forbundsraadet tilstemte det. Forbundsraadet havde ogsaa udøvende Magt i Rigsanliggender, og det var saaledes baade et Øversteraad og et Overhus eller Førstekammer.

Det tyske Keiserrige var saaledes Kongernes og Fyrsternes Rige. Derfor staar der i Indledningen til Keiserrigets Grundlov, at

"Hans Majestæt Kongen af Preussen paa Vegne af det

nord-tyske Forbund, hans Majestæt Kongen af Bayern, hans Majestæt Kongen af Würtemburg, hans kongelige Høihed Storhertugen af Baden, og hans kongelige Høihed Storhertugen af Hessen og ved Rhinen for de søndenfor Main beliggende Dele af Storhertugdømmet Hessen slutter et evigt Forbund til Beskyttelse af Forbundsgebetet og de indenfor samme gjældende Rettigheder, saavel som til Omsorg for det tyske Folks Vel. Dette Forbund skal føre Navnet Deutsches Reich og skal have nedenstaaende Forfatning."

Det nye tyske Rige, den tyske Republiks er Folkets. Derfor heder det i Indledningen til Republikens Grundlov af 11te August 1919, at "Det tyske Folk, enigt og besjælet af Ønsket om at fornye og befæste sit Rige i Frihed og Retfærdighed, at tjene indre og ydre Fred og befordre almene Fremskridt, har givet sig denne Forfatning."

Det nye tyske Rige eller Republik bestaar af 18 Stater, som ogsaa er Republiker. De tidligere Smaariger Saksen-Weimar, Saksen-Meiningen, Saksen-Altenburg, Saksen-Gotha, Schwartzburg-Rudolfstadt, Schwartzburg-Sonderhausen, og Reusz — begge Linjer — har dannet en ny Stat Thüringen, medens Coburg, som før var sammen med Saksen-Gotha, er gaaet ind i Bayern. Elsass-Lothringen hører ikke længere til Tyskland. I nedenstaaende Tabel har jeg, ved Siden af Antallet af Medlemmer, hver Stat har i Forbundsraadet, der, som før nævnt, nu kaldes Rigsraadet, ogssaa taget med hver Stats Indbyggerantal, samt Indbyggernes Troesbekjendelse, evangelisk eller katholsk, procentvis:

Stater	Antal Medl. i Rigsraadet	Antal Indbyggere	Evangelisk Procent	Katholsk Procent
Preussen	26	37,075,000	64	35
Bayern	10	7,140,000	28	71
Sachsen	4	4,663,000	94	5
Würtemburg	4	2,519,000	69	30
Baden	3	2,209,000	39	60
Overføres: 5 Stater:	47	53,606,000	59	40

Stater	Antal Medl. i Rigsraadet	Antal Indbyggere	Evangelisk Procent	Katholsk Procent
Overført: 5 Stater:	47	53,606,000	59	40
Hessen	2	1,291,000	66	31
Thüringen	2	1,508,000	97	2
Hamburg	2	1,050,000	92	5
Mecklenburg-Schwerin	1	647,000	96	3
Oldenburg	1	518,000	77	22
Braunschweig	1	481,000	94	5
Anhalt	1	331,000	95	4
Bremen	1	311,000	87	7
Lippe	1	154,000	95	4
Lübeck	1	121,000	96	3
Mecklenburg-Stellitz	1	106,000	95	4
Waldeck	1	66,000	94	5
Schaumburg-Lippe ..	1	46,000	95	2
Tilsammen: 18 Stater:	66	60,236,000	62	37

Dette nye Rigsraad bestaar for det meste af Medlemmer af de forskjellige Staters Regjeringer, undtagen fra Preussen, hvorfra Halvdelen er valgt af Legislaturen. Rigsraadet har nu ingen udøvende Magt, og i Lovsager bare et Slags suspensivt Veto, idet Rigsdagen med to Trediedels Majoritet kan fastholde, hvad det før har besluttet, og da bliver det Lov uden Rigsraadets Godkjendelse. I Grundlovssager fordres, at to Trediedele af Medlemmerne er tilstede, og at af disse maa der to Trediedels Flertal til Vedtagelse. Dette gjælder baade Rigsdag og Rigsraad. I det nye Tyskland har man ogsaa Referendum baade i Lov og Grundlovssager. Referendum kan bestemmes af Rigets Præsident, med Tiltrædelse af Rigskansleren; han maa bestemme det, naar 20 Procent af de Stemmeberettigede, i visse Tilfælde 10 Procent, kræver det.

I en liden Butik i en Passage ved Siden af Berlins Hovedgade, Unter den Linden, er der udstillet et storartet Maleri. Figurerne paa det er i fuld Legemsstørrelse. Det optager

Et Maleri udstillet i Berlin

hele den Del af Bagvæggen, som man ser gjennem Glasdøren, og er kunstigt belyst med meget kraftigt elektrisk Lys. Under en stor gammel Eg, i hvis nederste Gren hænger det tyske Riges og de nuværende 18 Forbundsstaters Vaabenmærker, med yderste Del af Grenen med Elsass-Lothringens

Vaabenmærke afbrækket og faldt til Jorden, paa en Høide ved Rhinen, er der et Gravmæle af hvid Marmor. Paa dette staar det ene Ord indgraveret: Bismarck. Bag Gravmælet hæver sig Bismarcks mægtige Skikkelse. Ved hans Side staar en Kvinde, forestillende Sagaen, Historien altsaa, og holder en aaben Bog i venstre Haand, og i den har hun krydset over Navnene Elsass-Lothringen, Danzig, Posen, Nord-Slesvig. Men paa Marmoret under Navnet Bismarck har hun med Pennen, som hun holder i høire Haand, skrevet: "Wann kommst du wieder?" — Naar kommer du igjen? Fremfor hende, ved Gravmælets Fod, ligger en anden Kvinde, Elsass, og græder. Paa den anden Side af Gravmælet staar en tredie Kvinde, Germania, og holder et Sværd i en Skede, men Armene er lænkede, saa hun kan ikke trække Sværdet udaf Skeden. Hun staar vendt mod Bismarck, og Udtrykket i Ansigtet hendes er noget af det mest betagende og storslagne, jeg nogensinde har seet. Hun er meget vakker, med ædle og rene Ansigtstræk. Ansigtsudtrykket er stolt, og paa samme Tid saa vemodigt, fortvilet bedende. Bagenfor hende, et Stykke nede i Bakken, staar en tysk Student med Haanden midt paa en Flagstang med det tyske Flag. Nede i Dalen sees Rhinen og en By ved dens høire Bred. Veiret har været stormende og er skyet, men i det fjerne i den Retning, hvor Studenten staar, sees lidt af Regnbuen. — I Butiken kan man faa kjøbe mindre Kopier af Maleriet, og baade farvelagte og sorte Postkort af det. Paa Postkortene er der under Maleriet trykt følgende Vers:

„Wir Deutſchen fürchtet Gott, ſonſt Nichts auf dieſer Welt!"
So ſprach von Hindenburg der Deutſchen größter Held,
ſein eiſern Fauſt der Feinde Schaaren hielt im Taum,
und unbezwinglich träumt Germania unter'm deutſchen Eichenbaum.
Durch Bismarcks Taten wurde Deutſchland ſtark,
und heut? — was frißt am deutſchen Eichenmark?
der Bolſchewismus iſts's — er wurde da geboren,

wo Gottesfurcht der Menſchheit ging verloren.
Held Bismarcks Geiſt ſchau ſchützend auf uns nieder,
wer deutſch mit Gottesfurcht iſt, ruft verzweifelt aus:
„Wann kommſt Du wieder?“

Dette kan ordret oversættes omtrent saaledes:

"Vi Tyske frygter Gud, ellers intet her i Verden!"
saa sagde forhen Hindenburg, Tyskernes største Helt,
hans Jernhaand Fienders Skarer holdt i Tømme,
og ubetvingelig drømmer Germania under det tyske Egetræ.
Ved Bismarcks Værk blev Tyskland stærk,
og idag? hvad hænder paa den tyske Egemark?
Bolsjevismen er det — den blev der født,
hvor Menneskehedens Gudsfrygt gik tabt.
Helten Bismarcks Aand skuer beskyttende paa os ned,
hvo Tysk med Gudsfrygt er, raaber fortvilet ud:
"Naar kommer du igjen?"

Tolvte Brev

Til Bloksbjerg

Schierke im Harz, Tyskland, den 11te Marts 1922.

"Aa, reis til Bloksbjerg!" Saa husker jeg Folk i Norge sagde stundom til dem, man var forarget paa, eller træt af. Udtrykket var ikke netop saa sterkt, eller saa ilde ment, ialmindelighed; thi jeg har endog hørt Mødre sige det til sine Børn. Hvorvidt jeg selv har været vist til Bloksbjerg nogen Gang eller ikke, det husker jeg ikke nu. Men det er ikke usandsynligt. At jeg skulde komme til Bloksbjerg har jeg dog ingensinde tænkt mig Muligheden af. Og dog er det utænkte hændt. Jeg har idag været paa Bloksbjerg.

Hvad var saa Bloksbjerg i Folkets Bevidsthed? Jo, Bloksbjerg var det Fjeld, hvor alle Hexene samledes Lussinatten, hvis jeg ikke husker feil nu, saa var det Natten til 1ste Mai. De satte sig overskrævs paa et Kosteskaft eller Sopelime, og saa udtalte de nogen Besværgelsesord. Dermed fo'r de afsted over Stok og Sten, over Bjerg og Dal, over Land og Vand, med en forfærdelig Fart; thi mange havde langt at reise — Hundreder af Mil somme — fra Norge, Sverige, Danmark, Holland, Frankrige, Italien, Spanien, England, ja endog fra Amerika. Thi i Amerika havde man ogsaa Hexe, og formodentlig ligesaa i Asien og Afrika. Paa Bloksbjerg holdtes saa Raad eller Thing under Lusifers, eller den Ondes, Forsæde, og efterpaa var der Dans og alslags styg Leg.

Nu, dette høres fælt ud. Og rent utrolig. Men det var i mange Hundrede Aar ikke bare Eventyr, eller løst Folkesnak. Det var en ganske alvorlig Sag i Middelalderen og langt ind i den nyere Tid. Derom vidner de mange Hexe-

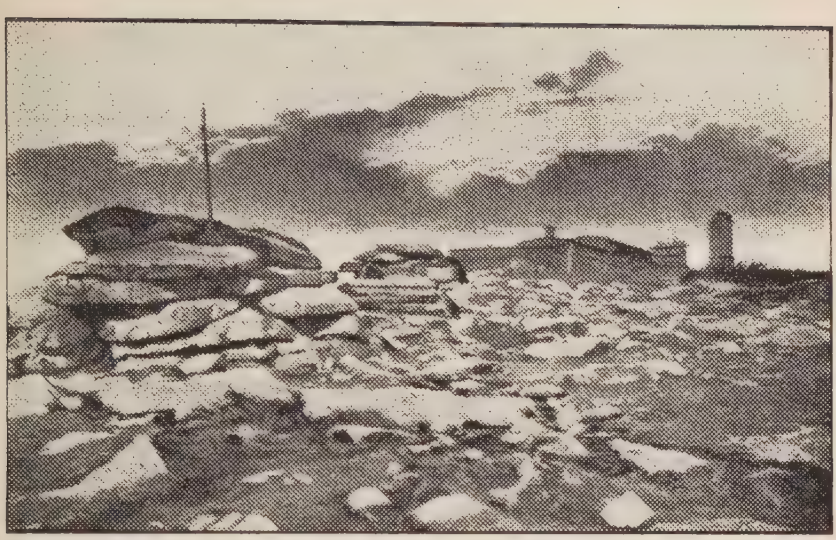

Heksealteret paa Bloksbjerg

processer, som begyndte omtrent i Midten af det 13de Aarhundrede og holdt ved i omtrent fem Hundrede Aar, lige til Midten af det 18de Aarhundrede. Tusinder, ja Titusinder af ulykkelige Kvinder blev levende brændte, fordi de var beskyldte for at være Hexe, og staa i Ledtog eller Forbindelse med den Onde. Ja, endog smaa Børn, i tre—fire Aarsalderen, blev beskyldte for at have forsvoret sig til den Onde, og blev dømte og levende brændte. Det er nu mest utrolig, men der er uomstødelige historiske Beviser for, at saa skete i flere Lande, som her i Tyskland f. Ex. Men mest var det Kvinder. Ikke bare gamle, men ogsaa unge. Ogsaa i vort kjære Amerika blev i Massachusetts flere Hexe brændt.

Disse Hexeprocesser med sine forfærdelige Følger for den ulykkelige — thi de blev som oftest dømte til at brændes levende, er et af de mørkeste Kapitler i Historien. Og de foregik med Pavens Bifald og endog Paabud. Men desværre, det var ikke bare saalænge Katholismen var eneraadende, at man havde disse Processer med paafølgende for-

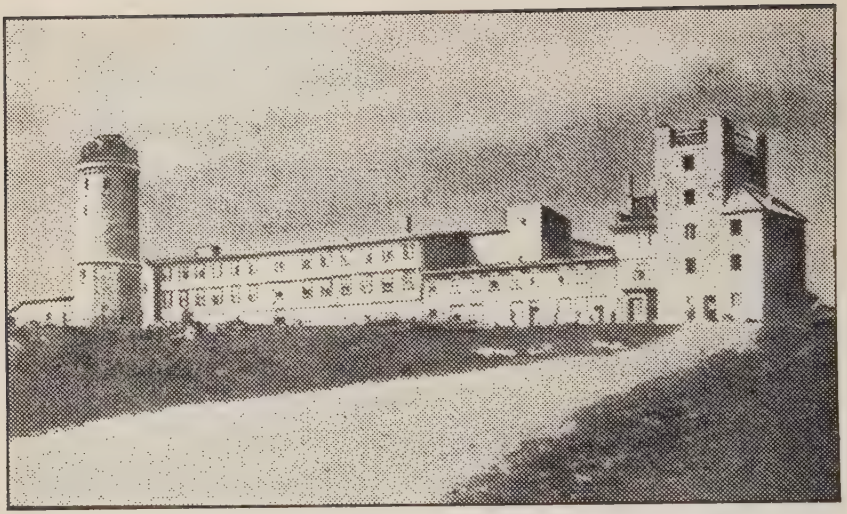

Hotellet og Observatoriet paa Bloksbjerg

færdelige Straffe. Ogsaa efter Reformationen foregik de i stort Antal i de protestantiske Lande. Som nævnt endog i det puritanske Massachusetts.

Hvor Bloksbjerg egentlig var beliggende har jeg, saavidt jeg nu kan huske, aldrig vidst, før jeg kom til Tyskland. Og at jeg nogengang skulde komme til Bloksbjerg, det er jeg sikker paa, at jeg aldrig havde tænkt mig Muligheden af. Og endnu mindre, at jeg skulde komme til at tage min Kone til Bloksbjerg! Men dette er det, jeg nu har gjort!

Ved at undersøge, da vi kom til Berlin, hvor der vilde være et sundt og roligt Sted for min Kone at være, medens jeg nu ivaar bliver i Syd-Europa, Ægypten og Palæstina, blev Schierke i Harzfjeldene meget anbefalet. Og derfor reiste vi hid.

Men Schierke ligger i en Dal paa Sydsiden af Bloksbjerg. Efter Kjøreveien er det omtrent fem Mil herfra derop. Med Jernbanen noget længere, thi der er nu ogsaa Jernbane til Bloksbjerg — formodentlig fordi den gamle, nemme

Maade at komme derop, ridende paa et Kosteskaft, er glemt. Jernbanen er dog ikke i Drift om Vinteren, saa vi maatte kjøre med Heste til Bloksbjerg. Deroppe er der nu et stort Turisthotel, som er aabent hele Aaret, og Staten har et meteorologisk Observatorium der — en Veirsignalstation altsaa, den vigtigste i hele Tyskland. Thi Bloksbjerg — Bjergtoppen heder forresten nu Brocken — er den høieste Bjergtop i Harzfjeldene, og Harzfjeldene er de eneste Fjelde i Nord-Tyskland, som ellers er fladt som en Pandekage, lige til Nordsjøen og Østersjøen, som begge er over 200 Mil fra Bloksbjerg. Bloksbjerg er nemlig henved 100 Mil Sydvest fra Berlin. Med Toget fra Berlin gik vi gjennem Byerne Potsdam, Brandenburg, Magdeburg, Halberstadt — hvor vi maatte bytte Tog — til Wernigerode, som ligger ved nordøstre Side af Harzfjeldene. Denne Fjeldmasse er omtrent 60 Mil lang og 20 Mil bred, og hæver sig noksaa brat op fra Sletten. Dog ingensteds brattere, end at Fjeldene alle Steder er bevoxet med Skog.

Lad mig med det samme sige lidt om denne Skog. Den er drevet fuldt rationelt. Naar et Stykke er udhugget, saa beplantes det med nye Planter i tætte Raster. Skogen tynder sig da selv, efterhvert som det trænges. Hver af disse Teiger var ikke store, eller brede, men rak fra Fjeldtoppene til Dalbunden. Ved Udhugsten saa tages ikke Teigerne efter hverandre; thi da vilde der blive store udhugne Strækninger. Men ved Siden af en netop udhuggen Teig kan der f. Ex. være en med 10 Aar gamle Træer, saa en med 19, dernæst en med fem Aar gamle, saa en med 40 Aars, en med to Aars, osv. Paa den Maade er altid de smaa Planter beskyttet af større Træer paa begge Sider. Skogen bestod for det meste af Gran, og var meget frodig.

Fra Wernigerode, som ligger paa Slettelandet, 760 Fod over Havet, gaar der en smalsporet Jernbane opigjennem en Dal i mange Svingninger, og ni Mil fra Wernigerode er den kommen op til en Høide af 1780 Fod, ved Stationen Dreiannen-Hohne. Derfra gaar saa en Tertiærbane til

Schierke og Bloksbjerg; men da den kun er i Drift om Sommeren, kjører man til næste Station paa Wernigerode-Banen, til Stationen Elend, hvorfra der er to og en halv Mil god Kjørevei til Schierke, som er 1950 Fod over Havet, og videre til Bloksbjerg, eller Brocken, som er 3745 Fod over Havet, altsaa lidt over 3000 Fod høiere end Slettelandet rundt omkring Fjeldkjæden.

At man i Middelalderen henlagde Bloksbjerg til den høieste Top i Harzfjeldene er noksaa naturlig; thi disse Fjeldmasser er de eneste paa den store nordtyske Slette, den største Slette i Europa udenfor Rusland. Og de var helt ubeboede lige til Midten af det 17de Aarhundrede, da den første Bebyggelse begyndte i somme af Dalene. En anden Ting, som gjorde, at man henlagde Mødestedet til den høieste Fjeldtop der, er, at paa selve Toppen er der en stor Flade, med nogle store Stene her og der. Et Steds er der en hel Del store Stene liggende paa hinanden. Dette kaldes den Dag idag Hexealteret, og der var det Lusifer sad og ledet Raadsforhandlingerne. En anden Mærkelighed er, at der oppe paa denne høie Fjeldtop er en stor Brønd. Den kaldes Hexebrønden, og sagdes at være hugget ud af Fjeldet af selveste Lusifer. Men godt Vand er det i den. Derom kan jeg udtale mig; thi jeg har selv drukket af det. Turisthotellet deroppe faar nemlig sit Vand fra den.

I en trang Skogdal paa Sydsiden af Bloksbjerg ligger Schierke, som er blevet et stort moderne Turiststed i den sidste Mandsalder. En stor Del af Harzfjeldene eies af Grev Stolberg-Wernigerode. Han bor paa et Slot paa en Høide ved Byen Wernigerode, en vakker gammel By paa 19,000 Indbyggere. Han har i ca. 200 Aar havt en Skogvogter boende i Schierke, og der har da ogsaa boet Skogsarbeidere, og endel Bergverksarbeidere af og til; thi Greven har ogsaa drevet en Del Miner. Men i 80-Aarene begyndte Turisttrafiken. Og det ene Hotel blev bygget efter det andet, især efter at Jernbanen fra Wernigerode blev bygget sydover Fjeldene i 1896, og noget senere, Sidelinjen til Schierke og

Gaden i gamle Schierke

videre i flere Svingninger til Bloksbjerg. Alle heroppe har dog lige til det sidste boet paa leiet Grund; thi Greverne solgte ikke. Men efter Revolutionen i 1918 kan man faa kjøbe. De som sidder paa gammel Bygsel foretrækker dog at fortsætte indtil videre som Bygselmænd, da det er saa meget billigere end at kjøbe. Værten paa Hotellet vi bor paa, fortalte mig idag, at om han nu skulde kjøbe Grunden, vilde fem Procent Rente af Kjøbesummen beløbe sig til otte Gange saa meget som den aarlige Bygselleie, han nu betaler. Dertil maatte saa lægges Grund- eller Eiendomsskatten.

Schierke er ingen By. Her er nogle faa smaa Butiker, et Par Skomagere og Skræddere, Smed, Embedskontor, Kirke og fastboende Prest. Det er Hotellerne og Pensionaterne, som udgjør Hovedbestandelen af Stedet. Her er et stort Sanatorium med 108 Senge; ni Hoteller med ialt 940 Senge, det største med 250, det mindste med 22 Senge; syv Pen-

sionater med fra 14 til 38 Senge hver, ialt 170 Senge; to Datterhjem, som de kaldes, et paa 14 og et paa 11 Senge; samt 30 Privathuse, som ogsaa tager ind Reisende, med tilsammen 116 Senge. Her er altsaa ialt 1359 Senge for Reisende. Men her er ogsaa et Par meget store Klubhoteller, som naturligvis bare er for disses Medlemmer. Et af disse eies af en Kjøbmandsforening i Berlin. Alle disse Hoteller og Pensionater og Privathuse ligger langs Veien paa Nordsiden af Dalen paa en Strækning af omtrent en engelsk Mil.

Prisen paa Hotellerne her er nu fra 150 til 300 Mark pr. Dag — det er for fuld Pension, som det kaldes, og skulde saaledes indbefatte Kost og Logi. Men der kommer saa meget extra paa Regningen, at Priserne bliver meget større. Regningen jeg fik idag for tre Dages fuld Pension for mig og min Kone ser saaledes ud:

Pension 8de til 11te Marts, 3 Dage @ 320.00	960.00
Lys og Varme, 3 Dage @ 30.00	90.00
Den 9de, 1 Kaffe 4.00, 1 Glas Melk 3.00	7.00
Den 10de, 3 Kaffe 12.00, 1 Glas Melk 3.00	19.00
Den 11te, 2 Kaffe 8.00, 1 Glas Melk 3.00	11.00
Tilsammen	1083.00
Til Opvarteren og Kammerpigen 10 Procent	108.30
Til Hustjeneren	6.00
Til Kurtaxt	50.00
Alt tilsammen	1247.30

Altsaa istedenfor 960 Mark kom Regningen paa 1247 Mark, næsten en Fjerdedel mere. Det kan synes rart, at naar man betaler for fuld Kost og Logi, skulde dette ogsaa indbefatte Lys og Varme, især da det er Centralopvarming —Steam Heat — og elektrisk Lys. Men det gjør det altsaa ikke. Ligesaa at vi maatte betale for Kaffen eller Melken til Maden. Jeg tog nemlig Kaffe og min Kone Melk. Men

her er ikke det med undtagen til Frokost. Til Middag og Aftens drikker Folk Øl eller Vin, som betales for extra, og vil man isteden have Kaffe eller Melk, maa det ogsaa betales extra. Kurtaxten er en Skat, som alle, som opholder sig i Schierke mere end en Dag maa betale, og er saameget pr. Uge eller Del deraf for hver Person. En Ting til kan jeg nævne ved Regningen. Vi var her ikke fuldt tre Dage, idet vi ikke havde Middag den tredie Dag; men alligevel blev det regnet for tre fulde Dage. Thi man faar ikke fuld Pension for mindre end en hel Dag.

Paa Pensionaterne er det billigere. Paa Haus Wedel, en pen Pension med 36 Senge, og med egen Veranda til hvert Værelse, skal min Kone betale 150 Mark pr. Dag, iberegnet de 10 Procent til Tjenerne. For en Liter Melk extra pr. Dag skal hun betale otte Mark. For Bad ogsaa otte Mark hver Gang. Hertil kommer saa Vask og Kurtaxten. Men i amerikanske Penge er det ikke dyrt. — Det kan have sin Interesse at nævne, at denne Pension, som altsaa heder Haus Wedel, eies og bestyres af to Søstre Wedel, som er af samme Familie som Wedel-Jarlsberg i Norge. Wedel-Jarlsberg nedstammer nemlig fra Tyskland.

Trettende Brev

Sydigjennem Tyskland med Besøg i Leipzig og München

Leipzig, Tyskland, den 13de Marts 1922.

Leipzig er det tyske Riges Retshovedstad. I Berlin har nemlig bare de to Afdelinger af Rigets Styre sit Sæde — den lovgivende og den udøvende. Den tredie Afdeling, den dømmende, har sit Sæde her i Leipzig. Det samme var ogsaa Tilfældet i Keiserriget. Rigets Høiesterets Bygning, som altsaa er enslags Pendant eller Tillæg til Rigsdagsbygningen i Berlin, blev bygget her i Aarene 1885—1895 og kostet $1,750,000. I store Drag har den samme Bygningsform som Rigsdagsbygningen i Berlin — en aflang Firkant med en firkantet Kuppel over Midten. Bygningsstilen er dog meget enklere, uden de mange Forsiringer og Ornamenter og Billedstøtter og Indskrifter, hvormed Rigsdagsbygningen i Berlin er overlæsset. Af de to synes jeg Retsbygningen er den vakreste. Domen rager høiere over Resten af Bygningen end Domen over Rigsdagsbygningen, og bevirker, at Retsbygningen ikke ser saa tung og dyster ud som hin i Berlin. Domen er ialt 224 Fod høi, og paa Toppen af den er en 18 Fod høi Statue af Sandhedsgudinden.

Strax indenfor den vakre Hovedindgang med sex korintiske Søiler er en Forhal og indenfor den igjen er den store Ventesal, 109 Fod lang, 75 Fod bred og 76 Fod høi. Den er prydet med Billedhuggerarbeide forestillende Retsfrikjendelse og Retsdomfældelse. De kulørte Vinduer illustrerer tysk Lovgivning. Retslokalerne er derimod meget enkelt udstyret. Der er sex mindre saadanne Retssale for de sex Retter, samt en stor Retssal, hvor alle sex Retter møder isammen i somme Sager.

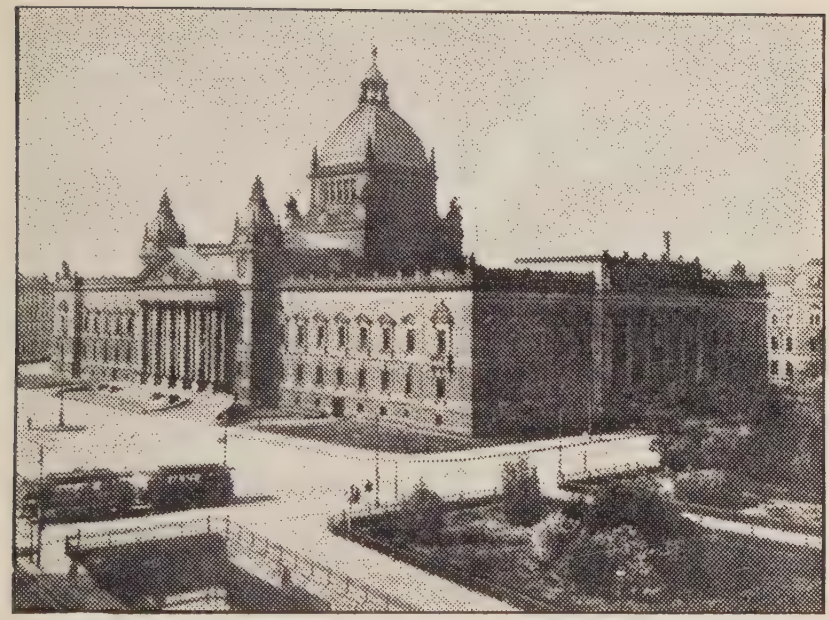

Det tyske Riges Retsbygning i Leipzig

Retsbygningen og det tyske Riges høieste Retter her i Leipzig har for Tiden speciel Interesse ogsaa udenfor Tyskland. Thi det er her de saakaldte tyske Krigsforbrydere "stander til Rette", med Ententen som Anklager.

Leipzig var oprindelig en slavisk Landsby, og Navnet er slavisk. Omtrent Aar 1000 begyndte Tyskerne at bosætte sig her, og nu er de allerfleste af dens 600,000 Indbyggere Tyskere. Byen har alle Dage været og er først og fremst en Handelsby. Den laa nemlig ved Krydsningen af de gamle Færdselsveie mellem Polen og Vest-Tyskland, og Bøhmen og Nord-Tyskland. Allerede meget tidlig holdtes her Marked to Gange om Aaret, Jubilate-Markedet de to første Uger i Marts, og Mikkelsmesse-Markedet i tre Uger fra den sidste Søndag i August. Allerede tidlig fik Byen specielle Handelsprivilegier, og i 1507 stad-

fæstet og udvidet Keiser Maximilian disse Privilegier ved at forbyde andre Markeder at blive holdt i en vid Omkreds fra Leipzig, og ved at garantere frit Leide — Sikkerhed paa Liv og Eiendom — til alle, som deltog i Leipzigmarkederne.

Disse to aarlige Markeder holdes endnu, men har naturligvis i Tidens Løb delvis forandret Karakter, saa de er nu mere blevet en Udstilling end Marked. Under det netop afsluttede Vaarmarked var Tilslutningen større end nogensinde, saa de store Markedsbygninger blev for smaa, og Universitetsbygningerne blev overladt til Markeds- og Udstillingslokaler. Det var den største Overraskelse jeg har havt her i Tyskland, og paa hele min Tur forresten, at finde det gamle ærværdige Leipzig Universitet lukket i tre Uger for at dets vakre Haller og Gange og Sale kunde overgives til at give Plads til Varekasser og Udstillingsborde! Men det viser bedre end noget andet jeg kunde skrive om Leipzig, at den er, ligesom den har været, først og sidst, en Handelsby.

Leipzig er Verdens vigtigste Boghandlerby og Forlagsby. Her er saaledes omtrent et Tusinde Forlæggere og Forlæggeres Filialer.

I Markedsugerne var Priserne paa Hotelerne forhøiet til det dobbelte. En Italiener jeg kom til at tale med, fortalte mig, at han maatte for et almindelig enkelt Værelse betale 600 Mark, som med Skatten blev 690 Mark. Dette er ikke netop saa meget omsat i amerikanske Penge efter den nuværende Kurs. Men her er det meget; thi Priserne er endnu ikke gaaet op i Forhold til Markens Fald. Den forfærdelig høie Pris, 690 Mark, vil forstaaes bedst ved Sammenligning med Prisen paa en Middag her paa en bedre Restaurant, som er mellem 50 og 75 Mark. Prisen paa Værelser beløb sig altsaa til omtrent 10 Gange saa meget, som Prisen paa en Middag.

Jeg kom her Markedets sidste Dag, da mange var reist, og fik et pent Værelse for 80 Mark paa anden Etage paa et mindre, men meget pent Hotel, som heder Bayrischer Hof

lige ved de største Hoteller ved Jernbanestationen, og som en, jeg kom sammen med paa Toget til Leipzig, fortalte mig om.

Leipzig Universitet blev stiftet i Aaret 1409. Aarsagen til dets Stiftelse er interessant. Det ældste Universitet i det gamle tyske Keiserrige var Universitetet i Prag i Bøhmen. Det blev stiftet af Keiser Karl IV i 1348. I dette Universitet havde Tyskerne faaet Magten, saaledes at der i Bestyrelsen var tre Tyskere og bare en Bøhmer, og de tyske Studenters Privilegier var formodentlig i Forhold. Men Keiser Karl IV's Efterfølger, Keiser Wencelaus IV, efter Tilraadning af Johan Huss, Luthers Forløber som Kirkereformator i det tyske Rige, han som blev brændt som Kjætter under Kirkemødet i Konstance i 1415, vendte om Forholdet mellem Tyskerne og Bøhmerne i Universitetsstyret, saa der blev tre Bøhmere og en Tysker. Formodentlig indskrænket han ogsaa de tyske Studenters Privilegier. Følgen af dette var, at mange af de tyske Professorer og ca. 2000 tyske Studenter forlod Universitetet og reiste til Sachsen og oprettet Universitetet i Leipzig, som ovenfor nævnt i 1409.

Leipzig har flere interessante Bygninger. Den mest interessante, som jeg saa, syntes jeg var det gamle Raadhus, bygget i 1561, nu Byens historiske Museum. Rundt hele Bygningen, lige under Tagskjægget, er der en Indskrift, som jeg tog mig til at nedskrive, da den viser den Tids Smag. Indskriften er paa Tysk, og i Oversættelse omtrent som følger: "Efter vor Herres Christi Fødsel i MDLVI i den durchlauchtige og høibaarne Fyrste og Herres Regjering, Herr August, Hertug til Sachsen, Marskalk og Kurfyrste i det tyske Rige, Landgreve i Thüringen, Markgreve til Meissen og Borggreve til Magdeburg, etc., etc. er, for at befordre det almene Vel og Nytte i denne Stad, i Marts Maaned paabegyndt Bygningen af dette Hus, og det samme er fuldendt i Slutningen af November. Herren alene være Æren; thi hvor Herren ikke bygger Staden, der arbeider de forgjæves som bygger paa den. Hvor Herren ikke vogter Staden, der

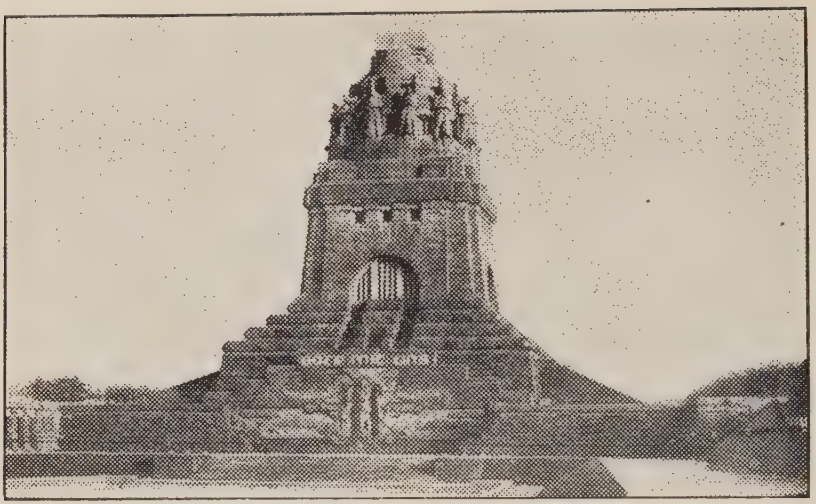

Monumentet paa Slagmarken ved Leipzig til Minde om Slaget mellem Napoleons og de allierede Tropper 16de, 17de, 18de og 19de Oktober 1813

vogter Vægterne forgjæves. Herrens Navn være velsignet i Evighed. Amen."

Jernbanestationen her i Leipzig er den største jeg har seet i Europa. Fremsiden er 1000 Fod bred, og i den store Banegaard er der 26 Skinnegange, med Platform mellem hver, saaledes at andenhver Platform er for Folk og andenhver for Bagage, Post og Express.

I Forstaden Thonberg i sydøstre Leipzig staar der et vældigt Monument. Det blev reist i 1898—1913 til Minde om det store Slag, som stod der i 1813, og som varede i fire Dage, fra den 16de til den 19de Oktober, og hvori deltog paa den ene Side Napoleon den Stores Arme paa 140,000 Mand, og paa den anden Side den allierede Arme, Russere, Østerrigere og Preussere, paa 300,000 Mand. Da Napoleons Arme den fjerde Dag maatte begynde Retræten mod Rhinen var den reduceret til 90,000 Mand, og af den allierede Arme var der faldt 21,000 Russere, 16,000 Preussere og 14,000 Østerrigere. Lidt Nordvest fra Monumentet er der en stor

Sten, som kaldes Napoleonsstenen, og det var derfra Napoleon fulgte Slagets Gang.

Monumentet staar paa en Jordvold 80 Fod høi, og selve Monumentet er 300 Fod høit. Inde i Monumentet er der en stor hvælvet Sal, 200 Fod høi. Oppe paa Monumentet, rundt dets Dom, er der Statuer i heroisk Størrelse af 12 Soldater. Paa Fodstykkets Fremside er der en Billedstøtte af Erkeengelen Michael, og over den er det indhugget i Stenen med store gothiske Bogstaver: "Gott mit uns!" Gud med os.

Fra Schierke reiste jeg tilbage til Berlin og derfra til Leipzig. Det var lidt af en Omvei, men jeg havde i Berlin, før vi reiste til Schierke, kjøbt Gjennemgangsbillet lige til Ægypten, med Jernbane fra Berlin til Triest og med Dampskib derfra til Alexandria. Paa Jernbanebilletten kan jeg standse paa de forskjellige Stationer sydigjennem, om jeg vil. Men det bliver bare denne ene Dags Stands i Leipzig og en Nat i München; thi jeg maa reise direkte til Ægypten for at faa tre Uger der til at studere Faraoernes Land før Paaskeugen, som jeg vil tilbringe i Jerusalem. Jeg er nemlig blevet længere her Nord i Europa end var min oprindelige Plan. Den har jeg maatte ændre, som jeg var opmærksom paa, da jeg lovet at skrive Reisebreve, og vil formodentlig ogsaa maatte forlænge Turen fra et til to Aar.

Jeg blev ogsaa forsinket i Berlin paa Grund af Forkjølelse. Jeg maatte nemlig der til en Tandlæge for at faa en Tand plomberet. Paa Venteværelset blev det sagt mig, da jeg kom der til den før bestemte Time, at Tandlægen om nogle faa Minutter vilde blive færdig med den Patient, som han nu holdt paa med, og efter ham var det min Tur. Jeg satte mig derfor ned for at vente, endskjønt der var meget koldt, og havde vistnok ikke været opvarmet i Vinter. Jeg ventet og ventet, læste i Blade og Tidsskrifter, som laa paa Bordet, og ventet igjen — i over to Timer, før jeg blev kaldt ind. Tandlægen gjorde mange Undskyldninger, havde fundet saa mange Tænder, som trængte Plombering hos ved-

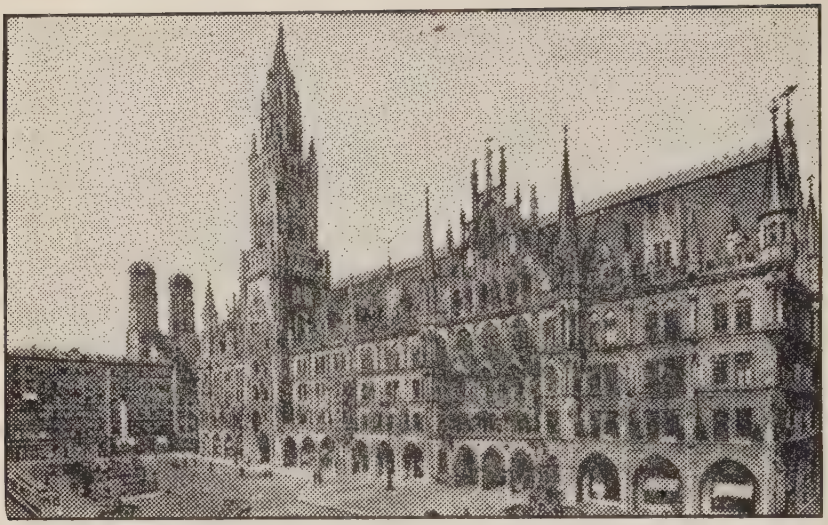

Raadhuset i München — Tilvenstre de stygge kollede Taarne paa Domkirken

kommende Patient osv. Følgen var, at jeg paadrog mig en meget slem Forkjølelse, saa jeg maatte holde Sengen i flere Dage, og maatte være indendørs i to Uger, og var det meste af Tiden heller ikke skriveför.

Her i Leipzig bliver jeg derfor bare til i Morgen tidlig, og skal jeg til dette Brev føie Beretningen om Reisen sydover Tyskland og Østerrige til Grænsen mod Italien.

Fra Leipzig reiste jeg Tirsdag den 14de til München, hvortil vi kom Klokken ti Aften, saa jeg fik et Par Timer til at bese denne vakre By ved Nattetid. Næste Dag skulde jeg videre sydover Kl. 9.30. Jeg var derfor oppe Kl. sex og kjørte rundt, og besøgte mange Steder og Bygninger og tre Kirker; thi München er katholsk, og der er tidlig Morgenmesse. I Domkirken var der saaledes Messe ved tre forskjellige Altere, og ved et af disse forrettede to Prester. München er den aristokratiske By i Tyskland og har meget vakker Arkitektur. Jeg agter at besøge den igjen til Sommeren og skal kanske skrive mere om den da. Oberamergau,

hvor man i hele Sommer skal spille "Passionsspillet", er ikke langt derfra. Det har jeg tænkt at overvære en Dag, og vil da besøge München, Ulm og Augsburg, som begge ligger vestenfor München.

München er, som nævnt, den aristokratiske By i Tyskland, og er Hovedstaden i Bayern, som er den mest aristokratiske Stat i det tyske Rige. Medens der mellem de andre tyske Stater er ingen Pasundersøgelse, ligesaalidt som mellem vore Stater i De Forenede Stater, er der derimod Pasundersøgelse, naar man kommer fra de andre tyske Stater til Bayern, og skjønt Pasviseringen af de tyske Konsuler i Udlandet gjælder for Gjennemreise og Ophold i hele Tyskland, maa man dog i Bayern faa specielt Politipas for Tilladelse til at opholde sig der nogle Dage.

Fra München til den tysk-østerrigske Grænsestation Kufstein er det bare 70 engelske Mil, med Toget to Timer. Men der maa man ud af Toget med alt sit Pak og Lak, og indi den ene Ende af Stationen og der have Bagagen undersøgt. Saa gjennem en Dør, hvor Passet viseres. Dette tog over en Time. Da vi saa slap ud igjen var der en Trængsel og en Løben for at faa Siddeplads paa Toget. Thi i Østerrige er der stor Kulmangel, saa man bruger saa faa Vogne som mulig. Følgen var, at jeg, som havde to Haandkufferter, og flere med mig, ikke fik Siddeplads i nogen Kupé, før et Par Timer senere, da flere var gaaet af Toget, men maatte enten staa eller sidde paa Haandkufferterne i Gangene.

Det som er igjen af Østerrige nu mellem Tyskland og Italien, er ikke bredt; thi Italien fik ved Fredsslutningen fra Østerrige baade Trentino og Syd-Tyrol lige til Toppen af Brennerpasset over Alperne. Men Turen er meget interessant. Især opigjennem den lange Innsdal, forbi den historiske By Innsbruck, kjendt fra Historien om Andreas Hofer, som søgte at frigjøre Tyrol fra det østerrigske Aag, men var ikke saa heldig som Fjeldfolket længere Vest, i Schweitz.

Dalen er bredere end de norske Dale, og nede i Dalen bor Bønderne tildels i Landsbyer, ligesom Nord i Tyskland

for en stor Del. Derimod bor man mere paa hver sin Gaard opefter Fjeldsiderne, næsten som i Hallingdal i Norge. Man holdt paa med Vaararbeidet — pløiet, somme med Heste, andre med Oxer eller Kjør. Det var ofte Kvinder som styrede Plogen. Andre Steder holdt man paa at sprede Gjødsel udover Engen, og det var mest Kvinder. Atter andre holdt paa at rage Engen — ryddja den, som man siger paa Vestlandet i Norge. — Langs Veiene i Østerrige var der mange Steder Kristusbilleder, det vil sige, der var Kors med en i Træ skaaret Figur af Kristus hængende paa Korset. Bag det var der som oftest en Væg, og over det et smalt Tag, som stak frem for Væggen omtrent en Fod.

Paa Toget i Østerrige var der Spisevogn, og der spiste de fleste af os Middag. Men den var ikke billig. Regningen for Middagen med en halv Flaske Øl — Vand var der ingensteds at faa — lød paa 2,800 — to Tusinde otte Hundrede — østerrigske Kroner. En østerrigske Krone var før Krigen omtrent 21 Cents. De fleste betalte med tyske Penge, og det blev noget over et Hundrede Mark.

Jeg nævnte, at Vand var der ingensteds at faa. Det findes ikke at faa paa Toget — jeg har gjentagende bedt om det, baade i Tyskland og nu i Østerrige. Mineralvand kan man dog faa kjøbt i Spisevognen. Men Brændevin falbydes i glassevis og i Smaaflasker rundt i Kupéerne af Betjente, netop som Frugt falbydes i amerikanske Tog. Ligesaa paa Platformen paa Hovedstationerne, hvor man har en hel Saloon paa Vogne, som drages paa Platformen langs efter Toget, før det afgaar.

Paa Toppen af Brennerpasset, som er det letteste Pas over Alperne og er uden Tunnel gjennem det høieste, der er nu, efter at Italien i Versailles fik Syd-Tyrol, Grænsen mellem Østerrige og Italien. Der var det selvfølgelig atter Pas- og Bagageundersøgelse. Vi slap dog der at gaa ud af Toget; men det blev staaende ved Stationen i to Timer, medens al denne Undersøgelse foregik.

Og saa fortsatte Toget nedigjennem Italien.

Fjortende Brev

Tilbage til Tyskland — Den gamle By Nürnberg

Nürnberg, Tyskland, den 29de Mai 1922.

Jeg vidste ikke, at Nurnberg var en Storby, før idag. Da jeg læste Geografi i Nittiaarene, var den en By paa omtrent 150,000 Indbyggere, og siden da ved jeg ikke, at jeg har læst meget om den eller om, at den er blevet en Fabrikby, saaledes som jeg har læst om saa mange andre af Tysklands Byer. Den har dog fulgt med i Tysklands raske Udvikling og har mere end fordoblet sit Indbyggerantal i de sidste tretti Aar, saa den ved sidste Folketælling i 1919 havde 352,675 Indbyggere.

Grunden til at jeg havde den Formening at den ikke voxte, uden netop at have tænkt specielt paa det, er formodentlig fordi jeg har vidst, at den har det mest middelalderske Præg af alle tyske Byer, ialfald af større Byer. Der er en liden By ikke langt herfra, som heder Rothenburg, som skal have beholdt sit middelalderske Præg i endnu større Grad, er det blevet mig fortalt, saa naar man kommer der, er det som at blive hensat flere Aarhundreder tilbage i Tiden. Kanske netop fordi den ikke har voxet, saa der kun er Bygninger fra Middelalderen.

Her er det samme Tilfældet til en vis Grad — indenfor Murene. Thi saa middelaldersk er Byen, at den er omgivet af Mure og Voldgrave. Men denne Ramme er sprængt forsaavidt, at den største Del af Byen nu er udenfor Murene. Indenfor Murene er den en moderne Forretningsby, men Forretningene drives for en stor Del i Bygninger, overmaade vakre og interessante Bygninger fra Middelalderen. Og selv i nyere Bygninger er der ikke Disharmoni. Et Særpræg ved

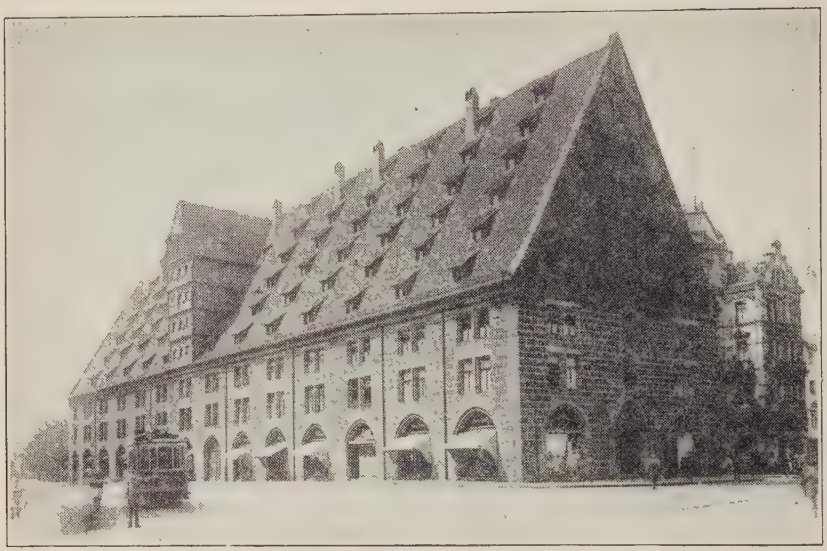

Gammelt Hus i Nürnberg med sex Etager i Taget

Bygningerne her er de høie spidse Gavle, saa høie, at i somme Bygninger er der flere Etager oppe i Taget end nedenfor. Ja, i en stor Bygning saa jeg der var sex Etager i Taget med sex Rækker Tagvinduer, medens der nedenfor Tagskjægget var bare tre Etager.

Mange af Bygningerne er overmaade rigt dekorerte med Stenhuggerarbeide, og da især nogle af Kirkerne. En af disse Kirker er Fruekirken, bygget i det 14de Aarhundrede, hvor en Synagoge havde staaet, og som var blevet ødelagt under en Jødeforfølgelse. Oppe i Gavlen af Portalen til den er der et meget interessant Uhrværk fra det 15de Aarhundrede. Hver Gang Uhret slaar Timeslagene marscherer der forbi paa en Platform under Uhret ni tyske Kurfyrster fra Middelalderen. Paa den store aabne Plads fremfor Fruekirken er det vakreste Bygværk i Nürnberg, en Fontæne opsat i Aarene 1385—1396. Den er 63 Fod høi, og i dens vakre gothiske Buer er der en Mængde Statuer.

Nürnberg er af stor historisk Interesse; thi det var i Nürnberg, at Hohenzollerne var Burggrever fra 1218 til 1427, da Burggreve Fredrik IV af Keiser Sigismund blev udnævnt til Markgreve i Brandenburg. Jeg besøgte Borgen i Nürnberg, hvor Hohenzollerne boede. Den ligger oppe paa en Høide. Ved Siden af Slottet er der et stort Taarn, og der opbevares en Mængde frygtelige Torturredskaber. Der er saaledes den berømte og berygtede "Jernjomfru", en Kvindeskikkelse af tommetykt Jern, med Hængsler paa Siderne, saa Fremdelen kan aabnes til begge Sider, som doble Døre. Paa Indsiden af "Jomfruen" er der overalt flere Tommer lange spidse Jernpigger. Inde i denne "Jomfru" sattes Mennesker, som man vilde have afveien, enten det var Forbrydere, eller det var politiske eller andre Modstandere. Naar saa de tunge Fremsider — Døre — af "Jomfruen" lukkedes, trængte disse Jernpigger ind i den Ulykkeliges Legeme. To af Jernpiggerne var saaledes anbragte, at de traf Øienhulingerne paa den Indestængte og gjennemboret dem. Damen, som viste os rundt i Taarnet, fortalte, at under Jomfruen var der en Rende, som gik ned i Afgrunden. Naar man aab-

Gammel Fontæne i Nürnberg

nede Dørene efter "Jomfruens" skrækkelige Favntag, aabnede der sig samtidig en Lem i Gulvet inde i "Jomfruen", og den Døde faldt da nedigjennem denne Rende og forsvandt for bestandig. Var "Jernjomfruen" frygtelig, saa var mange af Torturredskaberne kanske endnu frygteligere; thi i "Jomfruens" Favntag fik den dømte kanske en forholdsvis hurtig Død. Der var en Torturmaskine, hvorpaa man lagde den ulykkelige, spændte Jernkjæder om hans Ankler og om hans Haandled. Disse sidste gik da til en rund Stok med Haandspager, som man dreiet Stokken rundt med, og saaledes strækket Offeret, som laa med sin nøgne Ryg paa nogen kvasse Kanter. Der var en stor Armstol med Fodstykker. I denne sattes andre Ulykkelige, fæstet til Stolen med Hasper over Armene til Armene paa Stolen, og Hasper fremfor Benene nedenfor Knæet, samt en bred Haspe fremfor Brystet. Men overalt paa Fodstykket, og paa Indsiden af alle Hasperne var der kvasse Pigger. Og under Sædet gjorde man samtidig op Ild. Der var mange andre raffinerede Torturredskaber, saa mange Slags, at det vilde tage mere end en Side bare at nævne deres Navn. Jeg skal derfor bare nævne en Slags til — Tænger til at rive ud Tungen paa levende Mennesker. — Da jeg kom ud derfra drog jeg et Lettelsens Suk, og takket Gud, at jeg levet i det tyvende Aarhundrede og ikke i Middelalderen. Samtidig var jeg ogsaa glad for, at jeg i den følgende Nat skulde kjøre med Jernbanen og ikke lægge mig paa et ensomt Hotelværelse for at sove. Thi jeg frygter for, at det vilde blevet fæle Drømme om frygtelige Redskaber og Tortur. — Det er mig en Gaade, hvorledes Mennesker kunde taale at se paa og overvære saadan Tortur af sine Medmennesker. Mennesket maa være den grusomste af alle Skabninger, eller har ialfald en Tid været det. Det ser ud til, at det i Middelalderen var en af de store Videnskaber at opfinde frygtelige og raffinerede menneskelige Torturredskaber.

Jeg er nu paa Reise nordover tilbage til Schierke, hvor jeg forlod min Kone i Mars. Reisen nordover var ment at

gaa direkte fra Rom til Schierke, men er blevet en Reise med Forhindringer, som jeg synes jeg maa fortælle om lidt omstændelig, da den viser, hvad en stundom kan komme ud for.

Jeg havde bedt min Kone at sende de første Par Breve til mig til Jerusalem under Adresse af det amerikanske Konsulat dersteds. Men i Jerusalem fik jeg ingen Breve, hverken fra hende eller fra dem i Amerika, jeg et Par, tre Maaneder tidligre havde bedt skrive til samme Adresse. Jeg ordret da Brevene, om der skulde komme nogen senere, videresendt til Konsulatet i Rom. Og min Kone bad jeg ogsaa skrive til Rom, idet jeg ikke turde bede hende skrive til Athen, da hun kanske ikke vilde faa Brevet tidsnok til at skrive dertil. I Athen telegraferede jeg til hende, og betalte Svar, samtidig som man paa Telegrafkontoret der fik min Hoteladresse, saa Svaret snarest kunde bringes til mig. Jeg ventede i fire Dage, men intet Svar fik jeg, og senere gik jeg paa Kontoret hver Dag og spurgte efter Telegram, uden Resultat. Da jeg saa kom til Rom fik jeg alle Brevene, baade de fra min Kone og fra Amerika, som var sendte til Jerusalem, og dem som var sendte direkte til Rom. Ved at se paa Poststemplet viste det sig, at de tre Brev som min Kone havde sendt til Jerusalem, havde brugt fra 23 til 28 Dage fra Tyskland dertil. I Brev fra min Kone sendt til Rom fik jeg ogsaa vide, at hun, strax hun fik mit Telegram, havde telegrafert Svar til Athen. Og det var en Uge før jeg reiste fra Athen, saa hvad Slags Telegrafkontor og Ordning man der har, forstaar jeg ikke.

Da jeg reiste sydover, var det Meningen, at min Kone skulde være i Schierke til jeg kom tilbage, og samtidig være under Lægebehandling. Men en Tid efter jeg var reist, havde Lægen sagt, at hun burde reise til Bad Wildungen, som skal være det bedste Sted i Verden, ifølge Lægens Udsagn, for Folk med Nyresygdomme. — Min Kone fik nemlig en Nyresygdom som Følge af Influenzaen hun havde under Influenzaepidemien i Amerika i 1919. Om dette havde hun skre-

vet i to af Brevene til Jerusalem, og telegrafert om det til Athen, men intet Svar faaet paa det. Og hun likte ikke at reise til Bad Wildungen, før hun hørte fra mig. I sidste Brev skrev hun ogsaa, at det begyndte at minke med Pengene, da det havde gaaet mere til Læge og Lægebehandling end beregnet, og Pengene, som var ordret sendt til Schierke, ikke var komne. — Endskjønt hun, da jeg reiste, efter vor Beregning havde mer end nok Penge, til jeg kom tilbage, havde jeg dog for alle Tilfælders Skyld i rekommanderet Brev ordret en Sum sendt til hende fra Amerika i amerikanske Penge. Jeg havde nemlig bare et Kreditbrev, og dette maatte jeg selv have med paa Turen til Østerlandene. Heller ikke likte jeg at tage mere i tyske Penge ud af det i Berlin, før jeg reiste sydover, end nødvendig, da det jo kunde hænde, at de tyske Penge vilde gaa end mere ned. Anvisningen fra Amerika skulde have været i Schierke i Midten af April, allersenest i Slutningen, men var ikke kommet den 23de Mai, og dette, sammen med, at hun ikke havde faaet Svar fra mig om Reisen til Bad Wildungen, havde selvfølgelig havt Indflydelse paa Humøret og dermed paa Sygdommen, saa sidste Brev var skrevet i Sengen.

Endskjønt jeg vidste hun var i gode Hænder hos Frøknerne Wedel paa Pensionatet i Schierke, og skjønt jeg fra Rom kunde have telegraferet hende Penge og at reise til Bad Wildungen, besluttet jeg at reise til Tyskland strax, og saa begge reise til Italien til Vinteren; thi jeg har besluttet at udsætte Tilbagereisen til Amerika mindst et Aar. Jeg telegraferede derfor til min Kone, at jeg næste Dag vilde reise direkte nordover til Schierke.

Der er to Ruter fra Rom til Tyskland. Den ene via Verona over Brennerpasset og Østerrige til München, den anden via Milano over Schweitz gjennem Gotthardtunnellen til Basel og Frankfort. Der er to Tog hver Dag hver Vei. Over Brenner gaar det ene fra Rom Kl. sex Aften med Ankomst til München næste Aften Kl. 8.30, og det andet gaar fra Rom Kl. 11.30 Aften med Ankomst til München den

anden Morgen Kl. 6.50. Over Schweitz gaar det ene Tog fra Rom Kl. 8.40 Morgen med Ankomst i Basel næste Morgen Kl. 9 og til Frankfort Kl. 3.35 anden Eftermiddag, medens det andet Tog gaar fra Rom Kl. 8.35 om Kvelden med Ankomst til Basel næste Kveld Kl. 9.25 og til Frankfort den anden Morgen Kl. 6.30. Jeg havde Rede paa dette; thi jeg havde baade Thos. Cook & Sons' Jernbaneruter over Europa —en Bog paa mange Hundrede Sider — og Rutebog over de tyske Jernbaner, som ogsaa er en stor Bog. Ud fra denne sidste havde jeg seet, at ved at reise over Schweitz til Frankfort kunde jeg derfra faa Tog Mandags Morgen til Schierke, hvor jeg vilde ankomme Mandag Aften. Jeg bestemte mig derfor at reise over Schweitz, da jeg paa Veien sydover i Marts Maaned havde reist over Brenner. Omtrent Kl. otte Lørdag Aften kjøbte jeg da paa Stationen i Rom en anden Klasses Billet til Frankfort — Francoforte kaldes den paa Italiensk — og gik ombord paa Toget, som altsaa afgik Kl. 8.35. Men en Time senere, da Konduktøren havde klippet et Hul i min Billet sagde han, at jeg skulde bytte Tog i Bologna. Dette protesterede jeg mod, da jeg vidste, at Toget, jeg var paa, var Gjennemgangstog over Schweitz til Tyskland. Han viste mig da, at der paa Bagsiden af min Billet med meget smaa Bogstaver stod via Bologna, Brenner, München. Billettøren paa Stationen i Rom havde vel ment det godt, naar han havde givet mig Billet via Brenner, skjønt Toget via Brenner var gaaet Kl. sex, og det næste først skulde afgaa Kl. 11.30; thi endskjønt der er meget længere fra Rom til Frankfort via Brenner end via Schweitz, saa er dog Billetten over 100 Lire — mellem fem og sex Dollars — billigere, fordi Pengene i Schweitz er i pari Kurs, medens Pengene i Tyskland og endnu mere i Østerrige stod meget lavt allerede da. Jeg prøvet at faa betale Forskjellen, men det lod sig ikke gjøre paa Toget, da det var en international Billet. Jeg brugte da de næste to—tre Timer udover Natten til at studere de tyske Togruter, og fandt tilslut ud, at ved at bytte Tog en Utallighed af Gange, kunde jeg komme

frem til Schierke im Harz, hvor min Kone var, Tirsdag Eftermiddag Klokken to.

Reisen fra Rom til Schierke blev da følgende: Afgang fra Rom Lørdags Kveld Kl. 8.35, Ankomst til Bologna Søndag Morgen Kl. 6.15; derfra med et andet Tog Kl. 6.30, Ankomst til Modena 7.5, Togbytning, Afgang 7.30, Ankomst til Verona Kl. 10.40; derfra til Triento med et Lokaltog efter Middag; i Triento en Times Stands og atter med Lokaltog til Brenner, hvor vi ankom Kl. 10.40; der var det Pas- og Bagageundersøgelse, thi det er Grænsestationen mellem Italien og Østerrige; fra Brenner Kl. 1.10 Mandag Morgen med Hurtigtoget — dette Tog kunde jeg have afventet i Bologna, hvor det var Søndag Middag, men jeg havde besluttet at fortsætte med de først afgaaende Tog nordigjennem indtil Hurtigtoget naaede mig; Kl. 3.55 Mandags Morgen Ankomst til Kufstein, Grænsestationen mellem Østerrige og Tyskland, og der maatte vi alle ud af Toget og indi Stationen med vor Bagage til Undersøgelse af baade den og Passet; Afgang fra Kufstein Kl. 4.50 og Ankomst til München Kl. 6.50; Afgang med nyt Hurtigtog derfra Kl. 7.50 og Ankomst til Nürnberg Kl. 11 Formiddag.

Her i Nürnberg kan jeg blive til Klokken syv iaften og alligevel naa frem til Schierke ligesaa tidlig, som om jeg havde taget første Tog videre. Det første jeg gjorde her var at bestille Iltelefonsamtale med min Kone i Schierke — Iltelefon kaldes i Tyskland "dringend", og mener, at ved at betale tredobbel Pris, faar man hurtigst mulig Forbindelse, medens man kanske maa vente i timevis, stundom uden at faa Forbindelse, hvis man bare bestiller almindelig Telefonsamtale. Efter at jeg havde spist Middag, talte jeg da med min Kone, som allerede var blevet bedre, efter at hun havde faaet Telegrammet fra Rom om, at jeg var paa Veien til Tyskland.

For at give en fuldstændig Beretning om min noksaa usædvanlige Reise fra Rom til Schierke, skal jeg her tilføie, at fra Nürnberg reiste jeg Klokken syv Aften med Hurtig-

toget, som gaar mellem Wien i Østerrige og Ostende i Belgien, og ankom til Würzburg Klokken ni. Jeg kunde have fulgt med det lige til Frankfort, hvortil min Billet lød; men det vilde været en stor Omvei, og vilde have forsinket mig en halv Dag. Fra Würzburg reiste jeg Kl. 11.48 med Hurtigtoget mellem Stuttgart og Berlin og ankom til Erfurt Kl. 4.23 Tirsdag Morgen, hvor jeg steg af; derfra gik jeg saa Klokken sex med en Tverbane nordover til Nordhausen, med Ankomst der Kl. 8.51. Der maatte jeg til en anden Jernbanestation for at komme paa en Privatbane nordover gjennem Harzfjeldene. Fra Nordhausen gik jeg da med den Kl. 9.10, og kom til Drei-Annen-Hohne Kl. 12.17; derfra med Brockenbanen — Bloksbjergbanen — Kl. 1.35, og med den ankom jeg Tirsdag Eftermiddag Kl. 2.02 til Schierke, hvor min Kone mødte mig paa Stationen. Jeg havde da været underveis næsten tre Døgn og havde kjørt med 12 forskjellige Jernbanetog, og byttet Tog ogsaa 12 Gange, hvis jeg regner det Togbytning, at vi maatte ud af Toget paa Kufstein til Pas- og Bagageundersøgelse.

Femtende Brev

Bad Wildungen

Bad Wildungen, Tyskland, den 12te September 1922.

Her er saa vakkert og koseligt her i Bad Wildungen, at vi blev her hele Sommeren. Vi kom hertil fra Schierke tredie Pinsedag, den 6te Juni, og har saaledes været her i mere end tre Maaneder. I denne lang Tid har vi bare været fire Gange ned til Cassel, som er nærmeste Storby og kun halvanden Times Jernbanereise herfra, saa man reiser med Klokken otte-Toget om Morgenen og kommer tilbage med syveler ti-Toget om Kvelden, samt en to Dages Tur til Eisenach og Wartburg, som er tre og en halv Times Jernbanereise herfra. I sidste Halvdel af August var jeg ogsaa en Snartur op til Norge. Paa Turen nordover reiste jeg meget mageligt, idet jeg kjørte bare om Dagen, og standset første Nat i Hamburg, anden Nat i Kjøbenhavn, tredie Nat i Gøteborg, men fjerde Nat tog jeg Sovevogn fra Kristiania til Bergen; thi der havde jeg reist saa mange Gange før. Paa Tilbageveien derimod kjørte jeg om Natten næsten hele Tiden, men standset nogle Dage i Kristiania, en Dag i Fredrikshald, og et Par Dage i Kjøbenhavn. I Kristiania hilste jeg paa og havde en lang og interessant Samtale med min gamle Kjending Lauritz Swenson, vor Minister til Norge. Den ene Eftermiddag overvar jeg i Trefoldighedskirken Sørgegudstjenesten over forhenværende Statsminister Jørgen Løvland. Jeg var ogsaa oppe i det norske Udenrigsdepartment for at faa Viseringen for Norge paa mit Pas forlænget for et Aar til, men fik vide, at det nu var overflødigt. — Læserne af mine Breve vil huske, at jeg ifjor Høst skrev, at jeg havde havt flere Samtaler med Bureauchef Bentzon i det norske Udenrigsdeparte-

ment om Viseringen af Norsk-Amerikanernes Pas for Reise til Norge; at jeg havde gjort ham opmærksom paa, at Sverige tog bare et lidet Gebyr paa nogle faa Kroner for Viseringen af svenskfødte Amerikaneres Pas for Reise til Sverige; og at jeg havde taget mig den Frihed at foreslaa, at Norge for en Gangs Skyld burde vise sig endnu mere velvillig og imødekommende overfor sine udvandrede Sønner og Døtre, som gjerne vilde besøge gamle Mor, end Sverige, og give norskfødte amerikanske Borgere helt fri Visering for Reise til Norge. Mit Foredrag og mit Forslag blev ikke uden Virkning; thi nu behøver ikke længer norskfødte amerikanske Borgere Pasvisering for Reise til Norge. Da jeg tror jeg tør tilegne mig lidt af Æren for dette, — thi man kjendte i det norske Udenrigsdepartment ikke til at Sverige bare tog et lidet Gebyr for Visering af svenskfødte amerikanske Borgeres Pas, før jeg fortalte om det, og hvad jeg derfor fortalte om, at Sverige havde bedre forstaaet at vedligeholde Forbindelsen med sine til Amerika udvandrede Sønner og Døtre end Norge, vakte Opmærksomhed, kanske netop fordi dette, som Sverige havde gjort med Hensyn til Pasviseringen, var et Bevis derpaa — saa vil jeg her citere Viseringsbestemmelsen vedkommende amerikanske Borgere, saaledes som jeg fik den maskinskreven i det norske Udenrigsdepartement:

"Amerikanske Statsborgere som er født i Norge af Forældre, som da var norske Undersaatter, er fritaget for Viseringspligt ved Reise til Norge. Kvinder, som er gift med amerikanske Statsborgere, som efter ovenstaaende Regel er fritaget for norsk Viseringspligt, er ligeledes fritaget for saadan, naar hun reiser i Følge med sin Mand.

For amerikanske Statsborgere som i Tiden fra 15de Mai til 15de September agter at besøge Norge som Turister, er Viseringsgebyret nedsat til Kr. 10.00." — Dette sidste gjælder naturligvis amerikanske Borgere, som ikke er fødte i Norge.

Bad Wildungen er en By paa 5,400 fastboende Indbyg-

Gade i Bad Wildungen

gere og ligger i Waldeck, som før Statsomvæltningen i Tyskland Høsten 1918 var et lidet Fyrstendømme, et af de mange smaa Fyrstendømmer, som sammen med en Del Storfyrstendømmer, fire Kongeriger og tre frie Stæder udgjorde det tyske Keiserrige. Nu er det en af de 18 Stater eller Republikker, som tilsammen udgjør den store Sambaandsrepublik, som kaldes Det tyske Rige — Das deutsche Reich. Waldeck er omgivet af de preussiske Provinser Nassau-Hessen i Syd og Øst, og Westfalen i Nord og Vest. Det har 66,000 Indbyggere, af hvilke omtrent 94 Procent er Protestanter, fire Procent er Katholiker, og naturligvis, som overalt i Tyskland, nogle er Jøder. Frankfort er omtrent 70 Mil i Syd herfra, og Køln 90 Mil bent Vest. Hovedbanelinjen fra Hamburg via Hannover, Cassel og Frankfort til Basel og

Italien er ti Mil Øst herfra, og fra Stationen Wabern; paa den er der en Lokalbane utigjennem Waldeck; paa den gaar der Lokaltog hertil sex Gange daglig. Somme af Togene gaar ikke længere end hertil, men nogle gaar til andre Smaabyer længere oppe i Waldeck.

Wildungen nævnes første Gang i Historien Aar 768. Sex Mil Øst herfra er Byen Fritzlar, som vistnok er en liden By med bare 3550 Indbyggere, men som er af stor historisk Interesse. Thi lige ud for Byen er Geismar, hvor der uden Tvil var et gammelt germansk Gudehov i Oldtiden. Der stod den hellige Eg, som var indviet til Guden Wotan — Odin, som vore norske Forfædre kaldte ham. — Denne Eg blev fældet af St. Bonifacius, Tysklands Apostel, i Aaret 723.

Bonifacius var født i Wessex i England Aar 670. Han gik først i Kloster, men i dets Ro kunde han ikke finde Tilfredsstillelse. Efter i nogen Aar at have prædiket Kristendommen blandt Friserne reiste han i 718 til Rom, hvor han fik Pavens Autorisation, og bistod saa atter i nogle Aar Biskopen i Missionsarbeidet blandt Friserne. I 722 reiste han til Thüringen og Hessen, hvor Folket endnu var Hedninger, og i tredive Aar arbeidede han med Kristendommens Udbrèdelse i Tyskland, og det med saadant Held, at han med Rette er bleven kaldet Tysklands Apostel. Historien fortæller, at "mange omvendtes ved hans Prædikener, andre ved Synet af de hellige Relikvier, som han havde ført med sig fra Rom, og hvis undergjørende Kraft han priste, men større Virkning, end noget andet gjorde den hellige Egs Fald." Det var den Eg, som stod nogle Mil Øst herfra. Lige ved er en Kilde, og ovenfor den er en Haug, som den Dag idag kaldes Johanneskopf, fordi i den Kilde døbte St. Bonifacius de Omvendte. Fritzlar blev et af Bonifacius' Hovedsteder, og der grundet han i Aaret 732 et Benediktinerkloster, og i Forbindelse med det en Skole, som fik stor Betydning for kristelig Kultur i denne Del af Tyskland.

Ved Reformationen blev de fleste paa disse Kanter af Landet Protestanter, undtagen i Fritzlar; de forblev og er

den Dag i Dag næsten alle Katholiker. I Trediveaarskrigen laa her i over fem Uger de to fiendtlige Hære lige overfor hinanden — den svenske General Banér med 70,000 svenske, braunschweigske og hessiske Tropper i Wildungen og den keiserlige østerrigske Hær i Fritzlar. Et Sted strax østenfor Wildungen kaldes den Dag idag "den svenske Skanse." Det er saaledes historisk Grund, vi har været paa i Sommer. Jeg kunde i denne Forbindelse kanske ogsaa nævne, at Filip Nicolai, som har skrevet to af de mere bekjendte Salmer i vor Salmebog, og Melodierne til dem: "Af Høiheden oprunden er" og "Zions Vægter hæver Røsten", var Prest i Menigheden her i Wildungen fra 1587 til 1606.

Landskabet er kuperet, saa det bestaar af Dalfører mellem Aaser og lave skogklædte Fjelde. Længst fremme paa en Aas mellem to Dalfører, som mødes og forener sig til en Dal — ligger Byen Wildungen, eller Nedre Wildungen, som den tidligere kaldtes, i Modsætning til den allerældste By, som ligger paa en endnu 200 Fod høiere Aas, paa Nordsiden af nordre Dalfører. Deroppe ligger det gamle fyrstelige Slot Fredriksstein, som nu efter Statsomvæltningen er blevet indrettet til et Barnehjem. Bagenfor Nedre Wildungen langs efter Ryggen af Aasen lige til det skogklædte Fjeld, ligger "Kurbyen". Den bestaar af en bred lang Boulevard — øverst oppe mod Fjeldet ogsaa nogle Sidegader — med en Del pene Forretningshuse, 26 Hoteller, sex Pensionater, to Sygehuse, et Theater, og en hel Del Villaer. Øverst i Dalen paa Nordsiden af Kurbyen er Kurparken, og opefter de skogklædte Aaser og lave Fjelde er der en Mængde med Spadserveie, ligesom der fra Wildungen er udmærkede Kjøreveie i alle Retninger.

Her er mere end et Dusin Kilder, men bare fire—fem er i Brug. Vandet bruges baade til Badning og til Drikning, mest Drikning, og skal være det bedste, som findes nogensteds for Nyre- og Blæresygdomme, samt ogsaa for Leversygdomme, Kvindesygdomme og forskjellige andre Underlivssygdomme. Kildernes kurerende Egenskaber kjendtes alle-

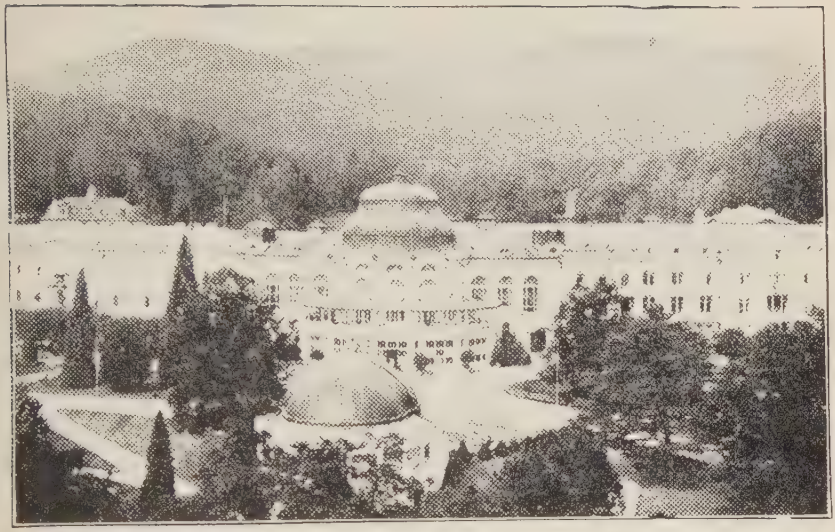

Det saakaldte Fyrstelige Badehotel i Bad Wildungen — Fremfor Hotellet Musikpavillonen, hvor Orkestret spiller om Kveldene

rede i Middelalderen. Paa Bagsiden af Højalteret i Kirken her i Wildungen skrev en Munk i 1378 om Vandets Godhed, og at en Mand havde ved Trærør faaet ledet Vandet fra en af Kilderne ind til Byen til Husbrug. Flere Hundrede Aar senere, i Aaret 1700, skrives om dette i den "Waldeckiske Krønike", at "siden den Tid — altsaa 1378 — har der ikke været funden nogen i Byen, som har havt Blæresten." I en geografisk historisk "Reisebeskrivelse fra det hellige Romersk-Tyske Rige", trykt i Nürnberg 1694, fortælles det fra Wildungen: "Man laver der herligt godt Øl; der er ogsaa tre velsmagende Mineralbrønde, af hvilke den ene, Statsbrønden kaldet, alle Stene i Nyrer og Blærer pulveriserer". I det 16de og i første Halvdel af det 17de Aarhundrede kom her mange Tilreisende for at blive helbredet ved disse Kilder. Blandt mere berømte Tilreisende kan saaledes nævnes den svenske Kansler Oxenstjerna. Men senere blev Kilderne glemte. Først i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede be-

gyndte Kilderne atter at blive kjendte udenfor de nærmeste Omgivelser, og har nu faaet næsten et Verdensry for sin helbredende Kraft. Wildungen er blevet et af Tysklands berømte Badesteder, eller kanske rettere, Kursteder, og heder ikke længere Wildungen, men Bad Wildungen.

Stedet besøges nu aarlig af 15,000 Kurgjæster. De fleste kommer her i Tiden fra 1ste Mai til 1ste September, særlig i Juni, Juli og August, da her er flere Gjæster end Fastboende. Kuren varer i Almindelighed fra fire til otte Uger. Somme tager først en Kur paa ca. sex Uger, og slutter saa at drikke en Maaneds Tid, hvilken Tid de enten tilbringer her eller andre Steder, og tager saa en Efterkur paa fire Uger. Dette sidste skal være det bedste. Somme kommer her, ikke netop for selv at tage en Kur, men fordi det er et koseligt Sted at tilbringe nogle Sommeruger, eller for at være med sin Hustru eller Mand, eller anden Slægtning, som maa tage en Kur her. Somme tager ogsaa en Kur, skjønt de ikke netop er syge, men fordi Vandet er meget sundt at drikke.

Her er 20 Læger, som alle skal være Specialister i de Sygdomme, for hvilke Vandet her er helbredende. Mange har Titelen Sanitetsraad. Efter at Kurgjæsterne er blevet undersøgt af Lægen, faar de et Kort, som giver Besked om Vedkommendes Kur. De som har Nyre- eller Blæresten, maa drikke mest, op til 12 Glas Vand pr. Dag, men det mest vanlige er fem—sex Glas pr. Dag. Vandet drikkes paa tom Mave. Man staar op om Morgenen Klokken syv og gaar til Kilden, og drikker sagte i Løbet af en Times Tid to Glas Vand — har man Sten drikker man flere — medens man spadserer med Vandglasset i Haanden rundt om i Parken og hører paa Orkestermusiken, som spiller fra en Pavillion der fra Kl. 7.30 til Kl. 9. Efter Frokost Hvile. Derpaa har man andenhver Dag varmt Sprudel- eller Mineralbad ved et af de to store Bad her. Efter Badet atter Hvile. De Dage man ikke har Bad, spadserer man om Formiddagen. En Time før Middag drikker man atter et eller to Glas Vand. Middag Klokken et, og efterpaa Hvile. Kl. 4.30 gaar man

Ved Georg-Viktor-Kilden i Kurparken i Bad Wildungen

atter til Kilden og drikker to Glas Vand, som om Morgenen, medens Musiken spiller fra Kl. 4.30 til 6. Aftensmad Klokken syv. Klokken otte Aften er der hver Dag Forestilling paa Theatret, for det meste lette Operaer eller Operetter og Komedier. Næsten hver Aften fra Kl. 8 til 10.30 er der ogsaa Orkesterkoncert nederst i Kurparken, fremfor det store fyrstelige Badehotel. Der er en prægtig Musikpavilion og mange Bænke, hvor man kan sidde, naar man er træt af at spadsere. — I den øvre Ende af Kurparken er den vigtigste Kilde, Georg-Viktor Kilden, og dertil ledes ogsaa Vandet fra den en Mil længere Vest liggende Helenekilde, hvis Vand drikkes mest om Morgenen, medens Vandet fra Georg-Viktor Kilden drikkes mest Middag og Aften. Fremfor Musikpavillionen ved Kilden er der ogsaa mange Bænke, som ved Badehotellet, og ved Kilden er der en stor Hall, hvor man kan være under Tag, naar det regner.

Ved Ankomsten til Bad Wildungen maa man løse Kurkort, som, da vi kom i Juni Maaned, kostede 300 Mark for de første sex Uger, men som senere er blevet dyrere, efter-

som Marken i Sommerens Løb har sunket i Værdi. Dette Kurkort tilsteder da Adgang til Kurparken, og dermed til Koncerterne i Parken, og til Drikning af Vandet ved Kilderne, hvor der staar Vagt ved Kranerne, saa man bare holder sit Glas under, og Vagten aabner Kranen. Glas maa man kjøbe, ligeledes en Nummerplade, som fæstes til Glassets Haandtag, saa man sætter Glasset fra sig, naar man har drukket. Det bliver da vasket af Betjeningen, og naar man næste Gang skal have Glasset, nævner man bare sit Nummer. For denne Nummerplade betaltes i Juni 20 Mark, som man dog kunde faa igjen, naar man leverer Nummerpladen tilbage. For Badene maa betales extra. Det var 40 Mark, da vi først kom her; senere steg det til 60 Mark, og er vel nu meget mere, efterdi Marken har sunket saa meget i Værdi. Paa Theatret kostet Billetten fra 15 Mark opover til 50, og stundom ved større Operastykker, naar Orkesteret assisterede, mere. Senere er ogsaa Priserne der blevet forhøiede. Thi Marken har hele Tiden sunket i Værdi. Da vi kom her, var en Dollar endnu ikke 300 Mark. Idag er den omtrent 1500 Mark, og for et Par Uger siden var den næsten opi 2000 Mark. Derfor har ogsaa Priserne paa Hotellerne og Pensionaterne hele Tiden steget, men dog ikke saa hurtig, som Marken har sunket, saa det for Amerikanere, Svensker, Hollændere, Englændere og Schweitzere nu er meget billigt her. Vi bor paa det tredie største Hotel her, Hotel Westend, et første Klasses Hotel, og har et stort pent Værelse, med stor delvis indelukket Veranda foran. Vi betalte første Maaned her 300 Mark Dagen for hver af os for fuld Forpleining, som det kaldes. Altsaa omtrent en Dollar Dagen for hver. Til dette kom ti Procent Tillæg til Betjeningen, somt en Del extra, da man ikke faar noget at drikke til Middag og Aftens, saa man maa betale extra for Kaffe da, eller The, eller Mineralvand, eller Vin, som de fleste drikker til disse to Maaltider. Til Frokosten derimod er Kaffe, The, Chokolade eller Melk iberegnet i Forpleiningen. Ved Siden af de ti Procent giver vistnok de fleste Tjenerne extra Drikke-

Mrs. Særvold paa Verandaen fremfor Mr. og Mrs. Særvolds Værelse paa Hotellet i Bad Wildungen

penge. Nu betaler vi 600 Mark pr. Dag her. Det bliver efter den nuværende Kurs bare omtrent 40 Cents Dagen for fuld Forpleining paa et stort første Klasses Hotel, eller med de forskjellige Extraudgifter, Vin ikke iberegnet, bare 50 Cents Dagen! Andre Ting er ogsaa overordentlig billige her — vel at mærke for Udlændinge med høi Valuta. En udmærket Cigar koster saaledes nu fra 15 til 25 Mark — en til en to Trediedels Cent; Barbering, som i Juni kostet fem Mark, koster nu otte Mark — en halv Cent. En Flaske Portvin koster nu 180 Mark — omtrent 12 Cents, en halv Flaske Cognak 120 Mark — ni Cents, et Glas Øl ni Mark — lidt over en halv Cent. Andre Ting har steget hurtigere. Jeg fik saaledes en Sommerklædning syet i Juli Maaned, som kostede 7000 Mark — efter den daværende Markkurs om-

trent 12 Dollars, og midt i August fik jeg en Reiseklædning syet, som i Juli ogsaa vilde kostet 7000 Mark, men i August maatte jeg betale 12,000 Mark — efter Kursen dog ogsaa omtrent 12 Dollars.

Hvad denne forfærdelige Prisstigning betyder for Tyskerne, og om de økonomiske og politiske Forhold her i Tyskland nu, skal jeg fortælle i et senere Brev. Jeg tror jeg begynder at forstaa Forholdene og Tankegangen her ganske godt. Jeg har i hele Sommer læst tyske Aviser, samt Bøger og Brochurer om Krigen og Tiden nu efter Krigen; jeg har talt med mange Badegjæster — de fleste Gjæster her er Tyskere — med Indbyggere af Wildungen og med Farmere; jeg har besøgt Farmerlandsbyer heromkring om Søndagene og om Kveldene, og siddet paa Gjæstgiverierne der og talt med dem, eller hørt paa dem tale sig imellem. Men, som nævnt, om mine Indtryk fra dette skal jeg fortælle i et senere Brev. Ikke i det næste; thi i overmorgen reiser vi til Oberammergau for at overvære Passionsspillet der, saa mit næste Brev bliver om det.

Farmerne bor ikke spredt hver paa sin Gaard, men i smaa Landsbyer, ligesom før mangesteds i Norge, da man boede i Tun. Farmerlandsbyerne her er dog meget større end Tunene i Norge, da her er fra ti til tyve, tildels endnu flere Farmere i hver Landsby. Før bestod hver Farmers Gaardsbrug af en hel Del Smaalapper Jord, spredt indimellem andres Smaalapper. Men nu har man her, ligesom i Norge, havt Udskiftning, og hver Farmer har faaet sit Gaardsbrug samlet i en Teig. Men efter Udskiftningen har man ikke her, saaledes som i Norge efter Udskiftningen, flyttet sine Huse og sit Bosted ud paa sin Gaardsteig, men man har beholdt sine Hustomter og Gaardsplads i Landsbyen og blevet boende der.

Det har selvfølgelig sine Fordele at bo sammen i Landsbyer. Der har man, i de fleste ialfald, Kirke, Skole, Postkontor, Telegraf og Telefon, mindst en, stundom flere Butikker, Værtshus eller ialfald Beværtningssted, som i de mind-

ste Landsbyer er en stor Stue i et af Farmerhusene, hvor man kan komme isammen om Kveldene og over et Krus Øl samtale om dette eller hint, hvor Foreninger i Landsbyen, som f. Ex. Meierilaget, kan have sine Møder, osv. Disse Fordele kanske mere end opveier den Ulempe at bo et Stykke Vei fra sit Gaardsbrug, som for sommes Vedkommende kan være mere end en engelsk Mil.

Farmerne har som oftest her bare et Hus hver, men det er da ogsaa stort nok til at indbefatte store Beboelsesleiligheder for Familien, samt Fjøs, Stald, Stabur, Lade, osv. De er paa mindst to Etager, ofte tre, stundom fire foruden en eller to Etager i Taget. Husene staar sædvanlig med Brystet — Enden — mod Gaden, og i den Del af Huset, som er nærmest Gaden, er Beboelsesleilighederne. I den anden Ende er Fjøs og Stald enten i første Etage, eller, hvis Grunden hælder fra Gaden bagover til Husets anden Ende, da ofte i Kjælderetagen. I Etagerne over Fjøs og Stald er Laden, og Høi og Halm maa heises op der med en Vinde omtrent som paa Sjøboderne i Norge. Høiet kjøres i Slaatonnen delvis hjem efterhvert, delvis stækkes det midlertidig ude paa Farmen. Kornet stækkes altid derude indtil Træskningen. I hver Landsby har man en fælles Træskemaskin, som altid staar paa samme Sted i et fælles Træskehus. I Træskningen er da Landsbyens Farmere isammen om Arbeidet, nogle kjører Kornet fra Farmen til Maskinen, andre træsker, medens andre kjører Korn og Halm fra Træskemaskinen til vedkommende

Typisk Farmerhus i Waldeck og Hessen — I Fronten Beboelsesleilighederne, i Bagen Stald og Fjøs i Kjælderetagen eller første Etage, og i de andre Etager Lade

Farmers Lade og heiser det op der paa sin Plads. Bagenfor Træskemaskinen er der derfor altid en Vogn, hvorpaa Halmen gaar direkte fra Maskinen. Al Halm nyttes til Foder, mest som Hakkelse. Som Drivkraft til Træskemaskinen bruger man nu Oljemotor. Men som Trækdyr paa Farmen har jeg seet Heste, Oxer og Kjør, stundom en Hest og en Oxe, andre steder en Oxe og en Ko, eller en Hest og en Ko; men oftest har det været to Oxer eller to Melkekjør; thi Hestene gik i Krigen eller til Krigserstatning til Frankrige og Belgien efter Krigen, og ligeledes mange af de bedste Oxer og Kjør. Skulde jeg have Valget mellem Oxer og Kjør, tror jeg virkelig, at jeg vilde vælge Kjørene. Thi jeg har saa mange Gange seet mig saa forarget paa Oxerne i Sommer, eller rettere ivaar og nu efter Slaatten, naar Farmerne har pløiet Bakke. Saa lade Dyr findes vist ikke. Det er mest som et Skridt idag og et imorgen. Ja ofte standser de helt. Jeg bliver næsten fortærende arg nu, bare jeg tænker paa det. Men kanhænde man ved at pløie med dem kan oplæres i Taalmodighed, som vistnok nu kan trænges hertillands. Jeg har dog lagt Mærke til, at Farmerne ofte har en Gutunge eller Jentunge med sig til at jage paa Oxerne med en stor Pisk. Naar man slaar med Slaattemaskine med Oxer som Trækdyr er det vist absolut nødvendig, ellers vilde vist Kniven ved den sagte Fart gaa sig fast.

Husene i Farmerlandsbyerne er ikke tømret, men er bygget af Standerværk. Udenpaa Standerværket er der dog ikke Bordklædning, men mellem Standerne og Grinderne og Baandene er der muret med Mursten, som efterpaa er pudset og malet med lys Farve, medens Standerværket er malet med mørk Farve, saa det træder skarpt frem. Dette giver Husene et net og rent Udseende og Indtryk af Koselighed indenfor. Det er der ogsaa, ialfald i dem jeg har været inde i. Dagligstuen er ofte meget stor, med malede Møbler og Blomster i Vindueskarmene.

Nationaldragten her i Waldeck og Hessen er pittoresk, og Mændenes er vakker, men ikke Kvindernes. Haaret sæt-

tes midt oppaa Hovedet i en Knude og Huen er netop stor nok for denne Haarknude. Kraven er stor og vid og Livet er prydet med Søm. Skjørterne er korte, og naar Kvinderne her skal være rigtig fint klædte, f. Ex. naar de staar Brud, saa har de 24 — fireogtyve — Skjørter, det ene udenpaa det andet. Min Kone, som har undersøgt disse Ting, fortæller, at 12 Skjørter er noksaa almindelig, naar de er klædt i Søndagsstas, det har hun flere Gange selv tællet, naar hun har siddet ved Siden af dem og talt med dem. De kommer ofte om Søndagene i store Flokke ind til Bad Wildungen og sidder da i Kurparken og hører paa Musikken. Det er ikke bare de voxne Kvinder, som bærer denne Dragt, men ogsaa Smaapigerne. Mændene ser man ikke ofte i Nationaldragt, ialfald ikke paa andre Dage end Søndagene. Snilde og gemytlige er Folket heromkring, saa vi liker dem og føler os næsten som hjemme blandt dem. Og meget arbeidssomme og flittige er de, hver i sin Dont.

Nationaldragter i Waldeck og Hessen

Sommeren har været kold og regnfuld i Tyskland. Det har ikke netop været lange Regnture, som det stundom er i Norge, men Byger, Smaabyger med Solskin imellem, og det har været faa Dage, det ikke har været ialfald en Byge. Jeg har ofte syn-

tes Synd i Farmerne, som har balet med Høiet, og nu senere med Kornet og Efterslaatten. De har maatte brede Høiet og sætte det igjen Gang paa Gang, før de har faaet det ind.

For os Gjæster har det været deiligt, ikke for varmt til at spadsere i eller sove i. En deilig musikalsk Sommer har det været. Det store Orkester har jeg hørt spille meget af Verdens skjønneste Musik — Orkestermusik og Koraler. Det begynder altid om Morgenen med at spille en af vore herlige og mægtige lutherske Salmemelodier, og vi kan høre det fra vort Værelse paa Hotellet, naar Døren til Verandaen er aaben.

Sextende Brev

Oberammergau — Passionsspillet

Oberammergau, Bayern, Tyskland,
den 21de September 1922.

For to Uger siden telegraferede jeg gjennem et Rejsebureau i Bad Wildungen til det Offentlige Bayerske Rejsebureau i München, som iaar, ligesom i 1910, har havt det officielle Agentur for Passionsspillene i Oberammergau, for at sikre mig to første Plads Billetter til Spillet Søndag den 17de September. Men det forudbetalte Svartelegram, som ankom Dagen efter, meddelte, at alle Billetter for samtlige Spilledage for Resten af Sæsonen var udsolgte.

Personlig kan jeg ikke sige, at jeg blev meget skuffet; thi jeg var skeptisk ligeoverfor Spillet, og troede ikke det i sig selv var stort at se. Og jeg havde slaaet mig til Ro med det modtagne Svar. Men som "Skandinaven"s reisende Korrespondent i den gamle Verden, havde jeg syntes, at jeg burde overvære Passionsspillet i Oberammergau, og skrive en Beretning om det. Derfor besluttede jeg at reise til Oberammergau alligevel, for ialfald at se Byen, idet jeg samtidig havde den Overbevisning, at naar jeg kom der og viste rette Vedkommende mine Kredentialer som Repræsentant for den største og mest udbredte og mest indflydelsesrige Avis blandt de mere end to Millioner Amerikanere af norsk Herkomst, og jeg ved ikke hvor mange af dansk, saa skulde rette Vedkommende blive saa imponert, at jeg med min Kone vilde faa Anledning til at overvære Spillet.

Til München ankom vi da Torsdag Aften den 14de med Hurtigtoget mellem Hamburg og München. Toget var overfyldt af Reisende, som skulde overvære Passionsspillene den 17de. Mange var Danske, og dansk Tale hørtes overalt

paa Toget. Tidlig næste Formiddag gik jeg til førnævnte Offentlige Bayerske Reisebureau. Det tog mig dog næsten en Time at komme frem til Disken der, og faa en af Kontoristerne i Tale. Kontoret var i anden Etage i en stor Bygning; men opigjennem Trapperne var der allerede da, saa tidlig paa Formiddagen, fuldt af Folk, som vilde faa Billetter. Da jeg endelig kom ind paa Kontoret, og saa nær Disken, at jeg kunde se og høre, hvad foregik, fik jeg høre, at selv mange af dem, som længe i Forveien paa Reisebureauerne rundt om i Tyskland — og kanske ogsaa i andre Lande — havde bestilt og delvis forudbetalt for Billet og Ophold i Oberammergau, ikke kunde faa Billet, enten fordi vedkommende Kontorer ikke havde sendt Bestillingen til Kontoret i München i Tide, eller fordi det hele Beløb ikke var indsendt en Maaned før den Spildag, Billetten var bestilt for. Thi ifølge Bekjendtgjørelserne skulde alle Restbeløb for bestilte Billetter med Ophold være indsendt senest en Maaned før Spildagen.

Ifølge disse samme Bekjendtgjørelser skulde der spilles følgende Dage:

Mai: 4de, 21de, 25de, 28de.

Juni: 4de, 11te, 18de, 25de, 29de.

Juli: 2den, 5te, 9de, 12te, 16de, 19de, 23de, 26de, 30te.

August: 2den, 6te, 9de, 13de, 15de, 20de, 23de, 27de, 30te.

September: 3die, 10de, 17de, 24de.

Men, staar der videre i disse Bekjendtgjørelser, om der paa nogen af disse Spildage ikke bliver Plads i Auditoriet for alle dem, som den Dag er i Oberammergau, vil Spillet blive gjentaget den følgende Dag. Der havde til i September været spillet flere saadanne Efterspildage end de oprindelig bestemte Dage, og nu i det sidste har der været to, ja stundom op til fire Efterspil hver Uge.

Da jeg endelig kom frem til Disken og fik fortælle, hvad jeg vilde og afleveret mine Kredentialer, gik vedkommende Kontorist med dem ind i et indre Kontor, og kom strax efter

tilbage med den Besked, at jeg skulde komme igjen næste Formiddag Kl. 10, saa skulde man imidlertid se, hvad kunde gjøres. Næste Dag blev jeg da fortalt, at det vilde være umulig at skaffe mig Billetter til Spillet Søndag den 17de, men at der vilde blive fire Efterspildage den følgende Uge, og at jeg helst ikke burde reise til Oberammergau før Mandag Morgen, og da, ved Ankomsten dertil, strax gaa op paa Raadhuset og der henvende mig direkte til Borgermesteren i Oberammergau.

Vi havde været i München en Dag og vilde ved at vente med Afreisen til Oberammergau til Mandag Morgen faa endnu to Dage til at se os om i den vakre og interessante By. Jeg skal dog ikke her give en nærmere Beskrivelse af den, især da jeg ogsaa skrev lidt om den i Brevet om Reisen sydigjennem Tyskland forrige Vinter. Et Par Ting maa jeg dog nævne. München er Hovedstaden i Bayern, og i Bayern maa alle Udlændinger betale en Opholdsskat. Paa Hotellerne er der opslaaet Plakater, at alle Udlændinger maa melde sig paa Politikammeret inden 24 Timer. Da man, førend man faar Værelse paa Hotellet, maa udfylde en Blanket med Navn, Fødselsted med Datum, Hjemsted og Borgerskab, og disse Blanketter hver Dag bliver sendt til Politiet, saa ved dette, naar man er kommen og kan saaledes let kontrollere ens Bevægelser, og faa fat i dem, som ikke melder sig. Jeg meldte mig strax efter at jeg havde været paa Reisebureauet første Dag og maatte betale 3000 Mark for fire Dages Ophold i Bayern. — Jeg vidste ikke da, at jeg ikke kunde faa Billet til Passionsspillet til Søndag den 17de, ellers havde jeg med engang søgt om Tilladelse og betalt for otte Dages Ophold i Bayern. Derfor maatte jeg Mandag paa Politikontoret her i Oberammergau søge om yderligere fire Dages Ophold, som ogsaa kostet 3000 Mark.

Jeg havde i udenlandske Blade læst, og hørt af Udlændinger, at München var en dyr By, at man der maatte passe sig for Optrækkeri. Og deri fik jeg strax Erfaring. I de første Hoteller, jeg gik til Torsdag Aften, da vi kom til

München, var alle Værelser optagne. Men paa et, som heder Europæischer Hof, fik vi et lidet Værelse, det sidste man havde, sagde Natportieren, hvad jeg dog senere erfarede var Løgn. For dette Værelse var Prisen 600 Mark pr. Døgn. Jeg spurgte ham da, om der var nogen extra Udgifter i Forbindelse med Værelset, hvortil han svarede, at der var 45 Procent Hotelskat til Staten, som da, sammen med de 600 Mark for Værelset, vilde blive 870 Mark. Efter at vi havde været oppe paa Værelset, gik jeg ned og bad om at faa et bedre Værelse, om mulig, næste Dag, hvis vi ikke da reiste videre, og spurgte atter, hvor meget det Værelse, vi havde, med de to Senge kostet, og fik samme Svar som før, — med Statsskatten 870 Mark. Men næste Morgen, efter jeg havde spist Frokost, bad jeg om Regningen for Værelset, og den lød da paa —2320 Mark. Jeg protesterede og fortalte, hvad Natportieren havde sagt; man det blev sagt mig, at jeg maatte have misforstaaet ham, og at Værelset kostede 800 Mark for hver Person, som blev 1600 Mark, med 45 Procent Skat 2320. Da jeg henvendte mig til Bestyreren paa hans Kontor, og forklarede mig, viste han mig ud, og da jeg ikke var færdig at gaa snart nok og sagde, at jeg skulde melde Tildragelsen til Politiet, bad han mig reise til Helvede. Denne Behandling ærgret mig, ikke netop fordi 2320 Mark var saa dyrt i amerikanske Penge, men Fremgangsmaaden, og fordi jeg før havde hørt om saadant, og selv skulde blive ude for det. — Nede i Gangen i Politikammeret havde Tysk-Amerikanerne nu i Oberammergau-Aaret et Slags Kontor. Jeg fortalte Bestyreren for dette, en Tysk-Amerikaner fra Cincinnati, min Oplevelse fra Hotellet, da jeg kom ud fra Politiet og havde betalt min Opholdsskat og spurgte, hvad jeg skulde gjøre. Han fortalte mig, at der havde været meget saadant der i Byen i Sommer, skjønt han ikke netop havde hørt om et saa frækt og grovt Tilfælde. Men han tilføiede, at det vilde være vanskelig at gjøre noget, da Regjeringen i Tyskland og tyske Stater og Byer var daarlig. Dette gjorde mig interesseret, og jeg besluttede at undersøge.

Jeg gik lige til ham, som staar i Spidsen for Politiets Kriminalafdeling, fortalte hvem jeg var, og Tildragelsen paa Hotellet. Da han havde hørt det og seet Regningen, som jeg havde med mig, tilkaldte han en Detektiv, som skulde gaa med mig til Hotellet. Der blev det nu en anden Lyd i Bjelden, og da Detektiven havde seet Værelset og sammenlignet det med Regningen, var det ikke længer en Misforstaaelse fra min Side, men fra deres, sagde Hotellets Bestyrer, osv., da Detektiven og jeg kom ind paa hans Kontor. Han bad om Undskyldning for sin tidligere Opførsel og bød mig nu et meget stort og pent Værelse paa anden Etage ud mod Gaden for 1000 Mark — med Skat 1450 Mark — Døgnet. Jeg tog imod dette Tilbud, da jeg ikke brød mig om, at have mere Bryderi; men da jeg fulgte Detektiven ud paa Gaden, sagde han, at han helst havde seet, at jeg ikke havde modtaget Tilbudet, som blev som et Forlig, da Politiet helst vilde forfulgt Sagen og faaet Vedkommende straffet. Jeg havde sagt til Politiet, at det ikke var for Pengenes Skyld, at jeg meldte det, men for Behandlingsmaaden, og derfor gav jeg til Detektiven nogle Tusinde Mark, som han skulde give til Byens Fattige.

Der feires hver Høst her i München i Slutningen af September til 1ste Oktober en Fest, som kaldes Oktoberfesten. Den er videnom bekjendt, og her kommer da Tilreisende ikke bare fra alle Dele af Bayern og fra andre Stater i Tyskland, men ogsaa fra andre Lande. Man kan ligne den med Statsudstillingen i Minnesota, og dog er den helt forskjellig. Thi medens i Minnesota Udstillingsbygningerne er de største og vigtigste Bygninger, saa indtager i München Ølhallerne denne Stilling. Oktoberfesten begyndte forrige Søndag, saa jeg havde Anledning til at se lidt af den. Og aldrig skal jeg glemme det Syn. — Jeg læste i Sommer i et tysk Vittighedsblad følgende Vits: Paa en Kafé i Hamburg sidder to Amerikanere og drikker en Afskedsskaal. Den ene skal reise til Paris, den anden til München. Han som skal til München spørger: "Bliver din Kone med til Paris?" Den anden svarer

med at spørge: "Tager du en Flaske Øl med dig til München?" Jeg kom ihu denne Vits, da jeg sidste Søndag var ude paa Udstillingspladsen i Bayerns Hovedstad.

Langs efter Midten af den store Plads gaar der en bred Gade. Paa den ene Side af denne Gade er der en Række meget store Haller, saa store, at naar man staar inde i den ene Ende af dem, ser Folk, som er i den anden Ende af dem, ud som Dverge. Paa den ene Side inde i Hallerne er Platforme til Musikken. Ellers er der overalt i Hallerne en Utallighed af runde Borde, hvert Bord saa stort, at otte til ti Mennesker kan sidde rundt det. Paa den anden Side af førnævnte Gade er der ogsaa en Del Ølhaller, en Del Restauranter, en hel Del smaa Udstillingsboder, et Par Karouseller, en Rutsjebane og andet lignende.

Allerede tidlig Søndag Morgen begyndte Togene at ankomme med Tilreisende fra andre Byer og fra Landdistrikterne. Vi kunde fra vort Hotelvindue se Folkemasserne komme ud fra Jernbanestationen. Mange var klædt i Nationaldragt, ikke bare Kvinder, men ogsaa Mænd, Mænd i den vakre Tyrolerdragt med Fjær i Hatten. Somme kom som Lag eller Foreninger, og disse havde Musik og Faner med sig.

Da vi om Eftermiddagen besøgte Festgrunden var samtlige store Haller overfyldte af øldrikkende Mennesker, gamle, middelaldrende og unge, Mænd og Kvinder, som sad rundt Bordene med svære Ølkrus foran sig. De fleste af Mændene røgte, saa det i Hallene var dunkelt af Røg, som i en Taage, og Ølstanken var som i et Bryggeri. Musikken spillede, og naar den spillede kjendte Melodier, sang Menneskemasserne med. Saaledes var det i den ene Hal efter den anden — min Kone blev med bare ind i den første, da havde hun faaet nok af Røgen og af Stanken — men jeg var inde i otte eller ti. Hallerne stod et Stykke fra hinanden, og i disse Mellemrum var der Toiletter for Mænd og for Kvinder. Udenfor de kvindelige Toiletter stod Kvinderne i lange Køer, for at slippe til, et Steds var der mindst 50

Kvinder i Køen. Men ude paa Gaden ankom det ene store Vognlæs med Øl efter det andet. Jeg havde læst og hørt meget om Bayerne og særlig Münchenerne som Øldrikkere, men den Eftermiddag fik jeg "Syn for Segn".

Oberammergau ligger 100 Mil i Syd, lidt i Vest, fra München. Det ligger 2760 Fod over Havet i en Dal mellem de nordligste Fremspring af Tyrolerfjeldene. Elven, som rinder gjennem Dalen, heder Ammer; Gau betyder en Egn eller Bygd; ober betyder øvre. Oberammergau betyder saaledes Øvre-Ammerbygden. Tre Mil længere nede i Dalen er Unterammergau — Nedre-Ammerbygden. Fjeldene ved Oberammergau er ikke bratte, undtagen en spids Fjeldtinde lige Vest for Byen, som gaar næsten Ende op henved 2000 Fod. Men søndenfor Oberammergau er derimod Fjeldene meget høie og bratte.

Efter fire Timers Jernbanereise fra München ankom vi til Oberammergau lidt før Middag Mandag. Saasnart jeg havde faaet Værelse paa Hotellet, gik jeg til Raadhuset, og fik der strax Byens Borgermester i Tale. Efter at have hørt mit Ærinde lovet han mig Adgang til Passionsspillet Onsdag. To første Plads Billetter til mig vilde blive sendt til Hotelværten Kvelden før, hos hvem jeg da vilde faa dem, og ham skulde jeg betale for dem.

Her er vakkert her i Oberammergau. Husene er bygget i Schweitzerstil med stort Udstik og liden Røstning paa Tagene. Murvæggene er beslaaede og dekorerede med Freskomaling rundt Vinduer og Døre. Mange af Husene har ogsaa vakre Freskomalerier og Indskrifter paa Ydervæggene. Det er i Sandhed meget vakkert og giver den lille By et eget kunstnerisk, næsten høitideligt Præg, som jeg intetsteds har seet Magen til. Det giver næsten samme Indtryk, som naar man er kommet ind i en rigt dekoreret Kirke. — Den venlige Kirke her i Byen er overordentlig vakkert dekoreret baade paa Vægge, Hvælving og Inventarium. — Oberammergau er jo ogsaa en Kunstnerby. Ved Siden af Jordbrug lever dens 2000 Indbyggere fornemmelig af Træskjærerarbeide, Potte-

Fra Byen Oberammergau

magerarbeide og Dekorationsmalerarbeide. Og saa spiller de hvert tiende Aar Verdens største og mærkeligste Skuespil.

Det var i 1634, at man her første Gang opførte Passionsspillet. Aaret før havde der raset en frygtelig Pest i denne Del af Landet. Fra en af Nabodalene, hvor de fleste Indbyggere allerede var bortrevne af Pesten, kom den ogsaa til Ammerdalen, bragt hid af en Arbeider, som havde været i en af de andre Dale i Arbeide, men i al Hemmelighed var kommen hjem, for sammen med sin Familie at deltage i en Kirkefest. Han døde Dagen efter, og inden tre Uger var 84 af den lille Bys Indbyggere bortrevne af Pesten. Da var det, at Byens Ældste kom sammen og anraabte Herren om Hjælp i Nøden, og gjorde et helligt Løfte, at ville fremstille Frelserens Lidelse hvert tiende Aar. Og deres Bøn blev hørt. Ingen flere i Byen døde af Pesten, skjønt mange da laa syge. I det følgende Aar indfriet Byens Borgere det gjorte Løfte. Naar det næste Gang blev spillet, har jeg ikke kunnet finde

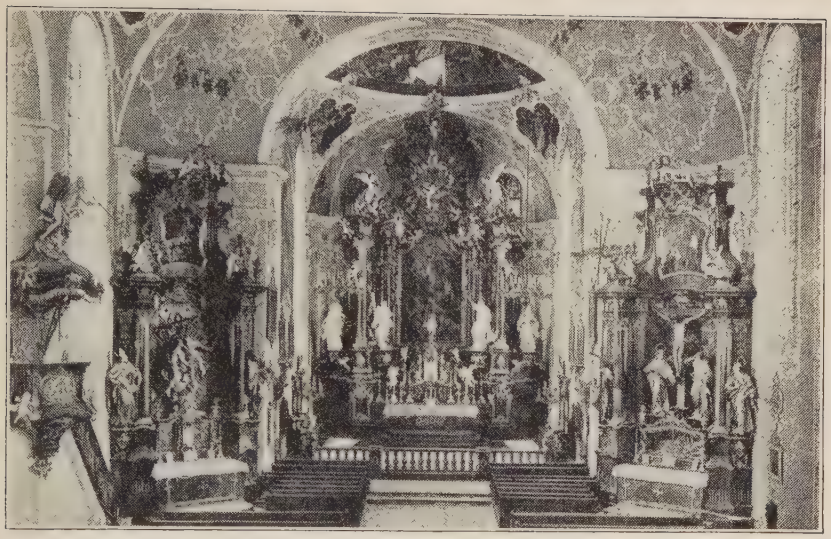

Det Indre af Kirken i Oberammergau

ud, men fra 1680 har det været spillet hvert tiende Aar, indtil 1920.

I Verdenskrigen havde 67 af Byens Mænd mistet Livet; mange af dem havde i 1910 havt vigtige Roller i Spillet, og de økonomiske Forhold var i 1920 endnu saa vanskelige, at man da ikke turde gaa igang med Opførelsen, saa iaar er det 12 Aar siden forrige Opførelse.

I Begyndelsen var formodentlig Opførelsen ganske enkel, og overværedes kanske bare af dem af Byens Indvaanere, som ikke selv havde Roller, og af de nærmeste Nabobyer.

Men i den sidste Menneskealder er Passionsspillene i Oberammergau blevet den største og mest berømte Opførelse i Verden, og drager Tilskuere fra alle kristne Lande. I 1900 overværedes Passionsspillene af 200,000 Personer, i 1910 af 260,000, og iaar har der til denne Tid været over 300,000 Personer tilstede ved de 68 Opførelser, som hidtil har været givet. Endnu er der nogle Opførelser igjen, saa Antallet vil

naa omtrent 320,000. Indtægterne beløb sig i 1910 til 1,794,735 Mark, og Udgifterne til 1,142,423 Mark. Der var saaledes et Overskud paa 562,308 Mark. Dette Overskud blev ifølge Opgaver, jeg har faaet, disponeret saaledes:

Til kirkelige Øiemed 48,000 Mark; veldædige Øiemed og Stiftelser 25,000 Mark; sanitære Øiemed 77,000 Mark; Industri og Landbrug 45,000 Mark; Fremme af Turisttrafikken 29,000 Mark; Oberammergauske Forbund 6700 Mark; Sikring mod Oversvømmelse 166,000 Mark; Dispositionsfondet 15,585 Mark.

Af Udgifterne i 1910 beløb Honorarerne til de Spillende sig til 822,000 Mark; Bygningsomkostninger til 197,000, og Tryksager, iberegnet Textbøger, som solgtes til Tilskuerne, til 123,000 Mark. Summen til de Spillendes Honorar ser stor ud. Men naar man ved, at henved 800 Personer deltager, saa bliver det ikke saa meget paa hver, og det bør ogsaa nævnes, at Prøverne begynder allerede i Oktober Maaned Aaret før, og at der i 1910 blev spillet 59 Gange. De Medspillende deles i 12 Klasser, og de i første Klasse fik i 1910 Honorarer fra 1200 til 2000 Mark, i anden Klasse fra 200 til 1200 Mark, osv. Der er ogsaa en stor Tilskuerbygning og Scenebygninger, som har kostet mange Penge, ialt over en Kvart Million Mark, og Kostumer, som har kostet tilsammen over 100,000 Mark. Al dette er naturligvis fra før Krigen, da Marken havde sin fulde Værdi, og Priserne var lave.

Jeg har seet, at der har været klaget i udenlandske Aviser over Profitering iaar ved Passionspillene. Dette er ikke Tilfældet, hvad selve Adgangsprisen til Spillene angaar. Prisen blev ivaar sat til 100 Mark for Billetter til første Plads, 70 til anden, 50 til tredie, 30 til fjerde og 10 til femte Plads, og disse Priser har man ikke forhøiet, men beholdt lige til nu, skjønt Marken i Sommerens Løb har gaaet ned til en Femtedel af, hvad den var ivaar. Dette har man gjort, fordi det ikke skulde gives Skin af Profitering. Man kunde godt have forhøiet Priserne nu i det sidste, f. Ex. for første Plads

Billetter til 1000 Mark, og ingen kunde have sagt, at det var formeget.

Et lidet Regnestykke vil klart vise, at man ikke iaar kan beskyldes for Profitering. Hvis man sætter Gjennemsnitsprisen for samtlige Billetter til to Trediedele af Prisen paa første Plads Billetter — som dog er for høit, og Halvdelen af første Plads Billetprisen vilde kanske kommet nærmere det virkelige — hvis man altsaa sætter Gjennemsnitsprisen for Billetter til 67 Mark, saa bliver det for 320,000 Billetter 21,440,000 Mark, vel at mærke Papirmark. Men regner vi med 1200 Papirmark paa en Dollar — det er idag mere — saa gaar der 300 Papirmark paa en Guldmark. Altsaa er idag 21,440,000 Papirmark bare 71,466 Guldmark, eller knapt 17,000 Dollars! Disse Penge skal lønne henved 800 Mennesker for ca. et halvt Aars Arbeide, og samtidig forrente en Kapital paa henved 400,000 Guldmark, anbragt i Bygninger og Kostumer, samt Vedligehold af disse. Jeg tror ingen skal kunne beskylde de gode Borgere i Oberammergau for Profitering — for Spekulation i Frelserens Lidelse, som det ogsaa har været sagt og skrevet.

Heller ikke Opholdet her er dyrt. Jeg betaler her paa Hotellet, for et stort pent dobbelt Værelse med god Kost, for min Kone og mig, 800 Mark Dagen for hver af os, alt iberegnet — altsaa ingen andre Udgifter. Er der nogen Skat, saa betaler Hotelværten den. Det bliver i amerikanske Penge ca. 60 Cents per Dag per Person for Kost og Logi. — Jeg regner ikke med de 6000 Mark i Skat til den bayerske Stat for otte Dages Ophold inden Bayern; thi det har Oberammergau intet med at gjøre.

Der er kanske en Del Pengevexlere og andre Forretningsmænd, som er her nu i Spilaaret, som profiterer og spekulerer. Men Byens egne, tror jeg, tager alt i Forbindelse med Passionsspillene saa høitideligt, pietetsfuldt og alvorligt, at de ikke vil eller kan bruge dem i Spekulationsøiemed.

Som nævnt i Begyndelsen af dette Brev, jeg ventet mig ikke meget af selve Passionsspillene, skjønt efter jeg kom

her og havde seet Byen og Husene og Kirken, og seet og talt med og hilst paa Folket — de svarer altid paa mit "Guten Tag!" — God Dag — med "Grüsz Gott!" som ordret er "hils Gud", men helst kan oversættes med den norske Svarhilsen: "Gud signe!" — havde mine Forventninger til Spillet steget. Og jeg blev ikke skuffet.

Spillet varer i otte Timer — om Formiddagen fra Klokken otte til tolv og, efter to Timers Middagspause, om Eftermiddagen fra Klokken to til sex. Tilskuerne sidder, beskyttet mod Sol og Regn i en stor Hall, hvis Tag bæres af sex vældige Jernbuer, som ved Grunden har en Spændbredde paa 150 Fod. Der er ingen Gallerier i Hallen, men Gulvet hæver sig opover fra Scenen, saa man har godt Udsyn over den og kan høre godt fra alle Dele af Hallen, som har Siddepladse til 4200 Tilskuere. — Den Dag, vi var der, stod der ogsaa henved 1000 Tilskuere langs Hallens Vægge. — Mod Scenen er Hallen aaben, uden Væg, ligesom Scenen ogsaa er aaben, under aaben Himmel. Men der er paa Scenen tre Bygninger — tilhøire er Ypperstepresten Kaiphas' Hus, tilvenstre Pontius Pilatus' Hus, og i Midten, adskilt fra de ovennævnte Huse ved Gader med Buer over, som somme Gader i Jerusalem, er der en stor Bygning, af Bygningsstil som et græsk Tempel. Denne store Bygning gjorde ofte Tjeneste. Palmesøndag var den Templet i Jerusalem; den var senere indredet til en mindre Sal, hvor Presterne og Farisæerne holdt Raad om at faa rydde Jesus afveien, indi den var Salen, hvor Jesus aad det sidste Aftensmaaltid sammen med sine Disciple, senere var den tilstelt til Gethsemane Have osv., og derinde fremvistes de mange Tableauer, som gik forud for de forskjellige Dele af selve Spillet.

Som allerede antydet, saa deltager i Fremstillingen af Passionsspillet mellem syv og otte Hundrede Mænd, Kvinder og Børn, over en Trediedel af denne lille Bys samtlige Indbyggere, indbefattet et Orkester paa 50 Instrumenter og et Kor paa 45 Stemmer, hvoraf 13 er Sopraner, 13 Alter, 9 Tenorer og 10 Basser.

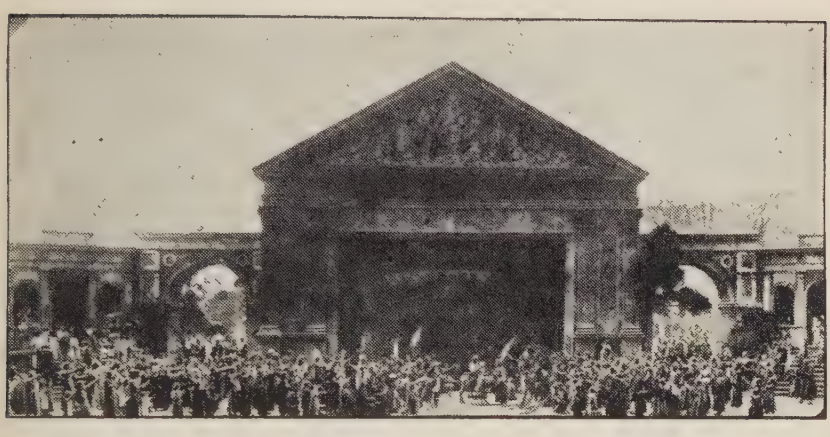

Passionsspillet i Oberammergau: Jesu Indtog i Jerusalem Palmesøndag

Det var en af Overraskelserne, at der i denne lille By kunde findes saa mange gode Sangstemmer. — Af de egentlig paa Scenen optrædende repræsenterede 55 Personer, som er nævnte ved Navn i det nye Testamente, saasom Kristus og de tolv Disciple, Maria, Martha og Maria Magdalena, Kaiphas, Herodes, Pilatus osv. De øvrige var, hvad man kan kalde Almue — Menneskemasser, som var med ved forskjellige Anledninger, saasom ved Jesu Indtog i Jerusalem Palmesøndag, ved Ansamlingen foran Pilatus' Palads, da de raabte "Korsfæst, korsfæst ham!", ved Korsfæstelsen, osv., samt ved Fremvisningen af Tableauerne.

Passionsspillet omfatter Begivenhederne hele Paaskeugen fra Indtoget i Jerusalem Palmesøndag til Opstandelsen Paaskedags Morgen. Der var ogsaa et Forspil eller Prolog, og medens den blev sunget af Koret fremvistes et Tableau forestillende Uddrivelsen fra Paradiset, og tilslut en Finale med Tableau forestillende Kristi Himmelfart.

Ved Siden af disse to nævnte Tableauer var der 20 andre Tableauer, som forevistes medens Koret sang Prologer til de forskjellige Akter eller Dele af Spillet. Disse Tableauer var fra det gamle Testamente, og forestillede Begivenheder

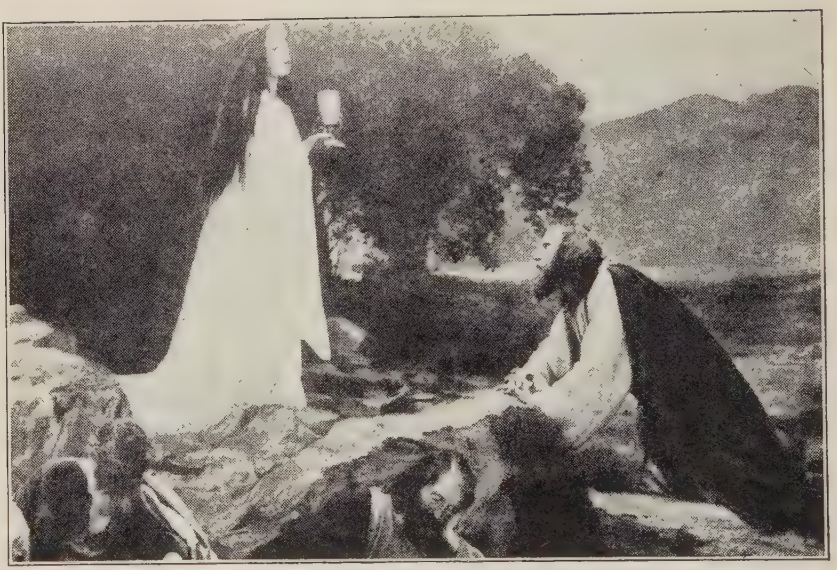

Passionsspillet i Oberammergau: Jesus i Gethsemane, da Engelen kom og trøstede ham

der, som paa en Maade pegte hen paa den Del af Spillet, som de kom foran. Tableauet foran Jesu sidste Maaltid med Disciplerne forestillede saaledes Israeliternes Opsamling af Manna i Ørkenen og Tableauet foran Korsfæstelsen forestillende ogsaa Israeliterne i Ørkenen og Kobberslangen, som var ophængt der paa en Stang, for at Folket ved at se paa den ikke skulde dø, naar de var bidt af Slanger — 4de Mosebog 21, 9 —, for bare at nævne et Par. De malede Scenerier i disse Tableauer var vakre, og de pene maleriske Dragter, som Folkene i Tableauerne bar, baade gamle og unge, Mænd og Kvinder, gjorde, at disse Tableauer var baade meget skjønne og overordentlig stemningsfulde. I somme af disse Tableauer var der flere Hundrede Personer, og det var overraskende, hvor stilt, ikke bare de Voxne, men ogsaa Børn i tre—fire Aarsalderen, kunde staa i flere Minutter, medens Tableauet vistes, endog somme af dem stod i ubekvemme Stil-

linger. Det var som det var Statuer, og ikke levende Mennesker. Virkningen af disse Tableauer forhøiedes ved den udmærkede Solo- og Korsang, under hvilken de blev fremviste. Dette Kor ikke bare sang godt, baade som Solister og som helt Kor, men Medlemmerne var klædt i skjønne maleriske Dragter, og det optraadte meget høitideligt, især naar det fra begge Sider i to Rækker kom marsjerende i afmaalte Skridt ind paa Scenen fremfor de der staaende Bygninger.

Det vilde her blive for vidtløftigt at skrive om de forskjellige Akter eller Dele af Fremstillingen af Passionen. Der kunde være Anledning til Kritik, som f. Ex. over den altfor fremskudte Stilling og lange Monologer Judas Iskariot havde. Men end mere er der at rose, baade hvad Plan og Udførelse og Spil angaar. For Exempel Anton Langs vigtige og vanskelige og anstrengende Rolle — Kristus.

Førend jeg opsummerer mine Indtryk fra Passionsspillet vil jeg, for ikke at blive misforstaaet, forudskikke den Bemærkning, at jeg naturligvis har seet dygtigere Skuespillere og bedre Spil end her, f. Ex. ved Nationaltheatret i Kristiania og andre Theatre. Men Passionsspillet her er noget saa aldeles i Klasse for sig selv i alle Henseender, at det ogsaa maa bedømmes for sig selv, uden Sammenligning eller Sidestilling med andre Skuespil.

Med den Forbemærkning kan jeg med Sandhed sige, at Passionsspillet i Oberammergau som Helhed var en Aabenbaring. Som Skuespil — om jeg tør kalde det saa — var det en fremragende Kunstnydelse i al sin Høitidelighed. Emnet, Tildragelsen, Begivenheden, som fremstilles, er jo det alvorligste og vigtigste, som har hændt paa vor Jord — Jesu, Guds Søns Lidelse, Død og Opstandelse til Menneskehedens Frelse. Det var fremstillet med en Skjønhed, en ukunstlet kunstnerisk Skjønhed, og paa samme Tid med en Pietet og et Alvor, som maatte vække Beundring og Taknemmelighed, Agtelse og Velvilje overfor disse velmenende og venlige Mennesker i denne lille Landsby her oppe mellem Tyrolerfjeldene.

Syttende Brev

Rhinen

Køln, Tyskland, den 1ste Oktober 1922.

„Es brauſt ein Ruf wie Donnerhall,
wie Schwertgeklirr und Wogenprall:
Zum Rhein, zum Rhein, zum deutſchen Rhein!
Wer will des Stromes Hüter ſein?
Lieb Vaterland magſt ruhig ſein,
feſt ſteht und trau die Wacht am Rhein!"

Dette og de følgende Vers af den berømte tyske Nationalsang kan omtrent ordret oversættes saaledes:

Der bruser et Raab som Tordenskrald,
som Klir af Sverd og Bølgeslag:
Til Rhin, til Rhin, til tyske Rhin!
Hvem vil Strømmens Vogter vær'?
Kjær' Fædreland kan rolig vær',
fast Vagten staar og tro ved Rhin!

Det Hundred Tusind griber snart,
og alles Øine lyser klart;
og Tysken, ærlig, from og sterk,
han værner gamle Landemærk'.
Kjær' Fædreland osv.

Han ser didop i Himmelrum,
der Heltefædre skuer ned,
han sværger stolt med Kampelyst:
Rhin, forbliv tysk som eget Bryst!
Kjær' Fædreland osv.

Saalæng' en Draabe Blod end glør,
og endnu Arm kan Børse bær',
og Sverd kan drage sterke Haand,
betrær ei Fiende din Strand!
Kjær' Fædreland osv.

Og Eden lyder, Bølgen flør,
og Fanen flagrer høit i Veir':
Til Rhin, til Rhin, til tyske Rhin,
vi alle ville Vogtre vær'!
Kjær' Fædreland kan rolig vær',
fast Vagten staar og tro ved Rhin!

Det er nu snart 30 Aar, siden jeg først læste og lærte denne patriotiske tyske Sang. Men jeg frygter for, at jeg i alle disse Aar har anseet den for at være et Udslag af tysk Imperialisme, Militarisme og Chauvinisme.

Jeg vil her nævne, som et Slags Forord til dette og følgende Brev fra Tyskland, at jeg aldrig har været videre tyskvenlig, eller pro-tysk, som vi sagde under Verdenskrigen. Oprindelig tror jeg dette kom af, hvad jeg hørte om Tyskerne, da jeg var ganske ung. I Norge havde Sympathien vistnok under den tysk-franske Krig i 1870 for en stor Del været med Frankrige. Dette delvis som en Følge af Krigen i 1864 mellem det lille Danmark paa den ene Side og de to store Magter, Preussen og Østerrige paa den anden, hvorved Danmark mistede det danske Landskab Slesvig, et Tab som forresten Danmark desværre delvis selv havde foraarsaget derved, at det ogsaa havde villet holde fast paa det helt tyske Landskab Holstein. Kanhænde der paa Vestlandet i Norge var igjen lidt af et gammelt Minde fra den Tid Tyskerne opførte sig saa egenmægtig og raat i Hansatiden i Bergen. Det var kanske en Hentydning til det, naar det stod i et Par Linjer i en Vise, som var sunget i min Ungdom: "Hvad gjør ikke Tysken for Penge? man spør, skjønt Ordsproget nu lyder bedre end før." Der var en anden Vise, som blev

sunget meget mere, en sørgelig Vise paa mindst 15 Vers om den tysk-franske Krig. Den gik med en vemodig Melodi, som de Gjest-Baardsenske Viser, og var helt "pro-fransk" og skildret Tyskerne som raa Overfaldsmænd. Jeg husker nu bare to Linjer, som gik ud paa, at "havde vi — d. e. Fransmændene — havt nogle Tusinde flere, saa skulde nok Tysken ha' faaet retirere."

Senere udigjennem Aarene har jeg i Norge og i Amerika læst meget, om ikke netop saa naivt som hine to Viser, men Avisartikler og Tidsskriftartikler, Broschurer og Bøger, som har virket i samme Retning — Uvilje mod Tyskland og Tyskerne, særlig mod Hohenzollerne og Bismarck og den tyske Militarisme.

Jeg har nævnt denne min Paavirkning og Udvikling med Hensyn til Tyskland, da jeg antager, at som med mig, saa har det været med Titusinder, Hundrede Tusinder andre, i Norge, i Danmark, i Amerika. Jeg vil tilføie, at som Student interesserede jeg mig mest for Oldtidens Historie, samt for Nordens og Englands Historie. Tysklands Historie havde vi naturligvis i Forbindelse med Resten af Verdenshistorien. Men jeg studerede den hverken da eller senere saa grundig, at jeg rigtig forstod den og det tyske Folk, saa at jeg kunde sigte det, som jeg ellers læste om det, og udskille det, som var usandsynligt og usandt.

Propagandaen imod Tyskland under Verdenskrigen faldt derfor hos mig, som hos Millioner andre, i god Jord. Jeg var meget stolt af mit Land den Dag Telegrafen bragte Budskabet om, at Kongressen havde besluttet, at Amerika skulde deltage i Krigen mod Tyskland. Jeg heiste det amerikanske Flag tiltops og flaget i tre Dage — jeg var den Gang i Norge paa min Fædrenegaard. Da jeg ud paa Sommeren 1918 kom hjem igjen til Amerika, var det første jeg gjorde, da jeg kom iland i New York, at gaa i en af Bankerne der og kjøbe for nogle Tusinde Dollars i "Liberty Bonds", for at være med og "do my bit" til at vinde over Tyskerne. Jeg var derfor ogsaa det følgende Aar i Førstningen skuffet og forarget

paa vort Senat, fordi det ikke vilde ratificere Versaillestraktaten. Nu er jeg glad derfor, og er stolt af at kunne fortælle, at jeg har hjemme i det Land, hvis Senat var saa klogt og fremsynt, at det nægtet at ratificere hint Dokument.

Efter jeg kom her til Tyskland har jeg baade sidste Vinter og særlig nu i Sommer studeret Tysklands Historie paany og, tror jeg, grundigere og med bedre Forstaaelse end før; jeg har ogsaa læst en hel Del om de politiske Begivenheder og diplomatiske Forhandlinger, som gik forud for Verdenskrigen; og jeg har ved Samtaler med, og ved at lytte til Samtaler mellem Tyskere af alle Samfundslag, søgt at sætte mig ind i Forholdene og Tankegangen her før, under og nu efter Krigen.

Jeg skal ikke i dette Brev skrive nærmere om Skyldspørgsmaalet med Hensyn til Aarsagen og Begyndelsen til Verdenskrigen, hvad Folket her i Tyskland tror derom, og hvad der her skrives derom. Jeg skal komme tilbage til det i næste Brev. I dette Brev vil jeg skrive lidt fra Rhinen, og i Forbindelse dermed drage frem nogle Træk fra de sidste Aarhundreders Historie.

Naar man reiser i Vest-Tyskland langs Floderne Main, Neckar og Mosel, og særlig langs Rhinen, vil man allesteds se Ruiner af gamle Borge og Slotte. Undersøger man, naar og af hvem de er blevet ødelagte, finder man, at de alle, næsten uden Undtagelse, er blevet ødelagte af Franskmændene.

Franskmændene klynker nu og klager, fordi det amerikanske Senat negtet at gaa med paa det Wilsonske Løfte om amerikansk Beskyttelse af Frankrige mod de "forfærdelige" Tyskere, som de siger, at de i lange Tider har maattet gaa i stadig Frygt for og ruste imod.

Naar Franskmændene paastaar, at de har maattet gaa i stadig Frygt for Overfald fra Tyskland, saa er Sandheden den, at det modsatte har været Tilfældet. Frankrige har stadig pønset paa Overfald paa Tyskland. Ikke bare pønset paa — det har i de sidste tre Hundrede Aar gjort over et halvt Hundrede Indfald i Tyskland.

Da Trediveaarskrigen — Reformationskrigen — havde varet i 16 Aar, kom Frankrige ogsaa med, ikke for at hjælpe Protestanterne — thi i Frankrige blev de forfulgte —, men for at benytte Leiligheden til at tilrive sig tyske Landsdele, som det ogsaa ved Freden i 1648 fik, nemlig de tre lothringske Stifter Metz, Toul og Verdun, en Del af Elsass, samt Fæstningen Breisach paa Østsiden af Rhinen. Det var efter at Frankrige kom med i Trediveaarskrigen, at den blev saa grusom og antog Karakteren af en Udryddelseskrig, saa den forvandlede store Dele af Tyskland til en Ødemark og reducerede dets Befolkning fra 18 til 5 Millioner.

Ludvig XIV var Konge i Frankrige i 72 Aar, og i 33 af disse førte han Krige mod Tyskland. Jeg skal bare fortælle om et af de mange Felttog under disse Krige. I 1688 havde Franskmændene indtaget Byerne Mainz, Mannheim, Worms og flere andre vigtige Byer, og var blevet Herrer over hele Phalz og de geistlige Kurfyrstendømmer Mainz, Køln og Trier. Men da den franske General antog, at det vilde blive vanskelig at holde disse vidstrakte Rhinegne, besluttede han sig til at forsvare kun de sterkeste Fæstninger og rasere Resten. Han forelagde denne Plan for Ludvig XIV, som gav sit Bifald, og hele det frugtbare Rhinphalz blev forvandlet til en Ødemark, medens halvnøgne Mænd, Kvinder og Børn flygtede over de snedækkede Marker fra sine plyndrede og brændende Hjem. Det prægtige, storartede kurfyrstelige Palads i Heidelberg blev plyndret, dets Taarne og Byens Mure blev sprængt i Luften, og det meste af Byen afbrændtes. Mannheims Fæstningsværker blev ligeledes sprængte i Luften og Byen blev brændt; ja endog Stenene, af hvilke Byens Bygninger var bygget, blev kastet i Rhinen, og ved hele dette Ødelæggelsesarbeide blev Byens ulykkelige Indbyggere tvungne til at være behjælpelige. Byerne Speyer, Worms, Oppenheim, Bingen og mangfoldige andre større og mindre Byer blev behandlet paa samme Maade. Den ærværdige Domkirke i Speyer, som i Middelalderen i flere Hundrede Aar havde været det tyske Riges Mausoleum, og

hvor derfor mange af dets Keisere var bisatte, brændtes ogsaa efter at Gravene først var plyndret og ødelagte, og de keiserlige Ben spredte. I det hele taget fo'r Franskmændene frem som Hunner og Vandaler, og de skaanet ligesaa lidt Kirker og Klostre som private Huse. Da de var færdige med sit Hærværk var der igjen bare Askehobe og rygende Ruiner, nedhugne Parker og ødelagte Vinhaver, øde Bytomter og folketomme Landskaber af disse saa frugtbare og paa Mindesmærker fra Middelalderen saa rige Egne, som hidtil havde været blandt de skjønneste i Europa.

Om Krigene i Ludvig XIV's Efterfølgers, Ludvig XV's Regjeringstid, skal jeg bare nævne, at ved dem blev Resten af det gamle tyske Landskab Lothringen lagt til Frankrige i 1736.

De fleste kjender til, at Tyskland maatte lide meget paa Grund af den franske Revolution og Napoleonskrigene. Den franske Grænse blev ikke bare flyttet til Rhinen, men til Elben, og forbi den lige til Østersjøen ved Lübeck. De tyske Landsdele Brandenburg, Slesien og Øst-Preussen blev af Napoleon brandskattet for en Billion Francs i Guld, en uhyre Sum i den Tid. Da de allierede europæiske Magter endelig havde overvundet Napoleon, blev den franske Grænse trukket tilbage igjen fra Rhinen. Men desværre, Frankrige fik beholde baade Lothringen og Elsass. — Dette, at Frankrige da fik beholde disse to gamle tyske og tysktalende Landskaber, ledet uden Tvil til Verdenskrigen i 1914.

Napoleon III gik vistnok og bar paa nogle af den første Napoleons Storhedsdrømme. Han benyttet saaledes Anledningen, da De Forenede Stater var optaget med Borgerkrigen og saaledes ikke kunde opretholde Monroedoktrinen, til i 1863 at oprette et fransk Vasalkeiserdømme i Mexiko. Paa samme Maade havde han tænkt at benytte Anledningen ved den preussisk-østerrigske Krig i 1866, og forberedte sig til et Indfald i Rhinegnene; men førend han blev færdig med disse, var Krigen forbi, og Preusserne stod som Seierherrer. Det ser dog ikke ud til, at Napoleon var særlig begeistret

for Krigen mod Preussen i 1870. Men nogle af hans Ministre tilraadet den, og de blev heri stærkt støttet af Keiserinden, en erkekatholsk Spanierinde, som ansaa det som et helligt Korstog at underkue den ledende protestantiske Stormagt paa Fastlandet. At det dog ikke var bare disse, som ønsket at gjenoptage Frankriges gamle Gesjæft med Indfald paa tysk Omraade, viser Stemmegivningen blandt Folkets Kaarne i det franske Parliament, hvor 245 stemte for Bevilgningerne af Millionerne til Krigsførelsen, medens bare ti stemte imod.

Bismarck kunde vistnok have faaet afværget den franske Krigserklæring. Men han prøvet ikke derpaa. Han forstod, at en Krigserklæring fra Frankrige og et Angreb paa Rhinegnene vilde samle det sørgelig splittede tyske Folk. At han ikke vilde Frankrige tillivs viser Fredsbetingelserne, efter at Franskmændene var helt slagne og Tyskerne stod som Seierherrer i Paris. De fem Billioner i Krigserstatning fra det rige Frankrige var lidet i Forhold til den ene Billion, Napoleon den Store 60 Aar tidligere havde presset ud af de mindre velstaaende, for ikke at sige fattige tyske Landsdele, især naar men ser hen paa Forskjellen i Pengeværdien i Begyndelsen af Aarhundredet og i 1871. Hvad Landafstaaelser angaar slap Frankrige endnu lettere. Stort seet kun det, som endnu var tysktalende af de Landskaber, som det tidligere havde taget fra Tyskland, nemlig Elsass og den nordøstlige mindre Del af Lothringen, maatte det give tilbage. — Havde Bismarck nogle Aar tidligere vist samme Maadehold overfor Danmark, vilde han havt et bedre Eftermæle og Tyskland istedenfor Frankrige havt Nordens og kanske Verdens Velvilje.

Naar man foretager en Dampskibstur paa denne store herlige Flod med den vældige Trafik, og ser det vakre, velstelte, vexlende, delvis vilde Landskab, med de mange store og smaa Byer paa begge Sider, med Slotte og Borge, de fleste i Ruiner, Kirker, Taarne, Villaer, Parker, Haver, Monumenter, et Landskab, hvortil saa mange gamle tyske Tradi-

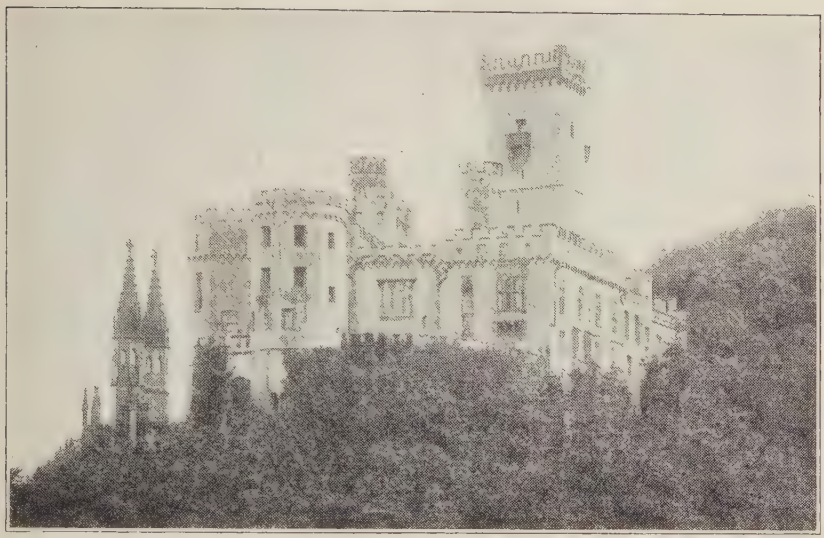

Slottet Stolzenfels ved Rhinen, nogle Mil Syd fra Coblenz, bygget i det 13de Aarhundrede, ødelagt af Franskmændene i 1689, restaureret i 1836—1842

tioner er knyttet, og Sagn og Eventyr, og man saa kjender og mindes de sidste Aarhundreders Historie, som jeg ovenfor har søgt at kaste nogen Streiflys over, da vil man forstaa, om ikke før, at den Sang, som jeg citerede i Begyndelsen af dette Brev, ikke er et Udslag af tysk Imperialisme eller Militarisme, ei heller af Chauvinisme, som er overdreven Patriotisme, men at den er et Udslag af sand Fædrelandskjærlighed, uden hvilken ingen er værd at have et Fædreland, han være Tysker eller tilhørende hvilkensomhelst anden Nation. Analyserer man Sangen finder man, at den ikke hverken i Ord eller Tanke indeholder noget, som kan tydes som Storhedsdrømme eller Imperialisme eller Angreb, men kun en glødende Vilje og Offervillighed til at forsvare Fædrelandet, og betydningsfuldt nok, nævnes kun den Del af Fædrelandet, som saa mange Gange har været angrebet og hærjet af Naboen i Vest. Man fristes uvilkaarlig til at spørge, om den

meget omskrevne og berygtede tyske Militarisme var af samme Slags som den tyske Nationalsang?

Rhinen, hvis hele Længde er omtrent 725 Mil, har sit Udspring fra Rhinwaldbræen i Schweitz, 7300 Fod over Havet. De første 100 Mil er den i Schweitz, og det meste af de næste 100 Mil fra Konstansesjøen til Basel danner den Grænsen mellem Schweitz og Tyskland. Fra Basel nedover var den før Krigen paa en Strækning af 425 Mil helt indenfor tysk Omraade, til Emmerich ved den hollandske Grænse. Men nu, efter at Frankrige har faaet Elsass, danner Rhinen Grænsen mellem Tyskland og Frankrige paa en Strækning af omtrent 120 Mil, saa det nu kun er lidt over 300 Mil, som er helt indenfor tysk Omraade. Fra Emmerich til Nordsjøen er det 101 Mil, som altsaa Rhinen er paa hollandsk Omraade. Ved Basel er endnu Rhinen 800 Fod over Havet, men ved Strassburg, 80 Mil længere Nord, er den bare 450 Fod over Havet, og dens Dybde ved Lavvande mellem disse to Byer varierer mellem 3 og 12 Fod. Ved Mains, 127 Mil nordenfor Strassburg, er den 250 Fod over Havet, og Dybden mellem disse to Byer er fra 5 til 25 Fod, og ved Køln, 118 Mil nordenfor Mainz igjen, er den 110 Fod over Havet, medens Dybden paa denne Strækning varierer mellem 9 og 76 Fod. Denne største Dybde er ved den 430 Fod høie og meget bratte Klippe Lorelei, hvor Rhinen ogsaa er smalest, nemlig kun 660 Fod, medens Bredden ellers er mellem 1200 og 1600 Fod. Nedenfor Køln er mindste Dybde 12 Fod, og Bredden er ved den hollandske Grænse henved 3000 Fod. Oppe i Elsass er der en Kanal, som forbinder øvre Rhinen med den franske Elv Rhone, der rinder ud i Middelhavet, og nedre Rhinen er ved Kanal forbundet med den helt tyske Elv Ems, saa man fra Rhinen kan komme til Nordsjøen helt indenfor tysk Omraade. Rhinen har ogsaa flere store seilbare Bifloder, saasom Neckar, som fra Øst rinder ud i Rhinen ved Mannheim, Main, ogsaa fra Øst ved Mainz, og Mosel, som fra Vest kommer ind i Rhinen.

Ved Ruhrort, ca. 40 Mil nordenfor Køln, er de største

Elvehavneanlæg i Verden — altsaa for Elvetrafik. Det er særlig Kul, som sendes derfra, og Jernerts, som føres dertil. Thi fra Ruhrort østover paa en Strækning af ca. 30 Mil, og omtrent samme Bredde, er det bekjendte Ruhrdistrikt, Tysklands vigtigste Industristrøg, med en Befolkning paa flere Millioner. I dette lille Distrikt er saaledes Byerne Essen paa 440,000 Indbyggere, Düsseldorf 407,000, Dortmund 295,000, Duisburg 244,000, Gelsenkirchen 168,000, Elberfeld 157,000, Bochum 142,000, Mülheim 127,000, Hamborn 110,000, Oberhausen 100,000, samt en hel Del Byer under et Hundrede Tusinde Indbyggere.

Trafiken paa Rhinen overgik langt, hvad jeg havde tænkt mig. Vi mødte i hele Gaar nedover Floden fra Mainz til Køln den ene Konvoi efter den anden, Konvoier paa to, tre, fire, fem, ja op til sex dyblastede Fragtskibe i hver, saa det sidste Skib i Konvoien var over en halv Mil agtenfor Slæbedamperen. Somme af disse Slæbere var vanlige Slæbedampere, men somme var ogsaa Lasteskibe lig Resten af Konvoien. Netop hvor mange saadanne Konvoier vi mødte i Dagens Løb paa Turen fra Mainz til Køln kan jeg ikke med Sikkerhed sige, da jeg ikke strax begyndte at notere det; men naar jeg sætter Antallet til mellem 40 og 50, med tilsammen henved 200 Fragtskibe, saa tror jeg ikke det er for høit sat. De fleste af Konvoierne var under tyske Flag; men der var ogsaa mange under fransk, og ikke faa under hollandsk, og nogle under belgisk. — Jeg kunde ogsaa med det samme nævne, at nedre Rhin besøges stundom af mindre sjøgaaende Skibe, som fra England, og stundom Norge og andre Lande, kommer saa langt op som til Düsseldorf, 35 Mil nedenfor Køln, og stundom ogsaa til Køln. Det første Dampskib paa Rhinen var saaledes, et, som kom fra London og gik saa langt op som til Koblenz.

Der er ogsaa stor Passagertrafik paa Rhinen, især mellem Mainz og Køln. Denne vedligeholdes af det forenede Køln-Düsseldorfske Dampskibsselskab, med tre store Passagerdampskibe hver Vei hver Dag om Sommeren. Dette Selskabs

Skibe første Aaret før Verdenskrigen over halvanden Million Pasagerer, og iaar nærmer det sig atter dette Antal. Ved Siden af de tre Gjennemgangsruter mellem Køln og Mainz har det nævnte Selskab flere Lokalruter paa mindre Strækninger mellem disse Byer, som f. Ex. mellem Mainz og Bingen, Koblenz og Køln, samt Ruter fra Køln nedover til Emmerich ved den hollandske Grænse. Der var før Krigen ogsaa et hollandsk Dampskibsselskab, som havde Passagerruter mellem Rotterdam og Mainz; men nu, med den høie Kurs paa hollandske Penge og lave Kurs paa tyske, er det umulig for det at konkurrere med det tyske Selskab.

Af de tre Gjennemgangsruter, som det Køln-Düsseldorfske Selskab har mellem Mainz og Køln, er en vanlig Passagerrute, med 35 mellemliggende Stoppesteder, og Afgang fra Mainz Kl. 8.10 Morgen med Ankomst til Køln Kl. 6 Aften. Afstanden mellem de to Byer er 118 Mil. En anden Rute er Expressruten med Afgang fra Mainz Kl. 9.15 Morgen og Ankomst til Køln Kl. 5.20 Aften. Den har bare fire mellemliggende Stopesteder, nemlig Kl. 9.35 i Biebrich, som er Wiesbadens Havnestad. Wiesbaden ligger nemlig nogle Mil op fra Rhinen tversoverfor Mainz — Kl. 10.50 i Bingen, Kl. 1.10 i Koblenz, og Kl. 3.50 i Bonn. Den tredie Rute er den saakaldte Hurtigrute, med Afgang fra Mainz Kl. 10.30 Morgen og Ankomst til Køln Kl. 7.20 Aften, og med 15 mellemliggende Stoppesteder. Denne sidste Rute blev dog i forrige Uge indstillet for iaar. Imod Strømmen fra Køln til Mainz medgaar en halv Gang til saa lang Tid, som nedover med Strømmen. Expressdamperen, som ifølge Ruten bruger otte Timer og fem Minutter fra Mainz til Køln, bruger 12½ Time fra Køln til Mainz.

Billetprisen var igaar med Expressdamperen 2000 Mark og med den vanlige Pasagerdamper 260 Mark — en mærkelig Prisforskjel, da Passagerdamperen bruger kun to Timer længere Tid, og der ingen væsentlig Forskjel er paa Skibenes Størrelse. Den væsentligste Forskjel er, at Expressdamperens Saloner er noget mer luxuriøst udstyret. Grunden til den

Det meget besungne Lorelei ved Rhinen

store Prisforskjel er formodentlig den, at Expressdamperen er særlig beregnet for Udlændinge med høi Pengekurs, som ikke spørger om Prisen med de forskjellige Skibe, men kjøber Billet med den hurtigste Rute uden Hensyn til Prisen. Mange faar ikke engang paa Kontorene vide om den anden Damper eller om Billetprisen med den. Dette havde jeg hørt om før, saa jeg spurgte om Prisen paa begge. Jeg tog derfor Billet ved "Passastatruten". Ikke fordi det er saa dyrt netop med "Expressen", thi 2000 Mark var igaar bare omtrent $1.30, som jo er billig med en første Klasses Damper for en hel Dags Tur paa Verdens skjønneste Elv. Men jeg troede jeg vilde faa bedre Tid og Anledning til at se de mange smaa Byer og Stoppesteder ved at være med den Damper, som stoppet ved de fleste Steder, og vilde derombord faa tale mere med tyske Folk, som var kjendte her. Og 3,480 Mark sparet paa de to Billetter til min Kone og mig var jo ogsaa Penge, nok til god Middag til os begge om-

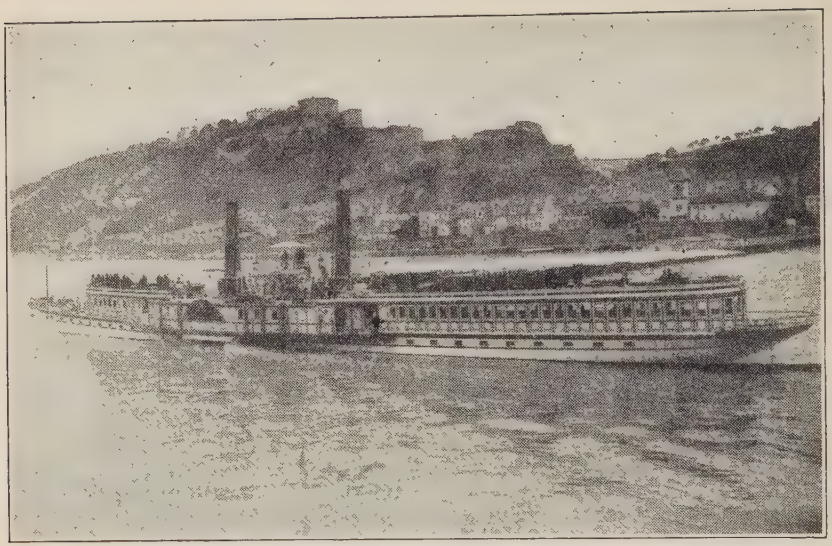

Passagerdamper paa Rhinen — Øverst oppe Fæstningen Ehrenbreitstein, besat ved amerikanske Tropper

bord, og en Flaske Rhinskvin til Maden, og senere en Flaske Champagne og Eftermiddagskaffe, hvilket altsammen ikke er at foragte.

Det var forresten netop saa vidt jeg fik min Kone ned i Spisesalonen fra øverste Dæk, hvor hun hele Dagen sad i en stor Armstol længst fremme i Ly af en Glasvæg og nød det skjønne Panorama, idet det gled forbi. I Spisesalen er der forresten ogsaa næsten bare Glasvægge, og derfor lidet, som hindrer Udsigten. Jeg spadserede meget af Tiden frem og tilbage, konsulterede Kartet og Bøgerne med Beskrivelse af de forskjellige Steder, som jeg havde med. I Sandhed, det var en herlig, en storartet Tur, en af de herligste og interessanteste Dagsture, en nogensteds paa vor Klode kan foretage. Der var mange Passagerer ombord, kanske over 500. Stordelen af Passagererne igaar var Tyskere, skjønt der ogsaa var en hel Del Amerikanere og Skandinaver. Jeg havde ventet, at Tyskerne, som saa ofte synger, vilde have

sunget der ombord. Men de tiet. Ved at undersøge fandt jeg ud, at det var forbudt af Franskmændene. Nogle af os, Amerikanere og Skandinaver, vilde da opponere mod saadan Bestemmelse, og satte i at synge "Die Wacht am Rhein". Men en af Officererne kom springende og bad os lade være. Vi lod ham forstaa, at vi ikke brydde os om Franskmændene, at de ikke kunde gjøre os noget. Han fortalte os da, at Kapteinen vilde blive holdt ansvarlig, og om vi sang patriotiske tyske Sange, saa vilde Kapteinen blive straffet med Bøder og med Fængsel. Han viste os derpaa et Opslag, Bekjendtgjørelse altsaa, hvorpaa der stod, at det var forbudt at synge tyske patriotiske Sange, baade ved Lorelei og andre Steder. Lorelei er den høie bratte Klippe, hvor ifølge Folkesagnet Huldren sad og med sin Sang fik Sjøfolk og Fiskere til at glemme sit Ror, saa de stødte og blev draget ned i Rhinens Dyb. Det har mange Gange været besunget af Digtere. Bedst kjendt er Heines skjønne Sang derom, hvis første Vers i Oversættelse lyder:

"Jeg ved ei, hvad det skal betyde,
at jeg saa vemodig er,
et Sagn ifra gamle Tide
stadig i Tanke jeg bær.
Luften er sval, og det skymrer,
og rolig flyder Rhin,
Toppen af Bjerget blinker
i Aftensolens Skin."

Det er nemlig ikke Tyskerne, som nu er Vagt ved Rhinen. Det er først og fremst Franskmændene. De er ved Mainz og ved Worms og andre Steder deroppe. Her i Køln er Englænderne. Og i Koblenz er der endnu nogle af vore amerikanske Soldater. Der vaiet Stjernebanneret fra en stor Flagstang i Byen nær Elven. Og høit oppe paa den anden Side af Elven, oppe paa Fæstningen Ehrenbreitstein, vaiet det ogsaa. Da var det let at se, hvem af de ombordværende

var Amerikanere; thi Mændene blottet sine Hoveder og Kvinderne viftet med Lommetørklæderne.

Som bekjendt kan Ententemagterne ifølge Versaillestraktaten holde Rhinlandene, og Brohovederne paa Østsiden af Rhinen, besat i femten Aar, eller til Krigserstatningen er betalt. Denne fremmede Vagt maa selvfølgelig Tyskland betale, og ifølge Reparationskommissionens Rapport beløb Udgifterne til Besættelseshærene sig for de første 30 Maaneder til 3,140,000 Guldmark — 780 Millioner Dollars, eller næsten en Million Dollars pr. Dag. Hertil kommer de Udgifter og Ulemper og, mest af alt, moralske Skade, særlig paa Grund af de farvede franske Tropper, som de besatte Byer har.

Medens Amerikanerne og Englænderne søger at gjøre denne fremmede Vagt saa taalelig som mulig for Indbyggerne i de besatte Byer, er det modsatte Tilfældet fra Franskmændenes Side. Rhinen er blevet Frankriges militære Front, og de besatte Landsdele fransk Exercerplads, hvor de bygger Barakker, Paradepladse, Flyvepladse, som om de har tænkt at være der bestandig. De har nu elleve Flyvepladse paa Rhinens venstre Bred. Den tyske Flyveplads ved Mainz var dem ikke stor nok, saa de der planerede 800 Acres af den bedste Jord til en ny Flyveplads. De franske Officerer i de besatte Byer har sine Familier med sig, og disse Familier udstrækkes, fortælles det, til ogsaa at indbefatte Forældre, Svigerforældre, ja endog Søskendebørn, som der da maa skaffes Husrum til. Derfor er der stor Husnød i de af Franskmændene besatte Byer. I Mainz, f. Ex., som er en By paa 108,000 Indbyggere, har de beslaglagt 355 Beboelseshuse helt, og ellers 1944 Værelser; Franskmænd, med og uden Familie, er indkvarteret hos 1148 tyske Familier og 460 Indkvarteringer er gjorte i offentlige Bygninger. Ved Siden deraf er der nu i Mainz færdigbygget 180 Villaer for franske Officerer og 277 er under Bygning. Den Øverstkommanderende beslaglagde for sig to Residenser, det storhertugelige Slot i Mainz og Slottet Waldhausen nær Mainz, som dog maatte forandres og moderniseres for ham med en Udgift paa

23,000 Dollars. At Skolehuse er beslaglagte er selvforstaaeligt, men at de franske Børn har meget mere Rum end de trænger, medens de tyske Børn er i overfyldte Klasseværelser, og det i flere Skoler maa ordnes saa, at somme Klasser har Skole bare om Formiddagen, andre om Eftermiddagen, er Uret mod de tyske Børn, som ikke kan have havt noget med Krigen at gjøre. Meget værre er det dog, at Franskmændene har tvunget Myndighederne i de af dem besatte Omraader til at oprette og holde umoralske Huse for deres afrikanske Tropper. Det er en Forhaanelse ikke bare overfor Tyskland, men af den hvide Race og særlig den hvide Kvinde idetheletaget.

Efter at have overværet Passionsspillet i Oberammergau reiste vi først til Augsburg, den By, hvor den Augsburgske Konfession blev vedtaget. Efter en halv Dags Ophold der reiste vi videre til Ulm, hvis Domkirke, paabegyndt 1377 og færdig i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, har det høieste Taarn af alle Verdens Kirker, idet dets Spir rager 528 Fod op mod Himmelhvælvet. Jeg prøvet at gaa op der, men maatte opgive det, da jeg var kommet lidt over halvveis op; thi derfra opover et Stykke var Trapperne noksaa aabne mod Udsiden, og jeg begyndte at blive svimmel. Fra Ulm reiste vi via Sigmaringen til Zollern, hvor Slottet Hohenzollern, som den tidligere tyske Keiserfamilie nedstammer fra, er beliggende oppaa en Fjeldhøide, og videre til Stuttgart, Hovedstaden i Würtemberg, en vakkert beliggende By paa over 300,000 Indbyggere. Efter en Dags Ophold der reiste vi til den vidunderlige Universitetsby Heidelberg, hvor vi gjerne vilde have boet i længere Tid. Men det blev kun en Dag, da vi vilde til Rhinen og faa en Rhintur, medens det endnu var fint Veir. Paa Reisen videre til Mainz standset vi nogle Timer i Mannheim, hvor vi først saa Rhinen, og Worms for at se det store Luthermonument der.

I den ærværdige Rhinby Mainz var vi i to Dage. Den blev anlagt omtrent ti Aar før vor Tidsregning af Keiser Augustus' Svigersøn Drusus. Der blev i Slutningen af det

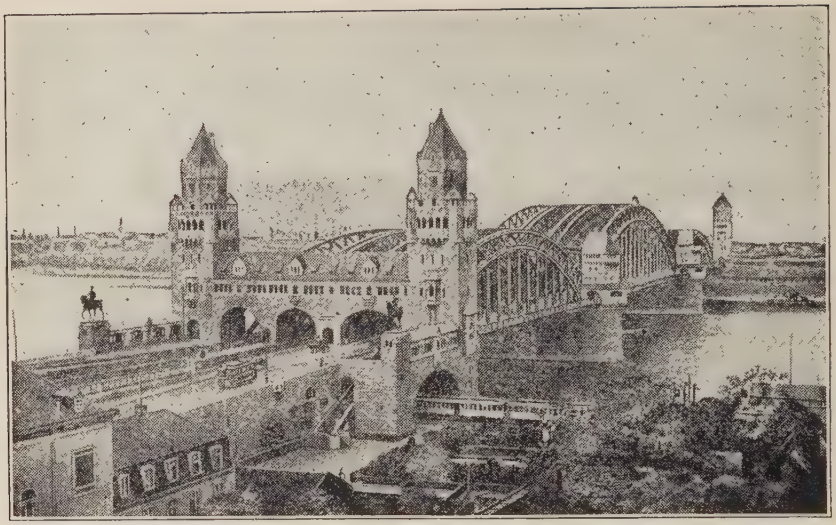

Hohenzollernbroen over Rhinen ved Køln

14de Aarhundrede Guttenberg født, han som har givet os Bogtrykkerkunsten, Verdens mest epokegjørende Opfindelse. Paa en aaben Plads midt i Byen staar der en Statue af ham efter Udkast af Thorvaldsen, reist i 1837. Mainz er nu Hovedkvarteret for de franske Besættelsestropper og franske Officerer var allesteds at se. I Kafeen paa Hotellet hvor vi boede, var der hele Dagen og langt udover Kvelden fuldt. Ude paa Gaderne var der faa Kvinder og efter det var blevet mørkt ingen, saa selv der i Hovedkvarteret føler de tyske Kvinder sig ikke trygge.

Her i Køln er det helt anderledes. Var det ikke fordi engelske Officerer og Soldater sees her, men ikke paa langt nær saa meget og ofte som i Mainz, saa vilde en kunne kalde Bylivet her normalt. Folk af begge Kjøn og alle Aldre færdes her paa Gaderne baade om Dagen og om Kvelden, og her er ikke det spændte Forhold mellem Befolkningen og Besættelseshæren, fordi denne ikke optræder med det haanende Hovmod som Besættelseshæren i Mainz.

Domkirken i Køln

Køln er en gammel By og blev, ligesom Mainz, anlagt af Romerne. Dens Grundlægger siges at være Agrippina, Germanicus' Datter og Neros Mor. Det var i Aaret 51 e. Kr., at hun anlagde en Koloni af romerske Veteraner omtrent der, hvor Domkirken nu staar, og fra det romerske Ord *Colonia* kommer Byens Navn. Endskjønt Køln har en meget interessant Historie, maa jeg her forbigaa den, og skal kun nævne, at Byen nu har 634,000 Indbyggere.

Derimod maa jeg fortælle lidt om Kølnerdomen; thi den er det mest storslagne og pragtfulde gothiske Bygværk i Verden, og er den femte i Størrelse af alle Kirker, idet kun St. Peterskirken i Rom, Domkirken i Milano, St. Paulskirken i London, og Sofiamoskeen i Konstantinopel er større. Den er en Korskirke med dobbelte Sideskibe, Koromgang og, udenfor Koromgangen, syv Kapeller. Kirkens udvendige Længde er 470 Fod, Bredde over Tverskibet 280 Fod, Væggenes Høide 150 Fod, Tagets 200 og Taarnenes 515 Fod. Indvendig er Midtskibet tre Gange saa høit som det er bredt, idet dets Bredde er 48 Fod og Høiden 145 Fod. Sideskibene er 27 Fod brede og 60 Fod høie. Hvælvingerne bæres af 56 Søiler.

Grundstenen til Kølnerdomen blev lagt i Aaret 1248 og i 1322 blev Koret færdig og indviet. Dets Vestende blev lukket med en midlertidig Tvervæg, en Midlertid som kom til at vare i over fem Hundrede Aar. Thi endskjønt der strax efter Indvielsen af Koret blev begyndt paa Opførelsen af Tverskib og Hovedskib, blev dog ikke Kirken helt færdig før i 1880. I 1388 var Midtskibet saapas færdig, at det midlertidig kunde indvies til Afholdelse af Gudstjeneste, men Bygningsarbeidet skred meget langsomt frem, og i det 15de Aarhundrede opgav man Haabet om nogensinde at faa Kirken fuldført. I 1501 fik den et midlertidig Tag, men i de næste Aarhundreder blev intet gjort. I 1796 tog Franskmændene, som da havde erobret Rhinlandene, den ibrug, ikke til Kirke, men til Høilade, samtidig som de tog Blytaget af den og støbte det til Geværkugler. Det var efterat Rhinlandene

kom under Preussen, at Ruinen blev reddet fra helt at forfalde. I 1823 satte Kong Wilhelm III Bygningsarbeide igang med Kirkens Fuldførelse som Maal, og dette Maal blev, som nævnt, naaet i 1880.

Domkirken i Køln er storslagen og pragtfuld udvendig, den er storslagen og pragtfuld indvendig, men jeg blev alligevel skuffet, da jeg kom ind i den. Thi da saa jeg, at den er katholsk. Jeg havde altid troet, formodentlig fordi den er i en preussisk By, og fordi den var reddet fra Ruin og fuldført af de lutherske preusiske Konger, at den var en luthersk Kirke, at den var vor største og pragtfuldeste lutherske Domkirke.

Attende Brev

Weimar

Weimar, Tyskland, den 24de Oktober 1922.

"In diesem Hause gab sich das deutsche Volk durch seine Nationalversammlung die Weimarer Verfassung von 11 August 1919."

Denne enkle Indskrift staar paa en Tavle paa Væggen ved Indgangen til Nationaltheatret her i Weimar, og i norsk Oversættelse fortæller den, at "i dette Hus gav det tyske Folk sig Weimarforfatningen af 11te August 1919". Weimarforfatningen af 11te August 1919 er den nuværende tyske Forbundsrepubliks Grundlov, og kaldes saa, fordi den Grundlovsforsamling, som efter Revolutionen Høsten 1918 var blevet valgt af det tyske Folk til at udarbeide en Forfatning for den nye Republik, mødte her i Weimar, og fordi den Forfatning, som denne Grundlovsforsamling havde udarbeidet, endelig blev proklameret den 11te August 1919.

Det var vel ikke helt tilfældig, at Weimar blev valgt til Mødested for Grundlovsforsamlingen. Det tyske Folk er et Kulturfolk, og til Weimar knytter sig nogle af dets største kulturelle Minder fra Tysklands literære Guldalder i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, da det berømte Digterpar, Goethe og Schiller, ikke bare den tyske Literaturs to største skjønliterære Forfattere, men to af de største Navne i Verdensliteraturen, boede her og skrev sine udødelige Digterværker. Samtidig med Goethe og Schiller boede og virkede her ogsaa Wieland og Herder, to andre fremragende tyske Digtere, ligesom Weimar i den Tid blev besøgt af mange berømte Literater, baade fra Tyskland og fra andre Lande.

Det var den unge literært interesserede og liberale Hertug Karl August, som samlet disse Digtere om sig og gjorde Weimar til det literære Centrum i den Tid, da Tysklands Literatur udfoldet sin skjønneste Blomstring. Det var dog hans begavede og for Musik, Literatur og Kunst interesserede Mor, som var en Søsterdatter af Kong Fredrik den Store af Preussen, som var det egentlige Ophav til dette, idet hun kaldte Wieland til Lærer og Opdrager for sin Søn. Da denne blev myndig, kaldte han i 1775 Goethe til Weimar, og udnævnte ham til Statsminister.

Goethe var født i Frankfurt am Main i 1749 og havde faaet sin Uddannelse ved Universiteterne i Leipzig og i Strassburg, hvor han efter Faderens Ønske havde taget juridisk Examen. Men han interesserede sig mest for Literatur og havde allerede et literært Navn, da han blev kaldt til Weimar. Her blev han, med Undtagelse af et Par Aars Ophold i Italien og et Par mindre Udflugter, boende i 56 Aar, lige til sin Død i 1832, og her skrev han sine store Digterværker, det mest storslagne af hvilke er Dramaet "Faust".

I Strassburg var Goethe blevet kjendt med Herder, og det var paa hans Raad at Hertug Karl August i 1776 kaldte Herder til Weimar som Superintendent — det er Biskop, en Titel, som ikke bruges i den evangeliske Kirke i Tyskland — og Prest for St. Peter og St. Paulskirken — Bykirken — her. I Prestegaarden, som endnu staar, lige bag Kirken, blev Herder boende i 28 Aar til sin Død i 1803.

Det var ogsaa paa Goethes Anbefaling at Schiller, som var født i 1759 i Marbach i Würtemberg, i 1789 blev udnævnt til Professor i Historie ved Universitetet i Jena, 15 Mil Sydøst fra Weimar, et Embede han fratraadte ti Aar senere og flyttet til Weimar, hvor han ogsaa blev boende til sin Død, som indtraf allerede i 1805. Schillers Hoveddigterværk er Dramaet fra Trediveaarskrigen, Trilogien Wallenstein, som har gjort ham til Tysklands Yndlingsdigter.

I det hertugelige Slot her i Weimar er der fire Værelser, som kaldes henholdsvis Wieland, Herder, Goethe og Schiller

Værelset. De er herligt dekorerede med Freskomalerier med Motiver fra disse Digteres Værker. Schillers Hus her i Byen, som han kjøbte efter han var flyttet til Weimar, er senere blevet kjøbt af Byen, og er nu et Schillermuseum, med Schillers Arbeidsværelse og Soveværelse som de var, da han boede der. Det samme er Tilfældet med Goethehuset. Det er meget større end Schillerhuset, næsten som et lidet Slot, med stor Have bagenfor, og var givet til Goethe af Hertug Karl August. Det eies nu af Staten; thi da Goethes sidste Sønnesøn døde i 1885 havde han testamenteret Huset og Familiearkiverne til Staten.

I det hertugelige Mausoleum, som staar midt paa Kirkegaarden i Byens Sydkant, er Goethe og Schiller bisatte i Egetræssarkofager ved Siden af de regjerende Hertuger, fra Hertug Wilhelm, død 1662, til Karl Alexander, død 1901. Herder derimod er bisat i Bykirken, hvor ogsaa er bisatte Hertug Karl Augusts Mor, død 1807, og Kurfyrst Johann Fredrik den Ædelmodige, de weimarske Hertugers Stamfar, død 1554. Han var en Brorsøn af Kurfyrst Fredrik den Vise af Sachsen, altsaa Søn af dennes Efterfølger Kurfyrst Johann den Standhaftige, og var den sidste Kurfyrste af den ernestinske Linje af Fyrstehuset Wettin, velkjendt fra Reformationstiden.

Her er i Weimar selvfølgelig en hel Del Statuer. Af Hertug Karl August staar der en Rytterstatue fremfor Slottet, fremfor Bykirken en Statue af Herder, og paa en aaben Plads kaldet Wielandspladsen en af Wieland. Og fremfor Nationaltheatret, hvor de fleste af deres Dramaer først blev opførte, staar der en meget vakker Tvillingstatue af Goethe og Schiller. At der i den By, hvor de to største tyske dramatiske Forfattere levet, og hvor deres Dramaer først blev opførte, ogsaa skulde findes en Statue af den største af alle dramatiske Forfattere, William Shakespeare, er næsten selvfølgelig.

Weimar er en forholdsvis liden By paa 35,000 Indbyggere og var før Revolutionen i 1918 Hovedstaden i det lille,

Det tyske Nationaltheater i Weimar med Tvillingstatuen af Goethe og Schiller fremfor det

ikke sammenhængende, Storhertugdømme Sachsen-Weimar-Eisenach med 433,000 Indbyggere. Efter Revolutionen gik det sammen med Hertugdømmerne Sachsen-Meiningen paa 270,000 Indbyggere, Sachsen-Altenburg 211,000, Sachsen-Gotha 189,000, og Fyrstendømmerne Reusz 212,000, Schwarzburg-Sonderhausen, 93,000 og Schwarzburg-Rudolfstadt 98,000, og dannet Republiken Thüringen, en af de 15 Stater med republikansk Forfatning, som sammen med de tre frie Rigsbyer, Bremen, Hamburg og Lübeck, udgjør Forbundsrepubliken Det Tyske Rige.

I denne klassiske By, for Tyskerne saa rig paa store og glade Minder, blev altsaa den tyske Forbundsrepubliks Grundlov udarbeidet. Men hvor helt forskjellig fra Omgivelserne og Minderne var ikke Omstændighederne og Forholdene, under hvilke den blev udarbeidet! I over fire Aar havde den største af alle Krige, Verdenskrigen, varet. Det tyske Folk

havde i fire Aar maattet udstaa en frygtelig Hungerblokade, medens dets vaabenføre Mænd havde kjæmpet en fortvilet Kamp mod en overmægtig Fiende, en Kamp, som ialfald de fleste her fuldt og fast troede, og tror, var en Forsvarskrig imod Magter, som vilde deres Fædrelands Ødelæggelse.

Da det uden Tvil vil interessere Læserne at faa et Indblik i Tankegangen blandt Folket i Tyskland og deres Mening om Verdenskrigen og dens Aarsag og Følger, skal jeg, uden Kommentar fra min Side, citere nogle Uddrag fra Avisartikler i Anledning Weimarforfatningens Treaarsdag, som jeg i Sommer klippet ud af Lokalaviser, altsaa ikke Artikler som var skrevne for Udlandet, men for Tyskere:

"I denne Kamp var Tyskland mere og mere blevet alene, idet dets Forbundne tilslut var blevet mere en Byrde end en Hjælp, medens der paa dets Modstanderes Side efterhvert havde samlet sig de fleste af Jordens Nationer. Efter at det saaledes i over fire Aar med Fortvilelsens Mod havde kjæmpet mod den uhyre Overmagt, var det blevet budt en Forsoningsfred, som ikke skulde være til Skade for nogen, bygget paa Wilsons fjorten Punkter, mod at det afkastet det gamle Regime og nedlagde Vaabnene. Men da det havde indført Republiken og givet fra sig sine Vaaben, fik det ikke komme til Fredsbordet for at forhandle med de andre om Freden paa Grundlag af Betingelserne for Vaabenstilstanden. Fredsbordet blev forvandlet til en Skranke, hvor Tyskland blev anklaget og dømt af sine Anklagere, uden at det fik Anledning eller Lov til at forsvare sig, som dog tilstedes den værste Forbryder i civiliserede Samfund. Men da Dommerne var blevet enige blev det indkaldt og under de sværeste Trudsler tvunget til at underskrive Dommen og dens Præmisser, som var en Erklæring om, at det havde villet og alene var Skyld i Krigen. Paa disse Præmisser blev det, stik imod Wilsons fjorten Punkter, fradømt sine oversjøiske Kolonier og nogle af sine værdifuldeste Landsdele hjemme, sine offentlige og sine Borgeres private Eiendomme og Rettigheder i Ententelandene, sin Handelsflaade, indbefattet Skibe

under Bygning, og sine undersjøiske Telegrafkabler. Det blev ogsaa dømt til at udlevere sin Orlogsflaade og sine Vaaben og andet Krigsmateriale, til at levere en hel Del Jernbanevogne og andet Jernbanemateriale og mange andre Ting, som vi her ikke skal opregne. Foruden alt dette blev det dømt til at betale en saa stor Krigsskadeserstatning, at det vil gjøre det tyske Folk til Slaver og Trælle, ikke bare dem, som nu lever, men ufødte Slegtled, og indtil den er betalt, skal Rhinlandene holdes besatte af Ententemagterne paa Tysklands Bekostning, ligesom ogsaa Tyskland skal betale Udgifterne ved en Afvæbningskommission, som skal se til, at det bliver og forbliver afvæbnet, samt en Reparationskommission, som skal bestemme, hvormeget Tyskland skal betale i Naturalleveringer og Penge udenom det, som blev fastslaaet i Dommen. Og endelig er der i dette Dokument, som er blevet kaldt Fredstraktat, indtaget ogsaa en Grundlov til en Liga, hvis egentlige Formaal er at exekvere denne Dom, om nødvendig med Vaabenmagt."

I en længere Artikel om Aarsagen til og Skylden for Verdenskrigen skrev et andet Blad: "Det er ikke sandt, at Tyskland har villet Krigen. Det tyske Folk var og er et af de mest fredselskende af alle Folk paa Jorden. Hvorfor skulde det føre Krig? Dets Styrke og Velstand befandt sig i høi Blomstring og steg fra Dag til Dag. I alle Fredens Sysler var det fuldt konkurransedygtig i alle Henseender. Der var intet at vinde, men meget at risikere ved en Krig. For Ærens Skyld at ville føre Krig var aldrig Tysklands Vane. Tysk Tænkemaade modsiger det fra gammel Tid. Fra tysk Side at ville Krigen vilde være en saa frygtelig og uhørt Forbrydelse, at det ikke kan udtænkes. Det vilde være Vanvid. Aldrig og ingensteds er det fra tysk Side faldt en Ytring, som kunde opfattes som Krigshensigt eller Krigstrudsel, og omend nu og da et Ord med Krigersk Klang blev udtalt, saa har det aldrig lydt: *Vi vil angribe eder,* men: *Om I angriber os, vil vi vide at værge os.* Tyskland vilde ganske vist ikke Krigen. Tvertom, det frygtet den. Og det

havde al Grund til at frygte den. Thi det truedes stadig fra Vest, senere ogsaa fra Øst, og tilslut ogsaa over Sjøen. Derfor maatte det ruste sig, ruste sig saa meget, baade tillands og tilsjøs, at det af dets Fiender blev beskyldt for Militarisme. Denne saakaldte Militarisme var dog ikke en Militarisme til Angreb, men til Forsvar. Et greit Bevis derpaa er det at Rigsdagen nedstemte Hærforslaget i 1912, som havde tilfølge, at der i Tyskland indkaldtes 33 Procent færre af de Værnepligtige end i Frankrige.

"Frankrige, som tabte sin frivole Angrebskrig mod Tyskland i 1870 og maatte tilbagelevere de af det tidligere røvede tyske Landsdele Elsass og Lothringen, har siden forfulgt Tyskland med et uudslukkeligt Had, endskjønt ingen Uret var begaaet mod det. Tyskerne omtalte dengang den beseirede Fiende med al den Agtelse, som de skyldte en tapper og fædrelandselskende Modstander. Ingensinde faldt der fra tysk Side en nedværdigende Ytring eller et gement Skjældsord, saaledes som i den sidste Krig paa den mest uanstændige Maade blev gjort ligeoverfor Tyskerne. Tyskland vilde gjerne havt en virkelig forsonende Fred med Frankrige og har ikke ladet det mangle paa Tilnærmelser. Men Frankrige afslog. Det bar paa sit Had og tænkte kun paa Revanche. Og dette Had blev kunstig vedligeholdt og udviklet. Allerede paa Skolen lærte Børnene i Læsebøgerne opdigtede Historier, som skulde vække og pleie Hadet imod Tyskland. Hele den franske Politik har siden 1871 gaaet ud paa at afvente eller frembringe det beleilige Moment, og at være forberedt derpaa, for at faa Hævn paa sin forhadte Modstander, som ikke havde gjort andet en heldig at værne sig mod det franske Angreb og tage tilbage de frarøvede Landsdele. Ofte og aabenlyst er i Løbet af Aarene Krigstrudselen trængt østover Vogeserne. Endnu i 1913 kunde man i et af de store Pariserblade læse den aabne Trudsel, at man vilde holde Afregning med Tyskland, saasnart Rusland var færdig med sine Forberedelser. Hadet og Hævnlysten ledet til det inderlige og unaturlige Forbund mellem den franske Republik og det

autokratiske Rusland, efter at dette havde fjernet sig fra Tyskland, dels paa Grund af dets Statsmænds Pirrelighed, dels paa Grund af den klodsede tyske Politik, og kanske ogsaa paa Grund af den Spot, som i flere Aar havde lydt mod Rusland fra visse Bænke i den tyske Rigsdag. Efter Uheldet i Østen optog Rusland atter sin traditionelle Politik i Vesten, som var vendt mod Konstantinopel. Men da dette ikke stemte overens med den Politik, som Tyskland fulgte, maatte Rusland blive imod Tyskland. Dette benyttet Frankrige sig af, og saaledes kom det republikanske Frankrige og det autokratiske Rusland, disse to diametrale Modsætninger, paa Grund af det fælles Fiendskab mod Tyskland, til at gaa sammen Haand i Haand i Udøvelsen af dette Fiendskab. Frankrige laante Rusland utallige Billioner, hvormed det kunde fuldende sine Rustninger og bygge sine strategiske Jernbanenet mod Vestgrænsen.

"Endelig havde da Situationen i hine skjænesvangre Julidage 1914 udviklet sig derhen, at paa Tysklands Vestgrænse stod det hævntørstende Frankrige, rustet til det yderste, og paa Østgrænsen med sin vældige Menneskemasse det store russiske Rige, som netop havde givet Ordre til Mobilisering af hele sin Hær. Imellem disse laa Tyskland, truet paa to Fronter af Mægtige Stater. Kan saa noget fornuftigt Menneske tro, at det var Tysklands Hensigt at volde Krigen og at overfalde sine overmægtige Naboer, for at tilintetgjøre dem? Desværre, mange kom til at tro denne Meningsløshed; thi den planmæssige og metodiske Udspredning af Løgnsæden og Bagvaskelsen, som allerede mange Aar før Krigen og under Krigen var drevet af Tysklands Fiender, og ikke mindst det Skin af Ærlighed og Hæderlighed, hvormed disse Løgne var udstyrede, bragte det tilslut derhen, at man troede de hyklerske Forsikringer.

"Efter alt det, som var foregaaet i de mange Aar med Trudsler i Ord og Gjerning, maatte det for Tyskland blive til Vished, at dets Fiender ansaa den beleilige Tid at være kommen. Efter den russiske Mobiliseringsordre stod Tysk-

land foran Valget mellem uden Modstand at lade Strikken tilsnøre sig om Halsen eller ved en hurtig Opmarsch at møde Faren, før Fienden kunde faa samlet alle sine Tropper. Et stort Folk lader sig ikke værgeløst nedhugge, derfor Tysklands Krigserklæring og raske Angreb, som alene kunde give Udsigt til Held overfor den vældige Overmagt, og som ud fra Selvopholdelsesbudet var uafviselig nødvendig. Det var Nødværn."

Omtrent saaledes skrev den ene tyske Avis efter den anden i sine Betragtninger i Anledning Treaarsdagen for Weimarforfatningens Vedtagelse. Somme lagde Skylden for Krigen mere over paa England, idet de paastod, at det kunde have hindret den. En Avis skrev saaledes: "Hvorfor erklærede ikke England, at det med hele sin Magt vilde stille sig mod den Side som brød Freden? Rusland havde da ikke vovet at give Ordre til fuld Mobilisering, og da havde heller ikke Tyskland behøvet at gjøre det. Eller ligeoverfor dem, som endnu tror paa Tysklands Krigsskyld, kan man vende det om og citere Præsident Wilsons Udtalelse: "Hvis Tyskland havde vidst, at Storbritannien vilde erklære sig solidarisk med Frankrige og Rusland, havde det ikke styrtet sig ind i et Krigseventyr". Det vilde i begge Tilfælder have været et let og enkelt Middel til at hindre Krigen."

"Tyskland var for stærkt og for dygtigt og for flittigt, derfor maatte det slaaes til Krøbling", skrev et andet Blad saa saart i en Artikel med Overskrift: "Hvorledes man bedrog os". Efter at have skildret, hvorledes det tyske Folk blev narret til at afskaffe det gamle Regime med tyve Monarker og en Overmonark og nedlægge Vaabnene, og hvorledes den tyske Republik derpaa af Præsidenterne i Verdens to mægtigste Republiker og Premierministeren i Verdens mest demokratiske Monarki blev tvunget til at underskrive en Traktat, "hvis Navn er Vold, hvis Indhold er Vold, og hvis Forudsætning, hvis Følge, hvis Virkning er Vold", tilføiet det med bidende Ironi: "Tyskland maa hungre og fryse, det maa kanske gaa tilgrunde, for at Englænderne kan blive fede,

og Franskmændene i vanvittig Glæde til Fuldkommenhed kan faa fraadse og fremture i sin Hævnrus."

I samme Retning som disse Aviscitater har mange Tyskere udtalt sig til mig, og har jeg paa Værtshuse i Farmerlandsbyerne, paa Kaféer og i Jernbanekuper hørt dem samtale sig imellem. Jeg har dog, især nu udover Høsten, lagt Mærke til en ikke liden Forskjel i Stemningen og i Udtalelserne. Forrige Vinter, da jeg først kom til Tyskland, og delvis ivaar, da jeg kom tilbage fra Østerlandene, var her noksaa meget Had mod England, delvis paa Grund af, at man følte sig forvisset om, at England kunde have forhindret Krigen, og delvis og fornemmelig paa Grund af den frygtelige Hungerblokade, det tyske Folk havde maatte udstaa under Krigen, da man i Hundrede Tusinder Familier, fortæller man mig, kun havde Kaal og Kaalrabi at spise, saa endog Børnene sang eller bad: Gud straffe England! Nu har dette Had vendt sig og samlet sig med end større Heftighed mod Frankrige, et Had fuldt af Raseri, Fortvilelse og Foragt, mest Foragt, et Had, som hvis det faar fortsætte og faar end mere Næring, kun kan finde Udløsning før eller senere i Krig. Aarsagen til dette Omskifte er Følgerne af Versaillestraktaten, som de paastaar Frankrige fik drevet igjennem til det for dem forsmædelige og uhyrlige Dokument, og som de siger Frankrige vilde gjort endnu være og indlemmet i Frankrige alt tysk Land paa Vestsiden af Rhinen, hvis det ikke var blevet hindret i det af England og særlig Amerika. Med andre Ord, det er Franskmændenes Fremfærd og Adfærd i de af dem besatte Rhinegne, samt Markens hurtige Fald og derpaa følgende Dyrtid og Elendighed, foraarsaget af de store Udbetalinger til Krigserstatninger, til Besættelseshærene og til de forskjellige Kommissioner, som er Aarsagen til Omskiftet.

Idag staar den tyske Mark i en Kurs af 8,450 for en Dollar. Ifjor samme Datum stod den i 287, for to Aar siden i 81, og for tre Aar siden, Høsten 1919, stod den i 35 Mark for en Dollar. Dette viser bedre end noget andet,

jeg kan fortælle, den økonomiske Stilling her nu. Tyskland er tømt. Det kan ikke mere. Den hurtige Synken af Markværdien har selvfølgelig været fulgt af stigende Priser paa alt mulig. Som et Par Exempler kan jeg nævne, at for nogle Dage siden var jeg i Berlin og gik da ind paa den Skobutik, hvor jeg i Mars Maaned havde kjøbt et Par Sko for 400 Mark. Nu kostet samme Slags Sko 14,000 Mark! Iforgaars kjørte jeg med Jernbanen fra Halle til Weimar. Hvad Prisen for Billetten mellem de to Byer var før Krigen, ved jeg ikke, men den Pris, som oprindelige var trykt paa den Billet, jeg fik, var M. 16.80, altsaa 16 Mark og 80 Pfennig. Over denne oprindelige Pris var sat to Streger med Gummistempel og ny Pris, M. 33.60, stemplet paa den. Denne Pris var overstemplet og tredie Pris, M. 45.00, stemplet paa, som dog atter var overstemplet og fjerde Pris, M. 97.00, stemplet paa Bagsiden. Denne var ogsaa overstemplet og istedenfor den var femte Pris, M. 159.00, paastemplet. Ogsaa denne var overstemplet, og M. 318.00 stemplet nedenfor. Det var den Pris, jeg betalte; men den skal dobles 1ste November, og inden Nyaar bliver den vel mangedoblet, skal Marken fortsætte at falde som i det sidste.

Paa Grund af denne Nedgang i Markværdien holder Tysklands Middelklasse, dens Kulturbærere, paa at gaa tilgrunde. Der er stor Nød i mange Hjem. Folk, som i et langt Liv i Arbeidsomhed og Sparsomhed har lagt sig saa meget tilgode, at de kunde have en sorgfri Alderdom, befinder sig nu paa bar Bakke. Ja, selv Folk, som før var rige, er nu yderst fattige. En Mand i Frankfurt, f. Ex., havde i 40 Aar havt en Forlagsforretning med Trykkeri og Boghandel. Da han begyndte at ældes og blive træt efter en lang Arbeidsdag, solgte han i 1913 Forretningen for 500,000 Mark, som han satte paa Rente. De gav ham en Aarsindtægt paa 20,000 Mark, en pen Indtægt dengang. Men nu er disse 20,000 mindre end tre Dollars — hans nuværende Aarsindtægt af det, han i et langt Forretningsliv havde sparet sammen. — Et gammelt Egtepar fortalte mig, at de i

30 Aar havde sparet, ofte endog negtet sig det, som af de fleste ansaaes for absolut nødvendigt, for at kunne møde Betalingerne til en Forsikringspolice, som efter Mandens 65de Aar vilde give dem en Aarsindtægt paa 2000 Mark, nok til en sorgfri Alderdom. Nu var Manden 65 Aar; men de 2000 Mark Aarsindtægt er idag knapt 25 Cents i amerikanske Penge.

En Professor i en Høiskole, eller College, fortalte mig, at før Krigen havde han en Aarsløn paa 4000 Mark, omtrent 1000 Dollars, som var tilstrækkelig for ham og hans Familie. Nu havde han 45,000 Mark i Løn, som dog var bare 30 Dollars, idet Dollaren, da jeg talte med ham, stod i omtrent 1500 Mark.

I Bad Wildungen, hvor vi tilbragte flere Maaneder i Sommer, har Læger, Hoteller, Pensionater, Handlende, Kjørere, og andre, havt sine Indtægter for Aaret beregnet efter en Markkurs af mellem 250 og 500 Mark for Dollaren, og af den saaledes beregnede Indtægt maa de leve til næste Sæson. Det vil blive Smalhans for mange nu efter de svære Prisstigninger. En af de mest fremragende Læger der fortalte mig allerede i Midten af September, at Kjød kunde han og hans Familie ikke have oftere end en Gang i Ugen. Og nu er det vist endnu sjeldnere.

Selv Folk, som eier Hus i Byerne til Udleie er ikke stort bedre stillet, da Staten ved Lov har maattet bestemme, at Husleien kun skal være fire og en halv Gang saa stor, som før Krigen, for at ikke Folk med smaa Indtægter skal blive husvilde. Den, f. Ex., som eier et Hus, som før Krigen var værd 100,000 Mark, og som bragte ham en Husleie af 10,000 Mark — 2,500 Dollars — har nu af samme Hus en Husleie af 45,000 Mark, som idag er mindre end 6 — sex — Dollars. Og Handelsmænd, som udover Sommeren har solgt sine Varer efter de daværende Priser, maa nu betale mangedobbelt saa meget, naar de skal fornye sit Varelager for at kunne fortsætte sin Forretning, som er deres Levebrød.

Moralen gaar det ogsaa galt med, den gaar ogsaa til-

grunde. Ligesaa Sparsomheden for manges vedkommende. Hvorfor spare? har vel mange spurgt sig selv udover Sommeren. Idag faar jeg en Flaske Vin, f. Ex., for 500 Mark, imorgen kanske bare en halv. Jeg kunde istedenfor Vin have nævnt Nyttegjenstande, Nødvendighedsgjenstande, som dog kanske ikke var mere nødvendige, end at de hos sparsomme Folk kunde undværes. Hvorfor spare? For at Franskmændene skal faa saa meget mere? Sparesansen er dog ikke helt borte. Jeg saa flere Gange i Sommer paa den Bank i Bad Wildungen, hvor jeg hævet Penge paa mit Kreditiv, Koner komme ind med Sparebankbogen for efter gammel Vane at sætte ind nogle Mark. Det var saa lidet i amerikanske Penge, at jeg blev fugtig i Øinene.

Moralen slappes. Tyverier, som før meget sjelden forekom her i Tyskland, begynder at blive uhyggelig hyppige. Og med Nøden og Underernæringen kommer mere Sygdom, særlig Tuberkulose, ligesom der skal forekomme forfærdelig mange Selvmord blandt Middelklassen især, skjønt der ikke berettes meget derom i Bladene. Bladene holder forresten paa at gaa ind i Massevis paagrund af de stedse stigende Papirpriser.

De af det tyske Folk, som til denne Tid har staaet sig forholdsvis bedst, er Arbeiderne, især Industriarbeiderne, hvis Dagløn har steget hurtigst, som ogsaa har været nødvendig, for at de skal have kunnet udføre sit Arbeide. Men snart vil vel deres Løn blive saa høi, at Tyskland ikke længere kan konkurrere paa Verdensmarkedet, og da kommer Krisen, om ikke før.

Saaledes skrives og tales her, og saaledes er Forholdene her nu. Jeg hverken kan eller vil udtale mig om Krigsaarsagen, Krigsskylden og Krigsførselen. Det vil endnu ta mange Aar, før det med Upartiskhed kan afgjøres. Men hvad Versaillestraktaten angaar kan jeg trygt erklære mig enig med dens Modstandere i vort Senat i Washington; thi efterat have seet dens Virkning her i de forskjellige Lande i Europa forekommer den mig at være en Forbrydelse mod det tyske Folk

— selv om Tyskland alene er Skyld i Krigen — en Forbrydelse mod hele Europa, mod Verden og Menneskeheden idetheletaget, mod Kristenheden, mod vore Soldater, som kjæmpet og faldt paa Slagmarken, mod vore Mødre, som gav sine Sønner, mod vore Fædre, som gav sine Midler, for at Ret og Retfærdighed, Folkevilje og Folkestyre skulde seire over Uret og Uretfærdighed, Tyranni og Militarisme, og for at Verdenskrigen skulde blive den sidste Krig.

Hvilket krigførende Folk vil herefter nedlægge Vaabnene, saalænge det har en eneste vaabenfør Mand igjen, førend den endelige Fred er underskrevet, efter at have været Vidne til den Behandling, som blev det tyske Folk til Del? Jeg skriver det tyske Folk, ikke Tyskland; thi det gamle Tyskland var ikke mere, med dets Keiser og Fyrster, Junkere og Militarisme, som Wilson gjentagne Gange havde sagt, at det kun var, Krigen blev ført mod, ialfald fra Amerikas Side. Og hvilket Land vil herefter afvæbne, efter at have seet i hvilken Stilling det afvæbnede tyske Folk nu befinder sig? Intet Under, at der i Europa rustes mere end nogengang før, at der nu er flere Mand under Vaaben end før Verdenskrigen, endskjønt der ikke længer er et væbnet Tyskland og tysk Militarisme at frygte.

Men jeg vil ogsaa faa tilføie, at ligesom det er en Skade for Verden, at Frankrige vandt ved Fredsbordet, saa det nu har glemt, at det ikke selv eller alene vandt Krigen og er blevet overmodigt og en Fare for Freden og en Trudsel endog mod sine tidligere allierede, vilde det ogsaa have været til Skade for Verden, om Tyskland havde vundet paa Slagmarken. Det tyske Folk havde ikke taalt at vinde en saadan Krig mod en saadan Overmagt, som det havde mod sig, endog før Amerika blev med. Det tyske Folk var allerede før Verdenskrigen overmodigt, saa overmodigt, at det var ildeseet rundt om i Landene, f. Ex., af de andre Gjester paa Turisthotellerne. Jeg vil ikke netop sige, at dette Overmod var brutalt. Det var nærmest en naturlig Følge af den store Fremgang, Tyskland havde gjort, siden det endelig blev sam-

let i 1871. Det tyske Folk før Krigen kunde næsten lignes med en Fole, som har faaet meget Havre og slippes ud, efter at den længe har staaet bunden paa Stalden. Det følte sit Mod og sin Styrke og viste det paa en ikke altid tækkelig Maade. Dets Styrke var dog en Betryggelse for Vest- og Nordeuropa mod den russiske Kolos. Men havde det vundet Krigen mod de allierede Magter, Rusland, Frankrige, England og Italien, for ikke at nævne de smaa Stater, vilde det blevet endnu mere overmodigt, kanske brutalt, og blevet endnu villigere Redskaber i Militaristernes og Junkernes Hænder og en virkelig Fare for Resten af Europa, og kanske ogsaa for Amerika. Fra denne Mulighed blev Europa og vi sikret, da vore Gutter drog over Havet til Chateau Thiery.

Før jeg slutter dette Brev, vil jeg fortælle om vor Reise, siden vi var i Køln. Vi reiste derfra til Bremen og saa til Hamburg. Jeg vidste før, at Hamburg var en stor Havnestad, men at den havde saa vældige Havneanlæg, som den har, vidste jeg ikke før jeg en Dag fulgte med en liden Damper, som tager Turister rundt hele Havnen. En Dag, medens vi var i Hamburg, reiste vi ogsaa med Jernbanen Øst til Lübeck. Jeg syntes jeg maatte se den By, som har gjort mine Fædres Land saa meget ondt. Thi den stod jo i Spidsen for den hanseatiske Liga, som tilrev sig omtrent al norsk Handel og Skibsfart i det 14de og 15de Aarhundrede og drev de norske Skibe fra Havene. Skjønt Byen er pen og interessant, saa kan jeg ikke netop sige, at jeg gik der med venlige Følelser den Dagen. Jeg synes heller ikke Folket der Nord i Tyskland er saa venlige og gemytlige som længere Syd i Landet. Dette gjælder i endnu større Grad Berlinerne forresten, og formodentlig Preusserne idetheletaget. Fra Hamburg reiste vi til Hanover, Magdeburg, Berlin, Dresden, Leipzig, Halle, og saa hertil. Af disse Byer skal jeg kun skrive lidt om Dresden.

Dresden er en af Tysklands store Byer med over en halv Million Indbyggere og ligger ligesom Hamburg ved

Dresden med de mange Taarne

den store Flod Elben. Men medens Hamburg ligger nær dens Udløb til Nordsjøen ligger Dresden nær dens Indløb til Tyskland fra Czechoslovakiet. Hvor gammel den er ved man ikke netop, den nævnes første Gang i et Dokument fra 1206. Dens egentlige Historie begynder dog først 1485, da den blev Residensstad for den Albertinske Linje af Wettinfamilien, hvis anden Linje, som jeg nævnte tidligere i dette Brev, den Albertinske, havde Kurfyrsteværdigheden i Sachsen med Residens i Wittenberg indtil 1547, da Kurfyrsteværdigheden af Keiser Karl V blev givet til Hertug Moritz af den Albertinske Linje, fordi han havde forraadt sine Forbundsfæller blandt de protestantiske Fyrster. Siden har det regjerende Fyrstehus i det protestantiske Sachsen været katholsk og trods dets Forræderi i 1547 faaet sidde paa den sachsiske Throne lige til Revolutionen i 1918.

De offentlige Bygninger i Dresden er samlet paa et ganske lidet Areal nær Elben, og seet fra den anden Side af Floden giver de med sine høie barokke Taarne og Spir Byen et eget Præg, som man ikke snart glemmer. Slotskirken, som selvfølgelig er katholsk, er i Rokokostil, men det mær-

Rafaels berømte Maleri Den Sixtinske Madonna i Maleriafdelingen paa Museet i Dresden

keligste Udslag af denne, jeg nogensteds har seet. Den er som to Huse, det ene bygget oppaa det andets næsten flade Tag, det øverste ogsaa med fladt Tag, men begge med Rækværk rundt Taget og over Rækværket Statuer. Dette øverste Hus er i Slotskirken i Dresden den øvre Del af Kirkens Midtskib, som er dobbelt saa høit som Sideskibene. Det høie barokke aabne Taarn staar oppaa Portalen fremfor Sideskibene, men er et Stykke ifra Midtskibet, da dette staar lige langt ind fra den nedre Del af Kirkens Ender som fra dets Sider. Slottet lige ved Kirken har det høieste Taarn og spidseste Spir af alle.

Det interessanteste i Dresden er Zwingen, et stort Bygningskomplex bygget rundt en stor aaben Plads mest som en Park; thi der er et af de allerbedste Billedgallerier i Verden. Og der er det Maleri, som jeg synes er det vakreste af alle Malerier, som jeg har seet — Den sixtinske Madonna. Det er et Altermaleri, malet i 1515 af Raphael for Benediktinerkirken San Sisto i Byen Piacenza nær Poelven i Nord-Italien. I 1753 kjøbte Kurfyrst August III af Sachsen det for 20,000 Dukater — henved 45,000 Dollars. Det er otte Fod høit og sex Fod bredt, og har et af Værelserne i Billedgallerierne i Dresden for sig selv alene.

Jo længer man sidder der i Værelset og ser paa dette Billede, jo mere gribes man af dets Dybde og Skjønhed. Det er et Blik indi Himmelen — Forhænget er trukket tilside. Paa en Sky i Himmelrummet staar Maria med Jesusbarnet paa Armen, med utallige Engleansigter som Baggrund. Tilhøire og nedenfor staar en ældre Mand — det skal være San Sixtus, efter hvem Kirken som Maleriet var malet for var opkaldt — og ser undrende op mod Barnet. Paa den anden Side knæler en yngre Kvinde — det skal være Santa Barbara — med et forklaret Glædesudtryk i Ansigtet. Ved Foden er to Cheruber med vidunderlige Ansigtsudtryk.

Nittende Brev

Wittenberg

Wittenberg, Tyskland, den 31te Oktober 1922.

"I Wittenberg i Sachsenland,
der er en Grav tilskue,
der hviler sig en from Guds Mand
alt under Kirkebue.
Hvad her han hed, det ved enhver,
som har sin Gud og Bibel kjær;
men hvad han heder nu hos Gud
skal Engle for os synge ud,
naar vi med ham faar samles."

Ligesom Begivenheden i Bethlehem hin Julenat for over nitten Hundrede Aar siden indledet en ny Tid, saaledes ogsaa det, som hændte i Wittenberg for lidt over fire Hundrede Aar siden. Eller kanske rettere, det som hændte i Wittenberg gav Menneskeheden tilbage det, som Begivenhederne i Bethlehem havde indledet — Jesus Kristus og hans Forsoning, frit, "uden Penge og uden Betaling", som det staar skrevet hos Profeten Esaias, men som Paven i Rom havde anmasset sig til at tage ind under sit Raadsvælde og gjort til en Handelsvare, idet han kalder sig Guds Statholder paa Jorden og tilegner og paaberaaber sig Jesu Ord til Apostelen Peter, hvis Efterfølger og Arvtager han siger sig at være: — "Du er Peter, og over den Klippe — Peter betyder Klippe — vil jeg bygge min Kirke, og Helvedes Porte skal ikke overvinde den. Dig vil jeg give Nøglerne til Himmeriges Rige; det som du binder paa Jorden, skal være bundet i

Himmelen, og det som du løser paa Jorden, skal være løst i Himmelen." Math. 16, 18—19.

Wittenberg er vor Kirkes hellige By. Den er Reformationens Vugge, den Stad, hvor den kristne Kirke fornyedes, gjenfødtes. Det er uheldig, at vor Kirke i Amerika kaldes den lutherske Kirke. Thi Luther var ingen Messias eller Stifter af en ny Religion, som f. Ex. Muhamed. Her i Tyskland, i Luthers eget Hjemland, har jeg sjeldnere hørt den omtalt som den lutherske, men oftere som den evangeliske Kirke. Det er det, vor Kirke er. Det var Evangeliet, Luther gav Kirken tilbage, det glade Budskab, at Mennesket for Jesu Kristi Forsonings Skyld "bliver retfærdiggjort ved Troen alene uden Lovens Gjerninger". Isteden herfor havde Paven indført mange andre "Naademidler", saasom Tilbedelse af Jomfru Maria og andre Helgener, Fastedage og andre Ceremonier, ja endog Skjærsilden, hvor somme af dem, som ikke ved disse "Midler" var blevet gode nok til at komme ind i Himmelen, kunde lutres, og saaledes blive skikket for den evige Salighed. Senere opfandt han ogsaa Afladsbrev, hvorved Folk kunde kjøbe sig fri for Kirkens Forskrifter om Faste og lignende. Et saadant Afladsbrev kunde kjøbes af Enkeltpersoner og af en hel Menighed for samtlige sine Medlemmer. Dette Afladssystem udviklet sig med Tiden til at omfatte Straffefrihed og Tilgivelse for al Slags Synd, ikke alene for de Synder, man havde begaaet, men ogsaa for dem, som man havde besluttet at begaa. Man kunde saaledes kjøbe sig til Salighed. Ja, det gik endog saa vidt, at man kunde kjøbe afdøde Slægtninge ud af Skjærsilden og ind i Himmelen. Der ligger flere Afladsbreve og Afladssedler i Glasskabe paa Luthermuseet her i Wittenberg. De er høitidelig affattet og begynder med Ordene "I Jesu Kristi Navn".

Det var Afladshandelen, som blev den egentlige Aarsag til Reformationen ved Luther. Han var, ved Siden af sit Professorembede ved Universitetet, ogsaa blevet Prest ved Bymenigheden her. Men naar han prædiket Anger og Bod

og Omvendelse, saa viste somme ham frækt sine Afladssedler, idet de lod ham vide, at de behøvet ikke at gjøre Bod, de havde skriftligt Bevis med Pavens eller hans Legats Segl under, paa at deres Synder var forladte.

Da var det, at Luther den 31te Oktober 1517 opslog sine 95 Theser paa Slotskirkedøren her. Slotskirken var ogsaa Universitetskirke, og dens Dør brugtes som Universitetets Opslagstavle, hvor man altsaa opslog alle Slags Bekjendtgjørelser vedkommende Universitetet. Det var ikke et Opslag imod eller en Udfordring til Paven, men over Theserne, som var affattet paa Latin, og som han havde faaet trykt i Leipzig, var der en Indbydelse til de Lærde at komme til en offentlig Diskussion med Luther over deres Indhold. Derfor havde han ogsaa sendt Kopier til flere Lærde rundt om i Tyskland, og bedt dem sende skriftlig Imødegaaelse eller Bifald, dersom de ikke kunde møde personlig.

I Theserne fordømmer ikke Luther al Slags Afladshandel, da han ansaa, at Kirken havde Ret til at give Dispensation fra sine egne Forskrifter og Paalæg. Men det var Afladshandelens Misbrug, han paatalte, Misbrug, som han troede dreves uden Pavens Vidende og Vilje. Derfor siger han i en af sine Theser: "Med fuldkommen Eftergivelse af al Straf mener ikke Paven alle Slags, men kun den Slags Straffe, som han selv har paalagt." — "Derfor tager alle de Afladsprædikanter Feil, som paastaar, at ved Afladet bliver Mennesket befriet for enhver Straf." — "Evig fordømt bliver, ved Siden af deres Lærere, de som ved Afladsbrev tror sig at være sikker paa Salighed." — "Enhver Kristen, som føler sand Anger, har fuldkommen Tilgivelse for Straf og Skyld, ogsaa uden Afladsbrev." — "Enhver sand Kristen, levende eller død, har Del i alle Kristi og Kirkens Goder fra Gud, ogsaa uden Afladsbrev." — "Falsk er den Tro, at man ved Afladsbrev kan opnaa Salighed, ogsaa om Afladskomissæren, ja om selve Paven sætter sin Sjæl i Pant derpaa."

Luther fik snart erfare, at han havde taget feil af Paven,

og at selv den mest vidtgaaende Afladshandel havde Pavens Bifald.

Dr. Martin Luthers Forfædre var Farmere og boede nogle Mil Syd for Eisenach i Thüringen, saa omtrent det geografiske Centrum i det daværende tyske Rige. Luthers Fader besluttede at gaa over i anden Livsstilling og reiste til Eisleben, en Mineby omtrent 70 Mil nordøst fra Eisenach, hvor han opholdt sig i nogle Maaneder, og reiste saa nogle faa Mil længere, til Mansfeld, hvor han blev boende.

Det var medens Familien opholdt sig i Eisleben, at Martin blev født, den 10de November 1483. Men endskjønt Eisleben saaledes aldrig var Familiens Hjem, blev Eisleben mærkelig nok ogsaa Luthers Dødsby. Greverne af Mansfeld havde bedet Dr. Luther at være Forligsdommer i en Familietvist, og i den Anledning havde han to Gange været til Byen Mansfeld i 1545, sidste Gang i December Maaned. Men paa Grund af forskjellige Omstændigheder blev Forhandlingerne ikke da afsluttede. I Slutningen af Januar det følgende Aar begyndte nok et Forhandlingsmøde, denne Gang i Eisleben, og den 17de Februar kom Overenskomsten istand. De to sidste Dage havde Luther følt meget uvel, og sidste Formiddag endog tilbragt denne paa sit Værelse, men deltaget i Middags- og Aftensmaaltiderne. Da han om Kvelden skulde gaa tilsengs følte han heftige Brystsmerter og tidlig næste Morgen, den 18de Februar 1546, døde han.

Eisleben er nu en By paa 25,000 Indbyggere. Byen ligger nedi en Sænkning af Landskabet, næsten som en bred Dal, og man gaar fra Jernbanestationen nedigjennem en lang kroget Vei eller Gade, næsten en Mil lang, til Byens Centrum, hvor man først kommer til Luthers Fødselshus, som ligger ved en smal Gade, naturligvis nu kaldet Luthergaden. Huset er et noksaa stort to-Etages Hus, og i en Stue paa 1ste Etage forevises Fødselsstuen. Huset var til 1689 Privateie. I det Aar brændte det delvis, og blev kjøbt af Byen og indredet som et Lutherminde, med Læse- og Skriveskole for fattige Børn... Over et Hundrede Aar senere blev denne Skole

overflyttet til et større Lokale lige bagenfor Lutherhuset, og dette er nu helt et Luthermuseum, med Bostad for Bestyrerinden. Vedligeholdelsen udredes af den preussiske Stat.

Et Par Kvartaler fra Fødselshuset staar Dødshuset. Det har en mere central Beliggenhed paa ene Siden af den store Torvplads, paa hvilken staar Byens største Kirke. Thi Luther boede hos Borgermesteren i Eisleben, da han døde. Huset eies nu af den preussiske Stat, men vedligeholdes af Byen Eisleben, altsaa net modsat af Forholdet ved Fødselshuset. De to Fremværelser paa 2den Etage, hvor Luther boede under sit Ophold der, er nu som et Museum eller Lutherminde. Paa Væggen over Stedet, hvor han sad, da han døde, er der et stort Maleri, visende Dødsscenen. Han er der omgiven af flere ledende Mænd, et Par Kvinder og to af sine Sønner, som havde været med ham fra Wittenberg.

Sin første Skoleundervisning fik Luther i Mansfeld, hvor altsaa hans Forældre boede. Senere gik han paa Høiskole i Bispestaden Magdeburg, 25 Mil Nord fra Mansfeld. Da han var 14 Aar, blev han sendt til Høiskolen i Eisenach. Her boede hans Moders Slægt, og det var i Haabet om at faa Hjælp af disse, at han blev sendt did; thi hans Forældre var endnu fattige. Heri blev han dog skuffet, saa han maatte fortjene sit Ophold ved at synge for Godtfolks Døre. En Fru Cotta blev opmærksom paa ham. Baade havde hun hørt hans vakre Sang og hun havde seet ham flittig gaa til Kirke, og der seet ham i inderlig Bøn. Hun tok ham da i sit Hus, og der blev han som et Medlem i Familien og havde det meget godt. Det Cottaske Hus staar der endnu, og tvers over Fremvæggen er malet med store Bogstaver: Luther Haus. I første Etage er der en Kafé, eller nærmest hvad vi kaldte en Saloon i Amerika, før det 18de Grundlovstillæg traadte i Kraft. Oppe i Huset vises Luthers Værelse.

Eisenach er en meget vakker By paa henved 40,000 Indbyggere. Den ligger i nordvestlige Hjørne af den bekjendte Thüringerskog. Syd for Byen er Landskabet meget bakket. En Mil Syd fra Byen paa en spids, skogbevoxet Fjeldtop,

Luthermonumentet i Worms

som rager op til en Høide af lidt over 600 Fod over Byen, ligger den berømte Borg Wartburg. Dertil blev Luther ført den 4de Mai 1521, efter Ordre af hans Velynder og Beskytter Kurfyrst Fredrik den Vise af Sachsen, da han var paa Veien tilbage til Wittenberg fra det historiske Rigsmøde i Worms, der hvor Luther havde nægtet at tilbagekalde, hvad han havde skrevet, og hvor han havde sluttet sit Forsvar med de berømte Ord: "Her staar jeg, jeg kan ikke andet, Gud hjælpe mig, Amen!"

I Worms er det største og prægtigste af de mange Luthermonumenter jeg har seet i Tyskland. Luthers elleve Fod høie Broncestatue staar paa et dobbelt Fodstykke, det ene oppaa det andet, midt paa en stor Platform. Det øverste Fodstykke er ogsaa af Bronce og er prydet med Reliefbilleder fra Luthers Liv. Ved det nedre Fodstykkes fire Hjørner er siddende Statuer af fire af Reformationens Forløbere,

Waldus, død 1197; Wycliff, død 1387; Huss, død 1415, og Savonarola, død 1498. Paa Fodstykker paa Fremsiden af Platformen staar Statuer af Philip af Hessen og af Fredrik af Sachsen, paa Bagsiden lignende Statuer af Melanchton og Reuchlin. Mellem disse er der allegoriske Figurer af de tre Byer, Magdeburg, Augsburg og Speyer, samt Byvaabnene til de 24 tyske Byer som først antog Reformationen.

Til Hjemreisen fra Rigsmødet i Worms havde Luther faaet frit Leide for 21 Dage. Men Fredrik den Vise frygtede for, at Luther kunde blive myrdet eller bortført af sine Modstandere, og saa lod han ham derfor opsnappe paa Veien, og hemmelig føre til den sterke Borg Wartburg, hvor han kunde være tryg. Der opholdt da Luther sig som "Junker Georg" i ti Maaneder, til 6te Marts 1522. I denne Tid oversatte han det nye Testamente fra den græske Grundtext til Tysk, som udkom i Trykken allerede i September samme Aar her i Wittenberg. I den Anledning blev der i Erfurt, hvor Luther studerede ved Universitetet, efter han var færdig paa Gymnasiet i Eisenach, feiret et Firehundredaars Jubilæum sidstleden 11te og 12te September.

Wartburg blev anlagt i Aar 1065, og er idag det vakreste sekulære Bygværk i Tyskland fra Middelalderen. Det bestaar af fire Bygninger med to firkantede Taarne og to Borggaarde. Strax indenfor Vindebroen er Ridderhuset, og der havde Luther sit Værelse, som kaldes Lutherstuen, og som den Dag idag er, som da Luther boede der, med samme enkle Møblement, samme Himmelseng og samme Vinduer med smaa runde Ruder. Paa Brandmuren bagom Ovnen er meget af Kalken borte. Det var mod den, at Luther kastede Blækhuset, da han i Anfægtelse syntes han saa Djævelen bagom Ovnen. Derved blev meget af den kalkede Brandmur oversprøitet med Blæk. For at faa med sig en Erindring fra Lutherstuen paa Wartburg har da Pilgrime og Turister løsnet smaa Stykker af denne med Blæk oversprøitede Kalk, saa der nu er næsten kun den bare Graastensmur igjen. Udsigten fra Vinduet i Lutherstuen paa Wartburg er storartet.

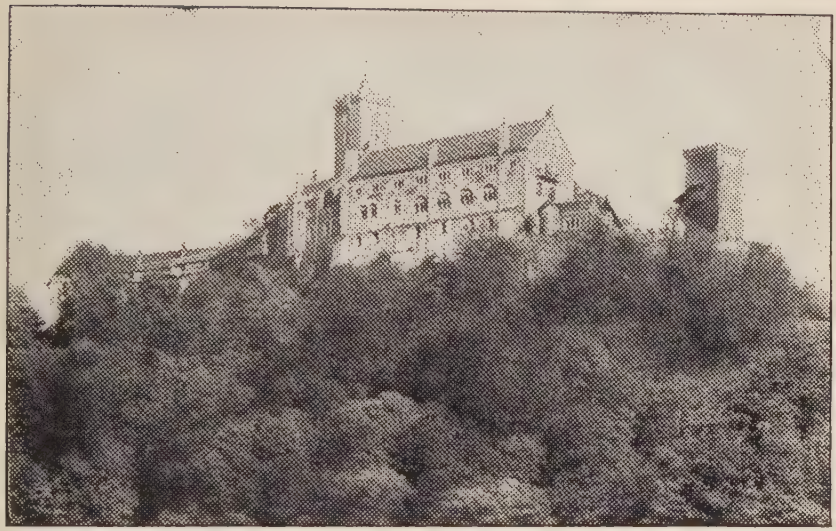

Wartburg

— Om de andre Bygninger paa Wartburg, skal jeg indskrænke mig til at omtale det vakre Kapel i Hovedbygningen, hvor Luther prædikede under Opholdet der. Der er fire Altere, to fra det 11te Aarhundrede, og to fra 1319. Prækestolen er den samme, som Luther prædiket fra. Der hænger ogsaa et Sværd, som tilhørte Gustav Adolf, den berømte svenske Konge. I Kapellet holdes der hvert Aar Reformationsgudstjeneste.

Wartburg er en tysk Nationalhelligdom, og dertil valfarter aarlig store Skarer af Tyskere fra alle Kanter af Landet, ligesom det ogsaa hvert Aar besøges af mange Udlændinger. Jeg har været der to Gange, først i Sommer i Juli Maaned, og i forrige Uge sammen med min Kone. Begge Gange var der mange Besøgende. Der er en Fører, som hver Halvtime tager dem, som da er tilstede, rundt til de mest seværdige Rum. Der var ca. 30 i vort Følge. Omtrent saa mange mødte vi, da vi skulde ind, og omtrent lige mange gik ogsaa ind i næste Følge, da vi kom ud. Adgangsbilletten til

Wartburg kostede i forrige Uge 35 Mark for Tyskere og 500 — fem Hundrede — Mark for Udlændinge.

Jeg skal ikke give en nærmere Beskrivelse af Erfurt, den berømte Universitetsby, 35 Mil østenfor Eisenach, hvorhen Luther reiste i 1501, for at fortsætte sine Studeringer, og hvor han, efter i 1505 at have absolveret Magisterexamen, efter sin Faders Ønske begyndte at studere Retsvidenskab. Dette Studium blev dog, som bekjendt, samme Aar afbrudt. Thi da han paa Tilbageveien fra et Besøg i Mansfeld hos sine Forældre nær Erfurt blev overfaldt af et forfærdeligt Tordenveir, lovede han i sin Dødsfrygt og Sjæleangst, at han vilde blive Munk. I Augustinerklosteret i Erfurt studerede han Theologi og blev i 1507 ordineret til Prest. Det følgende Aar blev han kaldt til Professor ved det sex Aar tidligere oprettede Universitet i Wittenberg.

Wittenberg nævnes første Gang i et Dokument fra 1180. Fra 1212 var den Residensstad for Hertugerne af Sachsen af det arkanske Hus, som fra 1335 var Kurfyrster af Sachsen. I 1422 uddøde denne Slægt, og den Wettinske Slægt blev af Keiseren forlenet med den saksiske Kurfyrsteværdighed. De første Kurfyrster af denne Slægt havde ikke sin Residens i Wittenberg. Men Fredrik den Vise bygget her et stort Slot i Aarene 1490—1499, og i Forbindelse dermed den senere saa berømte Slotskirke. Han og hans to nærmeste Efterfølgere, Johan den Bestandige og Johan Fredrik, havde sin Residens paa Slottet i Wittenberg til Aaret efter Luthers Død. Men siden 1547 har ikke Wittenberg været Residensstad. I det 15de Aarhundrede blev Wittenberg befæstet med Mure og Voldgrave og var i lang Tid en af Landets stærke Fæstninger. Derfor har den udigjennem Aarhundrederne maattet udstaa flere Beleiringer, og har lidt meget under Kanonaden fra samme. Flere Gange har den ogsaa været besat af Fiender. Saaledes i Napoleonskrigene. Efter Slaget ved Jena maatte Kurfyrsten af Sachsen gaa over paa Frankriges Side, for hvilket han af Napoleon blev beæret med Kongetitlen. Men Wittenberg maatte lide der-

for. Napoleon kom selv hertil for yderligere at befæste Byen, og en stærk fransk Garnison blev lagt her. Den blev derfor senere beleiret af Preusserne og stærkt beskudt i sex Dage, uden at de dog kunde indtage den. Nogle Maaneder senere blev den dog efter to Dages heftig Beskydning stormet og indtaget af Preusserne. Siden Napoleonskrigene har Wittenberg og nordre Del af det tidligere Kurfyrstendømme Sachsen, ikke tilhørt dette, men udgjort den saakaldte preussiske Provins Sachsen. I 1873 blev Fæstningsværkerne nedlagt, og hvor før der var Mure og dybe Voldgrave, er der nu vakre Parkanlæg. — I Verdenskrigen var her i Wittenberg en stor Fangeleir med 16,000 Fanger — franske, belgiske, engelske og russiske.

Det var Kurfyrst Fredrik den Vise, som i 1502 grundet Wittenberg Universitet. Under den franske Besættelse beslaglagdes Universitetet til militære Formaal, og Professorer og Studenter forlod Byen. I 1815 blev det nedlagt for godt og forenet med Universitetet i Halle. Som en Erstatning til Wittenberg grundet saa i 1817 den preussiske Konge her et Presteseminarium, som altsaa har tilhuse i den tidligere Universitetsbygning, Augusteum kaldet.

Bagenfor Augusteum er Luthers Hus. Det blev paabegyndt i 1502 af Fredrik den Vise, som en ny Bygning til det gamle Augustinerkloster. Der boede Luther som Munk og Professor ved Universitetet. Da alle Munkene ved Reformationen forlod Klosteret, foræret Kurfyrsten Luther det som Eiendom. I 1564 solgte Luthers Arvinger det til Universitetet. Det er et meget stort tre-Etages Hus, og er nu et Luther Museum. Det vilde tage flere Sider bare at nævne de mange Bøger, for det meste tidlige Udgaver af Luthers Værker, som der er udstillet, og Breve og Dokumenter og Billeder, osv. Paa 2den Etage er Luthers store Læresal, hvor han holdt sine theologiske Forelæsninger. Og i en anden Del af samme Etage er Lutherfamiliens Dagligstue, som den var, da den store Reformator boede der.

Augusteum er den første Bygning man kommer til, naar

man fra Jernbanestationen skal op i Byen. Men lidt før man kommer til Augusteum passerer man en stor Eg med et høit Jernrækværk rundt om. Paa en Jernplade fæstet til Rækværket staar der — oversat til Norsk: "Dr. Martin Luther brændte paa dette Sted den 10de December 1520 den pavelige Banbulle."

Midt i den gamle Bydel er der to aabne Pladse. Paa den mindste staar Byens gamle Hovedkirke, Stadkirken, hvor Luther for det meste prædikede. Den har to Taarne, og høit oppe i det ene, over 150 Fod over Jorden, bor Ringeren, nu forresten en Enke med to voxne Sønner. Jeg havde en Kveld seet, at der var Lys deroppe og troede det var ved Uhrværket. Men næsten Morgen fik jeg se, at det røg udaf en Skorstenspibe deroppe, og spurgte hvad det var. Naar Besøgende vil op der, saa trækker man i en Snor, saa firer Ringeren ned Nøkkelen til Taarnet, og man kan laase sig ind og gaa op de mange Trapper. Det gjorde jeg og fandt, ved Siden af en storartet Udsigt udover Byen og Omgivelserne, at Vedkommende havde tre koselige Beboelsesrum deroppe. Der ringes Timer og Kvarttimer.

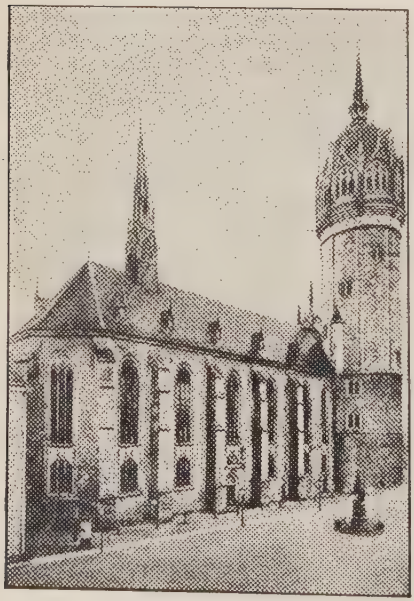

Domkirken i Wittenberg

Paa den største af de to aabne Pladse, Torvet, staar Byens Raadhus, og fremfor det er der en Statue af Luther og en af Melanchton.

I vestre Ende af den gamle Bydel staar Wittenbergs mest berømte Bygværk, Slottet og Slotskirken. Den blev, som før nævnt, bygget i Aarene 1490—1499. Under Beleiringen i

Syvaarskrigen blev den om Natten mellem 13de og 14de Oktober 1760 skudt i Brand, og da brændte den Dør, hvorpaa Luther slog op de 95 Theser. Kirken blev strax efter restaureret. Men i 1813—1814 brugte Franskmændene den til Oplagshus, og paa Ordre fra den Øverstbefalende blev der bygget Hestemøller over Luther og Melanchtons Grave. Natten til den 20de September blev ved Preussernes Beleiring Taarnet atter skudt i Grus. Strax efter Wittenberg kom under Preussen, blev Kirken midlertidig restaureret. I 1858 skjænket Kong Wilhelm IV Kirken nye Døre, støbt af Bronce. I disse Døre er støbt de 95 Theser, saaledes at der er sex Spalter, tre paa hver Halvdør. I 1884 bevilget det preussiske Storthing 580,000 Mark til en grundig Restauration og Udsmykning af Kirken, og da dette senere viste sig at være forlidet, blev yderligere 315,000 Mark bevilget. Restaureringen begyndte i 1885 og blev fuldført i 1892. Den 31te Oktober samme Aar fandt den festlige Indvielse Sted i Overvær af Keiseren og det tyske Riges evangeliske Fyrster, samt Udsendinger fra Statsoverhovederne i England, Holland, Danmark, Norge og Sverige. Der var ogsaa Udsendinger fra mange Universiteter, ligesom der var Tilreisende i tusindvis.

Kirken er ikke stor netop, men meget vakker. Skibets Længde er 180 Fod, Bredde 52 Fod, og Høide 106 Fod. Taarnet er 294 Fod høit. Rundt Taarnet, høit oppe, er der en bred blaa Frise, og paa den staar med høie lysegraa Mosaikbogstaver: "Ein feste Burg ist unser Gott, ein gute Wehr und Waffen", det er de to første Linjer af Luthers mægtige Salme: "Vor Gud han er saa fast en Borg".

Kirkens Indre er prydelig og værdig. Paa Alteret under tre spidsbuede Baldakiner er der legemsstore Statuer af Frelseren — i Midten — og Peter og Johannes. Fremfor Søilerne langs Kirkens Sider er der heroiske Statuer af Luther, Justus Jonas, Johannes Brenz og Kasper Kreuziger paa Sydsiden, og af Melanchton, Bugenhagen, Georg Spalatin, Urbanus Hessius og Nikolaus Arnsdorf paa Nordsiden.

Luthers Grav i Domkirken i Wittenberg

Kirkens dyrebareste Skatte er Luthers og Melanchtons Grave. Nær Prædikestolen, som staar ved en af Søilerne paa Sydsiden, er Luthers Grav, og tvers over, paa den anden Side, er Melanchtons. Gravene er mærket med vakre slebne Vandstensblokker. Paa Pladen paa Luthers Gravsten staar følgende Indskrift paa Latin:

"Martini Luthehri S. Theologiae D. corpus h. l. s. e. qui an. Christi MDXLVI. XII. Cal. Martii Eyslebi in patria s. m. o. c. v. ann. LXIII. m. II. d. X."

Det vil paa Norsk sige, at "her ligger Doktor i Theologi Martin Luthers Legeme, som den 18de Februar 1546 døde i sin Fødeby Eisleben, efter han havde levet 63 Aar, 2 Maaneder, 10 Dage.

Wittenberg har nu 23,000 Indbyggere. Den ligger 60 Mil Syd-Sydvest fra Berlin ved den store seilbare Flod Elben. Vestenfor Byen er store Havneanlæg, og paa Grund af sine gode Jernbaneforbindelser i fire Retninger og dens Beliggenhed ved den store seilbare Flod, har Wittenberg en Del Fa-

brikdrift. Denne er dog omtrent udelukkende i Forstæderne udenfor den gamle Bydel.

Vi har nu boet her en Uge, og synes det er en koselig By. Vi bor paa Hotel "Den gyldne Ørn" lige ved Torvet tversoverfor Raadhuset og Luther- og Melanchton-statuerne. Søndag var vi til Gudstjeneste, først i Slotskirken, hvor den begyndte Kl. ni, og i Stadskirken, hvor den begyndte Kl. 10.30. Og i Formiddag har vi overværet Reformationsfest-gudstjenesten i Stadskirken. Den var iaar nærmest arrangeret for Børnene med godt Festprogram.

Tyvende Brev

Prag

Prag, Czechoslovakiet, den 14de November 1922.

Paa den gamle Karlsbro over Elven Moldau her i Prag, ikke langt fra Broens østre Ende, staar der et stort Krucifix med den korsfæstede Kristus i vanlig Legemsstørrelse. Hele Krucifixet er af Bronce, men Kristi Legeme og den hebraiske og latinske Indskrift øverst oppe er forgyldt og skinner i Solen, som om de nylig skulde have været nyforgyldte. Fodstykket, som ogsaa er af Metal, hviler paa Enden af et af Brokarene, som der er muret op i Høide med Broens murede Rækværk, og har Form af en Stenrøis muret rundt Korsets Fod. Fremfor Fodstykket, og som en fast Del af det, er der tre Metalplader med omtrent ligelydende Indskrifter, ialfald den i Midten, som er paa Latin, og den tilhøire, som er paa Tysk. Den tilvenstre er paa Czechisk — Bøhmisk — og at dømme efter nogle af Ordene paa den, har den samme Indhold som de andre to. Den latinske Indskrift er følgende: "Trisagium Christi crucifici honori ex multa in sanctum crucem blasphemi judæi positum a regio tribunali appellationum anno domini MDCXCVI mense septembris die XIV", og i norsk Oversættelse — Trefoldig til den korsfæstede Kristi Ære, reist fra en Pengebod paalagt en Jøde, som havde bespottet det hellige Kors, af en kongelig Overret i det Herrens Aar 1696 den 14de September. Jeg har spurgt mange her om de nærmere Enkeltheder ved dette, men har ikke fundet nogen, som kjendte til dem. Sekretæren i det czechiske Storthings Underhus, som var en af dem, jeg spurgte, havde ikke læst og ikke engang lagt Mærke til Indskrifterne, af hvilke jeg ovenfor citerede den latinske, end-

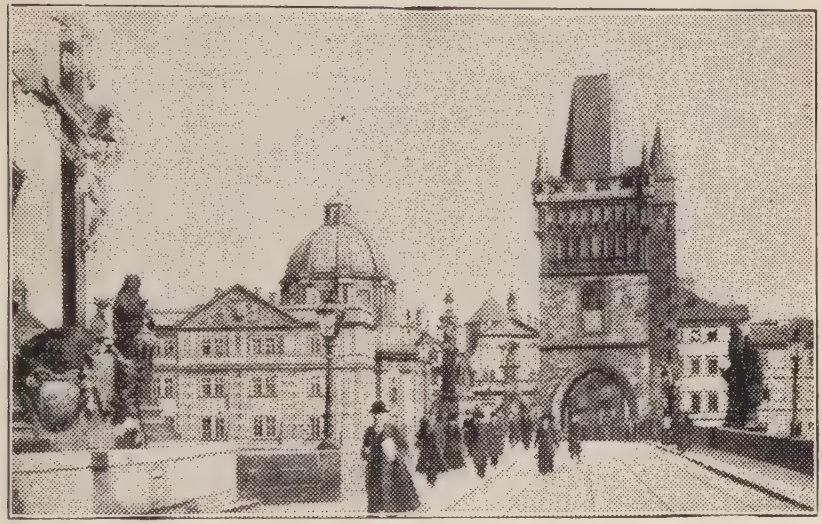

Fra Karlsbroen i Prag — Tilvenstre et Krucifix, tilhøire Taarn over Adkomsten til Broen, i Midten et Kloster og Klosterkirke

skjønt han er født i Prag og hver Dag gaar over Broen. Han blev derfor meget overrasket, da jeg viste ham disse, som jeg havde nedskrevet i min Notatbog. Dette bekræfter, hvad jeg forretsen mange Gange har erfaret, at Folk ofte ikke kjender sin egen By, i hvilken de er født og har boet et langt Liv, saa godt som tilreisende Turister, som bare har været der nogle faa Dage.

Karlsbroen blev paabegyndt i Aaret 1357 og blev færdigbygget af Keiser Wencelaus IV, som regjeret fra 1378 til 1419. Den er 1650 Fod lang og dens store murede Buer hviler paa 15 Brokar. Ved Siden af det før nævnte Krucifix staar der paa Broens murede Rækværk ialt 28 enkle Statuer og Grupper af Statuer af Helgener, de fleste hugne i Sten. Nær Midten af Broen staar der en Broncestatue af den bøhmiske Skytshelgen Johannes Nekomuk, som i 1383 blev kastet i Elven derfra Broen paa Befaling af den førnævnte Keiser Wencelous IV, fordi han ikke havde villet røbe, hvad

Keiserinden havde betroet ham ved Skriftemaalet. Broens begge Ender er beskyttet at høie Taarne, hvis Hvælvinger danner Adkomsten til den. De er i en Slags Bygningsstil, som man, naturligvis med Variationer, ser meget af her i Prag, og som giver Byen et eget Præg. Nær Hotellet oppe i Byen, hvor jeg bor, er der et lignende Taarn, som tidligere var en af Portene i Muren, som omgav Byen. Disse Mure er for længe siden nedrevne, og hvor Voldgraven udenfor dem var, er nu Byens største og travleste Forretningsgade. Denne Gade kaldes endnu paa Tysk Graben — Graven — paa Czechisk Na Prikope, udtales Na Prjikopje.

Czechisk, ligesom alle de andre slaviske Sprog, var mig aldeles ukjendt, da jeg kom her. Derfor kjøbte jeg mig den første Dag, jeg var her en czechisk Grammatik, med Forklaring paa Tysk, for at faa et lidet Indblik i det, ialfald lære Udtalen paa Ord og Navne, naar jeg saa dem paa Tryk. Og jeg fandt, at Udtalen ikke er saa vanskelig, som man kunde tro, efter de Gjengivelser, som vi ser i engelske og norske Aviser. En af de største Vanskeligheder er, at l og r bruges baade som Konsonant og som Vokal-Konsonant. Elven Molday skrives saaledes paa czechisk Vltava, og udtales Veltava. Dernæst har endel Konsonanter to Lyd, en vanlig haard, og en blødere Lyd, som betegnes med et omvendt Møne, som et bitte lidet latinsk v, enten over den efterfølgende Vokal eller over Konsonanten, som skal udtales blødt. Denne blødere Lyd kan paa Norsk betegnes ved et j efter vedkommende Konsonant. For Ex. i Navnet paa førnævnte Gade er der et saadant Møne baade over r'et og over e'et, derfor udtales det ikke Prikope men Prjikopje. Saaledes ogsaa i Navnet paa Landet her, som skrives Cechy med Møne over c'et. Da c uden Møne udtales som ts, bliver c med Møne tsj, og Cechy udtales altsaa Tsjeky. Hvorledes man paa Engelsk og paa Norsk har faaet Stavemaaden Cz, forstaar jeg ikke, thi det giver ingen Mening om Udtalen. I Norge bruger nu somme den tyske Stavemaade Tsch, som heller ikke giver Idé om Udtalen, hvis man ikke

kan Tysk. I Czechisk og, saavidt jeg forstaar, ogsaa i de andre slaviske Sprog, bruges sk som Adjektivendelse, ligesom i de skandinaviske Sprog. Derfor staves Czechisk her Cesky, idet ch falder ud, ligesom ge falder ud i Adjektivet Norsk af Norge. Navnet paa den Tsjekiskslovakiske Republik skrives derfor her Republika Ceskoslovenska.

Forresten forstaar mange her Tysk, kanske de fleste, endskjønt kun mellem sex og syv Procent af Befolkningen i Prag er tysk. Thi Bøhmen har det meste af Tiden i sex Hundrede Aar været forbundet med tyske Lande, og dets Historie er nøie indflettet i det tyske og, i det sidste Hundrede Aar, det østerriske Keiserriges Historie. I Begyndelsen af det 14de Aarhundrede kom ved Giftermaal det tyske luxemburgske Fyrstehus paa den bøhmiske Throne med Kong Johan, og da dennes Søn Karl i 1346 blev valgt til tysk Keiser — Karl IV — blev Prag det tyske Keiserriges Hovedstad, en Stilling Byen ogsaa indehavde under Karl IV's Søn, Wencelaus IV, Konge af Bøhmen 1378—1419, tysk Keiser 1378—1400, ligesaa delvis under dennes Broder Sigismund, som var Keiser fra 1410—1437. I Begyndelsen af det 16de Aarhundrede kom ved Giftermaal og derpaa følgende Kongevalg, det habsburgske Fyrstehus paa den bøhmiske Throne med Keiser Karl V's Broder, Ferdinand, som ved Karls Nedlæggelse af Keiserværdigheden i 1556 ogsaa blev valgt til tysk Keiser, hvorved Prag atter blev Hovedstaden i det tyske Keiserrige, en Stilling som Byen ogsaa indehavde under dennes Søn, Maximilian II, 1565—1576, Sønnesøn Rudolf II, 1576—1612, og delvis under dennes Broder Matthias, 1612—1619. Matthias, som selv ingen Børn havde, fik ved Bestikkelser og Trudsler de bøhmiske Stænder til i 1617 at vælge sin Fætter Ferdinand II af Steyermark til sin Efterfølger paa Thronen i Bøhmen. Da Matthias var død, blev Ferdinand ogsaa valgt til tysk Keiser. Men i hans Tid ophørte Prag at være Kongesæde og Keiserstad, og denne Værdighed gik helt over til Wien, hvorfra Bøhmen siden har været regjeret lige til Verdenskrigens Slutning.

Denne langs Forbindelse med Tyskland har naturligvis havt stor Indvirkning paa Bøhmen, saa det staar langt foran de andre slaviske Lande i Kultur og materiel Udvikling, og er omtrent paa Høide med Tyskland og de vesteuropæiske Lande. Paa den anden Side har flere af Begivenhederne i Bøhmen havt stor Indvirkning paa Tysklands Historie, ja har været af stor verdenshistorisk Betydning baade i politisk og kanske særlig i religiøs Henseende. Thi i Bøhmen begyndte Reformationsbevægelsen allerede over et Hundrede Aar før Luther optraadte i Sachsen, og i Bøhmen begyndte Trediveaarskrigen, som Reformationskrigen er blevet kaldt.

Det første Universitet i det gamle tyske Keiserrige[3] blev oprettet i Prag i 1348 af Keiser Karl IV, efter at han fire Aar før havde oprettet et Erkebispesæde her, og i hans Regjeringstid blev Prag den største og vigtigste By i de midteuropæiske Lande. Ved Universitetet var nok Flertallet af Studenterne og Professorerne tyske, og havde Magten der; thi i Bestyrelsen var der tre Tyskere og bare en Bøhmer, og de tyske Studenters Privilegier var formodentlig i Forhold. Men Keiser Karl IV's Efterfølger, Wencelaus IV, efter Tilraadning af Johannes Huss, Luthers Forløber som Kirkereformator i det tyske Rige, vendte om Forholdet mellem Tyskere og Bøhmere i Universitetsstyret, saa der blev tre Bøhmere og en Tysker. Som en Følge af det forlod de tyske Professorer og 2000 tyske Studenter Universitetet i Prag og reiste til Sachsen, hvor de i 1409 oprettet et Universitet i Leipzig.

Johannes Huss var født 1373 af bøhmiske — czechiske — Forældre og havde faaet sin Uddannelse ved Universitetet i Prag, hvor han studerede Theologi og Filosofi. I 1398 blev han Professor ved Universitetet og udnævntes samtidig til Prædikant ved et Kapel, som af Privatmænd var bygget til Forkyndelse av Evangeliet paa Modersmaalet. Thi allerede før Huss optraadte var der sterke reformatoriske Gjæringer i Bøhmen, fremkaldt ved den katholske Kirkes Udartelse og dens Geistligheds moralske Fordærvelse samtidig med, at

dens ydre Glans og Pragt kulminerede med Erkebispestolens Oprettelse. De reformatoriske Bevægelser blev ogsaa næret fra England. En bøhmisk Kongedatter blev nemlig gift med den engelske Konge Richard II, og paa Reisen til England havde hun naturligvis et Følge af bøhmiske Riddere. Disse blev der kjendte med Wycliffs Kirkereformarbeide, ligesom flere Bøhmere blev Studenter ved Universitetet i Oxford, hvorfra de bragte tilbage med sig Wycliffs Skrifter. En af disse var den lærde bøhmiske Ridder Hieronymus af Prag, som ved Universitetet i Oxford var blevet revet med af Wycliffs Lære, og som, efter at han i 1402 var kommen hjem igjen til Prag, med en lidenskabelig Veltalenhed forfægtede Wycliffs Læresætninger, og derved fremkaldte stor Bevægelse ved Universitetet. Herved kom Hieronymus i Strid med de tyske Professorer. Huss, som paa Grund af sin Stilling som Prædikant mere og mere var ført til Granskning af Bibelen, og derved kommet til en renere Opfatning af Kristendommen, kom ganske naturlig i Strid med den udartede katholske Kirke, ligesom han tog Parti for Hieronymus mod de tyske Professorer. Understøttet af det ved de tyske Professorers Udvandring rensede Universitet, og dertil baade af Folket og Hoffet, prædiket Huss mod Presternes og Munkenes Ryggesløshed og Havesyge og mod Afladshandelen. Særlig dette sidste havde tilfølge, at Paven i 1413 lyste Huss i Ban og belagde Prag med Interdikt. Strax efter skulde et stort Kirkemøde holdes i Konstanz, og Keiser Sigismund opfordrede da sin Broder Kong Wencelaus at sende Huss derhen med Løfte om frit Leide. Endskjønt Huss vistnok havde liden Tillid til Sigismunds Løfte havde han dog en uimodstaaelig Lyst til at forsvare sin Overbevisning for det fra den hele Kristenhed forsamlede Kirkemøde. Men strax han var kommet til Konstanz, blev han kastet i et usundt Fængsel. Prælaterne gav den Erklæring, at Løfter, som var givet til Kjættere, ikke var bindende, og dermed var Keiseren tilfreds. I Juli 1415 blev saa Huss brændt paa Baalet i Konstanz, og et Aar senere blev ogsaa Hieronumus brændt der.

Disse Martyrers Død standset ikke Gjæringen i Bøhmen, som var baade en religiøs og en national Bevægelse. Den steg tvertom til et voldsomt Had mod den katholske Kirke. Følgen blev en langvarig Krig, hvori Hussiterne vandt mange Seire over de katholske tyske Hære, og vilde udentvil have gaaet helt seirrig ud af Striden, havde de ikke splittet sig i to Partier, Calixtinerne — fra det latinske Ord Calix, Kalk — hvis fornemste Fordring var, at Vinen ogsaa skulde meddeles Lægfolket ved Nadveren, og Taboriterne — kaldt saa efter en Fæstning som de bygget —, som forkastede alle Dogmer, som ikke kunde bevises fra Bibelen. Keiser Sigismund, som efter Broderen Wencelaus's Død i 1419 ogsaa var blevet Konge i Bøhmen, blev forsonet med Calixtinerne, efter at deres Fordring vedkommende Nadveren var imødekommet paa et Kirkemøde i Basel, hvorimod de herover opbragte Taboriter blev fuldstændig slagne i 1424. Calixtinerne havde derefter længe stor Indflydelse, og en af Bøhmens følgende Konger, Georg Podiebrad, 1458—1478, tilhørte endog dette Parti, hvilket alt bidrog meget til at bane Indgang for den lutherske Reformation i Bøhmen i det følgende Aarhundrede.

Tynkirken i Prag, som var Hussiternes Hovedkirke

Det vil her blive for vidtløftigt at fortælle i Detaljer om Reformationens Fremgang i Bøhmen til den omfattet ni Tiendedele af Befolkningen og omtrent havde seiret, da der ved Udstedelsen af det saakaldte "Majestætsbrev" i 1609 blev tilsikret Protestanterne i Bøhmen fri Religionsøvelse efter den

augsburgske Konfession. Ifølge samme Dokument skulde Herrestanden og Ridderstanden samt Byerne have Ret til at bygge nye Kirker og oprette Skoler og fra de forskjellige Kredse vælge et vist Antal "Defensorer" med udstrakte Rettigheder til den protestantiske Troesbekjendelses Beskyttelse. Dette blev dog ikke overholdt af Katholikerne og Keiseren. Katholikerne blev allevegne begunstiget, kun Katholiker blev udnævnte til Embeder, protestantiske Prester blev fjernede, protestantiske Kirker lukkede og endog nedrevne. Da Protestanterne i et Brev til Statholderne i Bøhmen, stilet til Keiseren, som da var i Wien, klagede over og protesterede mod dette, fik de tilbage et haardt Svar, som forbød dem at samles igjen. Forbitret herover begav Stænderne den 23de Mai 1618 sig til Slottet i Prag til Statholderne — Statsraaderne vilde vi nu nærmest kalde dem —, som alle var ærkekatholske, og som blev holdt for Ophavsmænd til Keiserens Svar og Trudsler. Der blev da to Statholdere, som man ansaa for at være de værste, "efter gammel bøhmisk Skik" kastet ud gjennem Slotsvinduet. Det er dette, som i Historien kaldes "Defenestrationen i Prag", og som blev Begyndelsen til Trediveaarskrigen.

I Bøhmen blev Reformationen fuldstændig udryddet, og da Reformationen i Bøhmen ogsaa var en national Bevægelse, blev Reformationens Udryddelse her samtidig en Undertrykkelse af Czecherne. Deres bedste Mænd blev henrettede, over 700 czechiske Adelsmænd mistede sine Gods, som blev givet til Tyskere, saa den czechiske Adel blev omtrent helt fortrængt. Over Halvdelen af den czechiske Befolkning udvandret, medens mange Tyskere kom ind, ligesom der kom Munke i store Mængder. De Czechere, som blev igjen i Landet maatte gaa over til Katholicismen; var der nogen, som vægret sig, blev Soldater indkvarteret hos dem, og disse opførte sig saaledes, at det gik snart med Omvendelsen. Bøhmens Folkemængde gik tilbage fra tre Millioner til mindre end en Million, og det czechiske Sprog sank ned til et Almuesprog, medens Latin og Tysk kom isteden. Sam-

tidig mistet Bøhmen ogsaa sit Selvstyre og kom helt under Østerrige.

Paa Toget fra Dresden til Prag — Afstanden er 119 engelske Mil, første Station i Bøhmen er bare 38 Mil fra Dresden — var der mange Tyskere, som boede i nordvestlige Del af Bøhmen, hvor Befolkningen er næsten ren Tysk. Nogle var ogsaa her fra Prag. Jeg kom i Samtale med dem, jeg var i samme Kupé med, og de raadet mig til altid at tiltale Folk paa et andet Sprog end Tysk, naar jeg kom til Prag, ellers vilde man her kanske ikke svare mig, eller jeg kunde faa uhøflige og urigtige Svar, endskjønt alle forstaar Tysk. Jeg har fulgt dette Raad, og naar jeg her vil spørge en Politimand eller andre om noget, saa udspiller der sig følgende Komedie. — Jeg løfter paa Hatten og hilser og spørger saa: "Parlez-vous francais?" eller "Do you speak English?" Vedkommende ryster paa Hovedet og siger "ne", eller oftest det tyske "Nein", og saa siger jeg ganske uskyldig: "Sprechen Sie vielleicht Deutsch?" Da smiler vedkommende og siger "ja, ja", og Samtalen er igang. Jeg var oppe og hilste paa vor Konsul her i Prag, og i Samtalens Løb kom vi ogsaa ind paa dette Emne. Han fortalte mig, at Uviljen og Fanatismen mod Tysk har nu lagt sig meget. Lige efter Krigen var det helt latterligt, sagde han, man vilde ikke høre Tysk, saa han talte uafladelig Engelsk til dem, indtil de maatte bede ham tale Tysk, da han ikke kunde Czechisk og de ikke Engelsk.

Czecherne synes jeg dog ikke har saa stor Grund til at være forhatige paa Tyskerne — jeg synes dette ægte norske Udtryk er mere betegnende end Ordet Hade. Det er ikke Tyskerne, som var Aarsag i Czechernes Undertrykkelse, men Paven og hans trofaste Haandlangere Jesuiterne og Habsburgerne. De sidste har faaet sin Straf — deres Rige er blevet opsplittet og den sidste habsburgske Keiser blev fordrevet og er nylig død paa en Ø ude i Atlanterhavet, om ikke netop som Fange lig Napoleon, saa dog i Landflygtighed. Og Paven i Rom holder man her paa at skille sig fra. Det ser

dog ikke ud til, at Czecherne vil komme tilbage til Protestantismen, som de blev kuet ifra for tre Hundrede Aar siden. Somme her har fortalt mig, at det er ikke usandsynligt, at de kommer til at gaa sammen med sine Stammefrænder i Øst, Slaverne, hvoraf de fleste, undtagen Polakkerne, tilhører den græsk-katholske Kirke.

Czecherne modtog sit Land ved Verdenskrigens Slutning efter tre Hundrede Aars østerrigsk Overherredømme i en blomstrende Forfatning. Her avles nok Korn til eget Brug, Sukker ogsaa til Udførsel, her er mere end nok Kul, Jern og andre Mineralier, og en langt fremskreden Industri, særlig Fabrikation af Maskiner, Glasvarer og Textilvarer, ligesom her er et vidtforgrenet Jernbanenet. Her er overalt gode Skoler, i Prag to Universiteter, et czechisk og et tysk, Museer og Monumenter. Og oppaa Høiden paa Vestsiden af Elven staar endnu det gamle Konge- og Keiserslot, vel vedligeholdt, og i Koret i den gamle Domkirke deroppe er de gamle Kongegrave og Keisergrave, alt godt bevarede Minder fra Bøhmens Storhedstid. Og Bøhmerne har ved Siden af alt dette beholdt sit gamle Sprog. — Jeg har i disse Dage maattet gjøre Sammenligninger mellem Bøhmen og Norge, mellem Forholdene her nu efter flere Hundrede Aars Forbindelse med Østerrige og Forholdene i Norge for Hundrede Aar siden efter den lange Forbindelse med Danmark.

Bøhmen er nu det af alle midt- og østeuropæiske Lande, som staar sig bedst. Derfor har ogsaa dets Penge i det sidste Aar stadig gaaet op i Værdi. Det havde før Adskillelsen fra Østerrige ikke eget Pengevæsen. Den østerrigske Krone var før Krigen værd 21 Cents. Den nye czechoslovakiske Republik har beholdt den samme Myntenhed, og dets Krone staar nu i omtrent tre Cents. Men ifjor var den under en Cent. Derfor er Priserne og Lønningerne her nu noksaa høie, idet de ifjor var blevet nogenlunde afpasset efter Kronens daværende Værdi. Disse Priser og Lønninger er siden ikke blevet væsentlig forandret, og derfor er alt her nu tre Gange saa dyrt, regnet i Guldværdi, som det var ifjor.

Daglønnerne her er nu fra 100 til 150 Kroner Dagen. Paa Hotel de Paris, et førsteklasses Hotel i Byens Centrum, hvor jeg bor, betaler jeg for Værelset 40 Kroner Døgnet, hvortil kommer 10 Kroner for Varme og Lys — her er Centralopvarming og elektrisk Lys — samt 10 Procent for Betjeningen, hvilket tilsammen bliver 55 Kroner Døgnet. Middag og Aften er a la carte, og kommer paa mellem 25 og 30 Kroner hver. Men man har godt Kjøkken og velsmagende Mad her i Prag. Meget bedre end i Tyskland.

I den czechoslovakiske Republik er der 13 Millioner Mennesker, af hvilke otte Millioner bor i Bøhmen og fem Millioner i Slovakiet. Af de otte Millioner i Bøhmen er henved tre Millioner Tyskere. Det czechoslovakiske Storthing har ikke Møder denne Uge, saa jeg har ikke havt Anledning til at høre paa Debatterne, ved hvilke Tyskerne taler Tysk og Czechoslovakerne Czechisk. Men jeg har beseet mig om i Underhusets Bygning og hos dets Sekretær faaet Opgaver over Partistillingen. Den ser saaledes ud: Czechiske Socialdemokrater 48, Socialister 25, Kommunister 24, Kristelige Socialister 21, National-Demokrater 19, Agrarer 41, Næringspartiet 6, Social-Fagarbeidere 3, Moderpartiet 3. — Slovakiske Kristelige Parti 11. — Tyske Agrarer 13, Nationalpartiet 12, Kristelige Socialister 9, National Arbeiderpartiet 5, Socialdemokrater 29, Demokratiske Frihedspartiet 2, Unge Kristelige 4, Unge Socialdemokrater 4, Unge Agrarer 2, Uafhængige 4.

Der er altsaa ialt 285 Repræsentanter, af hvilke 201 er Czechoslovaker, hvoraf dog 11 er nævnt særskilt som Slovaker; 70 er Tyskere, 10 er nævnt som tilhørende Unge eller Ungdomspartier uden at Nationaliteten er nævnt, hvilket ogsaa er Tilfældet med de fire Uafhængige. Underhusets Bygning var bygget i 1884 til et Musikkonservatorium, Kunstmuseum og Billedgalleri. Den store Koncertsal er omdannet til Storthingssal, og Museværelserne til Læse-, Røge- og Kontorværelser. Men da der er saa mange Partier, og hvert af disse skal have sin egen Partisal, saa blev der ikke

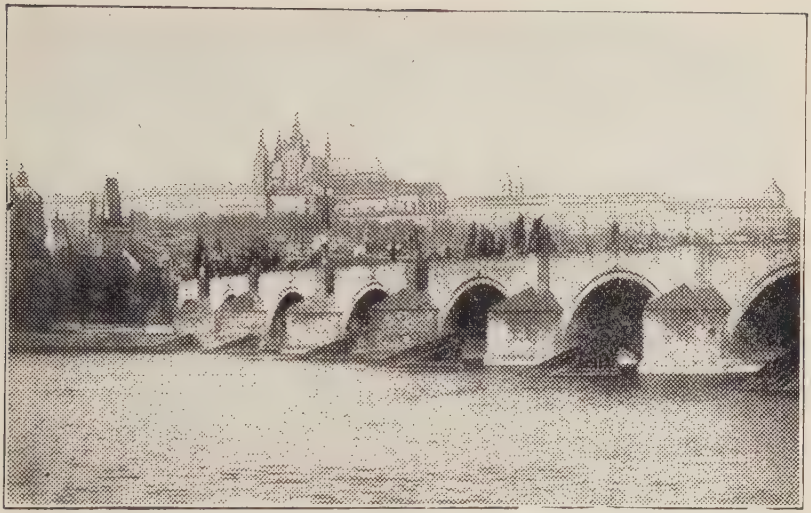

Hradcany, det store Slotskomplex i Prag, med Taarnene af Slotskirken

nok Rum. Derfor er der tvers over Gaden bygget en stor Tilbygning, forbundet med Hovedbygningen med en vakker overbygget Bro høit over Gaden. Disse to Bygninger ligger ved Elven lidt nedenfor Karlsbroen, dog med en bred Boulevard mellem Elven og Bygningerne. Paa den anden Side af Elven, i Lillebyen, som den kaldes, er den tidligere Landdagsbygning, hvor altsaa mødte Legislaturen i Bøhmen før Adskillelsen fra Østerrige. Den er nu den czechoslovakiske Senatsbygning. Nær den er ogsaa Regjeringsbygningen. Et lidet Stykke nordenfor disse er Grev Waldsteins Slot, bygget i Aarene 1623—1630 af Albrecht von Wallenstein, den berømte General fra Trediveaarskrigen. Det er endnu i Slægtens Eie, som altsaa skriver sig Waldstein. Paa en Høide ovenfor Lilebyen ligger det gamle Konge- og Keiserslot Hradcany, udtalt Tradtsjane. Det er et overmaade stort og langt Bygningskomplex rundt flere aabne Pladser. Den ældste Del, som var bleven beskadiget ved en Ildebrand i 1303, blev restaureret af Karl IV. Senere blev der bygget Tilbyg-

ninger af Ladislaus II, Ferdinand I, Rudolf II, Matthias, og sidst af den berømte østerrigske Keiserinde Maria Theresa i 1756—1774. I Slottet er der over 700 Værelser. Jeg har været i en Del af disse. Det mest interessante er naturligvis den Sal, hvorfra de to Statholdere blev kastet gjennem Vinduet i 1618. Stedet er mærket med et Kors paa Væggen under Vinduet. Endskjønt Vinduet er 56 Fod over Jorden, slap dog mærkelig nok begge Statholdere fra det med Livet.

Paa den største aabne Plads i Slotskomplexet staar den store vakre Domkirke, bygget i gothisk Stil. Den blev paabegyndt i 1344 under Karl IV, og Koret blev færdigt i 1385. I 1392 paabegyndtes Bygningen af Hovedskibet, men standsedes under Hussiterkrigene. Under Ferdinand I blev dog Hovedtaarnet færdigbygget, men Arbeidet paa Hovedskibet blev ikke gjenoptaget før i 1859, og det er endnu ikke færdig indvendig, endskjønt der i Aarene siden 1859 er medgaaet over sex Millioner Kroner. Mellem Hovedskibet og Koret har der i alle disse Aar været en midlertidig Tvervæg, og Koret, som er stort som en Kirke, har været brugt siden det var færdig. Det har Midtskib, Sideskib og udenom dem en Krans af Kapeller. Midt i Koret er Konge- og Keisergrave i Form af en stor Sarkofag. Oppaa den er der Statuer af Ferdinand I, hans Gemalinde og hans Søn Maximilian II. I Graven hviler Karl IV, Wencelaus IV, Ladislaus Posthumus, Georg Podiebrad, Ferdinand I, Maximilian II, Rudolf II, samt Dronninger, Prinser og Prinsesser.

Czechoslovakiets Præsident, Hr. Masaryk, tidligere Professor ved Universitetet i Prag, bebor de tidligere kongelige Gemakker i Slottets vestre Fløi. Han er fortiden ude paa en Tur, saa jeg havde ikke Anledning til at hilse paa ham. Deroppe fra Hradcany er der en storartet Udsigt over hele Prag og langt udover Bøhmens vakre og frugtbare Landskab.

Prag blev først anlagt i Slutningen af det ottende Aarhundrede og er nu en By paa henved 700,000 Indbyggere. Den har en vakker Beliggenhed ved den brede Elv Moldau,

Gade i Prags nyere Bydel

en Bielv til Elben, som drænerer det meste af Bøhmen. Byen er ogsaa vakker og interessant med sine mange Taarne, Dome og Spir, samt Slotte og andre gamle Bygninger i en eiendommelig barok Bygningsstil. Nede i Byens Centrum staar endnu den første Universitetsbygning, Carolinum kaldet, som har været Universitetets Hovedbygning siden 1383, og endnu bruges af det juridiske Fakultet. Ikke langt fra den er Tynkirken, Hussitternes Hovedkirke, med sine eiendommelige Taarne og mange Smaataarne rundt dem, bygget i det 14de Aarhundrede. Inde i den hviler den berømte danske Astronom Tycho Brahe, kaldt til Prag i 1699 af Rudolf II, som var mere interesseret i Astronomi end i Statsanliggender. Over Graven ved en af Kirkens inderste Søiler er der en pen Gravsten af rød Marmor.

Jeg kan ikke slutte dette Brev fra Czechernes gamle Hovedstad uden at nævne det czechiske Theater her. Thi Theatret har havt en Særstilling i Czechernes nyere Historie. Da den czechiske Nationalfølelse atter begyndte at vise Livstegn blev Theatret Midtpunktet for Czechernes Nationalitetsbe-

vægelse. Thi deres religiøse Begeistring var blevet dæmpet af den habsburgske og jesuitiske Forfølgelse, de var udelukket fra Deltagelse i Statsstyrelsen, og Skolerne var latiniserede og germaniserede, saa det eneste Sted, hvor de frit kunde dyrke sit Sprog, blev Theatret. Det første Forsøg paa at opføre et Skuespil paa Czechisk blev gjort i 1771. I 1786 blev en midlertidig Theaterbygning af Træ bygget, og derefter opførtes Skuespil paa Czechisk regelmæssig, saa at til 1792 var 300, til 1805 ikke mindre end 1000 Skuespil opførte, somme skrevne paa Czechisk, de fleste oversatte fra andre Sprog. I 1850 stiftedes en Forening til Opførelsen af et permanent czechisk Theater, som udstedte Indbydelse til en almindelig Nationalsubskription for dette Øiemed. Paa Tomten, som blev kjøbt det følgende Aar, blev dog først en midlertidig Træbygning opført; thi Czecherne var endnu fattige. Men i 1868 blev Hjørnestenen lagt til den permanente Theaterbygning, og det er meget betegnende for den Stilling, Theatret har i den czechiske Nationalbevidsthed, at Kalk til at lægge Grundstenen i blev hentet fra det Fængsel i Konstanz, hvor Johannes Huss var holdt som Fange, før han blev brændt paa Baalet. Det tog dog 25 Aar, før det blev helt færdigt og taget i Brug. Men fire Maaneder senere nedbrændte det. Det var et forfærdeligt Slag for Czecherne. Aviser udkom med sort Sørgerand, og Folk græd rundt om i hele Landet, da de fik vide det. Men man tog fat med fornyet Kraft. Alle ydet sin Skjærv, endog gamle Fattige paa Hospitaler negtet sig selv et Maaltid Mad eller to, for at kunne være med og yde et Par Cents. Og denne Gang gik det fort. Allerede i 1883 blev det nye Nationaltheater aabnet. Ved den Anledning sagde en af de czechiske Ledere: "Vort Theater er ikke som andre. Det er bygget ved uhørte Opofrelser. Naar man rører ved det rører man ved fattige Enkers og fattige Arbeideres Opofrelser, mange af hvilke endnu ikke har seet dette Theater og aldrig kommer til at se det". Ved Grundstensnedlægningen i 1868 sagde en af Talerne, en protestantisk Prest, blandt andet: "Jeg vil ønske

at Eders Theater kan udvikle sig kraftig i Shakespeares sande Aand. Da vil det blive en frygtet Hevner og Beskytter af uskyldigt udgydt Blod, røvet Fatigdom og undertrykket Ret og Retfærdighed." Naar vedkommende Taler nævnte Shakespeare, saa var det fordi man ved dette næsten enestaaende mærkelige Theater ganske naturlig har opført den største af alle dramatiske Forfatteres Værker mere end nogen anden, lige fra dets første Begyndelse. Der blev saaledes midt under Verdenskrigen i 1916, det trehundrede Shakespeareske Jubilæumsaar, opført ikke mindre end 18 af Shakespeares Dramaer i det czechiske Nationaltheater i Prag.

Enogtyvende Brev

Wien

Wien, Østerrige, den 23de November 1922.

"Sic transit gloria mundi." Dette latinske Ordsprog, som i norsk Oversættelse siger: — Saaledes forgaar Verdens Herlighed—, har stadig kommet mig i Sinde disse Dage, jeg har gaaet omkring her i Habsburgernes gamle Residensstad.

Wien var mere end nogen anden By i Verden Residensstad. Hvert Blad af dens Historie i over sex Hundrede Aar fortæller om de habsburgske Regenter. De bedste Theatre var Hoftheatre, de prægtigste Museer var Hofmuseer, de skjønneste Bygninger var Hofbygninger, de ødsleste og overdaadigste Fester var dem, som bestraaledes fra Hoffet, og disses Glanspunkt var Hofballet. Hver Gang Keiseren kjørte ud i Byen var det en Begivenhed, den forgyldthjulede Hofvogn, som fo'r gjennem Gaderne, var en Sensation. I ingen anden Hovedstad levet Keiseren og det ganske Hof saa tilbagetrukket som her, og paa samme Tid, og trods det, var i ingen anden Hovedstad Hoflivet saa meget i Lyset, som netop her. Derfor sagde ogsaa Wienerne: "Es gibt nur ein Kaiserstadt, es gibt nur ein Wien" — der gives kun en Keiserstad, der gives kun et Wien.

Jeg spiste iforgaars Middag paa Hofburg, Habsburgernes gamle Keiserslot her i Wien. Vistnok var jeg ikke indbudt af Habsburgerne, og heller ikke var nogen af denne gamle Fyrsteslægt der med sin synlige Nærværelse. Men selv om hverken Keiser eller Erkehertuger eller Hoffolk var tilstede, saa var det dog et overmaade notabelt Middagsselskab. Thi Middagsgjæsterne bestod ved Siden af "Skandinaven"s Korrespondent af lærde Professorer og Videnskabs-

Indkjørselen til Slottet Hofburg i Wien

mænd ved det ærværdige Universitet i Wien, oprettet i Aaret 1365, efter Universitetet i Prag det ældste Universitet i det gamle tyske Keiserrige. — Jeg havde udigjennem Aarene mange Gange læst om amerikanske Millionærer, at de paa sine Ture i Europa havde været til Lunch eller Middag paa dette eller hint Fyrsteslot. At jeg ogsaa skulde blive en af dem, havde jeg dog aldrig drømt, endsige tænkt. Nu er dog det utænkelige hændt. Jeg har ikke bare spist Middag paa det mest fornemme af alle europæiske Slotte, men jeg er ogsaa blevet Millionær, ja endog Mangemillionær. Jeg gaar med Kreditbrev i Lommen, paa hvilke jeg naarsomhelst paa Bankerne her kan hæve Millioner, ja over Hundrede Millioner, om jeg vilde. Den første Dag, jeg var her, gik jeg ind paa Anglo-Østerrigske Bank og hævet to Millioner et Hundrede og nitti Tusinde Kroner, for at have en liden Lommeskilling under mit Ophold her i Donaustaden. Jeg følte mig derfor ligesom paa rette Plads, da jeg spiste Middag paa Hofburg.

Keiserstaden Wien var som et forvænt Barn, som en Faders Kjæledægge, der ikke behøvet at have Omsorg for sin Existens. Fra Hoffet levet en Utallighed af Embedsfolk; Militæret underholdt endnu flere, lige fra Ungdommen af, først paa Krigsskolerne, siden som Officerer; der var en hel Hærskare civile Embedsmænd i det store Keiserriges mange Regjeringsafdelinger; til Hovedstaden i et saa stort og rigt Rige med høi gammel Kultur droges ogsaa ganske naturlig en stor Ansamling af Kunstnere af alle Slags, Malere, Billedhuggere, Forfattere, Journalister og disse igjen Kunsthandlere, Forlæggere, Fagarbeidere osv. i en Uendelighed. Til alle Tider var her Tusinder af Tilreisende fra Rigets forskjellige Dele, ligesom de frugtbare Kronlande tributpligtig sendte Mad og Penge til den fælles Hovedstad.

Saa med engang blev alt dette forandret. Borte var Habsburgerne, og det syntes som om Wien med Tabet af dem skulde miste alt. Thi borte er ikke bare Hoffet og Hofballet, Festilluminationen og Karnevalet, Trommehvirvlen og

Borgmusikken; borte er de rødforede Excellencer, fjerduskede Kavallerister og gallonerede Lakeier; borte er Militæret og Paraderne og Officererne og Rekrutterne; og borte er de frugtbare Kronlande og Forbundsstater med sin Tribut, med sine Penge og sin Mad, med sine Tilreisende og sine Kunder. Det forvænte og forkjælede Barn er pludselig blevet stillet overfor Nødvendigheden af at sørge for sig selv; dets Tidligere hjælpsomme Tjenere rundt omkring er ikke bare blevet tagne fra det, men er endog blevet truende Fiender; det faar ikke engang Lov til at slaa Lag med sin nærbeslægtede Nabo.

Keiserriget Østerrige-Ungarn havde 50 Mlilioner Indbyggere, af hvilke over 12 Millioner var Tyskere. Af disse boede tre Millioner i Bøhmen langs Grænsen mod Tyskland samt spredt i forskjellige Bygder i Ungarn og i en Del Byer i disse Stater. Tre Fjerdedele, altsaa omtrent ni Millioner, boede samlet i Donauegnene og Tyrol mellem Ungarn og Schweitz. Men i det nye Østerrige er der bare sex Milllioner Indbyggere, hvilket viser, at der ved Bestemmelsen af Landegrænserne ikke blev taget meget Hensyn til Befolkningen eller Folkenes Selvbestemmelsesret. Derfor er Østerriges Grænser for det meste noget indenfor Nationalitetsgrænsen, saa der i Nabolandene mange Steder bor omtrent udelukkende tysk Befolkning langs Grænsen mod Østerrige. Særlig er dette Tilfældet i Syd, hvor det helt tyske Syd-Tyrol blev indlemmet i Italien. Det mest naturlige for Østerrige nu vilde være en Forening med det tyske Rige; men det faar det ikke Lov til. Heller ikke i det faar Folkenes Selvbestemmelsesret gjælde.

Wien, som før var Hovedstaden i et stort Keiserrige med over 50 Millioner Indbyggere, er saaledes nu blevet Hovedstaden i en liden Republik med sex Millioner Indbyggere, af hvilke en Trediedel bor i Wien, som har over to Millioner Indbyggere. En Hovedstad med en Trediedel af Landets Befolkning er for meget, selv i et rigt Land, som kan brødføde sig selv. I Kjøbenhavn sagde man, at Hovedstaden i

Danmark var blevet for stor i Forhold til Landets Befolkning, endog den "bare" har en Femtedel af denne, og Danmark er et rigt Land, som kan brødføde sig selv. Dertil ligger Kjøbenhavn ved Havet, ved et af de store Gjennemfartssund for Skibsfarten og Verdenshandelen, og kan sende sine Skibe ud over Verdenshavene og deraf have store Indtægter. Endskjønt Wien ligger ved Europas største seilbare Flod, saa er den dog en Indlandsby, og det meste af Østerrige er bjergfuldt, og kan ikke brødføde sin Befolkning, men kun avle Korn for fire Maaneders Behov. Her maa derfor indføres Kornvarer for to Trediedele af Befolkningen. Med andre Ord, der maa indføres Kornvarer til hele Wiens Befolkning og ved Siden deraf ogsaa til Halvdelen af Landets Befolkning udenfor Wien. Kul er her heller ikke i Østerrige, saa de maa indføres. Udarmet som Landet var efter en fleraarig Krig er det derfor ikke at undres over, at Østerrige er paa Fallittens Rand og er i Nød.

Nu har Magterne, som ikke vil tillade den mest naturlige økonomiske Løsning paa Østerriges financielle Vanskeligheder, nemlig Forbindelse med det tyske Rige, besluttet paa kunstig Maade at komme det til Hjælp ved at garantere for et større Laan, mod at Østerrige foretager en Mængde foreskrevne Reformer og Indskrænkninger, saasom Afskedigelse af mange Embedsmænd, samt at dets Finansvæsen i en Række af Aar bliver bestyret af Mænd, udnævnte af Folkeforbundet. Det er kanske en Skjæbnens Ironi, at en af disse Garantimagter er en af Østerriges tidligere Kronlande og Forbundsstater, Czechoslovakiet.

Det er Østerriges 65 Aar gamle Kansler, eller Førsteminister, Dr. Seipel, katholsk Biskop, som har faaet istand denne "Hjælp", efter at have faret rundt omkring fra den ene til den anden af Europas Hovedstæder, og forelagt de Styrende der Østerriges store Nød og bedt om Hjælp og Redning. "Sic transit gloria mundi". — Rigskansleren i det fordum saa mægtige og stolte og hovmodige Wien — Østerrige — paa Tiggergang rundt om i Landene, ogsaa i Bøh-

men, som det saa længe og saa haardt havde undertrykket!

Nu foreligger den Overenskomst om Hjælp, som Kansleren har faaet istand med Magterne og Folkeforbundet, for det østerrigske Storthing til Ratifikation. En Eftermiddag i forrige Uge hørte jeg paa Debatten vedkommende dette i Storthingets Underhus.

Den østerrigske Storthingsbygning — her kaldes den Parlements-Gebäude — er en ikke netop imponerende, men vakker Bygning i græsk Stil. Det forekom mig, med det samme jeg saa den, at den lignet meget Akademiet i Athen, skjønt den er meget større end dette, og ved Undersøgelse har jeg bragt i Erfaring, at de er begge fra samme Arkitekt, nemlig Dansken Theophil Hansen. Fremfor Parlementsbygningen i Wien, som var bygget i Aarene 1874—1883, staar der en stor Statue med Fodstykket 50 Fod høi af den græske Gudinde Pallas Athene, og langs Opkjørselen til Bygningen er der otte Statuer af græske og romerske Historikere. Indenfor den vakre korinthiske Portiko er der en stor Søilehal, hvis Tag bæres af 24 monolitiske Marmorsøiler og hvis Vægge er dekoreret med historiske Malerier. Tilhøire for denne Søilehal var Mødesalen for det tidligere Keiserriges Underhus, som havde 516 Medlemmer. I Parlementsbygningens venstre Fløi havde Keiserrigets Overhus, som kaldtes Herrehuset, med 261 Medlemmer, sin Mødesal. Det er denne Sal som nu bruges af den østerrigske Republiks Underhus, da den tidligere Underhussal vilde være meget for stor for dets 183 Medlemmer. Republikens Overhus, som kaldes Bundesrat med 48 Medlemmer, møder i en mindre Sal mellem den tidligere Herrehussal og Søilehallen.

Ordningen i den østerrigske Republiks Underhus er omtrent den samme som i Underhuset i Berlin. Øverst oppe paa Tribunen sidder Husets Præsident. Fremfor hans Pult, men noget lavere, er Talerstolen, hvorfra Repræsentanterne taler. Fremfor Talerstolen, og lavere end denne, sidder Statsraaderne bagenfor en Ræling, vendt mod Repræsentanterne ligesom Præsidenten og Taleren. I Salen sidder til-

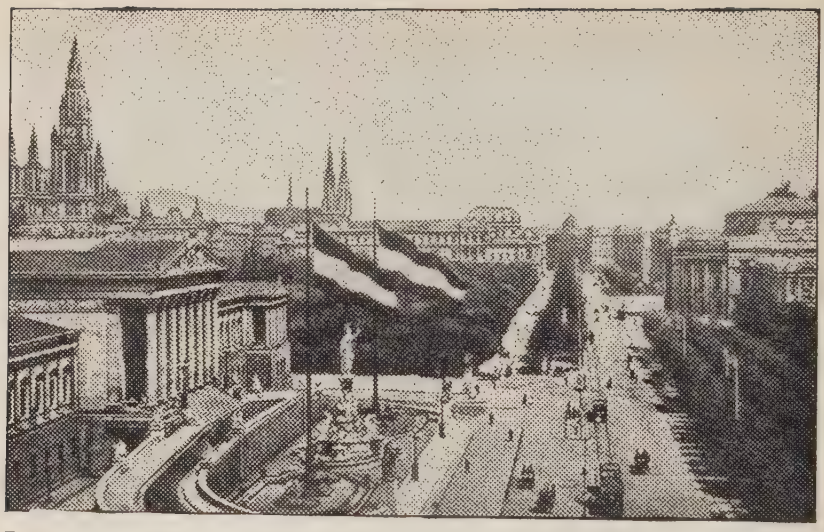

Ringgaden i Wien — Tilhøire Hofburgtheatret, tilvenstre Raadhuset med det høie Taarn, Universitetet, og længst i Baggrunden de to Taarne paa Votivkirken

høire, seet fra Præsidentstolen, de konservative Medlemmer, og tilvenstre de Radikale, saaledes at Kommunisterne er paa yderste venstre Side.

Den Eftermiddag jeg overvar Mødet i det østerrigske Underhus var det en Socialist, Læge af Profession, som talte i fire og en halv Time imod Ratifikation af Overenskomsten, som Kansleren havde faaet istand med Magterne og Folkeforbundet. Kansleren saa ud til at være nervøs. Han forlod Gang paa Gang, især i Begyndelsen af Talen, sin Plads og gik rundt Rælingen og ned i Salen og konfererede med Repræsentanter paa høire Side. Disse holdt sig tause og rolige under hele Talen, men de paa venstre Side applauderede Gang paa Gang og raabte "Bravo", eller "hør, hør". Der var mange kvindelige Repræsentanter paa venstre Side, og disse var de allerivrigste i sin Applaus. — Hvis man ratificerede Overenskomsten, sagde Taleren, saa vilde ogsaa venstre Fløi af Parlementsbygningen blive overflødig; thi da

blev ikke Østerrigerne længer Herre i sit eget Land, og dets valgte Repræsentanter behøvet ikke at komme sammen for at raadslaa og fatte Beslutninger. Han troede, at Østerrige kunde greie sine Financer, hvis man lagde nok Skat paa Farmerne. De var forlidet, meget forlidet, beskattet, mente han. Og hvorfor spare dem? sagde han, de kunde jo alligevel ikke skaffe Landet nok Korn, men i det høieste kun for fire Maaneder. Hvis Farmerne blev beskattet i samme Forhold som Wienerne vilde Budgettet med Tiden balancere. — Han glemte at fortælle, at en stor Del af den af Wienerne betalte Skat var fra Lønninger, som Staten havde betalt med Papirpenge, den havde trykket, altsaa ikke faaet ind i Skat. — Hele Talen var før udarbeidet og spækket med Tal. Aldrig har jeg hørt saa mange og store Tal nævne i en Tale, og aldrig kommer jeg vel til at høre det igjen, ialfald ikke i en polititisk Tale. Det var, hvad Tallene angaar, mere som det skulde have været et astronomisk Foredrag og Tallene angivet Afstande mellem Planeter, Stjerner og Solsystemer. Millioner og Tusinder kom kun som Tilhæng til Billionerne, som her ligesom ellers paa Fastlandet i Europa kaldes Milliarder. Og Summene, som var nævnt i de forskjeliige Forbindelser, var ikke bare nogle faa Milliarder, men var Hundreder, ja i flere Forbindelser Tusinder af Milliarder.

Men selv disse svimlende Summer af østerrigske Kroner bliver ikke saa meget i amerikanske Penge idag, med Kronens nuværende lave Værdi. En Million Dollars er idag 73 Milliarder — 73,000,000,000 — østerrigske Kroner, og 100 Millioner Dollars, som ikke er en stor Sum i et Lands Budget, især i et Land hvor Jernbanedriften, Post, Telegraf og Telefon kommer med i Budgettet; men her er idag 100 Millioner Dollars 7,300,000,000,000 Kroner.

Jeg vidste naturligvis om den lave Kurs paa østerrigske Kroner, før jeg kom her. Men at den havde tabt sin Kjøbeevne og Betalingsevne i Forhold, det vidste jeg ikke. — I Tyskland er endnu Markens Kjøbeevne meget større end dens Valuta i fremmed Mynt. — Her fik jeg dog snart Er-

faring for Kronens ringe Kjøbeevne. Sporvognsbilletten fra Jernbanestationen til Hotellet var 1700 Kroner, paa Hotellet koster Værelset 100,000 Kroner pr. Døgn samt 10,000 for Lys og Varme, ialt 110,000 Kroner, hvortil kommer Drikkepenge. I Spisesalen er alt "a la carte", og jeg nedtegnet i min Notatbog nogle Priser fra Spiseseddelen:

Kjød:

Steg (Roast Beef)	Kr. 40,000
Faarekoteletter (Mutton Chops)	Kr. 38,000
Bif (Beefsteak)	Kr. 45,000

Fisk:

Schill	Kr. 70,000
Laks	Kr. 58,000

Poteter betales for extra ved Kjød og Fiskeretter.

Stegte Æg (3)	Kr. 30,000
Sardiner	Kr. 6,000
Suppe	Kr. 8,000
Nudler (Vermicelli)	Kr. 6,000
Poteter	Kr. 8,000
Asparges	Kr. 28,000
Grønne Erter	Kr. 15,000
Dessert	Kr. 30,000

Min Aftensmad, som bestod af Suppe, Steg, Poteter, grønne Erter og Desert, uden noget at drikke, kom altsaa paa 93,000 Kroner, og med Drikkepenge paa 100,000 Kroner. Da ogsaa min Frokost, som bestod af to smaa Brød med Smør, to kogte Æg samt en Kop Chokolade kom paa over 40,000 Kroner, forstod jeg, at jeg maatte hæve for mere end tyve Dollars i østerrigske Penge, som jeg oprindelig havde tænkt, hvis jeg skulde være her en Uge. Jeg hævet derfor paa Banken for $30, for hvilket jeg fik udbetalt lidt over 2,190,000 Kroner; thi en Dollar er nu værd over 73,000 østerrigske Kroner. Jeg havde tænkt mig, at dette vilde blive

en Mængde Pengesedler at bære paa; men jeg fik Summen udbetalt i tre 500,000 Kroner, tolv 50,000 Kronesedler, otte 10,000 Kronesedler, elleve 1000 Kronesedler, samt nogle Sedler paa 100 Kroner. Endskjønt jeg vidste, at dette var bare $30, gik jeg dog hele Dagen, og delvis følgende Dage, med den Fornemmelse, at jeg bar paa en Masse med Penge, og Gang paa Gang følte jeg instinktmæssig paa Vesten, om Lommebogen var der, og det var næsten, som jeg skalv paa Hænderne, naar jeg tog den udaf Lommen for at betale noget. Jeg kunde ligesom ikke komme ifra det, at der var Millioner i den.

Jeg bor paa Hotel Sacher lige ved Hofoperaen — Hof-Operahuset — og et Kvartal fra Slottet Hofburg. Det var paa Toget blevet mig anbefalet som et meget centralt beliggende, og ikke overdrevent dyrt Hotel. Jeg har dog ikke spist her i Almindelighed andre Maaltider end Frokost. Paa vanlige Restauranter, hvor Wiener Kjøbmænd og Kontorfolk spiser sin Lunch eller Middag, har jeg fundet, at man kan spise noksaa bra for mellem 25 og 40 Tusinde Kroner. Et stort Glas Øl, to smaa Wienerpølser og et Stykke Brød koster 9000 Kroner. En Kveld var jeg paa Operaen — det var Verdis "Aida" som gaves, og havde særlig Interesse for mig nu, da Handlingen foregaar i Ægypten. Jeg betalte 72,000 Kroner for Billetten til første Bænk paa tredie Etage, som det kaldes her. Prisen var fra 600,000 — sex Hundrede Tusinde — for bedste Plads i de bedste Loger til 10,000 Kroner for Staaplads længst bag paa øverste Galleri. Det er omtrent bare Udlændinge som nu kan gaa paa Operaen her. Ialfald bliver andre Pladse end paa øverste Galleri og Staapladse for dyre for de fleste. Jeg havde Russere nærmest mig paa den ene Side og Italienere paa den anden. Alle Sæder og Staapladse i det store Theater var dog optagne.

Da saa meget af Livsfornødenhederne her — Mad, Klæder, Brændsel — maa indføres, er Priserne paa disse omtrent dem, som gjælder paa Verdensmarkedet, maa altsaa beregnes efter Guldværdien, og de bliver da forfærdelig dyre

i østerrigske Papirpenge. Derfor lider mange her stor Nød. Jeg har ingensteds seet Folk gaa med saa slidte og lappede Klæder som her i Habsburgernes gamle stolte By, ikke engang i Stambul, Tyrkerbyen i Konstantinopel. Lappede Klæder ser man meget af, ofte med Lapper af et andet Slags Tøi og anden Farve end det Klædningsstykke som er lappet. Og lappede Sko, Sko med Overlæderet syet isammen med hvid Hampetraad eller Bomuldstraad, har jeg seet, Sko saa udslidte, at de knapt kunde hænge paa Fødderne.

De som kanske staar sig bedst, er Lagerhusarbeiderne. De har for det meste Akkordarbeide og kan tjene lige op til 500,000 Kroner paa en Dag. Fagarbeiderne har fra 80,000 til 140,000 pr. Dag, Kontorister fra 500,000 til 1,500,000 pr. Maaned. De høiest lønnede Professorer ved Universitetet har 3,000,000 Kroner — $41. Med denne lille Sum skal de skaffe Familien Husly og Brændsel, Klæder, Sko og Mad, og alt det andre, som trænges i en Husholdning, og samtidig repræsentere Wiens gamle Universitet og sin Stand med Værdighed. Der bliver ikke stort igjen til Værdigheden, den ydre, eller Repræsentationer. Aandens, den indre Værdighed, har de beholdt, forhaabentlig, selv om de ikke har kunnet opretholde den ydre — Klæderne. Ved den Middag, jeg nævnte tidligere i dette Brev, lagde jeg Mærke til, at de alle gik i meget luvslidte og blankslidte og somme i reparerede Frakker.

Det er for at hjælpe Profesorerne i deres store Nød, at en Spisesal er indrettet i den nyeste Del af Slottet Hofburg, hvor de kan faa en nærende, omend enkel, Middag for en nominel Betaling af 2000 Kroner, knapt tre Cents, formodentlig nok til at betale for Tilberedelsen og Betjeningen. Levnetsmidlerne faaes fra Amerika og betales der af det i Amerika oprettede Levnetsmiddelfond til Afhjælp af Nøden i Wien. Det er altsaa som et Slags "Suppekjøkken" for Professorerne ved det verdensberømte, tidligere keiserlige Universitet i det stolte Wien. "Sic transit gloria mundi!"

Jeg havde hørt om det og gik derfor op der en Middag

for som amerikansk Korrespondent at se, hvorledes det saa ud og spise med dem, om der var Anledning dertil. Lige indenfor Døren sad Bestyreren og tog imod Penge og udleverede Spisekort. Somme kjøbte Kort for en hel Uge. Jeg leverede Bestyreren mit Kort og sagde, at jeg gjerne vilde faa spise der. Spisekort for Journalister og andre Amerikanere kostet 10,000 Kroner. Maden den Dag bestod af Suppe, vistnok tynd, men ikke usmagende, et Stykke Hvedebrød, en Skive "canned corned beef", Poteter, samt tilslut et lidet Stykke Kage og en Kop Kaffe, som der dog var lidet Kaffe i. Det var et godt Maaltid og var bedre end gjennemsnitlig, sagde en af Professorerne, som sad nær mig.

I den nyere Del af Hofburg er der nu ved Siden af denne Spisesal en Del Kontorer, delvis for Hjælpeforeninger, men ogsaa andre. Det skandinaviske Reisebureau har saaledes Kontorer der. Og i første Etage er der store Oplag af amerikanske Levnetsmidler. Den ældre Del af Hofburg staar dog urørt som et Museum. Hver Halvtime begynder en Forevisningstur med Fører gjennem de keiserlige Gemakker. Vi var ca. 30 i det Følge, jeg var med. Billetten kostet 10,000 Kroner for Udlændinger og, tror jeg, 1000 Kroner for Østerrigere. De fleste Værelser havde vidunderlig skjønne vævede Silketapeter, kostbare Malerier og vakre, men ikke komfortable Møbler. De enklest møblerede Værelser, jeg saa der, var de to, som Keiser Franz Josef havde brugt de sidste Aar af sin lange Regjeringstid — et stort Skrivebord med meget slidt Bordplade nær Vinduet, nogle stive Stole, en smal Seng og Vaskeservante. Men paa Væggene var der dog pene Tapeter og skjønne Malerier. — Hofburg er et meget stort uregelmæssigt Bygningskomplex, som der har været bygget paa i syv Hundrede Aar uden sammenhængende Plan. Der er inde i det syv store aabne Pladse, den største ca. 400 Fod lang og 200 Fod bred, samt et stort Antal Lys- og Ventilsjakter. Hofburg havde været Habsburgernes Residens i 640 Aar, siden 1278, da den sidste Keiser af denne gamle Herskerslegt ved Verdenskrigens Slutning maatte gaa i Land-

St. Stefanskirken i Wien

flygtighed. — Omtrent tre engelske Mil Sydvest fra Hofburg, før udenfor Byen, nu i dens Udkant, havde de i en stor Park paa 500 Acres, et meget vakkert Sommerslot med 1441 Værelser. Det heder Schønbrunn og var bygget i det 17de og det 18de Aarhundrede i samme Stil som det berømte Versailles ved Paris.

Wien blev mig en Skuffelse. Den er ikke saa vakker, som jeg havde tænkt mig, og den har naturligvis mistet meget af sin gamle Farve og Stemning ved Omvæltningen og de nuværende Vanskeligheder og trange Tider. Her er faa gamle monumentale Bygninger. St. Stephanskirken, som Erkebispedomkirken her kaldes, er ikke netop vakker. Den er 355 Fod lang og er bygget i Overgangsperioden mellem romansk og gothisk Bygningsstil i 13de og 14de Aarhundreder. Der er mange vakre Statuer og andet Stenhuggerarbeide inde i den, men dette kan man næsten ikke se noget af, da den er saa mørk. Der er naturligvis Mariabilleder, mange af dem; thi Wien er næsten helt katholsk. Fremfor et ikke vakkert Maleri af Jomfru Maria, fæstet nær Gulvet over et lidet Alter, brændte der hver Gang jeg var derinde en hel Del Lys, og en Flok Kvinder og nogle Mænd laa paa Knæ paa det kolde Stengulv og saa paa Billedet og mumlet Bønner. Udenpaa Rammen fremfor Maleriet var der strækket et Staalnet, forat de Bedende ikke skulde faa stryge med Haanden over Maleriet og derved slide det ud. Nu maatte de nøie sig med at stryge Haanden over Staalnettet.

Domkirken staar midt i den gamle Bydel, som er omtrent en engelsk Mil i Firkant. Paa tre Sider af denne Bydel var der til i 1857 Fæstningsvolde 550 Yards brede, paa fjerde Side er en Arm af Donau. Hvor Fæstningsvoldene var, er nu Byens vakreste Boulevard eller Gadeanlæg, kaldet Ring — eller Ringgaderne, tre Mil lange, 187 Fod brede. Lige indenfor dem er Hofburg med de store Haveanlæg foran, og paa begge Sider af Hofburg Hofoperaen og Hofburgtheatret. Paa Boulevardens ydre Sider er en Række af store nye monumentale Bygninger — Universitetet, Raadhuset,

Parlementsbygningen, Justisbygningen, Naturhistoriske Museum, Kunstmuseet, Regjeringsdepartementsbygninger, samt Høiskoler og Parkanlæg og en Del Forretningsbygninger. Udenfor Ringgaderne strækker sig de nyere Bydele flere Mil i alle Retninger; thi Wien optager nu et Areal paa over 100 engelske Kvadratmil. Af Byens to Millioner Indbyggere er syv Ottendele romersk-katholske; 175,000 er Jøder og 75,000 Protestanter. I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede var her i Østerrige, ligesom i Bøhmen, de fleste blevet Protestanter. Men Paven, ved Habsburgernes og Jesuiternes Hjælp, fik Reformationen her ligesom der udryddet ved Ild og Sværd og alleslags Undertrykkelser.

Wiens Historie gaar tilbage til den romerske Tid, da Rom havde en Grænsefæstning her, som kaldtes Vindobona, og en af de romerske Keisere, Marcus Aurelius, 161—180, døde her. I det 11te Aarhundrede blev Wien Hovedstad i Hertugdømmet Østerrige eller Østmark, som det da kaldtes. I 1251 erobret Kong Ottokar af Bøhmen Hertugdømmet og befæstet Wien med Fæstningsvolde, der, som før nævnt, blev staaende til i 1857. I 1278 blev Ottokar beseiret af Rudolf fra Habsburg i Schweitz, og siden da var Wien denne Slægts Residensstad til Verdenskrigens Slutning.

I den gamle Bydel, omtrent to Kvartaler fra Hofburg er der en Kapuzinerkirke, altsaa tilhørende Kapuzinermunkeordenen. I Kjælderne under den er de habsburgske keiserlige Gravhvælvinger. Der er henved 140 Ligkister med Keisere og Keiserinder, Prinser og Prinsesser fra Keiser Matthias, død 1619, til Franz Josef, død under Verdenskrigen, med Undtagelse af Ferdinand II, han som begyndte Trediveaarskrigen og undertrykket Protestanterne mest. Han er bisat i Byen Gratz. Til de keiserlige Gravhvælvinger er der Adgang hver Dag mellem Kl. 10 og 12. En Kapuzinermunk er Fører. Jeg maatte vente en Stund, thi der var et Følge nede i Hvælvingerne, da jeg kom. Og medens jeg ventet, kom der mange, saa vi blev over 30 ialt, som gik ned, da det andet Følge kom op. Der er flere Hvælvinger eller Rum

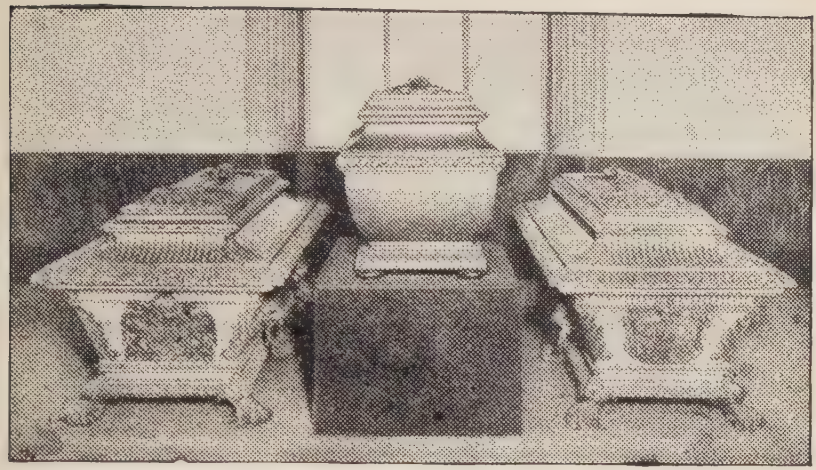

Fra de keiserlige Gravhvælvinger i Kapuzinerkirken i Wien — I Midten Keiser Franz Josefs Kiste, tilvenstre Keiserinde Elisabeths, tilhøire deres eneste Søn Kronprins Rudolfs

dernede. Den største og vakreste Sarkofag dernede er Keiserinde Maria Theresas, død 1780. I den tredie Hvælving er Keiser Franz II's Ligkiste, og paa hans ene Side hans Datter, Maria Louise, død 1847, som var gift med Napoleon I, og saaledes Keiserinde af Frankrige, og paa hans anden Side hendes og Napoleons eneste Søn, kaldet Napoleon II, skjønt han aldrig var Keiser, men døde 1832, kun 21 Aar gammel, i det samme Værelse paa Slottet Schønbrunn, som hans store Fader havde beboet, da han i 1805 og 1809 havde indtaget Wien. I den inderste Hvælving staar der tre Ligkister — Keiser Franz Josefs, hans Gemalinde Keiserinde Elisabeths og deres eneste Søn Kronprins Rudolfs. Keiser Franz Josef døde midt under Verdenskrigen, den forfærdelige Katastrofe han ved sit eller sin Kanslers Ultimatum til Serbien havde fremkaldt. Keiserinde Elisabeth døde i 1898 i Schweitz af en Morders Dolkestik, og Kronprins Rudolf døde i 1889 enten som Selvmorder eller for en krænket Kamerats Kugle. — "Sic transit gloria mundi."

Toogtyvende Brev

Strassburg

Strassburg, Elsass, i Januar 1923.

Om man ikke vidste andet om Strassburg, og om Elsass forøvrig, end at herfra stammer Juletræet, vilde man dog deraf kunne drage den Slutning, at Folket her er tysk.

Julen var i Hedenold en germansk Fest, som blev feiret ved Vintersolhverv med lystig Ild paa Gruen og grønt Granbar i Stuen. Efter Kristendommens Indførelse blev Kristi Fødselsfest — Kristmessa —, som indtraf paa samme Tid som de Gamles Jul, Hovedfesten i de germanske Lande, hvorimod Paasken er Hovedfesten i de romanske.

Tyskland er Juletræets Hjemland. Derfra har det i de sidste Hundrede Aar spredt sig udover Verden, først til de andre germanske Lande — Skandinavien, Holland, England, Amerika — og i det sidste ogsaa delvis til somme af de slaviske og romanske. Juletræets Hjemsted i snevrere Forstand er sydvestlige Hjørne af Tyskland. Men selv der er det ikke meget over tre Hundrede Aar gammelt, idet det første Gang nævnes i Strassburg i 1605. I hele det 17de Aarhundrede var det indskrænket til denne Bys nærmeste Omegn paa begge Sider af Rhinen. Men i Løbet af det 18de Aarhundrede spredte det sig over hele Tyskland, særlig efter at den første af alle tyske Digtere, Goethe, som havde gaaet paa Universitetet i Strassburg og her faaet sin juridiske Doktorgrad, havde skrevet om Juletræet i sin Bog "Werther", som udkom i 1774.

Til Kjøbenhavn kom Juletræet Julen 1800 hos nogle derboende tyske Familier. Hvad Aar det kom til Norge ved jeg ikke. Formodentlig kom det der først i Hjemmene hos

yngre Embedsmænd, som havde seet det i Kjøbenhavn de sidste Aar de gik paa Universitetet der, før Oprettelsen af Universitetet i Kristiania 1811. Men derimod ved jeg godt, hvad Aar Juletræet kom til min Fødebygd Strandvik. Det er et glad og stolt Minde, som jeg aldrig vil glemme.

Det var i 1875. Jeg var endnu ikke fuldt otte Aar gammel dengang, men jeg havde i en Bog eller et Blad læst om Juletræet, og i samme seet et Billede af det. Og jeg besluttet, at jeg ogsaa vilde have Juletræ. — Et Par Uger før Jul fik jeg være med Bedstemor til Bergen, og der fik jeg hende til at kjøbe mig en "Noahs Ark". Den var et omtrent 12 Tommer langt Hus, fæstet ind i en liden Baad, og inde i Huset, hvis Tag kunde løftes af, var Noah og hans Hustru og hans tre Sønner og deres Hustruer, samt en hel Del forskjellige Slags Dyr og Fugle, alle skaaret i Træ og malede. Disse Noahs Arke var vistnok schweitzisk Husflidsarbeide og indførtes fra Schweitz til Norge. For nogle Smaapenge, jeg fik af Bedstemor, kjøbte jeg fire smaa farvede Kurve, Appelsiner, Valnødder, og paa et Konditori nogle Kager — Cookies — i Form af Mænd, Kvinder, Heste og andre Dyr. Da vi kom hjem igjen fra Byen støbte Bedstemor endel smaa tynde Lys til mig, da de almindelige Lys, som var støbt før, strax efter Høstslagtningen, var for store og tykke. Lillejuleaften havde jeg tænkt at gaa i Skogen med min Kjælke for at hugge en liden Furu, som jeg havde seet der og havt i Tankerne, siden jeg kom paa, at jeg vilde have Juletræ. Men Bedstemor — jeg nævner hele Tiden Bedstemor, thi Mor var desværre allerede død, da jeg var bare fem Aar gammel, nogle Dage efter min Broder var født, saa Bedstemor blev baade Bedstemor og Mor for os tre Søskende — Bedstemor altsaa, havde vistnok indviet Bedstefar i min Hemmelighed; thi ved Frokostbordet sagde han, at han vilde kjøre i Skogen efter et Læs Ved, og at jeg skulde være med. Komne derud fik jeg laane Øxen, da jeg selv vilde fælde Furuen — Gran var der ikke i vor Skog — og paa Hjemveien sad jeg paa Læsset og holdt mit Træ, saa

det ikke skulde tage Skade. Det var ikke stort, knapt sex Fod høit. Efter Middag maatte jeg være med Bedstefar i Vedhuset og sage af en tyk Stok to Gange. Det vi saget af anden Gang var en flad Skive sex eller otte Tommer tyk. Jeg spurgte Bedstefar, hvad den skulde være til, men han var ogsaa hemmelighedsfuld. Først da han havde boret et stort Hul i Midten paa den og begyndte at kvesse Juletræet og passe det ind i Hullet, forstod jeg, at den skulde være Fod til mit Juletræ. Det havde jeg ikke selv tænkt paa, og vi to, den Gamle og jeg, vexlet forstaaelsesfulde Blikke, jeg i Tak, og han — ja jeg mindes otte og et halvt Aar senere, da jeg skulde reise til Amerika. Det var inde i Stuen, lige før vi skulde gaa ned til Dampskibsbryggen. Bedstemor havde trykket mig ind til sig og kysset mig paa begge Kinderne; men Bedstefar tog min Haand i begge sine, saa paa mig med sine kjærlige og venlige Øine og sagde: "Herren være med dig, hvor du færdes, og velsigne dig i al din Gjerning!" en Velsignelse, som udigjennem Aarene har været mig til stor Glæde og Hjælp. Jeg skyndte mig ud; for jeg vilde ikke de skude se, at jeg var vaad i Øinene. Jeg forstod ikke da, hvor saart det var for dem, at jeg skulde reise — jeg var jo deres ældste Søns ældste Søn. Men senere forstod jeg det, da jeg fik Tid til at tænke over, hvad jeg hørte Bedstefar sige til Bedstemor paa Veien nedover til Bryggen: "Vi faar nok aldrig se ham mere her i Livet". — Bedstefar blev sandspaaende; thi han døde allerede fire Aar senere, i 1888, og Bedstemor døde den Nat, jeg i 1898 var paa Nordsjøen paa min første Tur tilbage til Norge, altsaa nogle Timer, før vi saa Land. Jeg reiste dengang først til Kristiania og kom derfor ikke til min Fødebygd før en Uge senere, lige før Bedstemor skulde bæres ud fra det gamle Hjem. Jeg havde glædet mig saa meget til Gjensynet, saa Skuffelsen var ubeskrivelig, og det saa meget mere fordi Far, som, dengang jeg reiste, fulgte mig lige til Bergen, ogsaa var død allerede et Aar før Bedstefar. Men om ikke Bedstemor fik se mig,

saa fik jeg dog se hende. Begravelsen blev udsat en Time, Kisten blev aabnet, saa jeg endnu engang fik trykke hendes Haand og klappe hendes Kind.

Da Juletræet var fæstet til Foden hin Lillejuleaften, bar vi det ind i Storstuen — Parloren — som da blev aflaast, for at ikke nogen skulde se det. Efter Middag Juleaften pyntet jeg det, ogsaa for aflaast Dør, skjønt Bedstemor et Par Gange var inde for at se, hvordan det gik, og at jeg ikke trødde paa de udstoppede Stole, hvorfor hun bragte mig ind en Kjøkkenstol til at staa paa, naar jeg pyntet Træets Top. De spiselige Mennesker og Dyr, som jeg havde kjøbt hos Konditorbageren i Bergen, hængte jeg efter Traade under Grenene — jeg frygter for, at jeg havde Traaden rundt Halsen paa Menneskene, saa Juletræet for deres Vedkommende blev en Galge — de af Træ fra Noahs Ark blev sat oppaa Grenene, kanske somme af dem blev ogsaa hængte; Appelsinerne hængte jeg ogsaa under Grenene, og pene røde Æbler fra vor Have, ligesaa Kurvene, og op i dem havde jeg Valnødderne og norske Hasselnødder. Lysene maatte jeg binde til Enderne af Grenene og til Træets Top, da jeg ikke havde Juletrælysestager og ved heller ikke, om saadanne Stager dengang var komne i Handelen. Det tog mig hele Eftermiddagen at pynte Træet, saa jeg var saavidt færdig, da Kirkeklokken begyndte at ringe ind Julen, og Bedstemor kom ind for at se, om jeg var færdig. Vi tændte da Lysene en kort Stund, for at alt skulde være færdig til om Kvelden, slukket dem saa og laaste Døren.

Jeg gik derpaa ned paa Kramboden — Butiken — til Bedstefar og fik af ham Krudt og Lunte til Kanonen — vi havde nemlig Kanon — for at lade den færdig til at "skyde ind Julen", saasnart Kirkeklokkeringningen sluttet. Da jeg havde affyret den ladet jeg den igjen til næste Morgen, og om Kvelden førend vi lagde os, bad jeg Budeien vække mig, naar hun stod op for at gaa i Fjøset. Da hun næste Morgen vækket mig, skyndte jeg mig ned, tog Kanonen og lagde

den paa Marken lige udenfor Bedstefars og Bedstemors Soveværelse og affyrede den. Paa den Maade vækket jeg dem den Juledagsmorgen og hver Jul siden, saa længe jeg var hjemme. Det har forresten senere undret mig, at jeg allerede da fik stelle med Kanonen; den var mindst 18 Tommer lang og Boret omtrent en Tomme i Tvermaal, saa den var langtfra noget Legetøi for Børn.

Efter vi hin Juleaften havde spist Julegrøden og Julefisken, til hvilken Bedstefar trakterede med Øl og Dram, og efter vi havde sunget Julesalmen og Bedstefar havde læst Bønnen for Juleaften i Salmebogen, skyndte jeg mig ud i Storstuen og tændte Lysene paa Juletræet. Da jeg saa kom ind i Dagligstuen igjen, kom Bedstemor mig til Hjælp ved at sige, at jeg vilde vist, at vi alle skulde gaa ud i den andre Stuen. Og saa gik vi da, først Bedstemor og jeg, saa Bedstefar og min Bror, som endnu ikke var fire Aar gammel, dernæst Far og min Søster, fem og et halvt Aar gammel, og tilsidst begge Tjenestepigerne. Stor Overraskelse! Jeg tror jeg voxte mindst en Tomme den Aften af alt det Skryt jeg fik. Anden Juledag efter Gudstjenesten — Strandvik er Anneks, saa vi havde altid Gudstjeneste Andendagene — besøgte Presten mine Bedsteforældre, og atter fik jeg Ros. Presten var over 60 Aar gammel og ugift og havde en ældre Søster til Husbestyrerinde, saa der var ikke Juletræ i Prestegaarden. Og anden Juledagskvelden fik mine og min Søsters Kamerater beskue Juletræet med Lysene tændte, det første Juletræ der i Bygden. Men inden faa Aar kom det i de fleste Hjem der.

Det var Erindringen om dette mit første Juletræ som blev Aarsag til, at vi kom til at tilbringe Julen 1922 i Tyskland, Juletræets Hjemland, og ikke i Italien.

Efter vort Besøg i Lutherbyerne i Oktober reiste min Kone fra Wittenberg tilbage til Bad Wildungen, hvor vi havde vore Kufferter staaende, for at være der, medens jeg besøgte Czechoslovakiet og Østerrige. Det var da Meningen, at naar jeg kom tilbage skulde vi reise sydover til Italien

saa tidlig, at vi kunde komme til Rom før Jul, hvorfor vi ogsaa bestilte vor Julepost fra Amerika sendt did. Men da jeg i December kom til Bad Wildungen begyndte nogle af min Kones Veninder, tyske Damer, som hun var blevet kjendt med, da vi i Sommer boede i Bad Wildungen i tre Maaneder, at overtale os til at blive der over Julen, og saa fortalte de os om det tyske Juletræ. De vidste ikke, at Juletræet nu er almindelig udbredt baade i Norge og i Amerika. Men dette, som de fortalte om Juletræet, bragte levende tilbage Mindet om mit første Juletræ, og vi besluttet at tilbringe Julen i Juletræets Hjemland, at feire Julen i den koselige lille waldechiske By, at høre Juleevangeliet og luthersk Julepræditen og være med og synge de kjendte og kjære lutherske Julesalmer i den ærværdige lutherske Kirke, som i flere Maaneder i Sommer havde været vort Kirkehjem, og saa kanske heller forlænge vort Ophold i Italien, saa vi kunde tilbringe Paasken, Sydlandenes Hovedkirkefest, i Rom, den evige Stad.

Alle Kurhoteller i Bad Wildungen, paa et nær, havde lukket allerede i Begyndelsen af Oktober, og paa det ene, som endnu var aabent, havde man saa faa Gjæster, at man havde ikke Raad til at holde Centralopvarmingen gaaende, men havde sat nogle smaa Ovne ind i nogle Værelser og i Spisesalen. Det var derfor koldt og uhyggeligt, og min Kone havde derfor paa sine Veninders Raad flyttet til det katholske Hospits, hvor Centralopvarmingen holdes gaaende hele Vinteren. Thi endskjønt Byen er omtrent helt luthersk har dog Katholikerne bygget et Kapel der og et Hospits med 40 Senge, som bestyres og betjenes af katholske Søstre. Der havde min Kone faaet et stort og varmt Dobbeltværelse til os. Om Sommeren, naar alle Hotellerne er aabne, er det naturligvis mest Katholiker, som bor der. Men om Vinteren er der ofte Protestanter. Da jeg kom var der flere Svenske der; men de reiste strax, og i Julen var det bare min Kone og jeg som var Udlændinge. I Juleugen var vi ialt bare syv

Gjæster, tre tyske Mænd og to Kvinder ved Siden af os, og bare to var Katholiker.

Endskjønt det har været en enestaaende mild Vinter, var det dog bitterlig koldt i den store lutherske Kirke med de tykke Graastensmure om Søndagene; thi Menigheden havde iaar ikke Raad til at kjøbe Kul til dens Opvarming ved Gudstjenesterne. Jeg havde derfor tænkt, at jeg vilde give Menigheden nogle Dollars til Opvarming af Kirken til Juletræfesten Juleaften, som sidste Jul indtraf paa Søndag, og Juledag. Men Søndagen en Uge før Jul oplyste Presten paa Prækestolen efter Prækenen, at en svensk Frue havde sendt ham 15 svenske Kroner til Opvarming af Kirken i Julen, hvorfor han bad Menigheden sende hende sin hjerteligste Tak. Vedkommende Kvinde var en af de svenske Gjæster, som var paa Hospitset, da jeg først kom der. Vi besluttede derfor at give, hvad vi havde tænkt til Opvarming af Kirken i Julen, til fattige Børn isteden, som vi havde seet nede i Byen staa med store Øine og se paa Juleudstillingerne i Butiksvinduerne, hvor der var udstillet Dukker og andet Legetøi, som Tyskerne er saa flinke til at lave. Naar min Kone havde spurgt dem, hvad de vilde kjøbe til Jul af det, de saa udstillet, havde de fleste svaret med Graad i Halsen, at Mor havde sagt, at iaar fik de ikke Raad til at kjøbe noget til Jul.

Min Kone havde spekuleret meget paa, hvad hun til Jul skulde give sin bedste Veninde der, en tysk Dame, hun næsten daglig havde været sammen med i Bad Wildungen. Hun var den ene af to ugifte Søstre i 50-Aarsalderen, som boede isammen, Prestedøtre, idet deres Far en Del Aar før sin Død havde været Sogneprest i Bad Wildungen. De var fint dannede Damer. Den ældste, som var meget musikalsk, talte baade Fransk og Italiensk, og den yngste, som min Kone var bedst kjendt med, talte flydende Fransk, samt Russisk og lidt Engelsk. Hun havde tidligere i flere Aar været Guvernante — Lærerinde for Børnene i Tysk — hos rige franske Familier, saa hun havde været meget i Paris, og om Vinteren paa

Rivieraen og om Sommeren i Bretagne. Et Aar havde hun ogsaa været Guvernante hos en russisk Familie i Moskva. Senere havde de ernæret sig ved at leie ud tre Værelser til Kurgjæster om Sommeren og give Undervisning, den ældste i Musik, den yngste i Tysk, enten paa vedkommende Badegjæsts Hotelværelse eller under Spadserture. Men nu frygtet jeg for, at det var Smalhans for dem, da de Penger, de havde tjent i Sommerens Løb, udover Høsten var gaaet saa forfærdelig ned i Værdi og Kjøbeevne. Jeg sagde derfor til min Kone, at det bedste hun kunde give hende, var nogle nye Tusenmarksedler i en Konvolut, at Titusinde Mark, f. Ex., som allerede da var værd bare nogle faa Dollars, vilde betyde meget for hende, da det vilde være meget mere end hun i hele Sommerens Løb havde tjent ved at give Badegjæster Timer i Tysk. Da saa Vedkommende Lillejuleaftens Eftermiddag besøgte os paa vort Værelse, for at indbyde os til Eftermiddagskaffe Juledag — vi skulde faa rigtig Kaffe, sagde hun, da de havde kjøbt et kvart Pund Mokka til Jul; ellers bruges nu overalt i Tyskland bare brændt Korn og andre Surrogater — og se deres Juletræ og tilbringe Aftenen hos dem, og samtidig havde gives os hver en Julepresent, mig en Samling tyske Digte og min Kone en liden tysk Andagsbog, Johann Friederich Starks "Güldenes Schatz-Kästlein", overrakte min Kone hende den tillavede Konvolut, idet hun sagde, at hun havde ledet saa nede i Byen for at finde noget, osv., og prøvet ellers, som bedst hun kunde paa Tysk, at lægge sine Ord saa tilrette, at det ikke skulde saare ved at se ud som Almisse. Og det viste sig, at vi havde ikke taget feil. Vedkommende faldt hulkende min Kone om Halsen og kyssede hende Gang paa Gang, og kom saa bort til mig — jeg maatte smile ved at se paa min Kone, thi hun troede vist, at jeg ogsaa vilde blive omfavnet og — men det blev et taknemmelig Haandtryk. Jeg vidste ikke da, hvor mange Tusindmarksedler min Kone havde havt i Konvolutten, men jeg angret næsten paa, at jeg ikke havde nævnt tyve istedenfor

for ti; for jeg følte da, som aldrig før, at "det er saligere at give end at modtage".

Ved Juletræfesten Lillejuleaftens Eftermiddag var den store Kirke aldeles overfyldt — Kirkesøgningen var forresten meget god, medens vi var der. Paa hver Side i Koret fremfor Alteret stod to vældige Juletræer pyntet med en Masse elektriske Lys i forskjellige Farver og farvede Papirbaand og Sølv- og Guldfrynser, omtrent som paa store Juletræer i Bykirkerne i Vesterheimen. Programmet var ogsaa omtrent det samme som der — et Par Julesalmer sunget af hele Menigheden, en Tale nærmest til Børnene, Deklamationer af nogle af de — formodentlig — flinkeste Børn, og indimellem disse Sang af et meget stort Barnekor, og tilslut Uddeling af Gaver til Børnene. Alle fik noget, om ikke andet end et Par Æbler; men de største Gaver blev givet til Børn fra de fattigste Hjem. Man havde før været rundt med Listen og samlet ind Penge til Indkjøb af disse Julegaver. Der var mange Børn, dog ikke paa langt nær saa mange som før Krigen, fortalte man mig. Thi der havde siden Verdenskrigen begyndte været færre Giftermaal, færre Barnefødsler, men større Dødelighed blandt Børnene end før. — I denne Forbindelse kunde det kanske være af Interesse at nævne, at ligesom vi i Amerika under Krigen ophængte i vore Kirker Bannere med en Stjerne for hver af dem i Menigheden, som var udkommanderet, med Guldstjerne for dem som var faldt paa Slagmarken eller død af Sygdom i Tjenesten, og senere har ophængt i et af Kirkens Rum i Glas og Ramme en Liste over disse med Stjerne fremfor Navnet paa dem, som var faldne eller døde, saa har man ogsaa her gjort noget lignende. Jeg ved ikke om man under Krigen havde Bannere, men nu efter Krigen har man i Kirkerne — jeg ved ikke om i alle, men jeg har seet det i mange — ophængt store Tavler med Navnene, ikke paa dem, som blev udkommanderede, thi det vilde blive for mange, men paa dem, som faldt paa Slagmarken. I Bad Wildungen Kirke er der saaledes paa Side-

skibenes Frontvægge fire Tavler, to paa hver Side af Kordøren. Hver af disse fire Tavler er mindst 12 Fod høie, og paa den sorte Bund er med hvide Bogstaver, saa store, at de kan læses over omtrent hele Kirken, malet Navnene paa dem fra Meningheden, som faldt i Krigen. Der er 173 Navne. Det kan ogsaa nævnes, at af Kirkens fem Kirkeklokker blev de fire smeltet til Krigsbrug.

Da det Juleaften havde ringet til Aftensmad paa Hospitset, og vi kom ned, var der sat et Orgel i Gangen lige udenfor Spisestuedøren og der stod fem af de katholske Søstre og sang Julenatsalmen "Stille Nacht, heilige Nacht", medens vi gik forbi, og inde i Spisestuen stod et Juletræ med Lysene tændte. Juledagmorgen Klokken syv skulde der være tidlig Messe i det katholske Kapel. Denne havde vi besluttet at overvære og sagde det til Søsteren, som stelte med vort Værelse. Hun kom da Klokken sex Juledagsmorgen ind paa vort Værelse med Kager og Chokolade — vi havde hele Tiden drukket Chokolade istedenfor Surrogatkaffe i Tyskland. I Kapellet var der ogsaa to Juletræer, ikke i Koret, men i venstre Hjørne af Skibet, og imellem disse to Juletræer var der sat op en Stald, omtrent fem Fod i Firkant, og derinde laa i Krybben en Dukke forestillende Jesusbarnet, og der var Maria og Josef og to Æsler, lavet af udstoppet Tøi.

I den store Kirke nede i Byen var Gudstjenesten Juledag stemningsfuld, med en meget god evangelisk luthersk Prædiken og lutherske Julesalmer, som hele Menigheden sang med en sjelden Samstemmighed og Kraft. Men som jeg nævnte i et af Brevene fra Jerusalem i Forbindelse med Paaskegudstjenesten der i den tysk-lutherske Kirke, jeg savner vort vakre norske Ritual, og Messingen for Alteret, som gjør vore Gudstjenester til de høitideligste og vakreste i alle kristne Kirkesamfund.

Efter Nytaar begav vi os paa Veien sydover til det solrige Italien. Først standset vi en Dag i Frankfort og reiste saa videre med Jernbanen sydover Rhindalen til Appenweier,

ca. 20 Mil øst herfra, hvor vi byttet Tog over til Tverbanen, som gaar bent i Vest til Rhinen, og over den til Strassburg, hvor vi vilde standse nogle Dage. Thi jeg havde længe ønsket at besøge denne gamle By, Hovedstaden i de Landsdele, som har været Aarsag til saa mange Krige, og som kanske mere end noget andet blev Aarsag til Verdenskrigen. Ikke Skyld i den; thi Grænselandskaberne, som blev Skuepladsen for Krigen og derfor maa udstaa alle Krigens Rædsler, ønsker mindst af alt Krig. Da vi skulde tilbage til Appenweier, for derfra at fortsætte Reisen sydover, satte vi vor Bagage igjen paa Stationen der og har bare en Haandkuffert med os hertil, saa vi slap let igjennem Toldvisitationen paa begge Sider af Grænsen til Frankrige, som Strasburg nu ligger i. Vi kunde naturligvis have fortsat herfra sydover til Schweitz paa den franske Side af Rhinen. Men da havde vi faaet saa meget mere Toldvisitation — først ud af Tyskland, saa ind i Frankrige, og siden fra Frankrige ind i Schweitz. Nu slipper vi med en Visitation fra Tyskland og ind i Schweitz. Og desforuden er det, paa Grund af den lave Kurs paa tyske Penge meget billigere at reise herfra til Schweitz med de tyske Baner paa Østsiden af Rhinen end med de franske paa Vestsiden.

Romerne anlagde en Fæstning her som Hovedkvarter for en af Rhinlegionerne nogle Aar før Kristi Fødsel, og kaldte den Argentoratum. Navnet Stratisburgum forekommer først i det sjette Aarhundrede, da her blev Bispesæde. Disse Biskopper opkastet sig i Aarhundredernes Løb til Herskere i Byen. Men i 1262 afkastet Byens Indbyggere det biskopelige Aag, og Strassburg blev en fri By. I 1445 forsvarede den sig med Held mod en fransk Hærstyrke paa 50,000 under Anførsel af den franske Kronprins. Ved Reformationskrigene havde Frankrige faaet lagt under sig meget af de gamle tyske Landskaber Lothringen og Elsass. Dog ikke den frie By Strassburg. Men i 1681, i Fredstid, beleiret Franskmændene pludselig Byen, som efter et heltemodig Forsvar maatte overgive sig. Ved Reformationen var Strassburgs Indbyggere

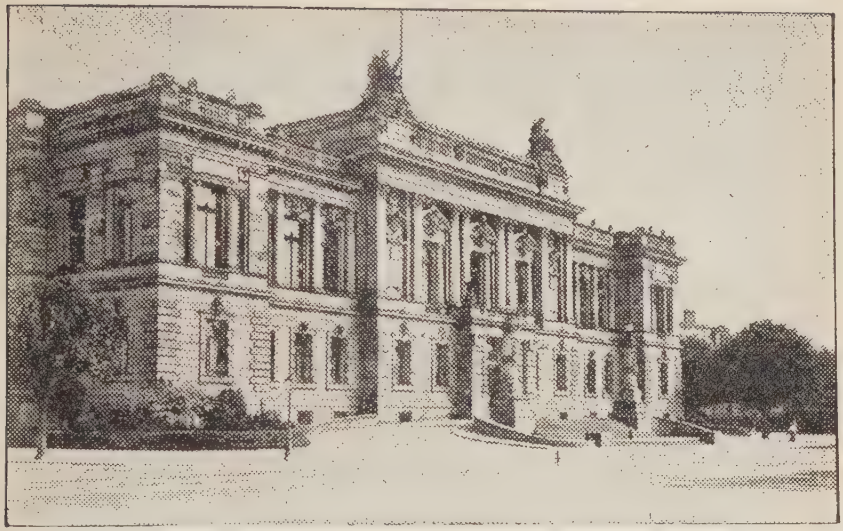

Den tidligere Elsass-Lothringske Storthingsbygning i Strassburg — Efter disse Landsdeles Indlemmelse i Frankrige omdannet til Musikkonservatorium

for en stor Del gaaet over til Protestantismen, saa Domkirken blev brugt til protestantiske Gudstjenester i næsten 150 Aar, indtil Franskmændene indtog Byen, og Protestanterne blev undertrykket her som i Resten af Frankrige, og Domkirken blev atter katholsk. Efter den fransk-tyske Krig i 1871 maatte Frankrige afstaa endel af Lothringen og det meste af Elsass, og Strassburg blev Hovedstad i de Landskaber, som derved atter var blevet indlemmet i det tyske Rige. I 30 Aar blev de styret som et Rigsland, dog fra 1902 med et raadgivende Thing, valgt af Folket i Landsdelene; men i 1913 fik Elsass-Lothringen en fri Forfatning med et Storthing paa to Kamre, samt tre Medlemmer i det tyske Riges Bundesrat — Overhus — og 15 Medlemmer i Rigsdagen, i Forhold til Indbyggerantallet, ligesom i Resten af Riget. Efter Verdenskrigen blev Elsass-Lothringen ved Versaillestraktaten uden Folkeafstemning atter indlemmet i Frankrige, og Landskabernes Storthingsbygning her i Strassburg blev

omdannet til et Musikkonservatorium. Disse Landskaber, som har et Areal paa 5,605 Kvadratmil og 1,710,000 Indbyggere, er meget frugtbare, og de er rige paa Mineralier. I Elsass er saaledes Verdens rigeste Leier af Kali — Kunstgjødsel — og der blev ifjor ogsaa udvundet over en Million Ton Petroleum. I Lothringen er store Kulleier og Masser af Jern, saa Frankrige nu er blevet den største Producent af Jern i Europa.

I de to Hundrede Aar Elsass havde tilhørt Frankrige var dog ikke Protestantismen blevet helt udryddet; thi da det i 1871 kom tilbage til Tyskland var endnu 22 Procent af Befolkningen Protestanter. Og hele 97 Procent af Befolkningen talte endnu tysk. Dette havde jeg læst, men det syntes mig næsten utrolig. Thi jeg havde ogsaa læst og hørt, at Befolkningen i 1871 og senere var fransksindede. Derfor havde jeg Lyst til at besøge Strassburg og selv undersøge Forholdet. Hvad Sproget angaar blev jeg snart helt overbevist; thi de tre Dage jeg har været her, har jeg næsten ikke hørt andet end Tysk. Tysk tales af alle, Unge og Gamle, Mænd og Kvinder, paa Gaden, paa Sporvognene, i Hoteller, Butiker, Restauranter, Kaféer, og her udkommer mange Aviser paa Tysk. Paa Jernbanestationen har jeg hørt endel fransk Tale, ellers har jeg bare en eneste Gang i disse tre Dage hørt to Mennesker samtale paa Fransk, og det var to Kvinder borte ved Universitetet. Jeg har naturligvis seet nogle, som udentvil var Franskmænd, og jeg har talt med en. Det var paa en Vinrestaurant, hvor han sad med sit Glas Vin og samtidig læste i en fransk Avis. Jeg fik ham i Samtale og fortalte, at jeg var amerikansk Avismand. Jeg sagde, at jeg havde hørt saa meget om disse befriede Landskaber, men at det nu, efter jeg var kommet her til Strassburg, næsten gik rundt for mig, da det syntes, som om de nu trængte Befrielse. Paa hans Spørgsmaal, hvad jeg mente dermed, svarede jeg, at alle talte tysk, og at Befolkningen derfor forekom mig at være Tyskere. Han svarede derpaa, at Befolkningen var helt fransk, men at den i 40 Aar havde været undertrykket og

tyranniseret af Tyskland og nødt til at tale Tysk. Jeg sagde, at dette overrasket mig, at i det danske Slesvig, som havde været under Tyskland 10 Aar længere end Elsass, talte endnu alle Danske Dansk, og i Bøhmen, som havde været undertrykket i flere Hundrede Aar talte Folket endnu Bøhmisk. Var Franskmændene mindre nationale, mindre patriotiske end disse? Herpaa blev han mig Svar skyldig.

Hvad Stemningen, Sympathien angaar, enten den i Folkets brede Lag er fransk- eller tysksindet, er det vanskeligere. Ja, de som er fransksindede udtaler sig frit og tydelig; men de andre, de som kanske er tysksindede, eller ikke ved netop til hvilken Kant deres Sympathier hælder, de er meget forsigtige i sine Udtalelser. Kanske de frygter for, at jeg er Spion, eller at der kan være Spioner i Nærheden. Mange har dog sagt, at havde Landsdelen tidligere faaet fri Forfatning og Selvstyre, saa man mindre havde følt den tyske Jernhaand, saa havde der været flere, som havde været tysksindet. Saameget synes dog at fremgaa, at økonomisk, bortseet fra den nuværende Misere i Tyskland, havde Elsass været bedre stillet sammen med Tyskland end med Frankrige. Thi den bløde Hvede fra Elsass kan ikke konkurrere med den haardere Hvede fra Resten af Frankrige, og de elsasske Vine kan heller ikke konkurrere i Frankrige med Vinene fra Rheims og fra Syd-Frankrige, hvorimod der for begge disse Produkter var godt Marked i Tyskland.

Strassburg ligger ikke ved Rhinen, men to engelske Mil vsetenfor den, ved Elven Ill, som rinder nordigjennem Elsass. Byen er ved Kanaler forbundet med Rhinen, og fra Strassburg udgaar den store Rhine—Rhone-Kanal, som forbinder Byen med Syd-Frankrige, og Marnekanalen, som fra Elsass gaar i Tunnel under Vogeserfjeldet og forbinder Byen med Nord-Frankrige. Strassburg voxede hurtig efter den blev Hovedstaden i Elsass-Lothringen og har nu 168,000 Indbyggere, medens den i 1871 havde bare 70,000. I det 13de Aarhundrede havde den 30,000. Der blev i disse Aar — fra 1871 til 1917 — i Strasburg opført en Række prægtige

offentlige Bygninger, saa det før Verdenskrigen kun var Berlin blandt de tyske Hovedstæder, som overgik den i den Retning. Af disse offentlige Bygninger kan nævnes Kaiserpaladset, nu kaldet "Palais du Rhin", Storthingsbygningen, nu kaldet "La Conservatoire de Musique", Regjeringsbygningerne, Postkontoret, Bibliotheket og Universitetsbygningerne. Universitetet i Strassburg blev oprettet i 1567. Det blev af Revolutionsparliamentet i Paris lukket i 1794, men blev gjenoprettet af Tyskland i 1872.

Byens Centrum er omsluttet af to kanaliserede Arme af Elven Ill. Derinde, især nær Domkirken, er flere meget gamle Bygninger i ægte gammeltysk Stil, som jeg har seet saa mange af i Frankfort, Nürnberg, Halle, Magdeburg og andre tyske Byer. De er bygget af Tømmer og Mursten, og hvert Stokverk — Etage — stikker lidt udenfor Stokverket nedenunder. Hver Vindusrude bestaar af en Masse smaa tykke runde Glas, ca. tre Tommer i Tvermaal, i Blyindfatning, saa der i hvert Vidue er flere Hundrede saadanne smaa Glas.

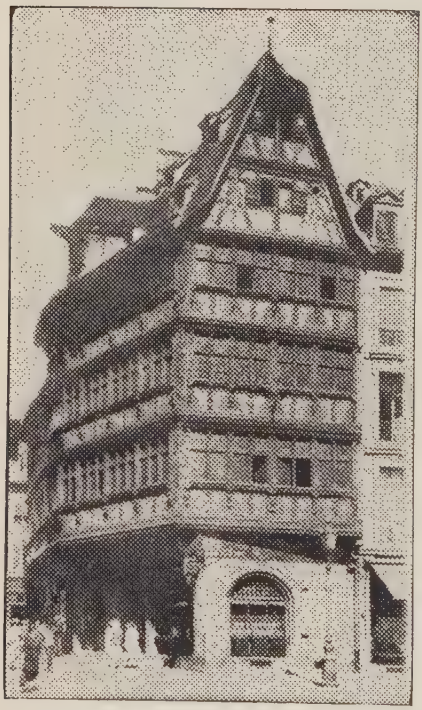

Kammerzelhuset i Strassburg — Gammel tysk Bygning fra det 15de Aarhundrede, staaende paa Hjørnet af Domkirkepladsen

Den største og interessanteste Bygning i Strassburg er Domkirken, som rager høit op over Resten af Byen, saa den kan sees paa lang Afstand. Den første Domkirke i Strassburg

blev bygget i det sjette Aarhundrede, den anden i det 11te, og efter den havde taget Skade ved Ildebrand flere Gange, blev den nuværende Domkirke paabegyndt i 1176, som gjennem flere Byggeperioder i de næste 250 Aar blev færdigbygget omtrent 1430. Kirkens Indre er 363 Fod langt, 135 Fod bredt, og Midtskibet er 99 Fod høit. Den vakreste og mest imponerende Del af Kirken er Facaden med de tre Portaler, det store Rosetvindu, som er 42 Fod i Tvermaal, og mange Statuer og andet Skulpturarbeide. Facaden er 216 Fod høi op til Platformen mellem Taarnene. Men over den hæver Spiret sig 249 Fod, saa dets Top er 465 Fod over Kirkens Grundmur, og er et af de høieste Kirkespir i Verden. Der er Anledning til at gaa lige op der. Men jeg nøiet mig med at gaa op de 335 Trappetrin til Platformen, 216 Fod tilveirs, som ogsaa er høit over Byens Hustage. Og deroppefra er der en storartet Udsigt — til Schwarzwaldfjeldene Øst i Tyskland, Jurafjeldene langt Syd imod Schweitz, og Vogeserfjeldene i Vest. Og i Nord og Syd ligger det rige og frugtbare Elsass, gjennemstrømmet af Illelven.

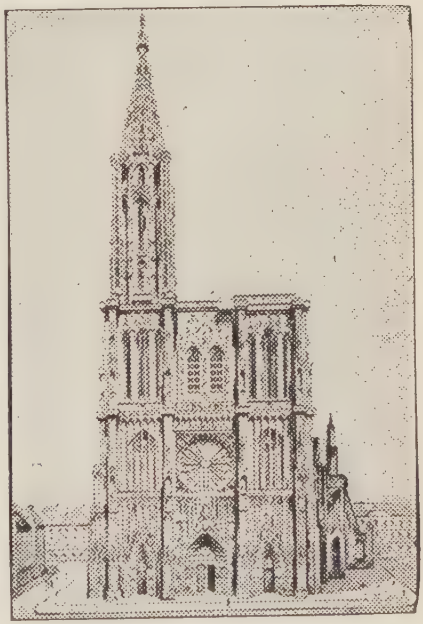

Domkirken i Strassburg

Naar man staar deroppe kan man forstaa, at Franskmændene har eftertragtet dette Landskab, særlig da de havde mistet det efterat have havt det i 200 Aar. Og dertil kommer fransk Sentimentalitet, fordi her i Strassburg blev den franske Nationalsang skrevet og Musiken til den komponeret. Den blev

Natten mellem 24de og 25de April 1792 skrevet af en fransk Officer, Claude Joseph Rouget de Lisle, og af ham kaldt "Le Chant de guerre de l' armé du Rhin" — Rhinarmeens Krigssang. Den blev først kjendt i Paris, da Revolutionister fra Marseille sang den under Stormen af Tuillerierne, og den blev derfor kaldt "Marseillaisen". Den blev forbudt, efter Napoleon den Store var falden, under Kongedømmet og andet Keiserdømme, men blev efter den fransk-tyske Krig 1870 af Republiken opkjøbt til Nationalsang. Dens Melodi er vel den mest æggende og krigerske, som nogensinde er blevet komponeret, og Ordene — — —

"Alons, enfents de la patrie,
La jour de gloire est arrivé,
Contre nous de la tyrannie
L'etendard sanglant est levé.
Entendez vous dans les campagnes
Mugir ces feroces soldats?
Ils viennent jusque dans vos bras
Egorger vos fils, vos compagnes!
Aux armes, citoyens!
Formez vos bataillons!
Marchons, marchons!
Qu'un sang impur abreuve nos sillons."

Uden Forsøg paa Rytme og Rim kan dette første Vers af "Marseillaisen" ordret oversættes saaledes: — Lad os gaa frem, Fædrelandets Børn, Ærens Dag er kommen, mod os er løftet Tyranniets blodige Fane. Hører I paa Sletterne disse vilde Soldater brøle? De kommer for at slagte eders Sønner, eders Ægtefæller i eders Arme! Til Vaaben, Borgere! Form Bataljonerne! Lad os marschere frem! Saa urent Blod tilfulde kan overrisle vore Plogfurer.

Treogtyvende Brev

Bern

Bern, Schweitz, i Januar 1923.

Naar jeg tænker paa Scthweitz kommer jeg ofte ihu Skotterslaget ved Kringen i Gudbrandsdalen i 1612; thi det var et lignende Slag tre Hundrede Aar tidligere, den 19de November 1315, som for bestandig afgjorde Schweitz's Skjæbne. Ligesom det i Norge var Bønder fra tre Bygder, Vaage, Lesje og Fron — ikke Lom, som det staar i Sinclairvisen — som mødte den indtrængende Fiende ved det trange Pas Kringen, og der rullet Stok og Sten nedover ham, saaledes var det i Schweitz Bønder fra de tre Kantoner, Uri, Unterwalden og Schwyz, som paa lignende Maade mødte den indtrængende Fiende ved det trange Pas Morgarten.

De Landsdele, som nu kaldes Schweitz, hedte oprindelig Helvetia, som ogsaa er Landets officielle Navn. Tversover Frontvæggen høit oppe over Søilerækken paa Fremsiden af Storthingsbygningen her i Bern staar det med store Bogstaver: Curia Confederationis Helvetica — Det helvetiske Forbunds Storthing.

I sin berømte Bog "De Bello Galico", en Bog som udigjennem Tiden har været læst af Millioner Studenter, da det er den første Bog som læses i de latinske Klasser, efter at Studenterne har lært saa meget latinsk Grammatik, at de kan begynde at læse sammenhængende latinsk Prosa — i denne Bog fortæller den store romerske Statsmand og General, Caius Julius Caesar, Grandonkel til den senere saa berømte romerske Keiser Augustus, at Helvetierne paa Grund af Overbefolkning og Tryk af de fremtrængende Germaner, havde besluttet at forlade deres Hjemland og bosætte sig i

Aquitanien, den sydvestlige Del af det nuværende Frankrige. De søgte om Tilladelse til at passere over den romerske Provins Gallia, men da Caesar negtet dem dette, prøvet de at komme vestover længer Nord. Ogsaa heri blev de efter et stort Slag, hvori Halvdelen af Helvetierne faldt, hindret af Caesar, og maatte vende tilbage. Det var i Aar 58 f. Kr. Fra Aar 15 tilhørte hele Schweitz Rom, dog ikke som én Provins, men vestre Del blev lagt til Provinsen Gallia, østre Del til Provinsen Raetia, og der blev bygget Veie over Alpepassene, og anlagt Fæstninger og Byer.

Ved Folkevandringerne i det femte Aarhundrede blev Alpelandene, ligesom Resten af det vestromerske Rige, overstrømmet af de fremtrængende Skarer, særlig af Allemanner — en germansk Stamme. Ved Karl den Stores Riges Deling 912 tilfaldt de vestre Alpelande Burgundiet, men ved dettes Undergang Hundrede Aar senere blev disse, ligesom de østre, tysk.

I Middelalderen var mange af Adelsmændene i de fleste europæiske Lande blevet meget mægtige og beriget sig ofte næsten som Røverhøvdinger ved at gjøre Indfald i andre Landskaber og røve Bønderne. For at beskytte sig mod saadanne Overfald havde Bønderne i flere schweitziske Bygder givet sig under Greverne af Habsburg, som havde sit Slot paa Toppen af Wülpetsbjerget ved Floden Aare, ca. 12 engelske Mil fra Rhinen, i det nuværende Kanton Aargau i nordre Schweitz. Der var Grev Wernher von Altenburg, Biskop i Strassburg 1001—1027, han som begyndte at bygge den anden Domkirke i Strassburg, som jeg omtalte i forrige Brev, som bygget Slottet Habsburg omtrent 1020, og saaledes blev den første af den Slægt, som har spillet saa stor Rolle i de sidste 650 Aar, og som forhaabentlig gik ud af Historien ved Verdenskrigens Slutning. Slottet er nu i Ruiner; men Slottets Taarn, 80 Fod høit med otte Fod tykke Mure, staar endnu. — Det kan kanske i denne Forbindelse have Interesse at nævne, at en anden af de tyske Fyrsteslægter, som har spillet saa stor Rolle i Europas Historie i

de sidste sex Hundrede Aar, Hohenzollerne, som ogsaa forhaabentlig gik ud af Historien ved Verdenskrigens Slutning, har sit oprindelige Hjem paa en Røverborg, Slottet Hohenzollern, paa et Fjeld, omtrent 50 engelske Mil Nordøst fra Habsburg. Det blev ødelagt 1423, men blev restaureret og atter ødelagt flere Gange, saa der ved Begyndelsen af forrige Aarhundrede ikke var stort andet igjen af det end Kapellet. I Aarene 1850—1867 blev det helt restaureret af den preussiske Konge. Jeg har ikke været op til nogen af disse Slotte, men har seet op til dem fra Jernbanen. Ifjor Høst reiste vi fra Ulm til Stuttgart via Sigmaringen og Tübringen, og paserede da mellem disse to sidstnævnte Byer Hohenzollern, som ligger høit oppe ca. to Mil Øst for Jernbanen. I forrige Uge reiste jeg fra Basel med Jernbanen langs Rhinen — paa tysk Side — til Schaffhausen for at se Rhinfaldene, og derfra via Zürich tilbage til Basel, og saa jeg da, strax efter Toget havde passeret Aareelven, Habsburg. For dem, som kanske kan have Interesse af at se efter paa Europakartet, hvor disse to berømte og berygtede Borge ligger, kan jeg nævne, at Habsburg ligger omtrent midt mellem Zürich og Basel, og Hohenzollern omtrent midt mellem Zürich og Stuttgart.

Formodentlig blev Aaget under de habsburgske Grever for trykkende for de frihedselskende Bjergfolk i Skogkantonerne Uri, Schwyz og Unterwalden, saa de søgte sig befriet derfra, og i 1231 blev de af Keiseren erkjendte som umiddelbare Undersaatter under det tyske Rige. Men da i 1273 Rudolf af Habsburg var valgt til Keiser truedes atter de tre Skogkantoners Frihed; thi derved kom netop den Familie, mod hvis Overgreb og Undertrykkelse de havde søgt Beskyttelse hos Keiseren, i Besiddelse af Keisermagten.

I 1291 indgik de tre Skogkantoner et Edsforbund, og i Arkivet i Raadhuset i Schwyz opbevares endnu det oprindelige Forbundsdokument, som er skrevet paa Latin. I 1315 besluttet Keiser Rudolfs Sønnesøn Fredrik, som af det habsburgske Parti var blevet valgt til Keiser efter Henrik VII

af Huset Luxemburg, at tugte sine oprørske Undersaatter, som han kaldte dem, og sendte sin Broder Hertug Leopold afsted med en Hær paa 9000 Mand, bestaaende af Riddere og Adelsmænd med deres Følge, mod hvilke Skogkantonerne blot kunde stille 1300 Mand, de fleste uøvede til Krig. Men de valgte at møde den keiserlige Hær ved et trangt Pas, Morgarten kaldet, og oppaa Høiden ovenfor havde de samlet en Masse store Stene, som de i rette Øieblik væltede ned paa de i det trange Pas fremridende Ryttere. Mange af disse blev dræbte, Hestene blev forskrækkede, og det blev en let Sag for dem af Schweitzerne, som var nede ved Passet, at drive Resten paa Flugt. Det lykkedes vistnok Hertug Leopold at undkomme med endel af sin Hær, men 1850 Ryttere, deraf 350 Riddere og Adelsmænd laa igjen paa Valpladsen. I December samme Aar fornyedes "til evige Tider" det tidligere stiftede Edsforbund, og det følgende Aar bekræftede Keiser Ludvig af Bayern, som af det luxemburgske Parti var blevet valgt til Keiser, samtidig som Fredrik var valgt af det habsburgske Parti, Edsforbundet og erklærede det habsburgske Hus's Godser i Schweitz at være forbrudt.

Saaledes begyndte det schweitziske Forbund. Det vandt snart stor Anseelse, og i de følgende Aar optoges fem andre Distrikter i Forbundet, Luzern, Zürich, Glarus, Zug og Bern, som tilsammen med Uri, Unterwalden og Schwyz udgjorde de "acht alte Orte" — de otte gamle Steder. Thi fra Berns Indtrædelse i 1353 gik det 128 Aar, før flere Distrikter optoges, nemlig Freiburg og Solothurn i 1481, Basel og Schaffhausen i 1501, Appenzell i 1513.

Nu bestaar det schweitziske Forbund af nitten hele og sex halve Kantoner. Tre af Kantonerne er delte, nemlig Unterwalden i Nidwalden og Obwalden, jeg ved ikke af hvilken Grund, Appenzell blev efter Religionskrigene i Schweitz i 1797 delt i Auser-Rhoden med 91 Procent af Befolkningen Protestanter og Inner-Rhoden med 94 Procent Katholiker, og Basel er delt i Basel-By og Basel-Land, da de to ikke kom overens.

Kantonerne har meget Selvstyre, endog mere end Staterne i Amerika. Somme af Kantonerne har Raad eller Legislaturer, som vi kalder det i Staterne, men i somme, Appenzell, Glarus, Unterwald og Uri, møder store Folkeforsamlinger — alle stemmeberettigede — for at give Love. Til Forbundsthinget her i Bern, som kommer sammen til korte Sessioner flere Gange hvert Aar, vælger hver hel Kanton to Medlemmer, hver Halvkanton et Medlem, ialt 44, til Overhuset, som her kaldes "Ständerat", medens til Underhuset, som kaldes "Nationalrat", vælges ialt 189 Medlemmer i Forhold til Folkemængden i hver Kanton. Den udøvende Myndighed i Forbundet ligger hos "Bundesrat" paa syv Medlemmer, indbefattet Forbundets Præsident og Vicepræsident, som vælges af "Bundesversammlung", som bestaar af hele Storthinget, altsaa Ständerat og Nationalrat isammen. Alle disse — Ständerat, Nationalrat og Bundesrat — vælges paa tre Aar, undtagen Forbundets Præsident og Vicepræsident, som vælges for bare et Aar, og kan ikke vælges to Aar efter hinanden. Schweitz har Initiativ og Referendum og var det første Land i Verden, som indførte disse moderne demokratiske Institutioner.

I Schweitz er der tre officielle Sprog — Tysk, Fransk og Italiensk. Paa Pengesedlerne staar derfor Udstedelsesbankens Navn og Seddelens Værdi trykt paa alle tre Sprog — paa en Femfrancseddel, f. Ex., saaledes:

Schweizerische Nationalbank.
Banca Nationale Svizzera.
Banque Nationale Suisse.
Fünf Franken — Cinq Francs
Cinque Franchi

og officielle Bekjendtgjørelser og Opslag er ligeledes paa alle tre Sprog. I en Jernbanekupé f. Ex., hvor det er forbudt at røge, staar der: Rauchen verboten — Defends de fumer — E vietato fumare. Af Schweitz's 3,880,000 Indbyggere taler omtrent — jeg bruger runde Tal — 2,600,000 Tysk, 800,000 Fransk, 350,000 Italiensk, og Resten forskjel-

lige andre Sprog. Tysk tales af Flertallet af Befolkningen i 12 Helkantoner og alle sex Halvkantoner, altsaa i 15 af de 22 Kantoner, Fransk i fem og Italiensk i to Kantoner. I kirkelig Henseende er der i Schweitz 2,220,000 Protestanter, 1,585,000 romersk-katholske, 21,000 Jøder, og Resten tilhører forskjellige andre Troesbekjendelser eller ingen. Som en Mærkelighed kan nævnes, at i de tre oprindelige Kantoner, Uri, Unterwalden og Schwyz, som paa Grund af sine Indbyggeres Frihedstrang blev Ophavet til det schweitziske Forbund, raader katholsk Prestevælde helt, saa der er ingen Protestanter — bare Katholiker.

Ligesom der i Amerika er stor Forskjel paa Staterne baade i Størrelse og Folkemængde, saaledes er det ogsaa her stor Forskjel paa Kantonerne. Kantonen Bern, f. Ex., har et Areal paa 2657 engelske Kvadratmil med 674,394 Indbyggere, medens de tilsvarende Tal for den mindste Kantonen er 415 og 23,973.

Basel, hvor vi først kom paa schweitzisk Omraade, er ikke bare Schweitz's Port mod Nord, men er hele Nordvest-Europas — nordre og vestre Tyskland, Skandinavien, Holland, Belgien, Storbritannien — Port mod Syd. Til Basel kommer daglig direkte Hurtigtog fra Berlin, fra Hamburg, fra Køln, fra Amsterdam, fra Rotterdam, fra Ostende, fra Calais, fra Paris og i Vintermaanederne fra November til Mai, ogsaa fra Skandinavien via Kjøbenhavn—Gedser—Warnemünde. Her slaaes mange af Togene sammen og fortsætter saa sydover Schweitz og gjennem St. Gotthard-tunnelen og ind i Italien til Milano, hvor de atter skilles, idet nogle gaar vestover til Turin, andre sydover til Genua og Rivieraen, andre sydøstover til Bologna, Florens, Rom og Syd-Italien, og atter andre østover til Verona, Venedig og Triest. I Basel er derfor stor Gjennemgangstrafik og, da den formodentlig er den vigtigste Grænsestation i Europa, er der paa Stationerne en Masse Statsfunktionærer til at undrsøge de Reisendes Pas og Baggage. Thi selv Bagage som er "checked through", f. Ex. fra Kjøbenhavn til Rom,

undersøges nu ved hver Grænse, først af Toldbetjentene i det Land, man forlader, og saa af Toldbetjentene i det Land, man kommer ind i. I Basel er to Jernbanestationer, en paa hver Side af Rhinen; thi ved Basel, hvor Rhinen svinger fra Vest ret i Nord, gaar Grænsen et kort Stykke over Rhinen, saa Schweitz der har nogle Kvadratmil Land paa dens høire Bred, og den Del af Basel som ligger der kaldes Lille Basel. Stationen i Lille Basel kaldes Boden Station, og foregaar der al Pas- og Bagageundersøgelse for de Togs Vedkommende, som kommer sydover paa Østsiden af Rhinen.

Dertil havde vi Billet, og der blev da vore Pas og vor Bagage undersøgt, først af de tyske Funktionærer, og i en anden Del af Stationen af de schweitziske. Derfra tog vi Vogn og kjørte over en af de fire Broer over Rhinen, som forbinder Byens to Dele, og tog ind paa et Hotel nær Hovedstationen.

Basel blev anlagt i Romertiden — Navnet kommer af Basilia, som betyder Kongeborg eller kongelig Bosted. I det femte Aarhundrede blev det Bispesæde og i 1460 blev der oprettet et Universitet. Basel har nu 136,000 Indbyggere og er den næststørste By i Schweitz. Dens vigtigste Industri har i flere Hundrede Aar været Silkebaandsvæverier. Ellers er der ikke noget specielt nævneværdigt ved Byen.

Jeg havde Lyst til at se de berømte Rhinfald og tog derfor Morgenen efter vor Ankomst til Basel Toget fra Lille Basel til Schaffhausen; altsaa reiste jeg østover paa den tyske Side, baade fordi det var billigere, og fordi jeg vilde reise tilbage paa schweitzisk Side. Det er bare 60 engelske Mil og Hurtigtoget brugte to Timer og ti Minutter, saa jeg ankom til Neuhausen, lige ved Fossen, Kl. 10.20. Rhinfaldene er virkelig vakre. Fossen er i tre sammenhængende Fald, det høieste lidt over 60 Fod, tilsammen Fald paa omtrent 100 Fod. I Fossen rager der op fire høie, men smale Fjeldknauser, delvis bevoxet med smaa Buske. I Elven nedenfor Fossen er der paa en liden Holme, forbundet med høire Bred ved en Bro, en Restaurant, fra hvis Veranda der er en storartet Udsigt over Fossen nedenfra.

Fra Rhinfaldene er der Sporvei til Schaffhausen, en gammel By med middelaldersk Præg. Den var Omlastningssted for Varer, som kom ned Rhinen fra Bodensjøen; thi Varerne maatte kjøres de en og en halv Mil fra første Stryg ved Schaffhausen til Lastepladsen nedenfor Rhinfaldene. Schaffhausen er en By paa 20,000 Indbyggere og er Kantonsæde i Kantonen af samme Navn, som er paa 114 Kvadratmil med 50,000 Indbyggere og ligger helt paa Nordsiden af Rhinen, medens alle andre Kantoner i Schweitz, med Undtagelse af nogle faa Kvadratmil af Halvkantonen Basel-By, ligger paa dens Sydside.

Klokken 12 kjørte jeg med Hurtigtoget fra Schaffhausen til Zürich, hvor jeg ankom en og en halv Time senere. Zürich er den vigtigste Handelsby i Schweitz, og dets folkerigste By med 207,000 Indbyggere. Men den interesserede mig mest, fordi det var der Reformationen begyndte i Schweitz ved Luthers samtidige, Zwingli, saa Zürich indtager paa en Maade samme Stilling i den reformerede Kirke, som Wittenberg i den lutherske.

Ulrich Zwingli var født Nyaarsdag 1484 i Wildhausen i den nuværende St. Gallen, Sydøst fra Kantonen Zürich. Hans Far, som var den mest anseede Mand der i Egnen, bestemte den begavede Søn for den geistlige Stand, og Ulrichs Farbroder, som var Prest, blev hans første Lærer. Senere studerere han ved Universiteterne i Bern, Basel, hvor han blev en Beundrer af den berømte Erasmus af Rotterdam og Wien. Han studerede med Iver de klassiske Studier, særlig græsk og de græske Digtere og blev 1505 Magister. I de næste ti Aar var han Prest i Glarus og blev derpaa Hjælpeprest ved Benediktinerklosteret i Einsideln. Dette Kloster var helliget Maria, og did kom Pilgrimme i Tusindtal til et "undergjørende" Mariabillede. Men til Kirkens og Pilgrimmenes Forfærdelse og Forargelse fremholdt Zwingli den Lære, at Valfarter i sig selv havde intet Værd, og at ikke Maria men Kristus skulde tilbedes. I 1518, altsaa Aaret efter Luther havde opslaaet sine 95 Theser paa Slotskirkedøren i Witten-

berg, blev Zwingli kaldt til Prest ved Hovedkirken i Zürich, og ved Tiltrædelsesprædikenen erklærede han, at han ikke vilde lade sig lede af menneskelige Bud, men kun af den hellige Skrift. Sit Reformationsarbeide begyndte han, ligesom Luther, med at bekjæmpe Afladshandelen, og fik Raadet i Zürich til at udvise Afladskræmmeren Samson. Han fik ogsaa Raadets Tilladelse til i en Religionssamtale at gjøre Rede for sin Lære. Til denne udarbeidede han 67 Theser, i hvilke han fremlagde sit Reformationsprogram, som blandt andet gik ud paa, at Menigheden skulde have fuld Suverænitet og styres af sine valgte Repræsentanter, og fra Læren skulde fjernes alt, som ikke kunde forsvares ved Beviser fra den hellige Skrift, saasom Pavedømme, Munkeliv, Cølibat, Helgendyrkelse osv. Ved Disputationen, som fandt Sted 2den Januar 1523, vandt Zwingli saa aldeles over sine katholske Modstandere, at Raadet besluttede at reformere Kantonen efter hans Grundsætninger. Klostrene ophævedes og deres Indtægter anvendtes til Hospitaler og Skoler. I 1525 var Reformationen gjennemført i Zürich, og i 1528 fulgte Bern, i 1529 Basel, Zürichs Exempel.

Katholikerne var imidlertid ikke uvirksomme, men søgte at hindre Reformationen i Schweitz ved Forhaanelser, Landsforvisninger og Henrettelser. Mest forbitrede var Indbyggerne i Uri, Unterwalden, Schwyz, Zug og Luzern. De fulgte i aandelig Henseende blindt deres katholske Prester, og deres fornemste Levevei var at gjøre Krigstjeneste i Pavens og andre fremmede Fyrsters Sold. Denne fordærvelige fremmede Krigstjeneste havde Zwingli modarbeidet. I 1531 besluttede disse fem Kantoner at angribe Zürich, og i Slaget ved Cappel den 11te Oktober seiret Katholikerne. Zwingli, som var med som Feltprest, faldt med de Ord: "Hvad gjør det om jeg falder? Legemet kan de vel dræbe, men ikke Sjælen." Hans Lig blev delt i fire Dele og opbrændt. Krigen endte inden Aarets Udgang med en Fred, ifølge hvilken de reformerede Kantoner fik beholde sin Religion, men maatte afstaa fra den Forbindelse, de havde havt med Strassburg og andre prote-

stantiske Byer i Tyskland. Men Katholicismen fik atter Herredømmet i flere Kantoner, hvor Reformationen i Begyndelsen havde vundet Indgang.

Tredive Mil Syd fra Bad Wildungen, hvor vi sidste Sommer boede i tre Maaneder, er den gamle By Marburg. Paa en Høide i Byen staar det gamle vakre Slot, hvor Landgrev Filip af Hessen fik et Møde istand mellem Luther og Zwingli i 1529, for at faa de to Reformatorer forenede. Møderne holdtes i den store Riddersal, og der blev jeg endog vist, da jeg en Dag besøgte Slottet, Bordet ved hvilket de to sad, og paa hvilket Luther havde skrevet med store Bogstaver: "Hoc est corpus meum" — dette er mit Legeme. Det var særlig om Nadveren, de var uenige, idet Zwingli ansaa Nadveren som en Mindefest, ved hvilken Kristi Legeme og Blod kun annammedes paa en rent aandelig Maade, medens Luther pegte paa Jesu Ord ved Indstiftelsen: "Dette er mit Legeme." Der blev, som bekjent, ingen Overenskomst, og det fortælles, at Zwingli med Taarer i Øinene erklærede, at der var ingen Mennesker paa Jorden, med hvilke han heller vilde være enig med en Wittenbergerne, men at Luther var nødt til at svare: "I er af en anden Aand end vi." — Og en stor væsentlig Forskjel var der mellem de to, ikke bare med Hensyn til Forstaaelsen af Nadveren, men til Reformationen i det hele taget. Medens Luther blot forkastede det som stred mod den hellige Skrift, og gik frem med Skaansel imod det bestaaende, forkastede Zwingli alt, som ikke kunde bevises af den hellige Skrift. Endskjønt begge Reformationer tilsigtede en Kristendom i Aand og Sandhed, arbeidet de dog forskjellig, idet den tyske Reformationen gik indenfra udad, fra sand Tro til Kirkeforfatning, den schweitziske indad, fra Kirkeforfatning til sand Tro.

Senere blev som bekjendt den schweitziske Reformation fortsat af Franskmanden Calvin, som efter at have maattet flygte fra Paris, først kom til Basel, og to Aar senere — i 1536 — til Genf, efter at Byen havde tilkjæmpet sig Uafhængighed og antaget Reformationen. Det er fra Calvin,

at den reformerede Kirke har Læren om det absolute Naadevalg, at Gud har forud bestemt nogle Mennesker til Salighed, andre til Fordømmelse, en Lære, som Melanchton — Luther var da død — afgjort forkastede.

Mit Ophold i Zürich blev bare paa knapt tre Timer, dog langt nok til, at jeg fik se det interessanteste af den gamle Bydel. Jeg tog med Sporvognen fra Stationen nedover Byens Hovedgade, Bahnhoffstrasse, til Zürichsjøen, ved hvis Nordende Byen ligger, og spadserede saa tilbage langs Østsiden af Elven Limmat, som fra Sjøen rinder midt gjennem Byen. Ikke langt fra Østenden af den anden Bro over Elven staar Grossmünsterkirken fra det 12te Aarhundrede, den Kirke hvori Zwingli virket som Prædikant fra 1519 til sin Død 1531, og ikke langt fra den, nærmere Elven, staar en stor Broncestatue af Reformatoren.

Afstandene er ikke store i Schweitz, fra Zürich til Basel er det bare 56 Mil, og med Expresstoget, som gaar fra Zürich Kl. 2.45, tager det bare en Time og 40 Minutter, saa man er i Basel allerede Kl. 4.25. Men skulde jeg reist med det vilde jeg faaet bare lidt over en Time i Zürich. Jeg tog derfor et Lokaltog, som gik fra Zürich Kl. 4.12 og kom til Brugg, en interessant meget gammel By paa 4,400 Indbyggere ved Elven Aare, ikke langt fra Ruinerne af Slottet Habsburg. Der maatte jeg bytte Tog, saa jeg fik en Time til at se mig om, og reiste derfra Kl. 6.10 og kom tilbage til Basel Kl. 7.57 efter en overmaade interessant Dag. Næste Formiddag reiste vi saa fra Basel og kom efter to og en halv Times Jernbanereise her til Bern, Hovedstaden i Schweitz, hvor vi nu har opholdt os i flere Dage.

Bern, som er den tredie største By i Schweitz med 104,600 Indbyggere, blev anlagt i 1191. Den ældre Bydel ligger paa et høit Næs eller Halvø, dannet af Elven Aare, som her gjør en skarp Sving. Ved at bygge en Mur tversover Halvøen var den let at forsvare; thi Klippehalvøen Byen var bygget paa ligger mere end 100 Fod over Elven. De nyere Bydele ligger paa den anden Side af Elven og er forbundne

med den ældre Bydel ved tre meget høie Broer, en ved Enden af Halvøen, og en paa hver Side. I disse ydre Bydele, særlig den paa Sydsiden, er det næsten som i Residensstrøgene i vore Byer i Vesterheimen — der er brede træbeplantede Gader, og Husene er ikke sammenhængende, men staar noget fra hverandre, og lidt tilbage fra Fortauget, saa der er Plæner og Haver foran og rundt dem. Byens Centrum derimod paa Halvøen mellem Elvesvingen og Skansen, hvor de nu nedlagte Fæstningsverker laa, omtrent en engelsk Mil fra Elvesvingen, er mere middelaldersk. Ja den første halve Mil fra Elvesvingen opover, som har en Bredde af en kvart engelsk Mil, har et helt ud middelaldersk Præg. Der er Husene bygget udover Fortaugene, der er en hel Del Fontæner midt i Gaderne med mærkelige Skabeloner paa Toppen, særlig Bjørne, som er Berns Vaabenmærke. Bjørn skrives "Bär" paa Tysk, og dets Flertalsform er "Bären", udtalt Bærn, og derfra skal Byen have faaet sit Navn. Derfor har man i mange Hundrede Aar havt en Bjørnehave her med flere levende Bjørne. Der er i denne ældre Bydel flere Taarne over Gaderne, saa Færdselen maa gaa gjennem Hvælvinger i dem. Et af disse Taarn var Byporten i den oprindelige Bymur tvers over Halvøen. Det kaldes "Zeitglokkenturm" — Tidsklokketaarnet — og i det er der et mærkeligt Uhr. Hver Time galer en Gjøg og en Flok Bjørne marscherer forbi paa en Platform.

Paa Nordsiden af den ældste Bydel er der et overordentlig interessant gammelt Raadhus fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, og paa Bydelens Sydside staar Byens Hovedkirke fra samme Tidsrum. Den blev paabegyndt i 1421, men blev ikke færdig før 1598, altsaa længe efter at Bern havde sluttet sig til Protestantismen. Dens 328 Fod høie Spir blev først bygget i Aarene 1891—1896. Dens Indre synes meget tomt og bart ud efter man har været inde i de store katholske Domkirker. I nordre Sideskib er der dog paa flere store Tavler malet Navnene paa 706 Bernesere, som faldt

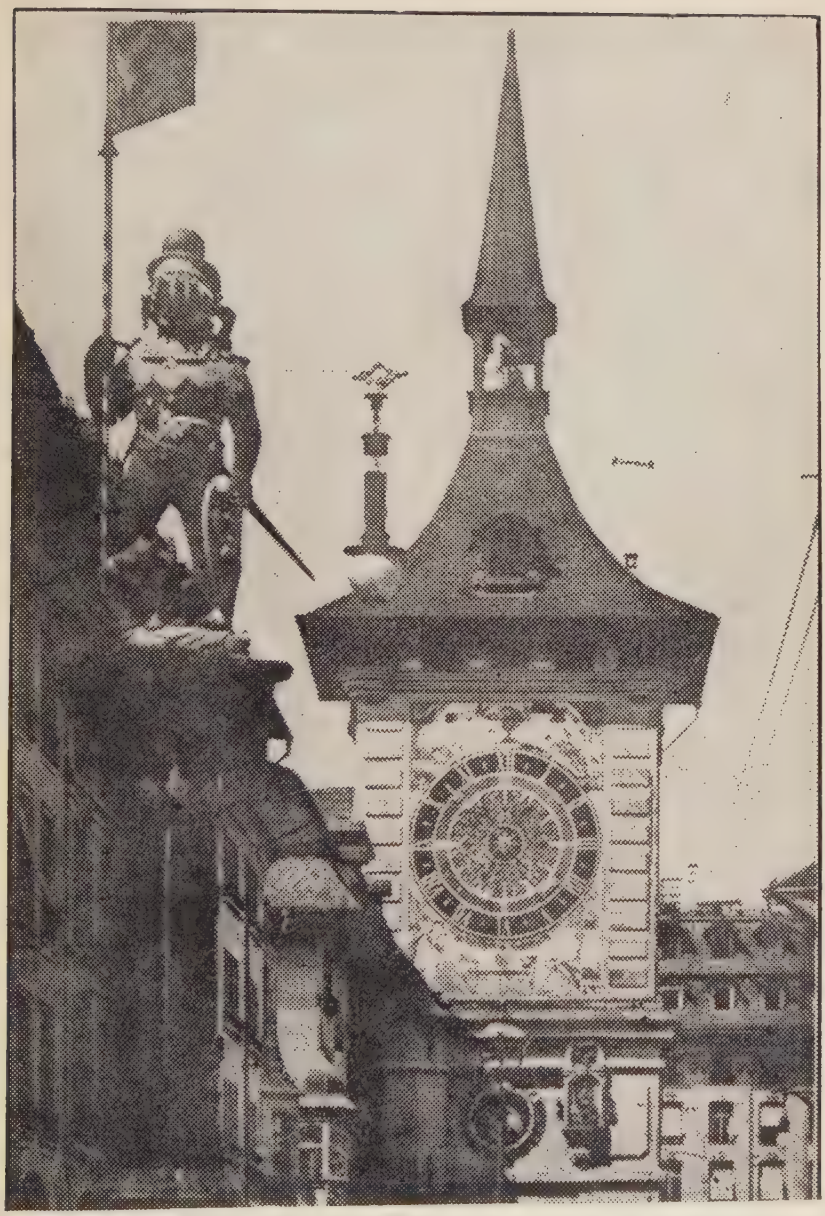

Tidsklokketaarnet i Bern — Hver Time galer en Gjøg og en Flok Bjørne marscherer forbi under Uhret; paa Toppen af Fontænen en Bjørn i fuld Runstning

Forbundskapitoliet i Bern

i Slaget ved Grauholz i 1798, da en fransk Erobringshær gjorde Indfald i Schweitz.

I den øvre Del af Byens Centrum nær Jernbanestationen er der en Mængde moderne Hoteller, thi Schweitz er jo Verdens ledende Turistland, særlig om Sommeren, men ogsaa om Vinteren. Der er ogsaa mange andre store moderne Forretningsbygninger. Paa dens Sydside, paa Bakkekanten 130 Fod over Elven, staar det vakreste Bygningskomplex i Schweitz, "Bundeshaus", Forbundets Capitol. I Bygningens midtre Del har Storthinget tilhuse, i Fløiene er Regjeringsdepartementerne. I Fløien tilvenstre har Udenrigs-, Indenrigs- og Justisdepartementerne sine Kontorer, og der er Forbundets Bibliothek. I Fløien tilhøire er Krigs-, Handels-, Industri- og Agerbrugsdepartementerne. Storthingets Overhus har sin Sal vendt mod Byen, Underhuset mod Elven. Fra den, og fra Terrassen fremfor den, er der en storartet Udsigt over Alperne, nu sneklædte lige ned til Dalene.

Fireogtyvende Brev

En Eftersommer i Norge

Ombord paa Dampskibet "Midnatsol" paa Nordishavet udenfor Østfinmarken, den 26de August 1923.

Efterat have tilbragt Vinteren og Vaaren i Italien, deraf tre Maaneder i Rom, begav vi os i Mai paa Veien nordover igjen. Først reiste vi med Jernbanen langs Italiens Vestkyst til Genoa, og efter en Dags Ophold der vestover ind i Frankrige, med nogle Dages Stans i Monte Carlo og Nizza, til Marseille. Efter et Par Dages Besøg der, reiste vi nordigjennem Rhonedalen, med Stans i Avignon og Lyon, og videre til Paris, hvor vi blev boende en hel Maaned, naturligvis med Udflugter til nogle af de mest interessante Steder i Omegnen. Fra Paris reiste vi østover til Tyskland, hvor vi standset en Dag i Frankfort og en Uge i Bad Wildungen, og fortsatte saa til Kjøbenhavn, hvor vi besøgte min derboende Onkel og havde en hel Dags Automobiltur udover Sjællands yndige Landskab, og gik saa næste Formiddag ombord paa Dampskibet "Kong Haakon", fra hvis Promenadedæk vi fik se de samme yndige Landskaber fra Sjøsiden, idet Skibet pløiet nordigjennem Øresunds kjendte Vande, til vi kom forbi det historiske Helsingør. Den følgende Morgen var vi atter i Kristiania.

Dette brev bliver dog ikke om denne Reise fra Italien til Norge, men om en Reise helt indenfor Norges Grænser, ligesaa lang som Reisen opigjennem Landene fra Rom til Norge. Thi Norge er saa langt, at om man kunde svinge det rundt, med Lindesnes, dets sydligste Pynt, som Axel, vilde dets nordøstligste Pynt ved Vardøhus naa næsten ned til Rom.

Vi kom til Kristiania om Morgenen den 20de Juli og rei-

ste allerede samme Kveld med Nattoget til Bergen, og næste Eftermiddag derfra med Dampskib til Strandvik, hvor min Kone vilde tilbringe et Par Maaneder, medens jeg foretager en Reise nordigjennem Norge, saalangt Landet rækker.

I Strandvik blev jeg bare nogle faa Dage; thi jeg vilde overvære Festlighederne i Vestre Slidre Olsokdag, den 29de Juli, i Anledning af at det iaar er ni Hundrede Aar siden Kong Olaf den Hellige indførte Kristendommen i Valdres. Samme Dag skulde der holdes lignende Festligheder paa Voss. Men jeg ansaa Festlighederne i Vestre Slidre som Hovedfestlighederne, fordi Kongen skulde være der tilstede, og særlig for os Norsk-Amerikanere, fordi vor norsk lutherske Kirke i Amerika der vilde blive officielt repræsenteret. Jeg havde fra Strandvik havt en Rigstelefonsamtale med Festkomiteens Formand, Ordføreren i Østre Slidre, Hr. Knut Alstad, og han havde lovet mig Plads i Kirken under Festgudstjenesten og Logi under mit Ophold i Vestre Slidre. Derfor tog jeg om Kvelden den 27de Juli med Banen østover Fjeldet igjen. Paa Roa Station, hvor jeg næste Morgen byttet Tog fra Bergensbanen til Valdresbanen, traf jeg flere Norsk-Amerikanere, som ogsaa skulde til Festlighederne.

Valdrestoget, som gaar fra Kristiania Kl. 8 Morgen, er ved Roa Kl. 10 og ankommer til Fagernæs Kl. 3.55. Som Jernbanens Endestation, og beliggende omtrent i det geografiske Centrum i Valdres, der hvor Sidedalføret opigjennem Østre Slidre skiller sig fra Hoveddalføret, er Fagernæs ganske naturlig blevet Forretnings- og Trafikcentret i Valdres. Derfor er Fagernæs ogsaa blevet næsten som Valdres' Hovedstad, og Valdresmuseet er henlagt her. Det bestaar af flere gamle Stuer og Stabur, flyttet hertil fra forskjellige Bygder i Valdres, og i disse er der allerede samlet en Masse gamle Gjenstande.

Fagernæs er nu en hel liden By, endskjønt Bebyggelsen er noget spredt og uregelmæssig. Der er flere Hoteller. Det største ligger ved Jernbanestationen og er et første Klasses Hotel med Centralopvarming. Hotellet har en fortryllende

Park paa en liden skogklædt Ø ude i Indsjøen Strandefjord, forbundet med Haven fremfor Hotellet med en Bro.

Fra Fagernæs udgaar to store Automobilruter, den ene 40 engelske Mil lang, gaar to Gange daglig gjennem Østre Slidre til Indsjøen Bygdin i Jotunheimen, den anden 100 Mil lang, gaar daglig op Hoveddalføret gjennem Vestre Slidre og Vang til Tyin i Jotunheimen og videre over Filefjeld til Lærdalsøren ved Sognefjorden. Paa Hæg langt oppe i Lærdalen korresponderes med Automobilruter mellem Lærdalsøren og Gol i Hallingdal, hvor disse igjen korresponderer med Togene paa Bergensbanen. Der er ogsaa en Autombilrute mellem Gol og Tyin. Jeg nævner dette med Automobilruterne for at vise, hvor udviklet disse nu er i Norge, og hvor let det om Sommeren er at komme frem overalt, selv om der ikke er Jernbaner. Thi som mellem Valdres og Lærdal og Hallingdal er det over hele Norge, fra Lindesnes til Vardø. Til Jotunheimen, f. Ex., kan man reise fra Fagernæs eller Lærdal med Automobil om Morgenen og ankomme til Tyin Middag. Derfra efter Middag med Motorbaad over Tyinsjøen til Eidet mellem Tyin- og Bygdinsjøerne. De knapt to Mil over Eidet kan man gaa eller kjøre til Eidsbugaren ved Bygdinsjøen, hvorfra man igjen har Motorbaad til Bygdin og derfra Automobilruten til Fagernæs, hvor man ankommer Klokken ni om Kvelden.

Overalt er der store komfortable Hoteller, hvor man spiser — jeg kunde fristes til at sige altfor godt. Mellem Fagernæs og Lærdalsøren er der saaledes Hoteller paa Fossheim, Volden, Løken, Øilo, Grindaheim, Skogstad, Nystuen, Maristuen, Borgund, Hurum, Blaaflat, og paa Lærdalsøren selvfølgelig flere. Langs den nævnte Rute i Jotunheimen er der Hoteller paa Tyin, Eidsbugaren og Bygdin.

Jeg standset over Natten i Fagernæs og kjørte næste Morgen med Automobil til Vestre Slidre. — Det kan kanske nævnes, at den 28de og 29de Juli var der fri Reise med Automobilerne i Valdres til og fra Vestre Slidre. — Da jeg steg ud af Bilen ved Einangs Hotel, strax vestenfor Vestre Slidre

Ved Kirkeporten i Vestre Slidre strax før Festgudstjenesten 29de Juli 1923

Kirke, stod der en Del Personer fremfor Hotellet. Blandt dem saa jeg vort Kirkesamfunds Formand Dr. Stub, som jeg strax gik bort til og hilste paa. Han var da saa venlig at præsentere mig for de andre som sin gode gamle Ven, den verdensbereiste Foredragsholder og Journalist osv. Hvilket havde til Følge, at jeg strax af Hotellets Værtinde fik Løfte om Plads paa Hotellet, skjønt det allerede var overfyldt. Senere traf jeg flere andre kjendte Norks-Amerikanere, saasom Professor Dr. Brandt og hans Søster Mrs. Reque, Enke efter en af mine Lærere ved Luther College, samt hans Søsterdatter Miss Bothne fra Minneapolis. Samme Formiddag besøgte jeg ogsaa Brandtslægtens gamle Hjem. Det ligger et Stykke op fra Veien paa en fremspringende Flade i Bakken med herlig Udsigt over den vakre Valdresdal. Med sin herskabelige Bebyggelse rundt den store Gaards-

Fra Folkefesten paa Slidretun om Eftermiddagen 29de Juli 1923

plads er det som et Herresæde. Senere traf jeg ogsaa flere andre kjendte Norsk-Amerikanere. Jeg skal her bare nævne Professor John Dahle fra vort Presteseminar og min gamle Ven Pastor Alfred O. Johnson, i mange Aar Prest i Chicago, nu i Spring Grove, Minnesota, og hans Hustru. Det var Søndag i Kirken. Jeg havde taget Plads lidt indenfor Døren, som i Vestre Slidre Kirke ikke er i Vestenden, men paa søndre Side af Kirken. Presterne, med Hamarbispen og Formand Stub i Spidsen, kom alle i fuldt Ornat ned fra Koret, stillet sig op paa hver Side af Gangen indover fra Døren, for saaledes at tage imod Kongen, som skulde komme til Kirken Kl. 11.30. Ved at se paa disse Prester fik jeg pludselig se Pastor Johnson staa i fuldt Ornat midt imod mig nogle faa Fod borte. Og med det samme jeg saa ham, saa han mig, og vi maatte begge smile. Jeg vidste ikke, han var

Jotunheimen

i Norge, og han — ja han kunde jo kanske vente at træffe mig hvorsomhelst.

Om Festlighederne skal jeg kun berette, at der om Formiddagen var Festgudstjeneste i den gamle ærværdige Vestre Slidre Kirke, en Stenkirke bygget i første Halvdel af det 13de Aarhundrede, med Festprædiken af Bispedømmets Biskop, efter Gudstjenesten Festmiddag i Salen i "Slidretun", som det nye store Herredshus kaldes, om Eftermiddagen og Kvelden Folkefest paa den store aabne Plads ved Slidretun, hvor blandt andre talte Dr. H. G. Stub, Formand for Den Norsk Lutherske Kirke i Amerika, og Dr. Olaf Brandt, Professor ved Luther Theologiske Seminar i St. Paul.

Mandag den 30te Juli reiste jeg med Rutebil fra Vestre Slidre til Lærdalsøren. Jeg havde allerede Fredag Aften i Fagernæs bestilt Plads ved Siden af Chaufføren i en af Bilene, saa Pladsen stod tom for mig, da Bilen lidt før Kl. 10 kom til Hotellet. Veiret var godt — passelig varmt, stundom Solskin, stundom let skyet, men Skyerne saa høit oppe, at Fjeldene og Fjeldtinderne hele Tiden var skyfrie. En herlig og storartet Automobiltur var det! Ja, jeg kan trygt sige, at Automobilturen fra Fagernæs i Valders til Lærdalsøren i Sogn er en af de herligste og mest storartede Automobilture

seet fra Tyin

en kan gjøre nogensteds paa en Dag, vel at mærke, hvad Naturscenerier angaar. Man kan nok foretage Ture, som vil gribe en mere, som vilde holde Sindet mere fanget og spændt, men faa Ture, hvor man saaledes som paa denne kan sidde og hvile sig i Beskuelsen af den vakre og vilde Natur. Turen fra Valdres gaar jo først i flere Timer opigjennem Valdres, Norges vakreste Dalføre, med smilende Indsjøer langs efter Midten af Dalen, nederst i Dalen brede Bygder med lave skogklædte Aaser paa begge Sider; men efterhvert som man kommer opover bliver Dalen trangere, og Aaserne bliver Fjelde, indtil man tilslut er lige inde i Jotunheimen, Norges vildeste Fjeldmasser. Videre gaar Turen vestover Filefjeld, forbi den berømte Fjeldstue Nystuen og, lidt vestenfor den, Kirkesæteren, hvor indtil for Hundrede Aar siden stod Høifjeldskirken indviet til St. Thomas. Dernæst nedigjennem Laras Dalføre, som bliver vildere jo længer man kommer nedover, indtil det tilslut er Norges trangeste og vildeste Dalføre, for saa atter at udvide sig til en noksaa bred og helt flad, men af Fjelde helt indelukket Dal. Og dernede i Lærdalen er Naturen saa helt anderledes end ellers i Norge, mere som jeg har seet det nede i Syd-Tyrol, eller ude i Montana eller Arizona. Thi i Lær-

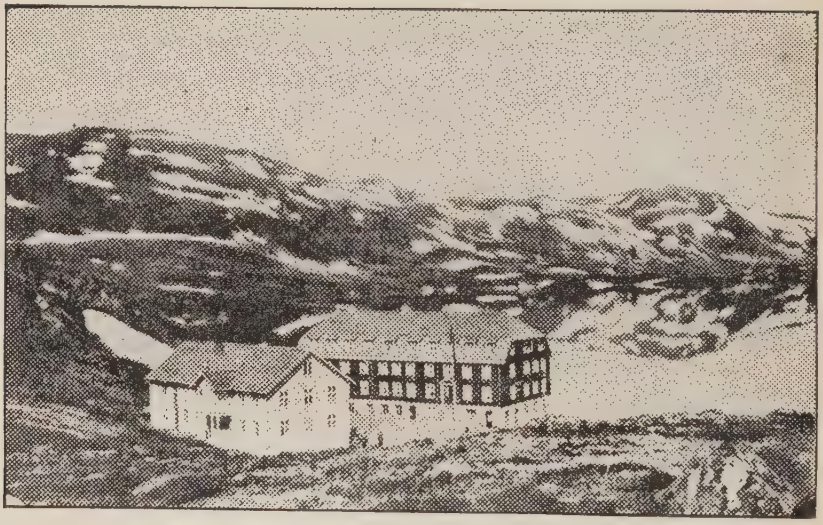

Tyin Turisthotel i Jotunheimen

dalen regner det saa lidet, at Fjeldsiderne har en meget sparsom Vegetation. Derfor er heller ikke Fjeldsiderne grønne, hvor ikke det bare Fjeld kommer frem, men Farvenuansen er rødlig, eller kanske violetbrun nærmest. Paa Grund af den ringe Regnmængde har man i Lærdalen drevet med kunstig Vanding af Gaardene saa langt tilbage i Tiden som Sagnet gaar.

Det er udmærket Vei mellem Fagernæs og Lærdalsøren. Skjønt man maa over Høifjeldet er Stigningen saa jevn, at man lægger ikke Mærke til at det gaar opover. Først naar man snur sig og ser tilbage, faar man se, at man er kommet høit op; thi man ser øvre Valdresdalen langt dernede. Derfor ser man ogsaa Sænkningen bedre paa Vestsiden, naar man gaar nedover; thi da er det hele Tiden det samme, som da man paa Østsiden snudde sig og saa tilbage. Endskjønt Veien somme Steder ligger stygt og trangt, kjøres der hele Tiden saa forsigtig, at selv den mest nervøse ikke kan føle Frygt. Jotunheimen og Valdresrutens Automobilselskab har

Maristuen Turisthotel paa Filefjeld

nemlig af Staten faaet Monopol paa Automobiltrafiken mellem Fagernæs og Lærdalsøren. Men saa bestemmer ogsaa Staten Billetprisen — 30 Øre pr. Kilometer — og Kjøreplanen. Og Ruten er meget rum, saa der behøves ikke at kjøres meget hurtig, og Chaufføren har ikke Lov til at komme til de forskjellige Stoppesteder før det i Ruten angivne Klokkeslet. Gjør han det risikerer han at faa Mulkt og blive afsat. Der er ogsaa flere noksaa lange Stands, hvor Chaufføren faar Anledning til at hvile sig.

Paa Lærdalsøren besøgte jeg om Kvelden det Hus, hvor min Mor var født og opvoxet. Næste Morgen reiste jeg med Lokaldampskibet til Gudvangen, derfra med Automobil til Stalheimkleiven, spadserede op den — thi op den kjører ikke Automobilerne — spiste Middag paa Stalheims berømte Turisthotel, kjørte derpaa med Automobil til Vossevangen og med Toget derfra til Bergen, hvor min Kone mødte mig.

Jeg vilde nemlig gjerne vise min Kone Sognefjorden, baade fordi jeg selv er halv Sogning, og fordi Sogn er Ver-

Kviknes Turisthotel paa Balholmen i Sogn

dens længste Fjord, samtidig som den er baade Verdens vildeste og vakreste Fjord. Ingensteds kan der være vildere end i dens Arme Aurlandsfjorden og Nærøfjorden, hvor Fjeldene paa begge Sider af den smale Fjordstrimmel rager ende op til en Høide af nær 4000 Fod, og vanskelig vil det være at finde en Fjord vakrere end Sogns længste Arm, Lysterfjorden, med de venlige Odder og Bugter og velstelte Gaarde med store hvidmalede Huse og bugnende Haver og skraanende skogklædte Fjelde og, bagenfor dem, Jotunheimens snedækte Tinder. Derfor gik vi næste Dag ombord paa en af Sogn og Fjordane Fylkes Dampskibe, som gik til Sogn, og fulgte det indigjennem lige til Skjolden i Lyster og ud igjen til Marifjæren, hvor vi gik iland. Derfra kjørte vi med Automobil gjennem det vakre Hafslo, Sogns eneste Indlandsbygd — ikke Dalbygd, thi der er flere Dalbygder i Sogn — til Sogndal, og derfra med Dampskib til Balholmen, hvor vi ankom Lørdags Eftermiddag.

Balholmen, som forresten ikke er en Holme, men et Næs mellem en lang Strand og en trang Fjordarm, er om Sommeren det mest internationale Sted i Norge. Der tales

da "alle Landes Sprog". Der er endog en engelsk Kirke, bygget i en vakker Stavkirkestil, hvor der om Sommeren er engelsk Gudstjeneste, som vi overvar Søndag Formiddag. Den verserer under Biskopen af London, som sørger for, at der til enhver Tid om Sommeren er en engelsk Statskirkeprest. Balholmen og Balestrand er ogsaa i Sandhed et storartet vakkert Sted, et af de mest storartet vakre, ikke bare i Norge, men i Verden. Stranden er lang og yndig, og langs den gaar en fin flad Vei med prægtige Villaer og frodige Haver paa dens øvre Side, og ovenfor dem frugtbare og veldyrkede Gaarde. Lunt ligger Stranden og Bygden indenfor en skarp Bøining af Fjorden, saa de høie Fjelde bagenfor beskytter fra Havtrækken. Vendt mod Øst ligger den, midt imod den store indre Sognefjord med Jotunheimen til Baggrund. Det er derfor ikke at undres paa, at Turister søger did, og det saa meget mere, fordi der er gode Hoteller, blandt dem Norges største og vakreste Sommerhotel, Kviknes Hotel, som formodentlig ogsaa er Norges mest berømte Turisthotel. Der boede vi nogle Dage, og jeg traf der igjen flere fra forskjellige Lande, som jeg før paa denne vor snart toaarige Reise havde truffet i Tyskland og Middelhavslandene.

Mandag den 20de August gik jeg i Bergen ombord i et af Hurtigruteskibene til Nordland og Finmarken, for med det at reise lige til Kirkenæs oppe ved Finlands, tidligere Ruslands Grænse, en af Norges nye Fabrikbyer. Afstanden fra Bergen til Kirkenæs er henved 1400 — fjorten Hundrede — engelske Mil, altsaa omtrent saa langt som fra New York til Minneapolis. Det er indenskjærs omtrent hele Veien undtagen paa Østfinmarken, og det er vel den længste indenskjærs Rute, som findes paa vor Klode. Med Hurtigruten tager det net en Uge, idet Skibet, som gaar fra Bergen f. Ex. Mandag Aften Kl. 7, ankommer til Kirkenæs næste Mandag Kl. 11 Formiddag. Saa det er næsten som en Amerikatur. Da jeg vilde reise lige til Kirkenæs uden Stans, idet jeg vilde være længst Nord, medens Dagene var lange, og standse paa

Øgruppen Træna udenfor Helgeland

sydgaaende paa saa mange Steder og saa længe jeg ønsket, og derfor paa nordgaaende kom til at blive ombord paa samme Skib en hel Uge, valgte jeg at reise med Bergenske Dampskibsselskabs Skib "Midnatsol", det prægtigste Skib i Hurtigruten, indredet som en Amerikabaad med 1ste Plads Spisesal og Røgesalon og Sovelugarer midtskibs, og med stor, delvis overbygget Promenadebro ogsaa midtskibs. Før vi reiste til Sogn bestilte jeg paa Selskabets Kontor i Bergen en af Enmandslugarerne paa "Midnatsol", saa jeg paa hele Reisen nordover har havt egen Lugar.

Turen med Hurtigruten nordover er interessant og fængslende. Langs Nordlands Fylke faar man dog ikke fra Hurtigruteskibet et korrekt Indtryk af Naturforholdene i Nord-Norge. Thi Hurtigruten gaar der fordetmeste gjennem den ydre Seilled, hvor Landskaberne er forholdsvis golde, og man maa der med Lokalskibene ind i Fjordene for at faa se de vakre Landskaber. Men saasnart Hurtigruteskibet i Tjelsundet passerer Grænsen mellem Nordland og Troms Fylker, bliver man forbauset over den pludselige Overgang fra de snaue tilsyneladende øde Landskaber langs Leden søndenfor til de vakre, frodige og rigt skogbevoxede Landskaber i Troms Fylke med vældige sneklædte Alpetinder i det fjerne. Og saaledes fortsætter det tvers over næsten hele Fylket til henimod Grænsen af Finmark. Aarsagen til dette er, at udenfor

Leden i Troms Fylke ligger flere af Norges største Øer, høie og beskyttende mod den barske Havluft. I Vestfinmark kommer man nærmere Havet, dog er Seilleden der endnu beskyttet af Øer. Men paa Østfinmark maa Skibet ud paa det aabne Hav; her er ingen Øer udenfor det golde Fastland. Og Landskabet er helt uligt Landskabet længer Vest og Syd — Fjeldene er som afsaget nogle Hundrede Fod over Havet, saa alt er ensformig og trist.

Man faar paa Turen nordover med Hurtigruten baade se Nord-Norges vexlende Natur, og man faar Anledning til at se sig om paa Stoppestederne, baade de større og de mindre. Thi alle Steder undtagen i Østfinmark er der Kai, hvor Skibene lægger til og, naar Veiret er saa godt som paa denne Tur, og Skibet derfor ikke er forsinket, ligger saa længe, at man kan tage en Tur op i Byen. I Trondhjem laa vi saaledes ca. fem Timer. Jeg benyttet selvfølgelig Anledningen til atter at besøge Domkirken, og efter at have seet de fleste store og berømte Kirker nedigjennem Europa, kan jeg med Sandhed sige, at den taaler Sammenligning. Den er virkelig en af Verdens store og prægtige Kirker, og noget finere baade i Plan og Udførelse end Høikoret i Trondhjemsdomen har jeg ikke seet i nogen af dem. Og dog skulde jeg næsten ønske, at jeg ikke havde seet den nu; thi hvad jeg der fik se af det nyeste nye af Restaureringen gjør, at jeg kan græde i Vaande og Fortvilelse. Man holder nemlig paa at begrave Domkirkens vidunderlig vakre Indre i en mørk Kjælder.

Kunstmaler Kjelland, som har faaet i Opdrag at male Glasmalerierne til Domkirkens Vinduer og forestaa deres Forfærdigelse, som nu helt udføres i Trondhjem, er nemlig en af disse moderne norske Kunstnere, som vistnok er store Kunstnere, men stundom mangler Sans for, hvad der i de forskjellige Tilfælder og paa de forskjellige Steder er høvelig. Da vi kom ind i Kapitelhuset, eller Sakristiet, paa Nordsiden af Koret, var det saa mørkt, at vi ingenting kunde se, ikke engang hverandre, førend Omviseren havde famlet sig

frem til Bryderen og skruet paa det elektriske Lys. Saa mørke er Kjellands Glasmalerier, som nu er indsatte i Vinduerne der, og saaledes skal det blive i hele Domkirken. De lyse Glasmalerier, som nu er i Vinduerne i Koret, og som var en Gave fra Kong Oscar II, skal ud og nye mørke indsættes isteden. Naar alle disse er færdige og indsatte, vil det blive saa mørkt derinde, at man ingenting vil kunne se undtagen ved kunstig Belysning.

Jeg ved ikke, og formodentlig ved ingen, hvad Slags Glasmalerier der oprindelig var i Trondhjems Domkirke. Men selv om de var meget mørke, saa er ikke det en tvingende Grund til at gjøre dem lige mørke nu. Restaurationen kan være lige pietetsfuld om man tager Hensyn til, at Kirken ikke nu er en romersk-katholsk men en protestantisk Domkirke. Og at Vinduerne i somme af de store Domkirker nede i Europa har meget mørke Glasmalerier, i Stefanskirken i Wien, f. Ex., saa mørke at man inde i den næsten maa famle sig frem, er heller ingen Grund for, at de maa være saa mørke i Trondhjemsdomen. Det som kan høve under sydligere Breddegrader høver ikke altid under nordligere, især naar det gjælder Vinduer. Kunst er ikke Kunst, naar den skjuler bedre Kunst, eller er ialfald malplaceret.

Igaaraftes laa Skibet fire Timer i Hammerfest, Verdens nordligste By, og havde vi da god Tid, baade til at besøge Byen og en Skoglund en halv Times Gang fra Byen, som er Verdens nordligste Skog, bestaaende af ikke netop smaa, men svært krogede Birke. Hammerfest blev By i 1787. I 1825 havde den endnu bare 341 Indbyggere; i 1865 var Indbyggerantallet steget til 1547, i 1900 til 2356, og i 1920 var det 3336. De sidste nøiagtige Opgaver jeg kunde faa igaaraftes over Ind- og Udførsel er fra før Verdenskrigen, og ifølge disse havde Indførselen da en Værdi af 850,000 Kroner, medens Udførselen var oppe i en Værdi af 2,500,000 Kroner. Udførselen bestaar fornemmelig i Tørfisk, Klipfisk, saltet Fisk, Tran, Ræveskind og Otterskind. Ifølge Statistikken for 1920 er her hjemmehørende i Hammerfest 12 Damp-

Svolvær i Lofoten

skibe paa tilsammen 1874 Tons, 23 Motorfartøier paa 1290 Tons og fire Seilfartøier paa 243 Tons. Den antagne Formue var ifølge Ligningsprotokollerne samme Aar 11,635,000 Kroner, som bliver 3,488 Kroner paa hver Indbygger eller 17,440 Kroner paa hver Familie af fem Medlemmer. Den antagne Indtægt var samme Aar 4,537,000 Kroner, lig 1360 Kroner pr. Indbygger og 6,800 Kroner paa hver Familie efter samme Beregning. Det kan ogsaa have Interesse at nævne, at Hammerfest var den første By i Norge, som fik elektrisk Belysning, noget som den kunde trænge, da man her ikke har Sol fra 18de November til 23de Januar. Men saa gaar heller ikke Solen ned her 13de til 29de Juli, og endnu saa sent paa Sommeren som nu er her noksaa lyst Midnat.

I Hammerfest staar ogsaa et Krigsmonument. Det blev afsløret den 22de Juli 1909 til Minde om de 28 Mand, som med fire smaa Kanoner saa heltemodig søgte at forsvare Byen 100 Aar tidligere, i 1809, da den blev bombarderet af Engelskmændene.

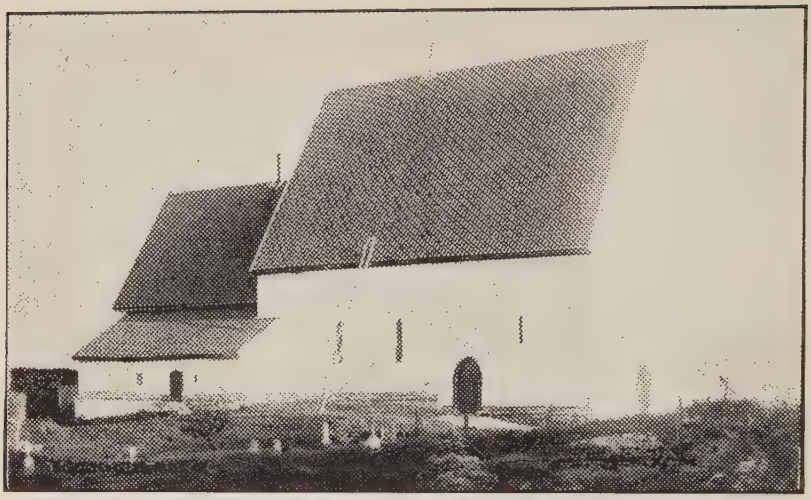

Trondarnes Kirke

Af alle Hurtigrutens Stoppesteder opover Nord-Norge, som i den sidste Mandsalder har voxet sig op til Byer, er Svolvær og Harstad de største, begge paa flere Tusinde Indbyggere. Harstad er den vakreste. Den ligger ogsaa paa historisk Grund; thi en engelsk Mil Nord for Byen staar Trondarnes Kirke, som vi besøgte, medens Skibet laa ved Kaien i Harstad.

Trondarnes Kirke blev først bygget som Trækirke af Kong Eystein, Sigurd Jorsalfarers Bror, ca. 1110. Henved 150 Aar senere lod Kong Haakon IV i dens Sted opføre en af Landets store Stenkirker, med Hovedskib, Kor og Sakristi samt to Taarne. Disse to Taarne er nu forsvundne, ligesom meget af Kirkens indre Prydelser. Kirken var i lang Tid Norges, og dermed Verdens nordligste Kirke, og er et slaaende Bevis for, hvor høit Nord-Norge stod i Kultur i Middelalderen.

Kirken staar paa Bjarkeyslægtens gamle Herresæde Trondarnes, som paa Olaf den Helliges Tid eiedes af Tore Hunds Brorsøn Asbjørn Selsbane, gift med en Datter af Storman-

den Erling Skjalgsøn til Sole paa Jæderen. Bjarkey, hvor Tore Hund havde sin store Gaard, er nogle faa engelske Mil Nordvest fra Trondarnes. Det var Tore Hund som i Slaget paa Stiklestad den 29de Juli Aar 1039 blev Kong Olafs Banemand. Asbjørn Selsbane til Trondarnes var blevet dræbt af en af Kong Olafs Sysselmænd, som fra sit Skib kastet sit Spy mod Asbjørn, som stod ved Styret paa sit Skib, idet de to Skibe passerede hinanden. Dette Spyd, som var gaaet midt igjennem Asbjørn, gav Asbjørns Mor til Tore Hund med en Tale, som sluttet saaledes: "Det vil være dig til Hæder, om du ikke lader dette Spyd komme ud af din Haand anderledes, end at det staar i Brystet paa Olaf Digre — Kong Olaf —, og det siger jeg dig, at du skal være Nidding for hver Mand, om du ikke hævner Asbjørn." Spydet, hvis Skaft var indlagt med Guld, fik senere Navnet Selshævner, og det var med det Spyd Tore Hund paa Stiklestad stak Kong Olaf. — Trondarnes gamle Herregaard er nu Prestegaard. Thi

"Det er det store,
og det er det glupe,
at Merkje det stend,
um Mannen han stupe."

D 14043

14043
D
921 Saervold
S14
v.1 Reisebreve

14043
D
921
S14
v.1